

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

- ⊙ A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG DIGITALIZÁLÁSA
AZ EURÓPAI UNIÓBAN AZ ENUMERATE
PROJEKT EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN
- ⊙ WEBARCHIVÁLÁSI GYAKORLATOK ÉS TAPASZTALATOK
- ⊙ HÁTRÁNYOS HELYZETŰ KÖZÉPISKOLÁSOK BIBLIOTERÁPIÁJA
- ⊙ KOVÁCS MÁTÉ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRI TEVÉKENYSÉGE
- ⊙ HÍRLAPOK DIGITALIZÁLÁSA ÉS SZOLGÁLTATÁSA
A VILÁGBAN ÉS MAGYARORSZÁGON –
A DÉLMAGYARORSZÁG C. NAPILAP
DIGITALIZÁLÁSA ÉS SZOLGÁLTATÁSA
- ⊙ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ HATVAN ÉVE (2. RÉSZ)
- ⊙ A MAGYAR JOGI SZAKTÁJÉKOZTATÁS
FORRÁSAI ÉS ESZKÖZEI

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2014/3

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2014/3

⊙ A HASZNÁLÓKÖZPONTÚSÁG MEGVALÓSÍTÁSÁNAK KITÜNTETÉSEI: A MINŐSÍTETT KÖNYVTÁR CÍM ÉS A KÖNYVTÁRI MINŐSÉGI DÍJ ⊙ A NEMZETI KÖNYVTÁRI GYŰJTÉS – ÁLLAMGYARAPÍTÁS PROBLEMATIKÁJA AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN ⊙ DIGITÁLIS GYARAPÍTÁS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR TÉRKÉPTÁRÁBAN ⊙ TUDOMÁNYOS SZELFI: SZERZŐI PROFILOK AZ INTERNETEN ⊙ AMI EGY KONFERENCIÁRÓL KIMARADT... KIEGÉSZÍTÉSEK AZ 1. MAGYARORSZÁGI BIBLIOTERÁPIAI KONFERENCIÁHOZ ⊙ KISZAKADVA A CSALÁDBÓL – A GYERMEKOTTHONBAN ÉLŐ GYERMEKEK TRAUMÁINAK ENYHÍTÉSE BIBLIOTERÁPIÁVAL ⊙ IRODALOMTERÁPIA A BÖRTÖNBEN ⊙ VÁLASZÚT ELŐTT: FELMÉRÉS ÖT ORSZÁGOS KÖNYVTÁRI SZAKFOLYÓIRATRÓL ⊙ A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ HATVAN ÉVFOLYAMA 1. RÉSZ (1955–1968) ⊙ KÖNYVMŰVÉSZET ÉS BIBLIOFÍLIA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI KIÁLLÍTÁSOKON ⊙ A TÁJÉKOZTATÁSTÓL A KÉPZÉSIG – SZAKFOLYÓIRATOKRA ÉPÍTETT TOVÁBBKÉPZÉS. EGY OROSZORSZÁGI PROJEKT TÖRTÉNETE ÉS TANULSÁGAI ⊙

A TARTALOMBÓL:

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK
Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂
Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,
feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂
Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-
hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős
kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:
Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa),

Library Literature and Information Science Full Text (EBSCO),

LISA (Library and Information Science Abstracts)

LISTA (Library Information Science and Technology Abstracts, EBSCO)

*A folyóirat megjelenését az Emberi Erőforrások Minisztériuma és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

<http://www.kormany.hu/hu/emberi-eroforrasok-minisztériuma>

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://ki.oszk.hu/kf> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.

A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

ASZTALOS-VARGA Csilla (Magyar Irodalomterápiás Társaság), BEJARANO, William (Rutgers University, New Jersey, USA), BERKE Barnabásné (az OSZK ny. főosztályvezetője, a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás szerkesztője, Bp.), DUDÁS Anikó (Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba), FARKAS Judit Antónia (irodalomtörténész, Bp.), GROMOVA, Olga (a Biblioteka v Skole főszerkesztője, Moszkva, Oroszország), HAJNAL WARD Judit (Rutgers University, New Jersey, USA), HEGEDŰS Szabina (Szegedi Zsidó Hitközség, Dr. Birnfeld Sámuel Könyvtár, Szeged), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KARVALICS László, Z. (SZTE, Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék, Szeged), KISS Eszter (OSZK, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Jászberény), KOVÁCS Zsuzsanna (Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Magyar Olvasásterápiás Társaság), NAGY Anikó (az OSZK ny. osztályvezetője, Bp.), POGÁNY György (a Kármán József Városi Könyvtár, Pilis ny. igazgatója), RÁCZ Ágnes (OSZK, Bp.), SKALICZKI Judit (az EMMI Könyvtári osztály ny. főosztályvezető-helyettese, Bp.), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza)

Köszönjük szerzőink e számhoz adott önzetlen munkáját!

A Külföldi folyóirat-figyelő* rovat referálói:

BOGNÁR Noémi Erika (Könyvtári Intézet, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp.), Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Abstracts	257
-----------------	-----

TANULMÁNYOK

SKALICZKI Judit: A használóközpontúság megvalósításának kitüntetései: a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj	263
RÁCZ Ágnes: A nemzeti könyvtári gyűjtés – állománygyarapítás problematikája az Országos Széchényi Könyvtárban	272
KISS Eszter: Digitális gyarapítás az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában	285
HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William – DUDÁS Anikó: Tudományos szelfi: szerzői profilok az interneten	290
HEGEDŰS Szabina: A kulturális tőke szerepe az olvasóvá nevelésben. Olvasásvizsgálat egy városi és egy falusi iskolában	e-305*

MŰHELY

VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona: Ami egy konferenciáról kimaradt ... Kiegészítések az I. Magyarországi Biblioterápiai Konferenciához	305
ASZTALOS-VARGA Csilla: Kiszakadva a családból – a gyermekotthonban élő gyermekek traumáinak enyhítése biblioterápiával	308
KOVÁCS Zsuzsanna: Irodalomterápia a börtönben	312
JÁVORKA Brigitta – TÓTH Máté: Válaszút előtt. Felmérés öt országos könyvtári szakfolyóiratról	317

MÚLTUNKBÓL

POGÁNY György: A Könyvtári Figyelő hatvan évfolyama 1. rész (1955–1968)	331
--	-----

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

FARKAS Judit Antónia: Könyvművészet és bibliofília a két világháború közötti kiállításokon 345

PERSZONÁLIA

VAJDA Erik (1930–2014) (*Berke Barnabásné*) 356

FÜGEDI Péternétől (1928–2014) búcsúzunk (*Nagy Anikó*) 361

KITEKINTÉS

OHLY, Heinz-Peter: A tudásszervezés előtt álló kihívások és a könyvtártudomány (*Ford.: Koltay Tibor*) 365

GROMOVA, Olga: A tájékoztatástól a képzésig – szakfolyóiratokra épített továbbképzés. *Egy oroszországi projekt története és tanulságai* (*Ford.: Hegyközi Ilona*) 374

LEWIS, David W.: A polcoktól az internetig: a gyűjteményi munka átalakulása, átalakítása a felsőoktatási könyvtárakban (*Töm.: Koltay Tibor*) 381

KÖNYVSZEMLE

Egy sokoldalú könyv az e-könyves kultúráról

KEREKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel:

E-könyvészet: a digitális könyvkultúra alapvonásai

(Bp. ELTE BTK, 2013.) (*Ism.: Koltay Tibor*) 386

Stratégiák a láthatatlan web használatához és tanításához...

DEVINE, Jane: Going beyond Google again. Strategies for using and teaching the invisible web. (London, Facet, 2014.)

(*Ism.: Koltay Tibor*) 391

Az információs viselkedés – evolúciós ösztön.

(**Megkésett könyvkritika**)

SPINK, Amanda: Information behaviour. An evolutionary instinct (Springer, 2010.) (Information Science and Knowledge Management, Vol. 16.) (*Ism.: Z. Karvalics László*) e-393*

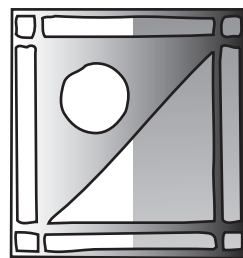
KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK) -e*

*Csak elektronikusan (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Awards for user-friendliness: the Certified Library title and the Quality Prize for Libraries

SKALICZKI Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 3. pp. 263–271.

As a definitive part of the information society and the cultural sector in the 21st century, it is the most important task of libraries to serve users and to contribute to the development of social processes and human activities. This task can only be fulfilled if they are aware of the needs of society and of library users, and meet the relevant expectations. To this end, librarians and library managers have to apply the approach, methods and techniques of quality management, of which self-assessment is an integral part. In 2010, the Common Assessment Framework for Libraries (abbreviated in Hungarian as KKÉK) was developed in Hungary based on the Common Assessment Framework (CAF) model of the European Foundation for Quality Management. In 2013, the Ministry of Human Capacities founded two awards recognizing the quality work and user-friendliness of libraries, based on KKÉK. These awards (the Certified Library title and the Quality Prize for Libraries) are given upon submitting proposals, and are the two highest professional honours for libraries at the moment.

The problems of collecting and acquisitions in the National Széchényi Library

RÁCZ Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.) 2014. no. 3. pp. 272–284.

In spring 2014, the staff of the National Széchényi Library launched a series of discussions about the current state of the national library and its future. The forum's agenda included the library's main tasks, problems of collection develop-

ment and preservation, requirements of cataloguing, as well as services and research. The theme of the first meeting was the future of libraries in general, while the second one covered the problems of collection development. At the meeting, the author of this article grouped her considerations into the following broad themes: 1) the scope of the national library's collection, the national library as a collection of national literature, subjects and completeness; 2) legal deposit; 3) Hungarica materials; 4) the national library as a special library; 5) the types of publications to be collected; 6) the financial background of collection development.

The main task of the national library is to collect Hungarica materials, complemented – to a varying degree in different periods – with collecting universal and special materials. Nowadays, instead of aiming to develop a comprehensive collection, an evaluative selection seems more realistic, resulting in an increased responsibility of the acquisitions librarian. Legal deposit copies do support acquisitions, although there is a large number of publications not deposited, and their acquisition is getting more and more difficult with time. Nevertheless, we should be aware that legal deposit in itself cannot meet the acquisitions needs of the national library. The author indicates that depositing fewer copies would be sufficient for cataloguing and archiving the national imprint, and this smaller number of copies could also serve as an incentive for publishers to meet their deposit obligations. Legal deposit requires increasing storage space, this is why the author suggests that in some cases it would be sufficient to retain archival copies only. Hungarica materials represent the best known and least problematic area of acquisitions. The national library performs special library tasks in the field of a) literary science, linguistics and history, as well as in the field of b) library and information science. Collecting in the latter poses no problems, but collecting the disciplines mentioned as first is accompanied by a lot of difficulties (regarding e.g., the acquisitions budget, reference tools, documentation etc.). The most serious problem is still the extremely low amount of acquisitions budget.

Acquisition of digital materials in the Map Collection of the National Library

KISS Eszter

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 285–289.

Changes resulting from the digital era appear in the Map Collection of the National Library first of all in

the field of acquisitions: the library receives hardly any digital maps, and the amount of printed maps arriving as legal deposit copies has considerably decreased.

There was a paradigm shift in the production of maps: the cartographic approach was replaced by the IT-based approach. Today, instead of maps, large amounts of spatial data are collected, which serve as data source to compile maps according to individual needs. The Map Collection of the National Library should not function in the digital age as a map archive, but as a service centre supplying information and metadata. This paper presents the considerations determining acquisitions for the map collection; in addition to considerations related to Hungarica materials, discusses the criteria of regional and subject relevance, the frequency of acquisitions, as well as cataloguing levels and the media to be acquired. Since the rules about the legal deposit of digital maps are yet to be accepted, the National Library concludes bilateral agreements with selected producers of cartographic data. The librarians-cartographers must pay attention to requesting metadata (including the properties of image files, project documentation, visualization tools and software), as well as to the acquisition of data sets in standard formats.

Scholarly selfies

HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William –
DUDÁS Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 290–304.

Last year the word „selfie” won the title of „the word of the year” from Oxford Dictionaries. A selfie is a photograph that one has taken of oneself and uploaded to a social media website. Selfies became extremely popular in 2013 on the Internet. So did, albeit in a narrower circle, researcher profiles created by researchers themselves. A researcher profile summarizes an author's work by listing all publications. The goal of the profile is to highlight an individual scholar or an institution, while promoting the discoverability of their scholarly publications. These pages offer bibliographic data and sometimes full-text articles. Another goal is to complement traditional bibliometric indicators, since conference presentations, book chapters, syllabi, research plans and data are also uploaded in addition to scholarly articles. In parallel with the practices of Hungarian scholars, this paper will present researcher profile platforms mostly used by American scholars (Google Scholar, Microsoft

Academic Search, academia.edu, ResearcherGate, Mendeley, etc.). Given that there is an algorithm to forecast the success of selfies (i.e., the number of shares and likes), the authors will review common and different components of these profile options to find out the potential survival of emerging opportunities. With an eye to the perspective of academic libraries, their analysis may be of interest for colleagues who wish to implement or maintain large institutional or national repositories too.

The role of cultural capital in the education of readers. Reading survey in an urban and a rural school

HEGEDŰS Szabina

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. e-305–e-320*.

With a survey conducted in 2013, the author examined the role of parents, schools and libraries as mediators of culture in the relationship of primary school pupils and reading in an elite school and in a school of a disadvantaged small region. Previously, the biggest competitor to reading used to be watching television, today it is the social media. Pupils' relationship to books and knowledge is formed primarily by the patterns seen in the home of their parents. Children who grow up in an intellectual family, in balanced and financially safe conditions, are equipped with a cultural capital, which influences their lives as a whole: they fit into society more easily, and are able to respond to the challenges of the information society as well. In a well-functioning school, with non-homogeneous classes, there is a bigger chance to eliminate disadvantages brought from home, but – through a selective function – advantages and disadvantages may be quite as well further increased. The differences between pupils' reading habits in an urban school with high prestige and in a rural school well reflect the segregating nature of the Hungarian education system, the role of the family background, and the impact of parents.

WORKSHOP

To the materials of the First Hungarian Conference on Bibliotherapy ...

VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 305–307.

On May 16, 2014 the Hungarian Reading Association (HUNRA) organized the first national conference of experts on bibliotherapy at the Nyíregyháza County and City Library under the title "The books and tales helped". The conference was funded by the National Cultural Fund. The themes of papers provided an overview of the evolution of bibliotherapy in Hungary, tackled its psychological background and the related issues of literary theory, presented and analyzed practical experience in the field. Due to time constraints, two important topics were missing from the conference and are discussed here: 1. the case of young people relegated from their family environment and sent to foster care because of psychic and physical abuse (see the article by Asztalos-Varga below), and 2. the role of literature therapy for those in pre-trial detention in jails (see Kovács).

Torn out of the family – bibliotherapy to alleviate the trauma of kids living in children's group homes

ASZTALOS-VARGA Csilla

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 308–311.

Kids living in group homes may have suffered serious mental (and sometimes physical) injuries before being admitted to a children's home, because the transfer from their homes is a major trauma in itself. As an antecedent, they go through grave traumas destructing their personality: their perception of trust and safety is compromised, their self-esteem has decreased, they view their present as pointless and their future as uncertain. The article presents the specific aspects of bibliotherapy to be applied with this group, and describes the experience gained during bibliotherapy with children aged 12 to 14 at a home for children in Budapest.

* (e*) = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

Literature therapy in a prison

KOVÁCS Zsuzsanna

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 312–316.

The Eötvös Károly County Library and Cultural Institute, Veszprém organized from an EU grant group sessions for the inmates of the Veszprém County Prison. Five reading groups were started with eight participants in each. The activities took place once a month; on each occasion a novel was discussed. The author of the current article, as the leader of a discussion group, describes the experience gained when discussing three literary pieces. The use of novels in bibliotherapy constituted a new task. The detainees were surprisingly active, they could appropriate these lengthy pieces more than the short stories discussed earlier. They considered it a success that they had read a novel to the end. They were able to better identify with its characters, and, by projecting what they read to their own lives, they could improve their self-knowledge and world view.

At the crossroads. A survey of five library journals of national importance

JÁVORKA Brigitta – TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 317–330.

The reduced grant funds for publishing Hungarian library journals endangers their publishing in print. The editors of Hungarian library journals of national importance (Könyv és Nevelés; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros; Könyvtári Figyelő; Könyvtári Levelező/lap and Tudományos és Műszaki Tájékoztatás), together with the Hungarian Library Institute's researchers, conducted a joint online questionnaire survey to inquire about the opinions of readers about the print and electronic versions, the familiarity with the journals' profiles, and the ideal online journal. The survey conducted in May 2014 revealed that the respondents are familiar with the profiles of journals, and claim that the journals offer a good coverage of readers' needs. In response to open-ended questions the respondents provided substantial additions to the profiles; a majority named hybrid use, i.e., parallel access both in print and online, as preference. Electronic-only publishing is not yet considered desirable by the majority of respondents, but they did not entirely reject it. Users would expect a well-usable electronic journal to have a clear, well structured online interface, a good search function, interactivity,

web 2.0 applications and attractive design, and, at the same time, an opportunity for individual printing on demand in a quality similar to print. As eventual developments continue to depend on funding, the question remains whether electronic publications are really as cost-effective as claimed by the promoters of this transfer to electronic.

FROM OUR PAST

Sixty years of the journal Könyvtári Figyelő. Part 1. (1955–1968)

POGÁNY György

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 331–344.

The author presents the history of the journal by a combination of content analysis and conclusions drawn from quantifiable data about editing practice. The history of the journal is divided into four periods: from 1955 to 1958, from 1959 to 1968, from 1969 to 1990, and from 1991 to 2013.

The first period is characterized by the evolution of so-called socialist librarianship. At that time the journal was engaged in documentation and published mainly abstracts and translations. Professional issues were presented with a strong ideological emphasis, promoting the ideal of the educating library. It was an objective to present foreign librarianship – mainly in the socialist countries –, but – thanks to a conscious editorial decision – the practice of western countries was described as well, although in a lesser volume. The second phase was characterized by uncertain editorial principles: with either the documentary role or original professional publications dominating. By 1969 the principles of editing have consolidated and today's structure has been established. The journal belonged in the seventies to the Centre for Library Science and Methodology (KMK) and to the National Library and Documentation Board (OKDT) and developed into a high-standard professional forum, transmitting the ideas of professional reform. The year 1991 brought new content and new form again: the earlier independent abstracting journal (KDSZ) was integrated as a separate section, while the Studies section started to extensively publish the findings of Hungarian library research. The past few years are characterized by a proliferation of financial troubles, a decrease of funding.

Book art and book lovers between the two world wars

FARKAS Judit Antónia

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 345–355.

It became fashionable to produce, purchase and collect art books in Hungary after World War I, and with that, the conditions, institutional system and professional forums of the bibliophile and book art movement also evolved. The increasing interest in book art and bibliophilism was manifested also in a growing number of exhibitions of fine books after 1920. The exhibitions were arranged by professional organizations – the Hungarian Bibliophile Society, the Hungarian Society of Book Artists and Advertising etc. – in close cooperation with the acknowledged personalities of the book profession (e.g., Imre Kner, László Reiter), with the Hungarian Museum of Applied Arts and the National Széchényi Library. The collections of bibliophiles were regularly presented at exhibitions in Hungary. The current study provides an overview of the book-related exhibitions in Hungary and abroad, which contributed, through promoting contemporary Hungarian art books and book collecting, to getting the achievements of early 20th-century printing, publishing and books art acknowledged.

PERSONALIA

Erik Vajda (1930–2014). Obituary

BERKE Barnabásné

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 356–360.

Between 1963 and 1990 Erik Vajda was a leading staff member of OMIKK (the National Technical Information Centre and Library). In the period 1990 through 1996 he acted as manager of the technical libraries' shared cataloguing system. From 1997 to 2001 he worked as project manager of the Hungarian National Shared Catalogue (MOKKA). His main fields of interest included reference, information retrieval systems and languages, as well as library standardization. He was President of the Association of Hungarian Librarians (MKE) and founder and chair of MKE's Technology Libraries Section.

A farewell to Péterné Fügedi (1928–2014)

NAGY Anikó

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 361–364.

From 1952 until her retirement in 1983 Péterné Fügedi worked as a senior staff member at the National Széchényi Library. In her young years she learned cataloguing at the Book Processing Department, and this knowledge became later useful during her career as a bibliographer. From 1961 she was engaged in tasks related to the current national bibliography. In addition to editing the Hungarian National Bibliography, she was editor of the bibliography of Hungarian bibliographies and of the annual volumes of the Hungarian Bibliography. She took part in the work of national and international standardization organizations (IFLA, ISO, ICSTI), and acted as an expert on localizing international standards. It was under her leadership that the modernization of the national bibliographic system and its automation started.

FROM ABROAD

Mission, programs and challenges of Knowledge Organization

OHLY, Heinz-Peter

In: Categories, contexts and relations in Knowledge Organization. Proc. 12th Internat. ISKO Conference, 6–9 August 2012, Mysore, India. Würzburg: Ergon, 2012. pp. 15–23.

(Translated by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 365–373.

Traditionally Knowledge Organization is the ordering of documents on a bookshelf and the indexing of these in a more or less one-dimensional catalogue. Now with the Web, its many and hyperlinked, distributed and heterogeneous sources, the plain terminological approaches are no longer sufficient. Given this, ISKO has to rethink its mission. The new Knowledge Organization, which aims at the Semantic Web 3.0 tries to combine different Knowledge Organization systems by shared metadata and formalized ontologies. While the semantic approaches have quite an opposite approach to the user-driven systems, the future might lay in a combination of logical descriptions, specialized evaluation, and self-organiz-

ing principles, what could be named "Self Organizing Knowledge Organization Systems". There are open questions which need to be solved in future by ISKO and similar organizations. (Original abstract)

From professional information to training based on professional journals

GROMOVA, Olga

(Translated by Ilona Hegyközi)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 374–380.

The private publishing house named 1st September (Pervoe Sentabra) is a unique phenomenon in the Russian system of education. A pedagogical journal and later a publishing house bearing the same name was founded by Simon Soloveichik in 1992, this venture is led by his son today. Annexes to the journals have served as a methodological guidance from the very beginning in different areas of school work. The journal dealing with school libraries, entitled School library (Biblioteka v skole) started at the initiative of the author, 16 years ago. (Today, in addition to or instead of printed issues, the electronic annexes can be ordered at a reasonable price.) The publishing house is sustained without state support, from its own revenues. The venture's operation is divided into four areas: publishing – 24 journals about methodological issues; accredited training courses – based on the professional journals, offering distance learning too; individual publishing jobs, and exclusive book publishing.

From stacks to the web. The transformation of academic library collecting

LEWIS, David W.

(College and Research Libraries, vol. 74. 2013. no. 2. pp. 159–177.)

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 381–385.

The existence of a ubiquitous and cheap worldwide communication's network that increasingly makes documents easily and freely available will require a transformation of academic library collecting practice. It will be driven by a number of specific developments including: the digitization of content; the development of print repositories; the development of e-readers and print-on-demand publishing;

the growth of open access; challenges to establish academic publishing organizations; and the growth of new forms of scholarship based on openness and social productivity. If academic libraries are to be successful, they will need to: deconstruct legacy print collections; move from item-by-item book selection to purchase-on-demand and subscriptions; manage the transition to open access journals; focus on curating unique items; and develop new mechanisms for funding national infrastructure. (Original abstract)

BOOK REVIEWS

A versatile book on e-book culture

KEREKES Pál – KISZL Péter – TAKÁCS Dániel: E-könyvészet: a digitális könyvkultúra alapvonásai (Budapest, ELTE BTK, 2013.)

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 387–390.

Strategies for using and teaching the invisible web

DEVINE, Jane: Going beyond Google again. Strategies for using and teaching the invisible web (London, Facet, 2014.)

(Reviewed by Tibor Koltay)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. 391–392.

Information behaviour – evolutionary instinct (A belated book review)

SPINK, Amanda: Information behaviour. An evolutionary instinct (Springer, 2010) (Information Science and Knowledge Management, vol. 16.) (Reviewed by László Z. Karvalics)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. pp. e-393–e-396*

FROM LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS

(Abstracts)

Könyvtári Figyelő (Library Review), vol. 24. (60.)
2014. no. 3. (e*)

* (e*) = see the e-version (<http://ki.oszk.hu/kf>)

A használóközpontúság megvalósításának kitüntetései: a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj

SKALICZKI Judit

Jelenleg hazánkban a könyvtárak legmagasabb szakmai elismerése a *Minősített Könyvtár* cím és a *Könyvtári Minőségi Díj*.

A kitüntetések a kulturális területet irányító Emberi Erőforrás Minisztérium jogelődje alapította, és a miniszter adja át évente a Magyar Kultúra ünnepén. A jogszabályi meghatározás szerint: „[a miniszter] a könyvtárak és a könyvtári tevékenységet folytató szervezetek minősítési eljárása keretében a könyvtárhasználati jog érvényesülésének magas színvonalú szolgálata érdekében *Minősített könyvtár cím*, a *minősített könyvtárak részére Könyvtári Minőségi Díj* adományozását vezeti be.”¹

A két kitüntetés több szempontból is újat jelent a hazai könyvtárügyben:

- ☉ nem könyvtári tevékenységeket díjaz, hanem azt a módot, ahogy e tevékenységek szolgálják és kiszolgálják a használót, azt, hogy mennyire érvényesül a használói igény a szolgáltatások és a gyűjtemény kialakításában;
- ☉ ténylegesen és cselekvően valósítja meg a használó középpontba állítását;
- ☉ a használó középpontba állításával a könyvtárakat a társadalmi fontosság és hasznosság szempontjából egy szintbe hozza azokkal az intézményekkel, amelyeknek kiemelt feladata az állampolgárok bevonása a

közösség életébe, hogy együtt, proaktív módon alakítsák azt.

A díjak elnyerésének alapfeltétele a könyvtári *minőségirányítási rendszer bevezetése és eredményes alkalmazása*. Ezzel a könyvtár vezetése azt vállalja, hogy a minőség a vezetés stratégiai részévé válik, amelynek során új eszközöket, új módszereket alkalmaznak egy újfajta szolgáltatási attitűd keretében. Ezeket az eszközöket és módszereket használva a könyvtár arra kap választ, hogy a külső elvárásoknak mennyire felel meg, hogy a könyvtárat körülvevő helyi társadalom értékeli-e a tevékenységét és mennyire, van-e hasznossági értéke a közösség számára, és ez miben mutatkozik meg.

A *minőségirányítás* szempontjainak alkalmazása ma már nem tetszőleges választása a nyilvános könyvtáraknak, hiszen 2013 januárja óta a könyvtári törvény² 55. § (1) bekezdés k) pontja szerint a szolgáltatások kialakítása és fejlesztése során a nyilvános könyvtár alapfeladatai közé tartozik, hogy „*szolgáltatásait a könyvtári minőségirányítás szempontjait figyelembe véve szervezi.*”

Ennek a tevékenységnek a milyenségét, a használó könyvtára kialakításának eredményes folyamatát ismeri el a miniszter a két kitüntetéssel, a címmel és a díjjal. A kitüntetéseket pályázatok útján lehet elnyerni.

A pályázatok megírásához az alábbi lépések vezethetnek:

1. A minőségirányítást be kell vezetni a könyvtárban és a vezetés stratégiai részévé kell tenni.
2. Értékelni kell a bevezetett új módszerek hatását önértékeléssel, az önértékelés során meg kell határozni, hol tart a könyvtár a kitűzött jövőkép és küldetés megvalósításában, és választ kell adni az önértékeléshez megadott kritériumokra.
3. A pályázatot az önértékelés alapján a kiírásoknak megfelelően el kell készíteni.
4. A Könyvtári Minőségügyi Bizottság a pályázatok ismeretében a megfelelőeket javasolja akkreditálásra, elismerésre a miniszternek.
5. A miniszteri döntés után a könyvtár megkapja a kitüntető címet, illetve díjat.

Az önértékelés szerepe

Az értékelés a minőségmenedzsmentben használt PDCA³. Az értékelésben a hangsúly egyre inkább az önértékelésre került.

Az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, az Európai Unió országaiban az önértékelést a közszféra teljességére vagy egy-egy intézmény típusára alkalmazzák a szolgáltatások színvonalának folyamatos emelése, a használóközpontság megvalósítása érdekében.

Az ALA (American Library Association – Amerikai Könyvtárosok Egyesülete) az önértékelést olyan eszköznek tartja, amellyel a könyvtárak végre teljesíteni tudják azt a régóta kitűzött céljukat, hogy a társadalmi feladatok teljesítésének kikerülhetetlen szereplői legyenek.⁴ Véleményük szerint *az önértékelés, a könyvtárak nagyságától és milyenségétől függetlenül alkalmas arra, hogy egy-egy könyvtár kialakítsa a tervét a 21. századi könyvtár megvalósítására.*

A minőségmenedzsment eszközt alkalmazó módszerrel meg lehet határozni, hol helyezkedik el a könyvtár az adott időben egy értékelési skálán, hova lehet sorolni a szolgáltatásait, mit teljesít jelenleg, és mit várnak a használók, hogy teljesítsen.

Az ALA az önértékeléshez olyan kritériumokat fogalmazott meg, amelyekre a válaszok a könyvtár társadalmi szerepéről adnak képet. Az ALA kritériumok a következők:⁵

1. a könyvtár haszna a közösség számára, azaz miképpen értékeli a könyvtár tevékenységét az a közeg, amelyet szolgálni hivatott;
2. a közösség igénye és a könyvtári szolgáltatások kapcsolata;
3. a könyvtár szerepe a hálózatban működő világban;
4. a könyvtár infrastruktúrája, elsődlegesen az IKT fejlettsége;
5. a könyvtárpolitika és a hosszú távú tervezés megléte.

Hiba lenne azt hinnünk, hogy ezekből a kritériumokból hiányzik a könyvtár szakmaisága iránti érdeklődés, hiányoznak azok a könyvtári feladatok, amelyek meghatározzák, hogy az önértékelést nem közművelődési intézményben,

nem általában közgyűjteményben végezték, hanem könyvtárban. Érdekes megnéznünk az egy kritériumra adandó lehetséges válaszok széles spektrumát, hogy egyértelművé váljon, hogy nem egyszerűn a könyvtári feladatokra kérdeznek rá a kritériumok és az alkritériumok, hanem elsősorban azok korszerűségére, a kornak megfelelő szintjükre.

Vegyük példaként a harmadik kritériumot és a hozzá tartozó alkritériumokból az első kettőt: *A könyvtár szerepe a hálózatban működő világban. Az első alkritérium az állományhoz való hozzáférés. Az erre adható válaszok:*

1. Az állomány nagy része nyomtatott formátumú, a katalógus bizonyos része online is hozzáférhető.
2. Az állomány 50%-a hozzáférhető online formában is, a katalógus 100%-ban online hozzáférésű.
3. Az állomány 100%-áról van online katalógus, a nyomtatott dokumentumok 100%-a digitalizált formában van.

A második alkritérium *az állománymenedzsment.*

Az erre adható válaszok:

1. A könyvtár dokumentumokat szerzeményez.
2. A könyvtár a használói igények szerint szerzeményezi a dokumentumokat.
3. A könyvtár a használói igények szerint szerzeményezi a dokumentumokat, és maga is előállítja azokat.

Az eddigi példák azt igazolják, hogy az önértékelés alapja egyrészt annak a megválaszolása, hogy a szakmai területek korszerű működése miképpen fonódik össze a minőségmenedzsment ismeretekkel, mindazzal a tudással, amely kideríti, hogy a folyamatos értékelés mellett ténylegesen a megismert használói igényeket elégítik-e ki a szolgáltatások. Másrészt az önértékelés során azokat a kritériumokat veszik számba, amelyek megmutatják, hogy a közösség, a döntéshozók mit várhatnak a könyvtártól, mit teljesít és milyen szinten.

Nagy-Britanniában 1991-ben vezették be a közalkalmazotti és közszolgálati szférában a

Charter Markot, a minőségi védjegyet, amelyet aztán 2008-ban egyértelműen fölváltott a 2005-től alkalmazott a Costumer Service Excellence (CSE), az *ügyfélszolgálati kiválóság*. („Meghalt a Charter Mark, éljen a CSE!”⁶ – írták a szakirodalomban, a középkori francia szöveget parafrázálva.) Mind a Charter Markot, mind a CSE-t sok könyvtár pályázta és kapta meg. A brit rendszer egy átfogó kormányzati politika része, amelyben azt tűzték ki célul, hogy a közszolgáltatásban folyamatosan javítsák a szolgáltatások minőségét, mérjék és díjazzák ezt a folyamatos tevékenységet.

Mind a Charter Mark mind a CSE alapja az önértékelés. A Charter Mark a következő hat kritériumot⁷ tűzte ki a közszféra intézményei elé:

1. normatívák kidolgozása és kiemelkedő teljesítmény (ezek lehetnek szolgáltatási előírások, megbízhatóság, pontosság, stb.),
2. a használóval, a partnerekkel, a munkatársakkal való aktív foglalkozás,
3. mindenki számára elérhetőnek kell lenni, és mindenkit egyformán kell kezelni (igazságos) a szolgáltatások elérésének biztosítása során,
4. folyamatos fejlődés és javulás,
5. az erőforrások hatékony és ötletes használata,
6. az adott lehetőségek szélesítése, és az életminőség javítása a szolgált közösségben.

Érdekes megfigyelni, hogy a CSE kritériumaiban nagyobb hangsúlyt kap a használó és általában a minőségmenedzsment.

A CSE öt kritériuma:⁸

1. a használó mélyebb megismerése,
2. a szervezeti kultúra, a vezetés, könyvtárpolitika milyensége, a munkatársak szakismerete és elkötelezettsége,
3. információ, hozzáférés, az információ minősége, együttműködés az előzőek érdekében a különböző partnerekkel,
4. milyen minőségi szinten látja el a fő feladatot, mennyire vonja be a használókat a feladat jobbításába,
5. a megoldások a megfelelő időben történjenek.

Az Európai Bizottság védnöksége mellett 1988-ban megalakult az Európai Minőségfejlesztési Alapítvány (European Foundation for Quality Management, EFQM). Az EFQM egy non-profit szervezet, amelynek az a célja, hogy az európai szervezetek versenyképességét növeljék, függetlenül azok méretétől, iparági hovatartozásától, funkciójától és szervezeti felépítésétől.

A különböző önértékelések lehetséges eredménye egy-egy szervezet, ágazat vagy akár egy nagyobb területre vonatkozó minőségi díj. Ez utóbbira példa az Európai Minőségi Díj.⁹

Az Európai Minőség Díjat 1992-ben alapította meg az EFQM. Tizenkilenc ország, köztük Magyarország Nemzeti Minőség Díj rendszere is közvetlenül az EFQM modellen alapszik. Mára közel 1000, Európa 36 országában bejegyzett és ott székhellyel rendelkező cég és szervezet a tagja. Az országok, ahol alkalmazzák: Ausztria, Belgium, a Cseh Köztársaság, Dánia, Egyesült Királyság, Finnország, Hollandia, Írország, Németország, Norvégia, Olaszország, Oroszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Szlovénia, Törökország, Ukrajna és Magyarország.

Az EFQM önértékelési rendszere a Common Assessment Framework (CAF), a Közös Értékelési Keretrendszer. Európa legtöbb országában a Common Assessment Framework az önértékelés eszköze.¹⁰ Miután ez érvényes hazánkban is, és ez az alapja a különböző ágazati értékelési rendszereknek, a Könyvtári Közös Értékelési Rendszernek is, ezért erről részletesebben kell beszélni.

Az EFQM célja a CAF megalkotásával az volt, hogy

- ☉ meg lehessen határozni egy-egy szervezet erős és gyenge pontjait, és
- ☉ ki lehessen jelölni a továbbfejlődés irányait.

A CAF szerint a szervezet teljesítménye egyrészt a vezetői elkötelezettségtől függ, másrészt a munkatársak elhivatottságán alapul. Ez nyilvánul meg a közösen kialakított stratégiában, a különböző partnerekkel történő együttműködésben, a megfelelő partneri kapcsolatokban, az erőforrásokkal történő megfelelő gazdálkodásban és abban, hogy miképpen szabályozzák

a szervezet tevékenységét alkotó folyamatokat. Ezek az elvek követhetők nyomon a CAF-modell felépítésében is.¹¹

A kilenc részből álló modell 1–5. kritériuma a szervezet adottságaival foglalkozik, ezek határozzák meg, mit tesz a szervezet, és hogyan közelíti meg feladatait a kívánt eredmény elérése érdekében. A 6–9. kritériumokban az ügyfelek a munkatársak eredményeit mérik, és a belső mutatókat értékelik. Minden egyes kritériumhoz alkritériumok tartoznak. A 28 alkritérium a kritériumban megfogalmazottakat egyértelműsíti, és lehetővé teszi a kérdéskör teljesebb megismerését.

Adottságok

Az 1–5. kritérium esetében arra ad választ az értékelés, hogy a vezetés mennyire képes jövőképet, küldetést megfogalmazni a szervezet számára, ezzel miképpen motiválja a munkatársakat, felhasználja-e azokat az erőforrásokat, amelyek nélkül nem lehet eredményt elérni, miképpen veszi számba a szervezet egymást erősítő folyamatait, miképpen használja fel az ebből adódó szinergia előnyeit.

1. kritérium: Vezetés
2. kritérium: Stratégia és tervezés
3. kritérium: Munkatársak
4. kritérium: Együttműködés és erőforrások
5. kritérium: Folyamatok

Eredmények

A 6. kritériumtól kezdve az értékelés fókuszja az adottságokról az eredményekre tevődik át. Az eredmény-kritériumok esetében azt mérjük, hogy mit gondolnak a szervezetről a munkatársak, az ügyfelek és a helyi társadalom. A belső teljesítménymutatók azt mutatják meg, hogy mennyire jól teljesít a szervezet a maga elé tűzött célok – a társadalmi hatások elérése – terén.

6. kritérium: Állampolgár/ügyfél-központú eredmények
7. kritérium: A munkatársakkal kapcsolatos eredmények
8. kritérium: Társadalmi környezetre gyakorolt hatásokkal kapcsolatos eredmények

9. kritérium: Az alapvető teljesítménycélok-
kal kapcsolatos eredmények

A CAF-ból a Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer felé

A hazai könyvtárügy második stratégiai ciklusában, a 2003–2008. közötti országos könyvtári stratégiában a négy alapvető cél közül a 3. a minőségről szól.

A „Felkészülés az EU csatlakozásra” volt a cél az alábbi feladatok teljesítésével:

- ☉ minőségi szolgáltatások kialakítása,
- ☉ a minőségirányítás könyvtári bevezetése és
- ☉ a „Minőségfejlesztés 21” program megvalósítása.¹²

A stratégiai cél elérése érdekében az ágazati irányítás könyvtári területe „*Minőségfejlesztés 21*” címen olyan több évre szóló fejlesztési koncepciót fogalmazott meg a minisztérium által létrehozott Minőségfejlesztési munkabizottsággal,¹³ amelynek teljesítése most, 2014-ben fejeződött be a Könyvtári Minőségi Díj pályázat szakmai részének megalkotásával és a pályázat megjelenésével. A 2006-ban megfogalmazott minőségfejlesztési koncepció a minőségirányítási rendszerek közül a *TQM*-t (Total Quality Management), azaz a *teljes körű minőségirányítási rendszer* bevezetését preferálta.

Ennek megfelelően a hazai minőségirányítás alapelvei a következők lettek:

- ☉ stratégiai terv a minőségi munka többéves tervezésére és fejlesztésére,
- ☉ a vezetőség felelőssége,
- ☉ partnerközpontúság,
- ☉ folyamatközpontúság, folyamatos javítás,
- ☉ teljes elkötelezettség,
- ☉ folyamatos képzés, továbbképzés,
- ☉ értékelés, önértékelés, elismerés, motiváció.

A munkabizottság azt határozta meg küldetés-ként, hogy mind gyakorlatban, mind elméletben terjeszti a minőségirányítás alapelveit, hogy a minőségirányítást közelebb hozza a hazai könyvtárakhoz. Ennek érdekében három területen kezdte meg a munkát. Egyrészt a bizott-

ságban képviselt könyvtárak vezetői 2006-ban hozzákezdtek a minőségirányítás bevezetéséhez az általuk vezetett könyvtárban, másrészt projekttervet állítottak össze azokról a fontosabb minőségfejlesztési területekről, amelyekről kiadványokat kívántak megjelentetni. Így került sor a Könyvtári Intézet kiadásában az NKA támogatásával a „*Jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez*” sorozat megjelentetésére. (A sorozatból négy kiadvány jelent meg 2007 és 2011 között.¹⁴) És nem utolsósorban évről évre megvalósította a projekttervben meghatározott feladatokat.

A Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK) megalkotása

A Minőségfejlesztési munkabizottság 2008-ban adaptálta az Európai Unió tagállamai által elfogadott értékelési rendszert, a CAF-ot, kidolgozva a hazai könyvtárakra vonatkozóan az egységes könyvtári önértékelési rendszert. Ennek az értékelési rendszernek *Könyvtári Közös Értékelési Keretrendszer (KKÉK)* lett a neve. A KKÉK-ban kidolgozott könyvtári önértékelés célja az volt, hogy a könyvtárak rendelkezésére álljon egy olyan módszer, amely hozzásegíti őket a használói könyvtár kialakításához és fenntartásához. Az önértékelés szempontrendszere a KKÉK-ban¹⁵ mind szerkezetében, mind felépítésében követi az irányt mutató CAF-ot: kritériumokból és alkritériumokból áll, amelyekre a válaszok az adottságokról és az eredményekről adnak számot.

Érdemes összehasonlítani az alapot szolgáltató CAF-kritériumokkal a KKÉK kritériumrendszerét, hogy képet kapjunk arról, hogy a KKÉK kritériumai és alkritériumai miképpen lettek alkalmasak egy határozott entitás, a könyvtár jellemzőinek értékelésére.

Adottságok

1. kritérium: Vezetés

Alkritériumok

1.1. Mit tesz a vezetés annak érdekében, hogy
iránymutatást adjon a könyvtár számára,

kialakítsa jövőképét, küldetését, értékrendjét és menedzselje változásait?

- 1.2. Mit tesz a vezetés annak érdekében, hogy biztosítsa a könyvtár irányítási rendszerének kialakítását és folyamatos fejlesztését?
- 1.3. Mit tesz a vezetés annak érdekében, hogy példát mutasson és ösztönözze, támogassa a munkatársakat?
- 1.4. Mit tesz a vezetés annak érdekében, hogy együttműködjön a könyvtár partnereivel?
- 1.5. Mit tesz a vezetés annak érdekében, hogy a munkatársak körében megerősítse a minőségkultúrát?

2. kritérium: Stratégia és tervezés

Alkritériumok

- 2.1. Mit tesz a könyvtár annak érdekében, hogy gyűjtse és megismerje a könyvtár stratégiáját meghatározó külső és belső információkat?
- 2.2. Mit tesz a könyvtár annak érdekében, hogy gyűjtse és megismerje a meglévő és a lehetséges partnerek jelenlegi és jövőbeni elvárásait?
- 2.3. Mit tesz a könyvtár annak érdekében, hogy kialakítsa stratégiáját, annak felülvizsgálatát és aktualizálását?
- 2.4. Mit tesz a könyvtár, hogy stratégiáját megismertesse és megvalósítsa az egész szervezetben, a kulcsfolyamatok rendszerén keresztül?

3. kritérium: Emberi erőforrások

Alkritériumok

- 3.1. Mit tesz a könyvtár annak érdekében, hogy stratégiájával összhangban tervezze, működtesse emberi erőforrás politikáját?
- 3.2. Mit tesz a könyvtár a munkatársak szakmai tudásának, felkészültségének és kompetenciájának meghatározása, továbbfejlesztése és szinten tartása érdekében?
- 3.3. Mit tesz a könyvtár annak érdekében, hogy bevonja a munkatársakat a folyamatokba a párbeszéd erősítésével és egyes hatáskörök

átruházásának segítségével?

- 3.4. Mit tesz a könyvtár a munkatársak teljesítményének elismerése, értékelése és jutalmazása érdekében?

4. kritérium: Partnerkapcsolatok és erőforrások

Alkritériumok

- 4.1. Mit tesz a könyvtár a külső kapcsolatok menedzselése érdekében?
- 4.2. Milyen intézkedések biztosítják a pénzügyi erőforrások menedzselését?
- 4.3. Mit tesz a könyvtár az ingatlan, berendezések, eszközök, anyagok és készletek, illetve a használt technológiák menedzselése érdekében?
- 4.4. Milyen intézkedések biztosítják, hogy teljes körűen hasznosuljon a szervezetben rendelkezésre álló információ és tudás?

5. kritérium: Folyamatok

Alkritériumok

- 5.1. Mit tesz a könyvtár a folyamatok meghatározása, tervezése, működtetése és fejlesztése érdekében?
- 5.2. Milyen intézkedések biztosítják a partnerközpontú szolgáltatások fejlesztését?
- 5.3. Mit tesz a könyvtár a partnerkapcsolatok menedzselése és javítása érdekében?

Eredmények

6. kritérium: A használókkal kapcsolatban elért eredmények

Alkritériumok

- 6.1. A használók véleménye, elégedettsége
- 6.2. A használókkal kapcsolatban elért eredmények teljesítménymérése

7. kritérium: A munkatársakkal kapcsolatos eredmények

Alkritériumok

- 7.1. A munkatársak véleménye, elégedettsége, eredmények a motiválás területén
- 7.2. A munkatársak eredményeit tükröző teljesítménymutatók

8. kritérium: A társadalmi környezetre gyakorolt hatás eredményei

Alkritériumok

- 8.1. A társadalom érdekelt részének véleménye, elégedettsége
- 8.2. A társadalmi hatással kapcsolatos eredmények teljesítménymutatói

9. kritérium: A szervezet kulcsfontosságú eredményei

Alkritériumok

- 9.1. Külső eredmények a könyvtár kitűzött céljai megvalósításában (a célokhoz viszonyított eredmények, hatások).
- 9.2. Belső eredmények a könyvtár kitűzött céljai megvalósításában.

A Könyvtári Minőségügyi Bizottság (KMB)

A Minőségfejlesztési bizottság 2009-ben kezdett hozzá a 2010-ben megjelent, már idézett rendelet¹⁶ szakmai kidolgozásához.

A rendelet rendelkezik:

- ☉ a Könyvtári Minőségügyi Bizottság, a KMB létrehozásáról, működéséről
- ☉ a Könyvtári Intézet szerepéről a pályázatok kiírásában, nyilvántartásában, a bizottság titkársági feladatainak ellátásában
- ☉ a Minősített Könyvtár címre és a Könyvtári Minőségi Díjra kiírandó pályázatról, és a cím, illetve a díj használatáról
- ☉ a cím, illetve a díj odaítélésének módjáról, a Könyvtári Minőségügyi Bizottság feladatairól a pályázatok megfogalmazása, kiírása, bírálata és a miniszternek szóló javaslat során.

A rendelet megjelenése után a Minőségfejlesztési munkabizottság az OKM miniszterének megbízásával átalakult Könyvtári Minőségügyi Bizottsággá. Az átalakulás nem egyszerű névcsere volt. Az új név megváltozott feladatokat jelzett. A minőségfejlesztés elemeinek kidolgozása és megvalósítása után a PDCA utolsó fázisára került sor, az értékelésre. Az önértékelés kritériumrendszerének kidolgozásával olyan mérőeszköz született, amely lehetővé tette a minőség

objektív értékelését, és így a pályázatok kiírását. A tervezett pályázati kiírások esetében egyértelmű volt a KMB döntése, hogy a pályázónak alapvetően két célt kell megvalósítania. Egyrészt számot kell adnia a könyvtár minőségirányítási rendszeréről, arról, hogy mennyire épült be a könyvtári tevékenységekbe a minőség, mennyire alkalmazzák a PDCA ciklust, és a vezetés szerve része-e minőségirányítás. Másrészt minderről a KKÉK szempontrendszerét alkalmazva kell beszámolniuk.

A pályázatok

A pályázati kiírás szakmai részét a KMB készíti elő, de a pályázattervezetből a minisztérium Könyvtári és Levéltári Osztályán dolgozó kolléga munkája nyomán lesz pályázati kiírás. A pályázat értékelési szempontjai:

- ☉ az önértékelés tartalma, a kritériumok és alkritériumok teljessége és az adott pontszámok,
- ☉ a kötelezően mellékelt dokumentumok tartalma és színvonala,
- ☉ a javasolt fejlesztések minősége, a PDCA megléte és megfelelő alkalmazása,
- ☉ a helyszíni szemlén az önértékelési folyamat modellezése a konszenzusra jutás szempontjából,
- ☉ az önértékeléskor adott pontok és a szakértők pontozása közötti esetleges különbség értékelése.

A KMB javaslattétele az előzetesen megállapított szempontrendszeren és a helyszíni vizsgálaton alapszik.

Az első pályázat kiírására 2011-ben került sor. A pályázat a NEFMI és a Könyvtári Intézet honlapján, illetve a Katalisten jelent meg. Az első díjátadás 2011-ben az Októberi Könyvtári Napok keretében a Nemzeti Erőforrás Minisztériumában történt. 2012-től a Magyar Kultúra Napján, a minisztériumi ünnepségen került sor a címek átadására.

2011-ben a 3 pályázat közül két könyvtár kapta meg a kitüntető címet

– a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár* és

– a *Nyíregyházi Megyei és Városi Könyvtár*.

2012-ben a 3 pályázatból egy lett nyertes

– a *Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger*.

2013-ban 3 pályázatból 3 lett nyertes

– a *Bács- Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét*, a *Gödöllői Városi Könyvtár* és a *Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Könyvtár és Levéltár, Szombathely*.

A számok a következőképpen alakultak: három év alatt kilenc pályázat érkezett, a kilencből hat lett nyertes. A kilenc pályázat megoszlása könyvtártípusok szerint: 4 megyei könyvtár, 3 egyetemi könyvtár, 2 városi könyvtár. A nyertesek között 3 megyei könyvtár, 2 egyetemi könyvtár és 1 városi könyvtár volt.

A Könyvtári Minőségi Díj új feladat elé állítja a könyvtárakat és új feladat elé állította a Könyvtári Minőségügyi Bizottságot is. A díjra csak a Minősített könyvtárak pályázhatnak. Ezekben a könyvtárakban a minőségirányítási rendszer működése már ellenőrzött, értékelte tevékenység. Ezért a díj esetében nem a kritériumrendszerre alapozott önértékelés a pályázat alapja, hanem új szempont jelenik meg: a *könyvtári innováció*. Az új kérdések, amelyekre a könyvtárnak válaszolnia kell, hogy alkalmaz-e új módszereket, vannak-e új fejlesztései, új programjai, és van-e jó gyakorlat a könyvtárban.

A KMB javaslata alapján 2014-ben írta ki először az EMMI ezt a pályázatot, melynek beadási határideje: 2014. szeptember 15.

Mit értünk el eddig a pályázatokkal?¹⁷

Egyrészt igen sokat, hiszen kiváló pályázatok születtek, mert vannak kiváló könyvtáraink. Másrészt kiderült, hogy igen sok a még előttünk álló feladat, sok esetben a kételyeket és a megállapodottság visszahúzó erejét kell legyőzni a könyvtárakban. Helyenként látványos az ellentmondás a partnerközpontú könyvtár sokat emlegetett, már hovatovább közhellyé degradálódott hangoztatása és a megvalósításához szükséges módszerek, technikák és szemlélet ismeretének

hiánya és alkalmazásának elhanyagolása között. Az ellentmondást előbb utóbb a könyvtáraknak fel kell oldaniuk: nem lehet a használó könyvtárát, a 21. század könyvtárát megvalósítani a 21. század eszközzrendszere, azaz új szemlélet, módszerek és új technikák nélkül.

A Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj megalkotásának az elsődleges célja az volt, hogy a minőségirányítást alkalmazó könyvtárak kiemelkedő munkáját kitüntető címmel és díjjal lehessen elismerni. Emellett azonban volt még más szándéka is a bizottságnak és a jogalkotónak. Az ugyanis, hogy minél több tényleges partnerközpontú könyvtár legyen Magyarországon, minél több könyvtár feleljen meg a 21. századi könyvtárhasználó igényeinek, s ennek hatására a könyvtárak, más néven: a tudásközpontok, az információszoigálató intézmények, a könyvtári közösségi helyek visszaszerezzék azt a kiemelkedően meghatározó szerepüket, amely már a középkorban jellemezte őket, amikor például egy-egy egyetem alapításakor a könyvtár volt az oktatási intézmény elsőként kialakított tagja.

A két miniszteri kitüntetés azt honorálja, hogy a kitüntetett könyvtárak egyrészt magas színvonalú szakmai munkát végeznek, másrészt megfelelőképpen beágyazódtak a helyi közösség, a társadalom életébe, a közösség elvárásait valósítják meg, sokszor proaktív módon is. Ezek a könyvtárak olyan, a miniszter által akkreditált könyvtárak, amelyek felkészültségét, korszerűségét, pótolhatatlanságát a szakmai közeg elismerése előtt a könyvtárhasználók már igazolták.

Jegyzetek

- 12/2010.(III.11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról.
- Az 1997. évi CXL. törvény A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- PDCA (Plan, Do, Check, Action) ciklus = tervezés, cselekvés, ellenőrzés, beavatkozás.
- What is the ALA self-assessment tool? = <http://www.ala.org/offices/sites/ala.org.offices/files/content/oitp/publications/networkforweb.pdf> (2014. 07. 14.)

5. Uo.
6. BARRETT, Lynn: Charter Mark is dead. Long live CSE! = SCONUL Focus, 44. no. Summer/Autumn, 2008. 11–14. p. – http://eprints.hud.ac.uk/3385/2/charter_mark_is_dead_long_live_cse!.pdf (2014. 07. 14.)
7. SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: A minőség értékelése a könyvtárban és az információs szolgáltatásokban. Veszprém: Pannon Egyetem K, 2008. 226 p. – <http://mek.oszk.hu/12400/12480/12480.pdf> (2014. 07. 14.)
8. The Customer Service Excellence Standard – <http://www.customerserviceexcellence.uk.com/standardRequirementCSE.html> (2014. 07. 14.)
9. POLÓNYI István: [A] Minőségmenedzsment alapjai. Jegyzet. Debrecen: Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Kar Menedzsment és Marketing Tanszék, 2007. 157 p. – http://oktato.econ.unideb.hu/kotsisagnes/minmen_mernok_2011/minmen_jegyzet.pdf (2014. 07. 14.)
10. SKALICZKI Judit – ZALAINÉ KOVÁCS Éva: i. m.
11. Uo.
12. <http://ki.oszk.hu/category/letoltesek/dokumentumok/konyvtari-minosegfejlesztes-21> (2014. 07. 14.)
13. Tagjai: Bellérné Horváth Cecília (Cellődmölk, Városi Könyvtár) – a későbbiekben őt Gyurics Zoltánné, a Huszár Gaál Városi Könyvtár igazgatója váltotta –, Mender Ibolya (Országos Idegen nyelvű Könyvtár), Nádas Zsuzsanna (Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár, Ramháb Mária (Katonai József Megyei Könyvtár, Kecskemét), Skaliczki Judit, a bizottság elnöke (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztérium Könyvtári Főosztály), Sohajdné Bajnok Katalin (Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger), Vidra Szabó Ferenc (Könyvtári Intézet), Zalainé Kovács Éva (Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár).
14. SKALICZKI Judit: Az első lépéstől a könyvtári stratégia tervének elkészítéséig. Bp.: Könyvtári Intézet, 2007. 81 p., VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári partnerkapcsolatok, kommunikációs kérdések. Bp.: Könyvtári Intézet, 2009. 95 p., VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári közös értékelési keretrendszer. A könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Bp.: Könyvtári Intézet, 2010. 70 p., SOHAJDÁNÉ BAJNOK Katalin: Szolgáltatásmenedzsment a könyvtárban. Bp. 2011. 155 p.
15. SZABÓ Ferenc: Könyvtári közös értékelési keretrendszer. A könyvtári önértékelés szakmai szempontjai. Bp.: Könyvtári Intézet, 2010. 70 p.
16. 12/2010.(III.11.) OKM rendelet a Minősített Könyvtár cím és a Könyvtári Minőségi Díj adományozásáról
17. SKALICZKI Judit: Beváltotta-e a Minősített Könyvtár cím az alapító reményeit, azaz miképpen szolgálja a cím és a Könyvtári Minőségi díj a hazai könyvtárügyet? címmel tartott előadása alapján (az Egyetemi Könyvtárban 2014. március 5-én a *Hagyományok és kihívások III.* címmel rendezett szakmai napon)

Felhasznált irodalom

Common Assessment Framework = <http://caf.kim.gov.hu> (2014. 07. 14.)

EFQM Kiválósági Modell [2010] = <http://www.kivalosag.hu/efqm-kivalosag-modell-uj> (2014. 07. 14.)

A könyvtári terület stratégiai céljai 2003–2007 között = <http://ki.oszk.hu/content/konyvtari-terulet-strategiai-celjai-2003-2007-kozott> (Lásd még SKALICZKI Judit: Az információs esélyegyenlőség és a demokrácia helye: a könyvtár. A könyvtári terület stratégia céljai 2003–2007 = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 49. évf. 2003. 9/10. sz. 375–381. p. – http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3369&issue_id=444) (2014. 07. 14.)

SENNYEI Pongrácz – KOKAS Károly: Könyvtárak a hálózatban. Hogyan változtatta/változtatja meg a könyvtárak jelenét és jövőjét a számítógépes világhálózatba kerülés? = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 58. évf. 2011. 10. sz. 419–429. p. – http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5548&issue_id=531 (2014. 07. 14.)

Beérkezett: 2014. július 14.

Library 2.014 nemzetközi konferencia

A tavalyi évhez hasonlóan idén is létrejöhet a Library 2.014 nemzetközi virtuális konferencia (<http://www.library20.com/2014>), melynek magyar nyelvű szekcióját Koltay Tibor szervezi. A virtuális konferencia október 8-9-én lesz, az előadásra jelentkezőknek szeptember 7-e a jelentkezési határidő. A szervezők mindazok jelentkezését várják, akiknek mondanivalója van a tág értelemben vett modern könyvtárról.

További információ: koltay.tibor@abpk.szie.hu

(Katalist, 2014. aug. 29.)

Fórum az OSZK helyzetéről és jövőjéről

Az Országos Széchényi Könyvtár munkatársai körében 2014 tavaszán megfogalmazódott egy olyan fórum, beszélgetéssorozat megszervezésének igénye, amely a nemzeti könyvtár helyzetével és jövőjével foglalkozik.

Az egyik szervező, *Földesi Ferenc* kézirattári osztályvezető így fogalmazta meg a beszélgetések tematikáját: „Hogy valamiképpen keretbe foglaljuk az elkövetkező egyes alkalmakat, a könyvtár mindnyájunk által ismert, de mindnyájunk által újragondolandó alapfeladatainak fonalán indulnánk el. Beszélgetni szándékozunk a gyűjtés problematikájáról, a megőrzés gondjairól, lehetőségeiről, a feltárás, feldolgozás követelményeiről, a szolgáltatás specifikumairól, a ház tudományos életének feladatköréről, és persze mindezekből leszűrve a következtetéseket, igyekeznünk kell megfogalmazni azokat az elvárásokat, amelyeket egy esetleges új könyvtárpépülettel és -struktúrával kapcsolatban alapvetően fontosnak tartunk.”

Az első beszélgetésre május 12-én került sor, amelyen *Káldos János* mb. főigazgató tartott bevezető előadást, illetve fogalmazott meg izgalmas kérdéseket a nemzeti könyvtár jövőjéről, és ehhez sok munkatárs hozzászólta a maga kérdés-felvetését.

A következő, május 26-án rendezett beszélgetés témája a gyűjtés problematikája volt, ugyancsak *Földesi Ferenc* megfogalmazásában: „A gyűjteményezés „filozófiája” és gyakorlata – Mit (nem) gyűjtünk? És miért (nem)? – Mit (ne) gyűjtünk? És miért (ne)? – És mindezt hogyan (ne) tegyük?”

A beszélgetésen *Rácz Ágnes* problémafelvető előadása és *Kiss Eszter* térképtári munkatárs kiegészítése hangzott el.

A következőkben közreadjuk *Rácz Ágnes* előadásának szerkesztett változatát, amelynek mottója akár az is lehetne (ha nem lenne elcsépett, már-már közhelyszerű), hogy „tartozásaink Széchényi Ferencnek”, valamint *Kiss Eszter* kiegészítő észrevételeit a térképek gyarapításával kapcsolatos változásokról.

A nemzeti könyvtári gyűjtés – állománygyarapítás problematikája az Országos Széchényi Könyvtárban

RÁCZ Ágnes

A gyűjtéssel kapcsolatos gondolataimat hat részben csoportosítottam: lényegében további kérdés-felvetések a *Földesi Ferenc* által a meghívóban megfogalmazottakhoz.

I. Nemzeti könyvtári gyűjtőkör – a nemzeti könyvtár mint a nemzeti irodalom gyűjteménye – tematika és a teljesség kérdése

Tematika

A gyűjtőkörünk tematikája az alapítás pillanatától adott. Már szinte az unásig ismert és ismételt tény, hogy Széchényi Ferenc gyűjtői jelszavával, a „Hungariam et Hungaros”-szal évszázadokra kijelölte azt az irányt, amelyet a nemzeti könyvtárnak az állományalakításban követnie kell/kellett.

Mindig is a céltudatos, korlátlan, teljességre törekvő hungarikum-gyűjtés volt gyűjtőkörünk középpontjában. Ehhez járult némi egyetemes jelleg is, különböző korokban eltérő mértékben.

1902-ben a könyvtár alapításának 100. évfordulójára kiadott emlékkönyvben Fejérpataky László főigazgató így jellemezte a könyvtár gyűjtési irányát: „Az alapítólevélben határozottan kifejezett óhajlás, a kétszeres nagy adomány [ti. a nagycenki magyar könyvtár és a soproni segédkönyvtár] természete és a nemzeti tudományos szükséglet szabta meg a könyvtár gyarapításának irányát. A kitűzött program e szerint: a nemzeti szellem termékeit lehető teljes sorozatban összegyűjteni, megszerezni mindent, a mi Magyarországra tartalmilag vagy alakilag, közvetlenül vagy közvetve vonatkozik, de e mellett az általános tudományosság haladását is figyelemmel kísérni. Ezt a célt iparkodik a könyvtár megvalósítani ma is, felhasználva minden rendelkezésére álló eszközt.”¹

Itt tehát a hungarikum-gyűjtés némi univerzális gyűjtési igénnyel párosul.

Harminc évvel korábban volt egy kísérlet a könyvtár átalakítására, de végül az alapgyűjtőkör nem változott meg:

A kiegészítést követően, Eötvös József második minisztersége idején merült fel az a gondolat, hogy egy teljes és a közművelődés minden igényét kielégítő egyetemes országos könyvtárt hozzanak létre. Eötvös 1869-ben bízta meg

Szász Károlyt az országos könyvtár létrehozhatóságának vizsgálatával, aki számba véve a lehetőségeket, végül azt javasolta, hogy az egyetemes országos könyvtárt úgy hozzák létre, hogy a múzeumi, az akadémiai és az egyetemi könyvtár állományát tervszerűen és összehangoltan fejlesztve, „mindeniket saját természetéből kifolyó jellemében gyarapítván tovább s emelvén a maga nemében lehető teljességre [...] s így bár három külön helyen felállítva [...] együttvéve mégis egy teljes, egyetemes országos könyvtárat képezzen.”² Ezzel kapcsolatban a múzeumi könyvtár, azaz a Széchényi Országos Könyvtár fejlesztésére azt javasolja, hogy az – az alapító eredeti szándékának megfelelően – „a legszélesebb értelemben vett magyar könyvtár (Bibliotheca Hungarica)” legyen. „Szerintem – mondja – a múzeumi könyvtár, mint magyar könyvtár, megbecsülhetetlen értékű nemzeti kincs. Mint egyetemes (universalis) tudományos könyvtár igen szerény, tökélytelen, távol a teljességtől. Szerintem: hungarica jellemét róla letörölni, hogy egyetemes könyvtárrá erőszakoltassék, a legszerencsétlenebb eszme; nem lenne többé az, a mi, s nem lehetne azzá, a mivé céloztatnék.”³

Ennek ellenére a gyűjtés tematikai határait illetően volt bővülés az egyetemesség irányában – általában, legalábbis a megfogalmazások szerint, olyan mértékben, ahogy a magyar gyűjtemény használata megkívánta, beszereztek elődeink is általános, ún. segédkönyvtári irodalmat – mint ahogy ez a Fejérpataky-idézetből is látható.

Ezt a tematikai behatárolást 1958 nyarán az OSZK vezetői kollégiuma⁴ szűkítette le újra, amikor a gyűjtőkörrel kapcsolatban alapvetően egyebek mellett azt fogadta el, hogy „el kell kerülni, hogy a megfogalmazás lehetőséget adjon a gyűjtőkör túl tág értelmezésére, a régi helytelen „univerzális” gyűjtés folytatására. Ez a szükséglet elsősorban annál az irodalmi csoportnál jelentkezik, amely a »hungarika tudományos tanulmányozásához szükséges«” – Ezzel a döntéssel voltaképpen megerősítették az alapító szándékát, és újra hungarika-könyvtárként definiálták a nemzeti könyvtárt.

Jelenlegi alapító okiratunk⁵ szerint – a hungari-

kumokon kívül – „[az OSZK] gyűjti az egyetemes emberi kultúra kimagasló irodalmi értékeit, a társadalom és a kultúra fejlődését és megismerését szolgáló alapvető műveket, szakkönyvtári feladatai keretében a magyar irodalomtudomány, a magyar nyelvtudomány, a magyar történettudomány, illetve a könyvtörténet szakirodalmát, valamint a gyűjteménye feldolgozásához és a könyvtár használatához szükséges segédkönyveket és egyéb dokumentumokat.” – ez tehát egy egészségesnek mondható, nemzeti könyvtárhoz illő gyűjtőkör, ami nem jelenti azt, hogy „világkönyvtár” akarnánk lenni. (A nem kurzív betűvel jelzett, szakkönyvtári gyűjtőkörré később még visszatérek.)

Teljesség

A gyűjtés teljességének vizsgálatához először kanyarodjunk vissza az 1930-as évekhez.

1937-től kezdve Fitz József könyvtári reformjai a gyűjtőkör megfogalmazására⁶ is kiterjedtek. Abból kiindulva, hogy a gyűjtőkörök több könyvtár közötti megosztása sokkal helyesebb könyvtárpolitikai megoldás, mint minden dokumentumnak egyetlen óriás könyvtárban történő egyesítése, és alapul elfogadva, hogy az OSZK a hungarológia gyűjtőhelye, úgy gondolta, hogy a könyvtári rendszerezés módszerei és az anyag bibliográfiai leírhatósága döntik el, hogy mi való a könyvtárba. Szerencsére ezt ő sem követte az OSZK-ban, mert akkor nem jöttek volna létre a táarak.

Fitz szavaival: „A könyvtári rendszerezés módszere dönti el azt is, mi való könyvtárba. Könyvtárba csak olyan anyag való, melyről a bibliográfiai katalogizálás szabályai szerint címleírás készíthető, és amely az irodalmi oeuvre-öket nyilvántartó betűrendes katalógusban, vagy a könyvtár szakrendszerében nyilvántartható. Röviden: könyvtárba az való, ami a bibliográfia tárgya. [...] Ez a megállapítás azonban csak általános negatív szempontot ad. Azt határozza meg, mi nem való könyvtárba. Kizárja mindazt, ami nem írásba foglalt szöveg, s a szövegek közül mindazt, ami nem alkalmas bibliográfiai leírásra (pl.: okleveleket), vagy ami nem érdemes

bibliográfiai nyilvántartásra (pl.: akcideniciákat, reklámokat). Vagyis, a könyvtárba csak azt fogadja be, ami a bibliográfiába is kerülhet. Ha következetesek akarunk lenni, azt kell mondanunk, metszetek, térképek, zeneművek, exlibrisek és kötések is csak akkor tartoznak a könyvtári anyaghoz, ha könyv részei. [...] A pozitív gyűjtőkör minden könyvtárban más és más. Meghatározásával a gyűjtendő anyag tartalmát jelöljük meg. Ez lehet szakszerinti vagy lehet regionális, illetőleg helyesebben mondva, lehet elsősorban szakszerinti, vagy elsősorban regionális [...]. A nagy közkönyvtárak a gyűjtendő anyag tartalmát csak általánosságban jelzik, összefoglalóan megnevezvén ama szakok irodalmát, vagy ama nemzet vagy terület irodalmát, melynek gyűjtését célul tűzték ki [...]. Az 'irodalom' kifejezésben benne van a negatív gyűjtőkör megjelölése is, valamint a tisztára alaki szempontok tagadása is. Példaként ideiktatom az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőkörének a meghatározását: »gyűjti a magyar nyelvű, a magyarországi és a külföldi magyarvonatkozású irodalmat és az ennek tanulmányozásához szükséges külföldi segédműveket.«”

Fitz persze csak a modern tömegtermeléssel előállított nyomtatványáradattal szemben volt ilyen „elutasító”: tanulmányában egy német könyvtártudós (Ladewig) nézeteit elfogadva taglalta, hogy „milyen veszedelmes a gyűjtésben a teljességre való törekvés”. Ha a könyvtár „válogatás nélkül bevesz mindent, ami a gyűjtőkörébe tartozhatik, jót, rosszat, jelentőset, jelentéktelent”, akkor a könyvtár színvonala egyre süllyed, a nem olvasott „holt” anyag agyonnyomja az értékest, „s a könyvtárban egyszercsak túlteng a selejtes holmi. Bármennyi pénz és bármennyi férőhely állna is a könyvtár rendelkezésére, teljes sohasem lehet, legfeljebb gazdag lehet. Minden könyvtár torzó, mint ahogy maga az irodalom is torzó. [...] A teljesség gondolata káprázat. Gyűjtőköriünk régi anyagában igenis teljességre kell törekednünk, a prima editiókat, a forrásmunkákat, a kritikai kiadásokat, régieket és moderneket egyaránt, a szellemi komoly értékeket gyűjtenünk és féltetnünk kell, de nem szabad feltételeznünk, hogy a mai többezer péld-

dányban megjelenő könyvek pótolhatatlanok. Ne a teljesség, hanem a használat elve irányítsa a gyűjtést. A könyvtár célja és a könyv célja, hogy használják. A soha nem használt könyvek nemcsak férőhelyet bitorolnak, hanem kezelésükkel megterhelik az adminisztrációt s ezzel csökkentik a könyvtár teljesítőképességét.”

A teljesség problémáját feszegette Csúry István, a debreceni egyetemi könyvtár – a második nemzeti könyvtár – nagynevű igazgatója is 1972-ben egy előadásában⁷, arra az álláspontra helyezkedvén, hogy a nemzeti könyvtár mint a kollektív memória letéteményese jogosan válogat a megőrzendő anyagból. Fitzhez hasonlóan ő is szoros összefüggésben tárgyalja a gyűjtés-megőrzés témáját a bibliográfiai feltárással. És persze – szintén Fitzhez hasonlóan – példákkal ő is megvilágítja, hogy milyen veszteségek érték a kollektív emlékezetet a korábbi korokban, amikor a gyűjtést értékelő válogatás alapján végezték a könyvtárak (pl. az ókori szerzők műveinek elpusztulása a középkorban), de a modern korban is tömegével tűnnek el kis példányszámú kiadott művek, hírlapok stb. Az értékelő válogatás tudatosságának kritériuma – ahogy Csúry fogalmaz – „az, hogy a válogatás megfeleljen a jelenlegi szükségleteknek a társadalmi tevékenység valamely meghatározott területén (azon, amelynek szolgálatára a gyűjtemény, a bibliográfia hivatott), és az, hogy a múlt irodalmát a jelen, illetőleg a jelenét a jövő számára helyesen reprezentálja, átszarmasztasson minden tudattartalmat, amely a múlt megismeréséhez és amely új ismeretek alapjaként szükséges.”

A nemzeti irodalom gyűjtésében a teljességre való törekvés követelményének megkérdőjelezése az 1950–60-as évektől nemzetközi szinten tárgyalt probléma volt. Az UNESCO 1958 szeptemberében Bécsben megrendezte az európai nemzeti könyvtárak szimpóziumát, amelynek álláspontja szerint „a nemzeti könyvtár minden országban az az intézmény, amelynek kötelessége az ország írott dokumentumainak gyűjtése és megőrzése az utókor számára”. Az 1987-ben korszerűsített definíció már úgy fogalmaz, hogy a nemzeti könyvtárak „felelősek az országban megjelent minden fontos publikáció példányai-

nak beszerzéséért és megőrzéséért, továbbá [...] muzeális gyűjteményként működnek.” Ez utóbbi az archivális feladatra utal.

Ferenczy Endréné ezt írja a *Könyvtárosok kézikönyve* 3. kötetében⁸: „Az [...] UNESCO-definíció az országban megjelent „fontos” publikációk gyűjtését emeli ki, és ezzel tág teret nyit még a területi patrioticum vonatkozásában is az értékelő válogatásnak. Ebben az a veszély, hogy a jelen szubjektív értékítélete jelöli ki az utókor számára megőrzendő, primernek minősülő információforrásokat.” Ferenczyné szerint a válogatás csupán egyes, pontosan körülhatárolható típusoknál lehet megengedett, mint például változatlan utánnyomások, szekunder információt tartalmazó referáló kiadványok, egyes aprónyomtatvány-típusok. De ezeknél sem szabad lemondani a napjainkban egyre inkább szerephez jutó ún. reprezentatív gyűjtésről: teljességre törekvés nélkül, de legalább egy-egy dokumentummal szemléltetve a kor vagy egyes intézmények publikációs tevékenységét.

Összegzésként bennem további kérdések merülnek fel:

Ha a nemzeti irodalom gyűjtésének alapvető célja az utókorra való áthagyományozás, és ha a gyűjtésben megengedhető az értékelő szelekció, akkor önként adódik a következtetés, hogy a gyarapító könyvtáros felelőssége óriásira nő. Fel vagyunk erre készülve?

Kell-e, lehet-e, szabad-e szűkíteni a gyűjtendő kiadványfélések körét? Nyilván befolyásolja ezt a használat is. De meg tudjuk-e felelősséggel jósolni, hogy mire lesz szüksége a jövőben a könyvtárhasználónak, a kutatónak?

Kíváncsian várom a véleményeket, különösen a táarakét, és elsősorban a Kisnyomtatványtárét, mert – a fentiekből is kitűnik – az odakerülő ezerféle kiadványtípus okozta-okoza a legtöbb fejtörést. Persze a Törzsgyűjtemény gyarapítása is izgalmas: szükséges-e tényleg megőriznünk mindent, ami a könyvpiacra kerül, az értéktelent is?

II. A kötelespéldányok gyűjtése

Az előző témától elválaszthatatlan a kötelespéldányok kérdésköre. A szelekció is elsősorban ezekkel kapcsolatban problematikus – az egyéb források útján való gyarapításban sokkal inkább határozott és megalapozott döntéseket tudunk hozni (pl. nem ideillő ajándékok elutasítása), nem utolsósorban az anyagi korlátok miatt.

Megint Széchényivel kell kezdenem: az ő bölcs előrelátásának köszönhetően már az alapító levelbe bele volt foglalva a kötelespéldányokból való részesedés joga. Ő a Magyar Könyvtár teljességét kívánta ez úton biztosítani.

Nem akarom a kötelespéldány-szolgáltatás történetét vázolni, de a célját felidézem a jelenleg hatályban lévő 60/1998. sz. kormányrendelet megfogalmazásában:

„2. § A kötelespéldány-szolgáltatás a sajtótermékek

- a) nemzeti könyvtári, filmarchívumi, egyéb közgyűjteményi gyűjtését és megőrzését,
- b) nemzeti bibliográfiai nyilvántartását,
- c) nyilvános könyvtári rendszerben való hozzáférhetővé tételét,
- d) statisztikai számbavételét,
- e) igazgatási feladatok ellátását szolgálja.”

Az első szelekciót már elvégzi a jogszabályalkotó, amikor a kötelespéldány-szolgáltatás kötelezettségét legalább 50 példányban való sokszorosításhoz köti (kivételez az alól a film, a videodokumentum és az elektronikus dokumentum; és persze a példányszám értelmezhetetlen a NAVA (Nemzeti Audiovizuális Archívum) gyűjtési körébe rendelt audiovizuális dokumentumoknál, vagyis a rádió- és tévéműsoroknál). Az 50 példányos alsó határ azt eredményezi, hogy az újabban elterjedt „Print-on-demand” (kérésre nyomtatás) keretében megjelent művek nem tartoznak a jogszabály hatálya alá. Arra ugyanis 1998-ban még nem gondolhattak, hogy az egy időben vagy nem egy időben való sokszorosítást is szabályozni kell. (Tudomásom szerint a legújabb, irtatlan idők óta elfogadtatásra váró rendelet már erre is kitér.)

A következő „szelekció” az által történik, hogy

a nyomdák/előállítók/kiadók nem teljesítik maradéktalanul a beszolgáltatási kötelezettségüket. A Kötelespéldány osztály nyilván naprakészen tudja, de korábbi információk alapján úgy tudom, hogy a megjelent kiadványoknak kb. 18–20%-a nem érkezik be az OSZK-ba. Ez becsült adat, mert a nagyobb baj az, hogy a kiadványok egy részéről egyáltalán nem szerzünk tudomást. Az ismert, de be nem szolgáltatott kiadványok megszerzése érdekében intenzív és többé-kevésbé sikeres reklamási tevékenységet folytat az osztály.

Eretnek gondolat, de megosztom: a 60/1998. rendelet 2.§-ában felsorolt öt feladat közül négy részben vagy egészben az OSZK-ban maradó kötelespéldányokra épül. Az OSZK-nak az itt maradó két példány egyikét kell felhasználnia a bibliográfiai számbavételre, majd ezt a példányt archiválnia (a–b feladat), a második példányt a nyilvános szolgáltatásra használja, illetve szükség esetén átadja az igazgatási feladatokat ellátó szervezetnek (c és e feladat). Mi végezzük a kiadványok statisztikai számbavételét is (d feladat) a Debreceni Egyetemi Könyvtárnak átadandó példányból, majd ez a példány szolgálja a második nemzeti gyűjtőkörű könyvtárban a megőrzés(!?) és az ODR-szolgáltatás céljait egyaránt.

Mindezeknek a feladatoknak az ellátásához tehát elegendő lenne három példány. Lehet, hogy nagyobb lenne a kiadók beszolgáltatási kedve, ha a könyvtári ellátás egy részét nem az ő „nyakukba varrnánk” a további három példány révén? – Persze, a beszolgáltatandó példányok számának lecsökkentésével egyidejűleg erőteljesen fel kellene emelni a könyvtárak dotációját, hogy a kiesett kötelespéldányt pótolni tudják vétel útján. (NB: Az IFLA legújabb állásfoglalása tartalmaz hasonló véleményt, amikor azt mondja, hogy a kötelespéldány nem lehet könyvtári állománygyarapítás forrása: „A szabályozást nem szabad arra felhasználni, hogy az ország könyvtárai ingyenes kiadványokhoz jussanak hozzá.” (IFLA állásfoglalás a kötelespéldányokról. Ford. Murányi Lajos = Könyvtári Figyelő, 2012. 4. sz. 752. p. http://www.ifla.org/publications/ifla-statesment_on-legal-deposit).

Az manapság illuzórikusnak tűnik, hogy a kiadókat meg lehessen győzni arról, hogy a kötelespéldány beadása és a nemzeti bibliográfiái regisztráció ingyen reklám is lehet a számukra (ehhez persze láthatóbbá kell tenni a *Magyar Nemzeti Bibliográfiát*). Az meg végképp nem divat mostanában, hogy a „nemzeti öntudat” arra vezesse a kiadókat/szerzőket, hogy a nemzeti emlékezet archívumába (alias nemzeti könyvtár) önként juttassák el műveiket, ha fontosnak tartják, hogy termékük az utókor számára is fennmaradjon.

Még egy megjegyzés: a fentiek valóban a nemzeti bibliográfiai számbavételre alkalmas kiadványokra, sajtótermékekre vonatkoznak elsősorban. Az, ami a legtöbb gondot okozza – a kisnyomtatványok – eleve a hárompéldányos beszerzési kötelezettség alá esnek, vö. a rendelet mellékletével.

Harmadik, a kötelespéldányok megőrzésében megvalósítandó vagy megvalósítható szelekció:

Szász Károly⁹ így fogalmazott a XIX. század végén: „[...] mindaz, a mi az országban nyomtat s megjelen, az utolsó színlapig vagy hirdetésig, a múzeum könyvtárában meglegyen, azt e könyvtár különleges jellege s célja teszi szükségessé.”

Fitz József¹⁰ ebben a kérdésben megengedőbb: „A kötelespéldányok tekintetében az a felfogás alakult ki, hogy ha az állam a nyomdákat és kiadókat kötelespéldányokkal való adóztatásra kényszeríti, akkor a könyvtárak kötelessége a beszerzési kötelespéldányokat meg is őrizni. Az új könyvtártani irodalomban új fogalom tűnik fel, az „archívum-könyvtár” fogalma, mely szerint a kötelespéldányokat élvező könyvtárnak – szemben a jelen használatára szolgáló nép- és kölcsönkönyvtárakkal – a nemzeti nyomdatisztogatást a jövő számára meg kell őriznie. Ezzel a gyűjtőkör értelmezésében törés jelentkezett. Egyrészt gyűjtötték az eredetileg kitűzött tartalmi körbe tartozó műveket belső értékük miatt, olvasás céljából, másrészt pedig egy bizonyos területen megjelent nyomtatványokat is, fennmaradásuk biztosítása céljából, tekintet nélkül arra, hogy mi a tartalmuk, és hogy egyáltalán

olvasmányok-e? A gyűjtőtevékenység mindinkább mechanizálódott. A belső érték elbírálásának helyére a nyomtatvány jelenségének külső kritériuma lépett. [...] A mechanikus gyűjtés végül is annyira elhatalmasodott, hogy például az Országos Széchényi Könyvtár bélyeggyűjteményt és képeslapgyűjtemény létesített [...] Mert a bélyeg [...] és a képeslap is nyomtatvány.” A képeslapoknak ma már hihetetlen értékük van, a bélyeggyűjteményünk meg valahol elveszett, legalábbis eddig nem leltem nyomát annak, hogy hová lett.

Fitz folytatja: „Ha a százharminc év előtti könyvtáros feltámadhatna s láthatná a mi modern állományunkat, valószínűleg megjegyezné, hogy az ítélőképesség hiányára vall elemi és középiskolai tankönyvek változatlan kiadásait, az úgynevezett címlapkiadásokat állományba venni és megőrizni. Azt mondaná, hogy az ő korában sem a könyvtár nevelő és erkölcsi feladataival, sem a gyűjtésben kötelező ízléssel nem fért volna össze „1 pengős” és „50 filléres” regénysorozatok, a pusztán idegbizsergetésre szolgáló s ráadásul még idegen nyelvekből fordított fércműveket állományba venni. Nem tudná megérteni, hogy az Engelhorns Romanbibliothek és a tömérdek elavult külföldi fizikai, kémiai és matematikai könyv hogyan egyeztethető össze a könyvtárt alapító gróf Széchényi Ferenc nemzeti célkitűzésével? Fejcsóválással hallgatná a mai könyvtáros ellenvetését, hogy a könyvtáros ne bízzék a maga kritikájában, sohasem lehet előre tudni, mi lesz fontos a jövőben – lám, mi is mennyire nélkülözzük az iskoladramákat és a fortunakönyveket, melyeket a régiek elhajigáltak, holott ma koruk szellemének elemzésére szükségünk volna rájuk. Ki tudja, száz év múlva nem éppúgy nélkülöznék a mai detektívregényfordításokat, mint mi a régi ponyvát? A könyvtárnak gyűjtőkörében teljességre kell törekednie[...].”

Fitz Milkau nézeteit is ismerteti – s láthatólag rokonszenvezik velük: „Milkau [...] tagadja, hogy a könyvtár kötelessége minden beszerzési kötelespéldányt megőrizni. Megőrizni, raktárt megtölteni olyan anyaggal, melyet előreláthatólag nem fognak olvasni, vagy melyből a kutatás vagy okulás szempontjából említésreméltó ha-

szon nem származhatik, ellentmond a könyvtár céljának, de a kötelezpéldánytörvény céljának is. A kötelezpéldánytörvényeket egyrészt a könyvtár támogatására, másrészt pedig a nemzeti irodalom és tudomány megőrzésének biztosítására hozták. Természetes, hogy a beszoigáltatás kötelezettségét mindennemű nyomtatványra kiterjesztették, hogy ne az anyagilag érdekelt nyomdász, hanem a könyvtáros állapítsa meg, mi való belőle a könyvtárba és mi nem. De arra, hogy minden névjegyet, báli meghívót, újévi gratulációs kártyát, eljegyzési jelentést, reklámcédulát, fürdőprospektust, árumintajegyzéket és az ezekhez hasonló nyomtatványokat a könyvtár meg is őrizzen, erre sem a törvényt kérő könyvtáros, sem a törvényhozó nem gondolt.”

Hogy mire gondolt a mi jogszabály-alkotónk? A 60/1998-as kötelesrendeletben nyoma sincs annak, hogy lehetőség nyílna a könyvtárak számára az értékelő válogatásra – még a részesedő könyvtáraknak sem, nemhogy az OSZK-nak:

A 12.§ azt mondja, hogy „a könyvtárak a részükre biztosított kötelezpéldányokat kötelesek nyilvántartásba venni, feltárni, és a nyilvános könyvtári ellátás rendszerében hozzáférhetővé tenni.” Utalnak itt egy soha el nem készült jogszabályra is, amely a részesedő könyvtárak kötelezettségeit meghatározná.

A 13.§ pedig azt mondja, hogy az OSZK a nála maradó két példány egyikét archiválni köteles. A feladat tehát a hazai impresszum maradéktalan archiválása, itt nincs helye a szelekciónak – legalábbis a rendelet szövegének értelmezése alapján.

Az a lehetőség marad a számunkra, hogy az archivált példányon felüli másodpéldányt nem vesszük állományba. Ekkor viszont számolni kell azzal, hogy ha mégis lesz rá olvasói igény, azt az archív példányból kell kielégíteni.

Ezzel a lehetőséggel az OSZK élt is némelykor: 1958 és 2008 között több alkalommal került sor a gyűjtendő kötelezpéldányok számának csökkentésére, illetve a gyűjtőkör szűkítésére.

– 1958-tól kezdve a Kisnyomtatványtár a grafikai plakátok kivételével a korábbi kettő helyett csak egy példányban gyűjti a nyomdai kötelezpéldányokat.

– 1962-től kezdve egy példányban gyűjtöttük az 1850 után előállított belföldi különlenyomatokat, az általános és középiskolai tankönyveket, a nem tanulmányi jellegű alkalmi sokszorosításokat, árlistákat és prospektusokat, az utánnyomásokat, címlapkiadásokat, a könyvmatos sajtótudósítókat, a Braille-írástú dokumentumokat.

– 1968-tól az üzemi belső lapok, iskolai lapok, sportegyesületek híradói és a kevésbé jelentős műszaki jellegű referáló lapok körében egypéldányos, archivális gyűjtést vezetett be a hírlaptár.

– 1970-től kezdve nem gyűjtjük a különlenyomatokat és kötésvariánsokat.

– 1972-től megszüntettük a kataszteri térképek gyűjtését.

– 1978-tól megszüntettük a szabványok és szabadmak gyűjtését, illetve a Braille-dokumentumok gyűjtését átadtuk a Vakok Szövetségének (ezt 2006-tól a feltételek ottani hiánya miatt visszavettük – látható nyoma valószínűleg nincs, mert a Braille-dokumentumok általában nem érik el a 50 példányos beszoigáltatási küszöböt).

– 2008-tól kezdve pedig a közoktatási tankönyvek nemzeti könyvtári kötelezpéldány-gyűjtésének és archiválásának feladatát adtuk át az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumnak (OPKM) – annak alapján, hogy az OSZK csak minden tizedik változatlan kiadást őrizte meg, és nem tudott a nemzeti bibliográfiái számbavételről sem rendesen gondoskodni, valamint a megőrzendő kötelezpéldányok egyikét már korábban az OPKM-nek engedték át. Ezzel az intézkedéssel csak a raktári és feldolgozó kapacitásainkat tehermentesítettük, a kötelezpéldányok megőrzéséért továbbra is az OSZK a felelős, vagyis rendszeresen ellenőriznie kell(ene) az OPKM ez irányú tevékenységét.

A szelekció – legalábbis a számomra – *etikai kérdést* is felvet. Ha a nyomdákát-kiadókat kötelezzük a beszoigáltatásra; mulasztás esetén a nyakukra járunk a reklamálással; esetleg pert is indítunk, ha olyan helyzetben vagyunk, hogy követelésünknek hat hónapon belül jogi utakon ér-

vényt tudnánk szerezni (hat hónap után ugyanis elévül a szabálysértésnek minősített mulasztás, és nem követelhetjük a kötelespéldányt) – tehát mindezek mellett van-e jogunk kidobni a beszállított példányokat? Visszaküldeni nyilván nem fogjuk, mert nem hozzuk a kiadó tudomására, hogy kiadványa nem ment át a minőségi szűrőnkön (meg postaköltségünk sincs erre).

III. A (könyvtári) hungarikumok kérdése

Az alapító gyűjtési tevékenysége és a számunkra kijelölt út e téren is világos.

A jórészt kötelespéldány-szolgáltatás útján vagy retrospektív gyarapítás során megszerzett *területi hungarikummal* kapcsolatos kötelespéldány-problémákat érintettük az imént.

A hungarikumok másik három fajtájának gyarapítása más jellegű, és valószínűleg sokkal nagyobb nehézségekkel és anyagi terhekkel jár. Nincs most idő a hungarikum-kutatással és a hungarikum fogalom-meghatározásával foglalkozó szakirodalmat bemutatni, de annak, akit a téma érdekel, ajánlom a figyelmébe különösen *Szentmihályi János*, *Havasi Zoltán* és *Kovács Ilona* munkásságának tanulmányozását.

A hungarikum fogalmának elvi meghatározásával már 1955-ben foglalkozott egy belső szakértői bizottság, de főként az említettek tanulmányain és a retrospektív bibliográfiát gondozók gyakorlatán alapul a gyűjtőköri szabályzatunk mellékletét képező „*Hungarikum meghatározás*” című dokumentum, amelyben azt szabályozták elődeink az 1970–80-as években, hogy a különböző korokban hogyan határozható meg a „magyar vonatkozás”. A korábban négy kategóriát (a kezdetektől 1800-ig, 1801–1918, 1919–1944, 1945 után) 2008-ban ötre javasoltuk változtatni: az 1945-től kezdődő időszakot 2004. május 4-ével, Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozásával lezárni, és ezzel dátummal új korszakot nyitni. Az indok az volt, hogy ettől az időtől kezdve a magyar is az EU egyik hivatalos nyelve lett, mint ahogy minden tagállamé az.

Ez a kérdés azonban még nincs lezárva, nem született döntés a gyűjtőköri szabályzatban. És

azt sem láttuk előre, hogy a 21. század második évtizedében újabb kivándorlási hullám indul...

A területi hungarikumon kívül a *nyelvi hungarikum* a legtisztábban megfogható kategória. Valószínűleg a rendelkezésre álló katalógusok, bibliográfiák, adatbázisok, kiadói és kereskedői jegyzékek stb. segítségével könnyen azonosíthatók is – ha pl. szerepelnek az adott ország nemzeti vagy egyéb bibliográfiáiban.

2013. január 1-jén hatályba lépett az Országgyűlési Könyvtárral (OGYK) kötött megállapodásunk, amely az Európai Unió hivatalos dokumentumainak gyűjtési és archiválási kötelezettségét az OGYK-ra ruházza, amely ezeket hivatalos letéti helyként korábban is gyűjtötte. Ezzel megoldódott az a probléma, hogy az OSZK-nak kelljen gyűjtenie az EU szervei által magyar nyelven kiadott anyagokat.

A *tartalmi hungarikum* szintén könnyebben megfogható, csak irdatlan sok forrást kell hozzá átnézni, és az sem baj, ha vastag a pénztárcánk.

A legnagyobb gondot – véleményem szerint – a *személyi-intézményi hungarikum* jelenti. A definíciók eléggé egyértelműek, de hogy hogyan használhatók, azt a gyarapítók nálamnál sokkal jobban tudják értékelni.

Intézményi hungarikum minden könyvtári dokumentum, amelynek szellemi létrehozatalában Magyarországon tevékenykedett vagy magyar vonatkozásban illetékes testület közreműködött. A *személyi hungarikum* a definíció szerint olyan könyvtári dokumentumot jelöl, amelynek szellemi vagy fizikai létrehozásában Magyarországon született, illetve az alkotás idején itt megtelepedett és tevékenykedett személy, a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségű vagy Magyarországról elvándorolt magyar, illetve *magyar származású személy* (!?) közreműködött.

A szabályzat részletesen megfogalmazza, hogy az egyes hungarikum kategóriákat hogyan kell értelmezni a megadott időhatárok között. Például, nem tekinthetünk automatikusan mindenkit magyarnak, akinek magyar vagy magyarra hasonlító neve van. A külföldre távozott, illetve a szomszédos országokban élő magyarok közül csak azokat sorolhatjuk ide, akik magyarnak

vallják magukat, vagy magyar nyelven is publikálnak, vagy tanulmányaik jelentős részét Magyarországon végezték.

Ez a szabályozás – némileg ellentmondva a rövidebb fogalom-meghatározásnak, vö. „magyar származású személy” – kizárja a külföldre távozottak leszármazottait, hacsak ők maguk is nem tartoznak a fenti kritériumok alá. Tehát mindenkit meg kell kérdeznünk, aki gyanús, hogy magyarnak vallja-e magát?

IV. Szakkönyvtári gyűjtőkör

a) Irodalomtudományi – nyelvtudományi – történettudományi szakkönyvtári feladatok vállalása

1958-ban miniszteri utasítás¹¹ született a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköréről. 1961 márciusában az Országos Könyvtárügyi Tanács (OKT) Állománygyarapítási Szakbizottsága vizsgálta ennek az ún. gyűjtőköri utasításnak a végrehajtási tanulságait, és ez olvasható a jelentésében¹²: „A történelemtudományi gyűjtőkör rendezésével kapcsolatosan a szakbizottságban felmerült az a korábbi javaslat, hogy a teljes magyar történelem anyagának gyűjtését – országos szakkönyvtári szinten – az Országos Széchényi Könyvtár végezze (ugyanis itt van meg legteljesebben a magyar történelemre vonatkozó irodalom- és forrásanyag), s csak az egyetemes történelem anyagának gyűjtését végeznék egyéb könyvtárak. [...] Megfontolandó, hogy egységes nyelv- és irodalomtudományi szakkönyvtár kijelölése helyett (amely gyakorlatban amúgy sem létezik, s különösen magyar vonatkozásban igen sok átfedést tartalmaz elsősorban az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőkörével kapcsolatosan) a magyar nyelv- és irodalomtudomány országos jellegű szakkönyvtárának – a magyar történelem gyűjtéséhez hasonlóan – nem volna-e helyes az Országos Széchényi Könyvtárt tekinteni? (A magyar irodalomra vonatkozó irodalom- és forrásanyag itt van meg a legteljesebben stb.).”

Ennek alapján az 1961 nyarán készített, „Az OSZK funkcióinak rendszere” című dokumentum – elsősorban a leendő vári funkciórendszer-

rel kapcsolatban – tartalmazza azt a kívánalmat, hogy az OSZK addigi feladatai mellé a magyar irodalom, nyelvészet és történelem területén szakkönyvtári funkciót is beiktathasson.

Mit is jelent a szakkönyvtári funkció?

– nyilván szakosított, jól felszerelt olvasótermek kialakítását (ez megvalósult),

– a kötelezpéldányokon túlmenő gyarapítását (valószínűleg ez is többé-kevésbé megvalósult – egészen addig, amíg anyagilag az egész gyarapítás nem lehetetlenült el), valamint

– a jelzett szakterületeken tájékoztató munkát és tájékoztató kiadványokat.

Hogy a vállalt feladat nem volt problémamentes, mutatja, hogy az OSZK Híradóban nyomon követhető tanulmányok–viták–megbeszélések zajlottak első hullámban 1964–65-ben, majd az 1970-es évektől kezdve az ún. szakreferensi rendszer bevezetésével kapcsolatban.

Ferenczy Endréné az OSZK Híradó 1970/1–2. számában közölt vitaindítójában¹³ a szakkönyvtári funkció vállalásának három vetületét említette: a funkció ellátása kihatással van az állomány összetételére, a feltárás mélységeire és a nyilvános szolgáltatás szervezésére.

Jelenlegi témánk szempontjából az első, az állomány összetételének vizsgálata a fontos. Ferenczyné megállapítja, hogy az OSZK állománya éppen a nemzeti könyvtári jellegből adódóan (belföldi kötelezpéldányok és külföldi hungarikaanyag) alapvető dokumentumbázisát adja a magyar irodalomtudománynak és történettudománynak, és ez predesztinálja az OSZK-t a szakkönyvtári funkció ellátására. De ugyanez vonatkozhat a humán tudományok egyéb területeire is. A külföldi irodalom beszerzési elvéhez a szakkönyvtári jellegből eredő többletet az irodalom- és történettudomány külföldi részmonográfiának a gyűjtése jelenthetné, mivel ezek nélkül a magyar irodalom- és történettudomány sem művelhető kielégítően. De kérdés, hogy érdemes-e a gyűjtőkört ez irányban bővíteni, ugyanis a budapesti tudományos nagykönyvtárak nagyobb hányada szintén humán beállítottságú, és gyűjteményük a részmonográfiákat is tartalmazza. Különösen a történettudományok területén igaz ez, az irodalomtudomány területén kevésbé kedvező

a helyzet. Összefoglalva, a következő megállapításra jut: *„kérdéses, hogy az állománygyarapítás területén a szakkönyvtári funkció vállalása jelent-e egyáltalán lényeges többletet, és ha igen, vállalható-e ez, legalábbis mostani [1970-es!] körülményeink között, amikor bár e többlet anyagi feltételei ugyan biztosítottak látszanak, de személyzeti létszámkihátása nem. Nem rejti-e magában azt a veszélyt, hogy az erre fordított erő hungarica-beszerzésünk rovására menne, melynek 19. századi és 20. sz. első felének könyv-, de főként periodika-anyagában jelentős hiányaink vannak. Ezeknek pótlása pedig nemzeti könyvtári jellegűnközlő következően mindenképpen elsődleges és semmilyen más intézmény által át nem vállalható feladat.”* És mit mondhatunk erre ma, amikor sem az anyagi feltételek, sem a szükséges létszám nincs biztosítva?

1975-ben a könyvtárügyben aktuális kérdés lett a társadalomtudományi információs rendszer létrehozása és fejlesztése. Az OSZK ekkor – *Pajkossy György* tollából¹⁴ – javaslatot terjesztett elő a rendszerben való részvételéről, és megfogalmazta az OSZK szakirodalmi információs feladatait a magyar irodalomtudomány, a magyar történettudomány és a magyar nyelvtudomány területén. Ez már nemcsak (illetve nem elsősorban) a gyarapításról, hanem a szakterületeken vállalható tájékoztatási teendőkről szólt, és ennek folyamányaként indult meg 1979-ben (az 1976-os tárgyévvel) *A magyar irodalom és irodalomtudomány bibliográfiája* című éves szakbibliográfiája, amely 1996-ban az 1989-es tárgyévvel megszűnt, és létszámleépítés következtében a szerkesztőség is eltűnt az OSZK szervezetéből. (Még megjelent az 1966/70-es, illetve az 1971/75-ös kötet, valamint elkészült az 1990-es tárgyévi kötet is, de ezzel le is zárult a szakbibliográfia története.)

A szakbibliográfia ügye nem tartozik szorosan aktuális témánkhoz, de összefügg a szakkönyvtári gyűjtőkörrel. Alapító okiratunkban, gyűjtőköri szabályzatunkban most is szerepel a szakkönyvtári gyűjtőkör.

A kérdés felvetésénél tovább nem tudok és nem is akarok menni. Csak a figyelmet szeretném felhívni arra, hogy tudatunkban most is szerepel a

szakkönyvtári funkció, és érdemes lenne megvizsgálni, mi ennek ma a tartalma, vannak-e és melyek az elvárások az olvasóink és a könyvtári rendszer más tagjai részéről, van-e anyagi erőnk a fenntartásához (ez, sajnos, költői kérdés volt!), illetve elégséges-e az Analitikus feldolgozó osztály létszáma, szakértelme és ügyszeretete a bibliográfiai feldolgozás megoldásához?

b) Könyvtártudományi Szakkönyvtár

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) kialakulásának és OSZK-ba kerülésének története is eltér az irodalomtudományi-történettudományi szakkönyvtári feladatok vállalásától. A Könyvtári Intézet elődje, a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) az Országos Könyvtári Központ (OKK) egy részéből jött létre, és megörökölte az OKK nagy értékű szakkönyvtárát, amely még az 1923-tól működött OKBK (Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ) kézikönyvtárának darabjait is tartalmazta. Az OSZK keretében 1952-ben létrejött Módszertani osztály a munkájához ragaszkodott a szakkönyvtárához, és az 1960-as évek legelején még az is felmerült, hogy a könyvtártudományi intézet függetlenedik az OSZK-tól. Erre nem került sor, hanem a Könyvtártudományi és Módszertani Központ, majd kezdetben a Könyvtári Intézet is az OSZK-tól viszonylag független, mondhatni saját költségvetési forrásokkal gazdálkodó intézmény volt, az OSZK szervezetében. Nem megyek bele ennek részleteibe, témánk szempontjából az a lényeges, hogy a KSZK a gyarapításban önálló, elkülönített kerettel gazdálkodott és – elvben – gazdálkodik ma is.

A már említett 1958-as gyűjtőköri utasításban az OSZK éppen a Könyvtártudományi Szakkönyvtár révén szerepel tudományági szakkönyvtárként megjelölve. A KSZK gyűjtőköre nemcsak mélységében, hanem a dokumentumtípusok tekintetében is összetett, gyakorlatilag minden olyan dokumentumtípust is – a kéziratári/levéltári anyagtól kezdve a kisnyomtatványokon át az elektronikus dokumentumokig – gyűjt, amelyre az OSZK különgyűjteményei szakosodtak – persze a tematikai határokon belül. A gyűjtemény-

re alapozva az 1950-es évek közepétől kezdve széles körű, a hazai és a külföldi szakirodalmat bemutató bibliográfiai–dokumentációs tevékenység erősíti még a KSZK szakkönyvtári funkcióját.

Jelenleg nem tartanám aktuálisnak szorosabban az OSZK-ba integrálását, de hogy mit hoz a jövő és egy új épület, az más kérdés.

V. A gyűjtendő kiadványtípusok

A nyomdai úton sokszorosított dokumentumok (könyvek, időszaki kiadványok, kisnyomtatványok, plakátok, metszetek, zeneművek, kartográfiai dokumentumok) mellett a gyűjtőkörbe tartoznak a nem nyomdai úton sokszorosított szöveg-, kép-, adat- és hangrögzítések (hangfelvételek, mikroformátumú dokumentumok, fotó- és videodokumentumok).

Ugyancsak a gyűjteményünk szerves részét képezik a kéziratok, illetve egyéb „egyedi” – azaz nem többszörözött – dokumentumok: a fényképek, a díszlet- és jelmeztervek, a filmre rögzített történeti interjúk, az oral history körébe tartozó hangfelvételek és hasonlók. (Az egyedit nem úgy értem, hogy pl. egy fényképből vagy egy hangfelvételből nem készülhet több másolati példány. Egyedinek csak azért nevezem őket – nem túl szakszerűen, de nem szeretnénk terminológiai vitákba bonyolódni –, mert nem sokszorosítási eljárással készültek.)

Velük kapcsolatban már felmerülhet, hogy ide valók-e? Remélem, hogy a kérdés nem vetődik fel komolyan. Ezek teszik igazán különlegessé az állományunkat, ezért a válaszom: *igen, idevalók*. Számomra nem kétséges, hogy a Kézirattárnak, a Színháztörténeti tárnak, a Fotótárnak az OSZK-ban van a helye.

A hagyományos, nyomdai úton vagy nem nyomdai úton, de fizikai hordozóra sokszorosított dokumentumok a gyűjtőkörbe tartoznak, kezelésük évtizedek-évszázadok során kialakult. A gyűjtésükben lehetséges szelekciót már a kötelespéldányokkal kapcsolatban érintettem. Kétségtelenül a gyűjtőkörbe tartoznak az *elektronikus* – digitális és digitalizált, fizikai hordozón megjelenő és távoli elérésű – dokumentumok is. De a gyűjtés vonatkozásában az elektro-

nikus dokumentumok vetik fel a legtöbb kérdést. Közülük is a hálózati dokumentumok, vagyis az interneten publikált, online elérhető, illetve letölthető anyagok.

A 2013-ban készült – de a korai 2000-es években megfogalmazott elvekre épülő – gyűjtőköri szabályzat az online dokumentumok válogatott gyűjtését írja elő a mennyiségük, tárhely igényük, műfaj-, illetve színvonalbeli változatosságuk miatt.

Ez a gyakorlatban tartható szabály, hiszen nincsenek is eszközeink a korlátlan begyűjtéshez. Elvileg azonban addig tartható, amíg nem lesz megnyugtató szerzői jogi rendezés, amíg nem készül el az online elektronikus kiadványokra vonatkozó kötelespéldány-rendelet, illetve a rendelet nem az OSZK-t jelöli ki az online dokumentumok archívumának.

A gyűjtőköri szabályzat felsorolja a gyűjtendő statikus és dinamikus online elektronikus kiadványokat.

A *statikusak* pl. az e-könyv, az e-periodikum, azaz a hagyományos dokumentumtípusokhoz jobban hasonlítóak – ezek valószínűleg könnyebben begyűjthetők és kezelhetők.

Dinamikusak pl. a híroldalak, a honlapok, a portálok, amelyekben percenként módosul a tartalom nemcsak úgy, hogy újabb hírek, közlemények jelennek meg, hanem a már közölt tartalma is változik. Ezek begyűjtésére is nyilván megvannak a technikák.

Más online kiadványtípusokat *webaratás* útján tervezünk begyűjteni: a faliújságokat, hírcsoportokat, levelezőlistákat, e-maileket, blogokat, társalgási szobákat soroltuk ide.

A webaratás révén – ha jól tudom – csak pillanatfelvételek jönnek létre, kérdés, hogy milyen gyakran tudjuk majd elvégezni az archiválást.

Az idesorolt kiadványtípusok között fontos információforrások is vannak: pl. egy blog akár tartós megőrzésre is érdemes lehet.

Már az első beszélgetésen szóba került, hogy amíg egy-egy író hagyományos levelezése a Kézirattár kincse, elektronikus levelei elvesznek. Az e-maileket a kéziratári gyűjtőkörbe tartozó szerzők kérésére ugyanúgy meg kellene őrizni, mint a hagyományos leveleket.

Más e-mailek viszont nem tartoznak a nyilvánosságra, de a webaratásból nyilván nem zárhatók ki. Ezért merült fel egy tétova gondolatom a személyiségi jogokkal kapcsolatosan. És mit csinálunk akkor, ha a Google a jövőben kérésre kitörölheti bárki – esetleg kompromittáló – múltját. A leírt anyagban megmaradhat?

A gyűjtőközünket állandóan befolyásolják az újonnan megjelenő műfajok, dokumentumtípusok is. Mit kezdünk, pontosabban kezdünk-e valamit pl. az sms-regénnyel vagy a fanzine-nel (az időszaki kiadványok speciális csoportjával – jelentése kb. amatőr magazin) és hasonlókkal? Az online dokumentumok begyűjtésével és hosszú távú megőrzésével kapcsolatos technikai kérdéseket, illetve szerzői jogi problémákat a téma teljessége érdekében csak megemlítem, de megfelelő tudás hiányában nem foglalkozom velük.

VI. Az állományfejlesztés-gyarapítás anyagi háttere

Közhely, hogy az anyagi helyzetünk erőteljes befolyással van könyvtárunk normális működésére.

Az OSZK 212 éves története az anyagi ellátottság kérdésében minden korban hasonló: a gyarapításra sosincs elég pénz. Van azonban egy szint, amelyre már nem lenne/nem lett volna szabad lecsúszni: hogy a költségvetés tervezésénél évek óta 0 Ft-ot tartalmaz az állománygyarapítás rovata. Persze az év végi elszámolás mindig mást mutat, de *tervszerű, másra nem felhasználható gyarapítási költségelőirányzatunk nincs*.

Egyetlen adattal illusztrálnám a helyzetet: a könyvelésben a dologi kiadások között az állománygyarapítás három soron szerepel: könyv-, folyóirat, és egyéb információhordozó (CD, DVD) beszerzése. A zárszámadásban a három sor összeadva: 2012-ben 18 millió 228 ezer Ft, 2013-ban pedig 11 millió 304 ezer Ft! Mit gondolnak: nem botrányos, hogy a magyar nemzeti könyvtár mindössze 11 milliót tudott az elmúlt évben gyarapításra költeni?

Korábbi jelzéseink, segélykiáltásaink – pl. az éves beszámolóinkban – rendre meghallatlanok

maradtak illetékes helyeken, az utóbbi két–három évben pedig – legalábbis az éves teljesítményértékelésekben – már szóvá sem tettük a fenntartónál a gyarapítás anyagi szükségleteit. Pedig permanens feladat, hogy az illetékesek figyelmét folyamatosan ráirányítsuk arra, hogy *a nemzeti könyvtár megfelelő színvonalú állomány nélkül nem tud az elvárt színvonalon teljesíteni* sem az olvasók közvetlen kiszolgálásában, sem a tájékoztatásban, sem a közönségkapcsolatok ápolása, a rendezvények, kiállítások terén. A megfelelő állomány kialakításához pedig nem érhetjük be azzal a véleménnyel, hogy minek a pénz, ha a kötelempéldányt úgyis ingyen kapja a könyvtár!

Javaslom: a Gyarapítási osztály és a különgyűjtemények vegyék a fáradságot, állítsák össze és rendszeresen, pl. a honlapon tegyék közzé, hogy mi mindenről marad le a könyvtár az anyagiak hiánya miatt, milyen dokumentumok nem kerülnek ezáltal a közgyűjteménybe. Ezt először néhány évre visszamenőleg kéne összeállítani, aztán pedig évente megmutatni egy „anti-gyarapodási” jegyzéket. Lehet, hogy ez a fordított jelzés hatásosabb lenne, mint ha csak a gyarapítási költségelőirányzat, illetve a beszerzésre fordított összegek kimutatásával utalunk a csökkenő tendenciára.

Az állományalakítás, gyarapítás számos más kérdést is felvet a feltárás, a bibliográfia, a raktározás, az új épülettel kapcsolatos szükségletek megfogalmazása terén, de ezek, gondolom, a későbbiekben szóba kerülnek.

Jegyzetek

1. FEJÉRPATAKY László: A könyvtár múltja és jelene. In: A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene. Bp., 1902. 4. p.
2. SZÁSZ Károly: Közkönyvtáraink s az egy országos könyvtár =Könyvtári Figyelő, 47. évf. (2001) 3. sz. p. 437–448.
3. Uo.
4. Jegyzőkönyv az OSZK Kollégiuma 1958. júl. 3-án tartott üléséről. OSZK Irattár 865–16
5. Az Országos Széchényi Könyvtár Alapító Okirata (a módó-

- sításokkal egységes szerkezetben). Budapest, 2013. jún. 14.
6. FITZ József: A könyvtár gyűjtőköre = Magyar Könyvszemle, 3.f. 61.évf. (1937) 4.füz. p. 273–297.
 7. CSÜRY István: A nemzeti könyvtárak teljességének kérdéseihez. In: Szemináriumok a szovjet és magyar könyvtárügy időszerű kérdéseiről. Budapest : KMK, 1973. p. 167–201.
 8. FERENCZY Endréné: A nemzeti könyvtár. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3., A könyvtárak rendszere. Budapest : Osiris, 2001. p. 41–65.
 9. SZÁSZ Károly i. m.
 10. FITZ József i. m.
 11. Aművelődésügyi miniszter 164/1958. (M.K.15.) M. M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. In: Művelődésügyi Közlöny, 1958. aug. 1. p. 254–256.
 12. Az OKT Állománygyarapítási Szakbizottságának jelentése, 1961. márc. 16. KMK irattár, 16. dosszié
 13. FERENCZYNÉ WENDELIN Lidia: Az Országos Széchényi Könyvtár szakkönyvtári funkcióinak és szakreferensi rendszerének kérdései = OSZK Híradó, 13. évf. (1970) 1. sz. p. 20–25.
 14. Jegyzőkönyv a Vezetői Tanács 1975. márc. 6-i üléséről. OSZK irattár 857/1975.

Beérkezett: 2014. augusztus 22.

Mozart-kézirattöredék az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében

Nemzetközi szenzációnak számít, hogy az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményében Mozart egyik legnépszerűbb szonátájának eredeti kézirattöredékét fedezte fel a Zeneműtár vezetője, Mikusi Balázs. A záró „török induló”-ról ismert A-dúr szonáta (K. 331) autográfját a külföldi szakmai bemutató előtt elsőként a hazai nagyközönség ismerheti meg a kutatómunkát népszerűsítő eseményen, a Kutatók Éjszakája keretén belül 2014. szeptember 26-án 18 órakor. A művet a kézirat felfedezője, dr. Mikusi Balázs, a salzburgi Mozarteum kutatási igazgatója, dr. Ulrich Leisinger és Kocsis Zoltán zongoraművész mutatja be, aki egy korabeli fortepiano kópiáján elő is adja a teljes szonátát. Látogatóink a program időtartama alatt megtekinthetik az eredeti kéziratot.

(Forrás: Katalist, 2014. szept. 19.)

A Google és a Cseh Nemzeti Könyvtár

A MaNDA archívumban olvasható hír szerint egy 2010-ben kötött megállapodás szerint a Google digitalizálja a Cseh Nemzeti Könyvtár 140 ezer darabját. A közös digitalizálási program során a dokumentumok felkerülnek a Google Books, valamint a Manuscriptorium European Digital Library (<http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=content/digitised-manuscripts-national-library>) oldalára is.

A programot Adolf Knoll, a könyvtár tudományos igazgatója vezeti. Knoll azt nyilatkozta a Cseh Távirati Irodának, hogy már több mint 4000 kéziratot és kódexet digitalizáltak, de a könyvtár gyűjteményében összesen 14 000 kézirat, 4200 ősnymtatvány és 200 000 régi könyv található. A Google Books projekt keretében 19. századi irodalmi alkotásokat is digitalizálnak. A Cseh Nemzeti Könyvtár általános igazgatója, Tomáš Böhm szerint azért egyedülálló a kialakult együttműködés, mert egy közintézménnyel fogott össze a Google.

(Forrás: mandarchiv.hu/cikk/3204/A-Google_es_a_Cseh_Nemzeti_Konyvtar)

Digitális gyarapítás az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában

KISS Eszter

A Térképtár a digitális kultúra korában

Az elmúlt néhány évtized információtechnológiai változásai új lehetőségeket teremtettek, teljesen új szemléletet hoztak a világba: hatalmas adatmennyiségek kinyerése és gyors feldolgozása valósággá vált.

A fejlődés a térképeket és ezáltal a Térképtárat talán még inkább érintette, mint a nemzeti könyvtár egyéb gyűjteményeit. Elsősorban a gyarapítás területén érezhetők a változások: digitális térkép gyakorlatilag nem érkezik a könyvtárba, a hagyományos papírtérképek mennyisége pedig jelentősen lecsökkent. A kötelezpéldányként beérkező térképek esetében 10%-os visszaesést tapasztaltunk. Korunk társadalmi-gazdasági viszonyait nem tudjuk tehát térképi formában hiánytalanul megőrizni és továbbadni a jövő generációja számára. Ez a tény éles ellentmondásban áll az információk szabad

megosztására, nyílt elérésére törekvő tudásalapú társadalom céljaival, melyben az információ önálló értékévé válik, és a világ megismerése előtt megnyílnak a kapuk.

Manapság a divatos kifejezések közé tartoznak a következők: open source, open data, open content, open access. Hová vezet mindez? Open end...?

A nagy mennyiségű információt digitális adatok formájában a különféle adatbázisokban rögzítik. Az adatok értékelésével, illetve összekapcsolásával új információk nyerhetők, és ezek újra felhasználhatók. Az információmenedzsment e folyamata az intézmények közötti szoros együttműködést követeli meg. Ez a működési modell jellemzi a térképek készítését is. E területen azonban paradigmaváltás történt: a kartográfiai szemléletet felváltotta az informatikai szemlélet. Ma már nem térképek készülnek, hanem téradatok tárházai, melyek egyedi igények szerint ösz-

szeválogathatók és grafikusán megjeleníthetők, és ezekből térképek generálhatók.

Könnyen belátható, hogy az eddig nem ismert méreteket öltő adatmennyiség miatt a nemzeti emlékezet megőrzése nem csupán kulturális, örökségvédelmi, sőt még csak nem is technológiai kérdés, hanem rendkívül fajsúlyos a gazdasági komponens is, amely az archiválási apparátus működtetését terheli. Ezek a szempontok is fontos szerepet töltenek be, amikor az örökségvédelem első lépéseként a gyarapítás kérdéseit taglaljuk.

A nemzeti emlékezet megőrzése érdekében tevékenykedő kartográfus-könyvtáros szakembereknek egyrészt meg kell felelniük az új kihívásoknak, másrészt felelősségteljesen újra kell definiálniuk önmagukat a megváltozott feltételeknek megfelelően. (Sajnos, ez már csak utólagos és megkésett reakció, csak remélni lehet, hogy a már elszenvedett veszteségek utólag némileg pótolhatók.)

A Digitális Térképtárnak nem térkép-archívumként, hanem sokkal inkább információs- és metaadat-szolgáltató központként kellene működnie. A gazdaságosan gyarapítható és a nemzeti emlékezet szempontjából meghatározó digitális térképeket természetesen továbbra is gyarapítani szükséges, ugyanakkor a más-
hol lévő állományokhoz bibliográfiai leírást és távoli hozzáférést érdemes biztosítani. Így az olvasó az olvasóteremben interneten keresztül elérheti a különböző téradatbázisokat, légi fotókat, műholdképeket, valamint egyéb téradatokat, és fel tudja dolgozni a számára szükséges információkat. Ehhez szabad szoftverek állnak rendelkezésre.

A digitális térkép mint különleges különgyűjteményi dokumentum

A körülöttünk levő világot repülőgépre vagy műholdra erősített szenzorok pásztázzák, pilóta nélküli repülőgépek repkednek felettünk és digitálisan rögzítik, illetve megadják a pontos földrajzi elhelyezkedését mindannak, amit látnak. Az emberi szem elől elzárt felszíninformák és te-
reptárgyak is láthatóvá válnak, a mérési technika

még a víz, vagy a talaj mélyére is behatol. Hatalmas mennyiségű téradat keletkezik eddig soha nem remélt felbontásban. A valós idejű és teljes körű információnak van a legnagyobb értéke, és az érvényességi idő is jelentősen lecsökkent, ami számos szakterületet forradalmasított (pl. a katasztrófamenedzsmentet, a közlekedésirányítást vagy a közműkarbantartást). Ugyanakkor az információ megőrzése, az így megszerzett tudásnak a jövő kutatói számára történő átadása nem megoldott.

A globalizáció és az individualizáció párhuzamos térnyerése csak látszólagos ellentmondás. A kartográfia példáján megérthetjük, miért is erősítik egymást. Környezetünkéről, a Földről globálisan gyűjtünk információkat, melyek összeadódnak, sőt kiértékelésüket is egyre gyakrabban nemzetközi szakembergárda végzi. Ugyanakkor a végtermék, a térkép teljesen egyedi, alkalmazkodik a felhasználó különleges igényeihez.

Miben is különbözik a digitális térkép a könyvtárban tárolt többi képszerű dokumentumtól? Szignifikáns különbség az egyéb képszerű ábrázolásokhoz képest, hogy minden egyes grafikus térképi elem szemantikai jelentéssel bír, mivel az információk nagy többsége földrajzi lokációval rendelkezik, illetve minthogy a térkép a vizualizáció eszközeként rendkívül széles körben használt.

Milyen fajta e-térképek léteznek egyáltalán?

Egyre elterjedtebb, hogy a hagyományos papíralapú adathordozón megjelenő térképek digitális formában is megjelennek. A kizárólag digitális formában megjelenő térképek között a legegyszerűbbek a statikus térképek például pdf-formátumban. Kihasználva a világháló globális megosztási lehetőségeit és egyben az individuális igények kielégítését az interaktív térképeken a felhasználó egyénileg válogathatja össze a megjeleníteni kívánt elemeket. Természetesen CD vagy DVD adathordozón is kínálhatók ezek a termékek. A nagyközönség számára kínált termékek mellett a különböző szakágak a már említett hatalmas adatmennyiséget adattárházakban tartják nyilván. Döntéshozáshoz sokszor több szakterület adatainak térbeli megjelenítésére van szükség, mely a különböző forrásokból

származó, különféle intézmények által gyűjtött adatok közös adatbázisba rendezése után vagy az adatbázisok összekapcsolása révén lehetséges. Megvalósul tehát egy interdiszciplináris együttműködés, melynek eredményeképpen az aktuális igények szerint egyedi térképek készítésére nyílik mód. A forrásadatok sok esetben nem szabad hozzáférésűek, hanem állami alapadatok, melyek jogdíjasak és az intézmények szerverein találhatóak, tehát csak belső hálózaton érhetők el. Komoly piaci ismeret szükséges ahhoz, hogy egyáltalán tudomásunk legyen ezeknek a „térképi alapanyagoknak” a létezéséről.

A gyarapítás kérdései

Mit gyűjtsön a Térképtár?

☉ Hungarikumok

Természetesen továbbra is gyűjti a hagyományos tartalmi, területi, személyi és nyelvi hungarikumokat, melyekről *Rácz Ágnes* tanulmányában* már szó esett. Ezek a fogalmak részben a kartográfiai dokumentumokra is jól adaptálhatók, ezek esetén azonban érdemes még néhány további szempontot számba venni.

☉ Gyűjtőkör a területi lefedettség szerint

Könnyen beláthatjuk, hogy területi elhelyezkedés szerint a térképek esetén fontosak lehetnek a kutatók számára a határokon átnyúló regionális, interregionális térképek, esetleg nemzetközi összehasonlítások tematikus térképek esetén. Annál is inkább, hiszen a történelmi Magyarországnak a mostani viszonyokkal történő összehasonlításához a jelenlegi államhatáron kívül eső területek térképei szükségesek. A gyűjtőkör meghatározásánál érdemes gazdasági szemlélettel élni és az anyagi forrásgyarapításra is gondolni. Tekintettel arra, hogy az EU támogatja az ún. „többnemzeti” projekteket, melyek többsége térképi dokumentációt is tartalmaz, megcélozható volna e térképek górcső alá vétele és a beszerzéshez, feldolgozáshoz és megőrzéshez az EU-források felhasználása.

☉ Gyűjtőkör az adatok feldolgozási szintje szerint

Ahogy már szó volt róla, a térképek téradatokból készülnek, amelyekből a későbbiekben bármikor előállíthatók a térképek.

Nem szabad szem elől veszítenünk, hogy a gyarapítás archiválási céllal történik. A téradatok hosszú távú megőrzésére a döntéshozók még nem jelöltek ki felelős intézményt. Tekintve, hogy ez a feladat nagyon költséges, hatalmas tárhelyet, emberi erőforrást és sok időt igényel, önként senki nem vállalja magára. Paradigmaváltásra lenne szükség a térképtárak, térképparchívek, levéltárak és a téradatgazdák részéről. Fel kell vállalniuk, hogy az archiválás digitális kartográfiai anyagok esetén az adat-előállítás pillanatában kezdődik. A nagy adatmennyiség miatt elengedhetetlen ugyanis az eddiginél erősebb szelekció, és az adatgazdák, valamint archívek közös felelőssége a jövő felhasználói igényeinek szem előtt tartásával meghatározni az archiválendő adatköröket, valamint a téradatoknak azon tulajdonságait, melyek megőrzése okvetlenül szükséges. A nemzeti emlékezet megőrzése érdekében fel kell osztaniuk, mit őriznek meg hosszú távon az adatgazdák, mit a levéltárak és térképparchívek, jelen esetben a nemzeti könyvtár Térképtára.

Az OSZK Térképtára azt a döntést hozta, hogy nem nyers téradatokat, hanem továbbra is térképeket fog gyűjteni. Döntésünk oka az volt, hogy mivel a technikai apparátus és a szakembergárda a téradatgazdáknál van, a téradatokat és az adatbázisokat – véleményünk szerint – nekik kellene hosszú távon tárolni.

☉ Gyűjtőkör tematika szerint

Mivel manapság a téradat-tárházakból igény szerint állíthatók össze a térképek, akár az OSZK számára is kérhető adatleválogatás, illetve előre definiált tematikájú térkép. Nehéz és felelősségteljes feladat meghatározni, mi fogja a jövő kutatóit érdekelni. Térképtárosi tapasztalataink alapján támaszkodhatunk az eddigi kutatói igény

* Rácz Ágnes: A nemzeti könyvtári gyűjtés-állománygyarapítás problematikája az Országos Széchényi Könyvtárban = Könyvtári Figyelő, 2014. 3. sz. 267-279. p.

nyekre, de tekintve, hogy ez javarészt a hagyományos, papíralapú térképekre szorítkozik, ennél nagyobb körütekintés szükséges. Szerencsére e kérdés nem csupán bennünk, magyarokban merül fel, segítségünkre lehetnek az új igények megítélésében a különféle nemzetközi megfigyelések eredményei is. Például az Egyesült Államokban és Európa nyugati részén az interneten keresztül a téradatok szabad, de legalábbis nyílt hozzáférésűek, tehát az adatokat kínáló portálok, webtérképek statisztikai adataiból érdemes kiindulni. Ezek objektív mutatók az adatfelhasználás tematikáját illetően. A holland Geoplaza (<http://geoplaza.vu.nl/cmc>) portál letöltési statisztikája például kimutatja, hogy a felhasználók 33%-a az épületek, 26,8%-a topográfiai adatok, 16,1%-a pedig a földhasználat iránt érdeklődött. Természetesen a nemzetközi trendek nem feltétlen tükrözik a magyar igényeket, kiindulási alapnak viszont megfontolandók.

© A gyűjtés gyakorisága

Milyen gyorsan változik a környezetünk, milyen gyakorisággal célszerű dokumentálni a térbeli változásokat? Általánosságban nem válaszolható meg ez a kérdés, hiszen adatkörönként, tematikánként különböző eredményre jutunk. Nyilvánvaló például, hogy az úthálózat változása az útépitések ütemében változik, a jövő generációja számára azonban elegendő éves bontásban ezt megörökíteni. Ugyanakkor egy árhullámról óras bontásban állnak rendelkezésre adatok, mégis az árhullám országunk területére eső levonulását egyben érdemes ábrázolni és megőrizni, megjelölve a levonulási időt.

© Gyűjtés adathordozó szerint

A CD-n és DVD-n megjelent térképek gyűjtése jelenti a legkisebb problémát. A weben közzétett térképek esetén egyedi elbírálás szükséges, sok esetben gyarapítás helyett elég csupán a metaadatokat begyűjteni és a linket biztosítani (és rendszeres időközönként automatizált elérhetőségi vizsgálatot végezni egy rutin végigfuttatásával).

Belső hálózaton keresztül elérhető, jogdíjas adatok esetén megőrzési célból gyarapítunk.

A gyarapítás módja

A technológiai változások mellett az elmúlt évek jogi környezetének változásai is negatívan hatottak a kartográfiai publikációk kötelespéldány-beszolgáltatására. Mivel a kötelespéldányrendelet a médiatörvényben definiált fogalmakra épít, ez utóbbi megváltoztatása azt eredményezte, hogy a digitális kiadványok köréből kikerültek a térképészeti termékek. Természetesen megtörtént a kötelespéldányrendelet átdolgozása és a kapcsolódó jogszabályokhoz adaptálása, de a változtatási javaslatok elfogadtatása beláthatatlan időbe telik. A gyarapítás biztosítása érdekében kiválasztott téradat-előállítókkal, illetve egyes térképész cégekkel kétoldalú megállapodások formájában közvetlenül egyezünk meg a szolgáltatás részleteiről. Ez a módszer olyan szempontból is előnyösnek bizonyul, hogy a cégek kiválasztása és az egyedi megállapodások egyben értékelő válogatást is jelentenek. A megállapodások kitérnek az adatkörökre, a felhasználás módjára, a hozzáférési korlátozásokra, formátumokra és a szükséges metaadatokra, valamint térképi állományonként szabályozzák a szolgáltatások módját és gyakoriságát.

A törvényi szabályozás hiányosságai miatt ugyanakkor a kizárólag megállapodások alapján történő gyarapítás magában rejtje az esetlegesség veszélyét is. Az eddig felkeresett intézmények túlnyomó többsége ugyan készségesnek bizonyult, de volt olyan is, amelyik az adatok szolgáltatását csak kényszerítő jogszabályok alapján végezné el. A megfelelő jogi háttér megteremtése tehát sürgető.

Metaadatok

A térképi állomány beszerzésén kívül lényeges kérdés, hogy milyen metaadatok érkezzenek a térképi állománnyal együtt. A téradatgazdák és a térképész cégek által nyilvántartott metaadatok azonban eltérnek a könyvtár számára fontos adatoktól. A katalogizáláshoz szükséges metaadatokat a könyvtár határozza meg. Megjegyzendő, hogy a hagyományos gyakorlat sze-

rinti bibliográfiai leíró adatok sem biztos, hogy az elektronikus úton előállított térképek adatairól megfelelő információkkal szolgálnak. Célszerű volna tehát a bibliográfiai leírás szabályait is korszerűsíteni.

Az adat létrehozásakor definiálni és dokumentálni kell azokat a tulajdonságokat, melyek megőrzése hosszú távon szükséges. Az adat az archiválási folyamat során többszörös konverzió keresztül őrződik meg, ami a legnagyobb szakértelem és körültekintés ellenére is adatvesztéssel jár. Ezért lényeges a téradat létrehozásakor metaadatok formájában meghatározni azokat a tulajdonságokat, amelyeknek változatlanul kell maradniuk. A térkép grafikai elemei esetében például a szemantikai jelentés a lényeges, nem pedig a grafikai jellemzők. Ezeket a metaadatokat a téradat-, illetve a térképelőállító határozza meg. Minden egyes későbbi adatváltoztatást, transzformációt, migrációt pontosan dokumentálni kell, és ezt a dokumentációt az adattal együtt továbbítani a nemzeti könyvtár számára. Metaadat formájában meg kell adni a digitális képfájlok jellemző tulajdonságait. Kartográfiai szempontból fontos az adatok forrása, pontossága, aktualitása adatfajtánként, a felmérés, illetve egyéb adatgyűjtés módja adatkörönként, valamint a geodéziai dátum és a vetület. Újszerű gondolat, de megfontolásra érdemes, hogy metaadatként bekérjük a projektek dokumentációját, amelyekhez a térképek tartoztak. Feltehetően szükséges a megjelenítő vagy a kezelő szoftver verziószáma is.

Formátumok

A natív (azaz eredeti formátum, amelyben az adatállomány készült) formátum mellett a nyílt szabványos formátumokat részesítjük előnyben. Ez sajnos nem minden esetben valósítható meg, így a natívan vektoros téradatok esetén a GeoPDF és az ESRI Shape formátumot is elfogadjuk, natívan raszteres állományok esetében pedig a TIFF, GeoTIFF és a veszteségmentes JPEG2000 a gyarapítási formátum.

*

Mint láthattuk, a gyarapítás kérdése nem tárgyalható a nemzeti könyvtár egyéb feladatköreinek említése nélkül. Egy új rendszer bevezetésének a küszöbén alapvető elvárás, hogy a teljes folyamatot szem előtt tartva tervezzünk, és körültekintően átgondoljuk az ok-okozati összefüggéseket.

Elmaradottságunkat felvállalva, a nemzetközi példákat mintának tekintve kiküszöbölhetünk néhány kezdeti buktatót, melyet csak a gyakorlatból lehet megismerni. Sok időnk azonban nincs a felzárkózásra, lépünk kell. Gondoljuk csak el, történelmi térképművek globális elérhetővé tétele külföldi könyvtárak által ellehetetleníti a hazai térképtárakat, hisz leszoktatja a kutatókat ezek használatáról. Az e-learning, m-learning, a mobil világ nemcsak a felhasználó mobilitásáról szól, hanem az elektronikus világháló optimális használatán keresztül az információk, jelen esetben a térképi információk legkülönbözőbb nyílt és szabad hozzáférésű forrásokból történő begyűjtéséről is.

Beérkezett: 2014. augusztus 21.

Visszavont magyar nemzeti szabvány

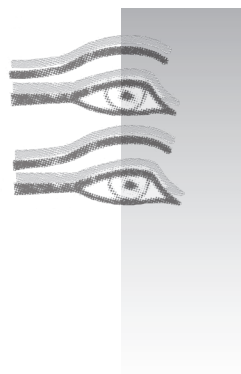
A Magyar Szabványügyi Testület tájékoztatása szerint a következő magyar nemzeti szabványt visszavonták:

MSZ EN ISO 9707:1998 Információ és dokumentáció. Könyvek, hírlapok, időszaki kiadványok előállítási és terjesztési statisztikája (ISO 9707:1991)

A közzététel: 2014. július 1.

Indoklás: A magyar nemzeti szabványok külföldi dokumentumát a CEN/CENELEC visszavonta.

(Forrás: Katalist, 2014. június 30. Rácz Ágnes tájékoztatása)

Tudományos szelfi: szerzői profilok az interneten

HAJNAL WARD Judit – William BEJARANO – DUDÁS Anikó

Bevezető*

Napjaink könyvtárosai élen járnak a technológiai újdonságok adoptálásában és bevezetésében. Elmultak már azok az idők, amikor humorosan-lekezelően könyvtár-raktár (polcológia) szakként emlegették a végzettséget. A XXI. században a könyvtárosok könyvtár-informatika szakos diplomát szereznek, és a technológiai tudás csak növelte a szakma presztízsét. Könyvtáros végzettségűek töltenek be pozíciókat nagy amerikai könyvkiadóknaál és terjesztőknaál, folyóirat aggregátoroknaál és egyéb tudományos kommunikációs cégeknaál. A felsőoktatási könyvtárosok szerepkörét a technológia fejlődése és az újonnan létrehozott alkalmazások gyökeresen átalakították. Könyvtárosok látnak el rendszeradmi-

nisztrátori, elektronikus adatbázis- és intézményi repozitórium-fenntartási feladatokat, digitális írástudást oktatnak, információs szakember és digitális tartalomkezelői munkakörökben is foglalkoztatják őket (Cox és Corral, 2013). Szakmánk képviselői élen járnak a közösségi média számukra hasznosítható alkalmazásainak terjesztésében, illetve annak tudatosításában, hogy ami az internetre egyszer felkerül, az később is megtalálható marad. Amellett, hogy tudósok és egyetemi oktatók önálló kutatásait segítik a szakirodalmi források biztosításával, kutatástámogatást is nyújtanak. Ez különösen megnöveli megbecsülésüket a tudósok előtt, akik a tudományos kommunikáció útvesztőjében gyakran fordulnak útmutatásért az előrehaladá-

* A cikk a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 46. vándorgyűlésén, Sopronban, 2014. július 18-án Dudás Anikó által tartott előadás átdolgozott, bővített, cikké szerkesztett változata.

sukat érintő ügyes-bajos dolgaikkal könyvtáros kollégájukhoz. Nem véletlen az sem, hogy a tudományos munka monitorozásában és mérésében könyvtárosok figyelnek fel és mutatnak be olyan jelenségeket, amelyek alakulását minden szerzőnek érdemes szemmel tartania.

Az elmúlt évek egyik meglepetése a szerzői profilok népszerűsége. Hírneves tudósok, akik általában nemet mondanak a közösségi médiára, önként és lelkesen hozzák létre és tartják karban szerzői arcképvázlataikat a világhálón. A tudósprofil nemcsak pillanatfelvétel egy kutató munkájáról, hanem növeli új eredményeinek felfedezhetőségét, elérhetőségét, hosszabb távon idézettségét. A tudós egyéniség mellett a személy intézménye is előtérbe kerül, a kapcsolati mutatók alapján pedig a nagyszámú profilt megjelenítő tanszék vagy egyetem pozitívabb színben tűnik fel. Az egyes cikkek bibliográfiai adatain kívül gyakran a teljes szöveg is letölthető. Az új keletű kutatói profilok új keletű indikátorai jól kiegészítik a hagyományos bibliometriai mutatókat, és teljesebb képet adnak a bejáródott tudományértékelési eljárásokon kívül is kimutatható hatásról az adott szakterületen (Fenner 2014).

A tudományos közösségi rendszerek és szerzői profilok rohamos terjedésére egyre többen figyelnek fel. A *Nature* tudományos folyóirat 2014 májusban több tízezer szerzőnek kiküldött kérdőívére 95 országból mintegy 3500 tudós válaszolt a tudomány minden területéről (a módszerek, a kérdőív, a nyers és összesített adatok megtalálhatók a NPG 2014 Social networks survey dokumentációban). A szenzációgerjesztően túllépve a felmérés arra kereste a választ, hogyan használják a kutatók ezeket a rendszereket. Az eredmények szerint ismertség szempontjából a *Google Scholar* vezet, a válaszolók több mint 70%-a tud róla. A szerzői profilrendszerek közül a legismertebb a *ResearchGate* (ismertebb, mint a Twitter), ide a megkérdezettek közel 29%-a az elmúlt évben regisztrált. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a felhasználók elégedettek lennének a választékkal és a szolgáltatásokkal. Többségük egyszerűen csak fenntartja a különböző profilokat, és nem használja a rendszerek

által kínált egyéb lehetőségeket (Van Norden 2014).

Tudósprofilok a múltban

Kezdetben volt az *ISI Highly Cited* (jelentése: legtöbbet idézett), mint egyedüli kutatói profil, amely, jellegéből eredően, csak a kiemelkedően eredményes, kiváltságos kutatóknak jutott osztályrészül. A jelenleg a Thomson Reuters tulajdonában lévő *Highly Cited Researchers* eredetileg az *Eugene Garfield* által alapított Institute for Scientific Information (ISI) adatbázisa – a cég egyébként jobban ismert egyéb adatbázisairól (*Science Citation Index*, *Social Science Citation Index*, *Web of Knowledge*, *Journal Citation Report*¹). Az ISI Highly Cited rangos adatbázisába a vállalkozáson belül indexelt tudományos folyóiratok tízéves periódusában leggyakrabban idézett szerzők kerülnek be. Az idézettség egy-egy adott évében a legfelső egy százalékba eső cikkek alapján huszonegy tudományterületre vonatkozóan számítják ki, hogy az adott területen publikáló szerzők arányának megfelelően ki kerülhet be a legtöbbet idézettek névsorába (isihighlycited.com).

Az internet az intézményi honlapokon közzétett szakmai életrajzok elterjedését is magával hozta. A házilag készített webes curriculum vitae általános képet ad az illető pályájáról. A névjegyeknél szokásos információkon kívül (név, cím, telefonszám, e-mail) lényegre törően vázolja a tevékenységet, az érdeklődési kört, az aktuálisan kutatott témákat, az elnyert pályázatokat és az oktató kurzusait. Mindezt naprakész vagy olykor frissítésre váró publikációs lista egészíti ki, a közlemények jegyzéke viszont nem tartalmaz idézettségi adatokat. A hagyományos kutatói profil elsősorban a tudós nézőpontjából készül, és legfeljebb az intézményi kontextust veszi figyelembe. Rendszerint hiányzik róla minden olyan elem, amely külső megítélési szempontok szerint értékelné a tudós helyét egy tágabb értelemben vett tudományos rangsorban, mint amilyen az egyes cikkek idézettsége vagy a munkásság szakmai visszhangja és értéke az ágazatban elfogadott egyéb mutatók alapján.

Tudománymetria a könyvtárban

A publikációk már önmagukban is sokat elárulnak a kutatókról, az intézményekről, a tudományágazatokról és a tudomány működéséről (Dudás 2008). Ezek vizsgálatával foglalkozik a tudománymetria, amely matematikai és statisztikai módszerekkel értékeli a tudományos teljesítményt (Moed et al. 2004, Moed 2005, Vinkler 2010, Hajnal Ward et al 2011).

A tudománymetriai indikátorok különféle vetületekben, számszerűsítve jelzik az egyes kutatók, intézmények, ágazatok vagy akár egy egész ország tudományos tevékenységét. Nagy részük több mint ötven éve használatos, többek között ilyen például egy szerző összes publikációinak száma, az egyes cikkekre történt hivatkozás (összes vagy átlagos), vagy folyóiratok esetében az impaktfaktor, ami meghatározott időablakra nézve egy adott folyóirat cikkeinek átlagos idézettségét tükrözi. Az egyszerű mutatók mellett kifejezetten a kutató tudományos hatását méri néhány viszonylag újabb indikátor, például az egyéni teljesítményben a legidézettebb cikkek számának kifejezésére szolgáló h-index és variációi – közöttük a g-index –, valamint az Eigenfaktor, amely a weboldalak relevanciájának mérlegelésére kifejlesztett PageRank algoritmust használja fel a hivatkozások súlyozott figyelembevételére (Berhidi et al. 2009). Az idézettségi mutatók mellett egyre több szerző és folyóirat támaszkodik olyan kevésbé tudományos, de jól mérhető, az összhatás jelzése szempontjából figyelemre méltó adatokra is, mint a cikk metaadatait tartalmazó weboldal látogatottsága és a teljes szöveg letöltéseinek száma. A legújabb alternatív számítási módszerek figyelembe veszik a webkettős alkalmazásokat is. A bibliometriai indikátorokra szükség lehet állaspályázatoknál, előléptetésnél vagy akár a költségvetési döntésekben. A kutatók sokszor a folyóiratok mutatói alapján választják meg, hogy melyik szaklapban közöljék tanulmányaikat, és mit olvassanak.

A tudománymetria eddigi két sztenderd, előfizetéshez kötött forrása a *WoS* (*Web of Science*, a Thomson Reuters Scientific adatbázisai) és a

felzárkózó versenytárs, a *Scopus* (az Elsevier produktuma). Ezeket a szolgáltatásokat főként a természettudományok, illetve a globális társadalomtudományos ágazatok hasznosíthatják az idézettség vagy a kollégák kutatásainak követésére a tudományos versenypályán. Evaluatív elemzésük hatással van a könyvtárosokra, a kiadókra, az előfizetésekre és az állománygyarapításra, ezen túlmenően különleges ösztönző erővel hatnak a szerzőkre és intézményeikre is. A publikációk és a hivatkozási hálók alapján az egyéni teljesítményeken kívül tudományos profilok is körvonalazódnak. A vizuális megjelenítést tetszetős grafikonok szolgálják. A *Web of Science* népszerű grafikonjai a szerző életművének alakulását követik az évente közölt cikkek számával, az évenkénti idézettséggel és az ezekből számolt hatástényezőkkel. Az adatbázisban az összes cikkről tárolt adatok alapján citációs térkép készíthető egyetlen cikkről, amely azt mutatja, milyen további szerzők idézték a tanulmányt az adott periódusban. Az adatokból eredő további mutatók (a cikkek átlagos idézettsége, h-index stb.) a kutatói profil más-más részletét világítják meg.

A két említett piaci szereplő folyamatosan fejleszti szolgáltatásait, adataikat felhasználják a strukturális elemzéseket célzó korszerű, kifinomultabb tudományterképezésben és kutatásértékelésben is (Boyack et al. 2005, Soós és Kempis 2012, Soós 2012). A harmadik számításba jöhető, ingyenes idézettség-figyelő rendszer a *Google Scholar* még nincs tíz éves (2004-ben indult), mégis világszerte ismerik és kedvelik, jó kiegészítést nyújt a drágán előfizetett szolgáltatások hézagainak pótlására. Itt kell megjegyeznünk azonban, hogy egyik sem alkalmas teljes és összefoglaló reprezentálásra, mivel a teljesítményt illusztráló számokat minden adatbázis kizárólag a saját adatai alapján kalkulálja. A két előfizetési adatbázis esetében ez a tény alacsonyabb indikátorokat eredményez. Ezzel szemben a teljes webről adatokat gyűjtő, gyakran a duplumokat és a nem odaillő rekordokat is beszámító *Google Scholar* esetében a mutatók indokolatlanul magasabbak lesznek (Hajnal Ward et al. 2011).

A közösségi média hatása a tudósprofilok alakulására

A repozitóriumi mozgalom, a Google Scholar, valamint a webes közösségi alkalmazások újabb lehetőségeket villantanak fel a tudományos teljesítmény értékeléseinek módszereiben. A közösségi alkalmazások elterjedésével két egymással szoros kapcsolatban álló jelenség emelhető ki: az egyik az újonnan javasolható értékelési szempontok és mutatók bevonása a tudásmetriai változók körébe, mint például a friss publikációkra adott gyors reakciók elemzése, a közösségi helyekre érkező hivatkozások kontextustól függő beszámításának lehetősége (Sud és Thelwall 2014); a letöltések és az idézettség arányának összefüggései, amelyek valós használatra utaló információk (Gorraiz et al 2014); de izgalmas útkeresés folyik a professzionális indexelőknél nem lefedett bölcsészettudományi területeket érintő használati és hatásindikátorok alternatív vizsgálati módszereiről a hálózati környezetben hagyott metaadat-nyomok alapján (Hammerfelt 2014).

A másik jelenség a kutatói-szerzői profiloldalak rohamos terjedése, amelyeken keresztül a tudósok nagyobb jelenlétet nyernek a virtuális térben. A kutatók a bevált tudásmetriai számítások helyett – vagy mellett – napjainkban az alternatív, webkettős alkalmazásokban keresik tudományos munkájuk értékelhetőségi lehetőségeit. Ezek ugyanis, véleményük szerint, a hagyományos közlésformák megszorításai és tiltásai helyett inkább alkalmasak kutatásaik propagálására. Ezzel összhangban a tudományos közösségi fórumokon villámgyorsan terjednek az egyetemi oktatók és tudományos kutatók önmagukról készített profiljai.

Az alternatív számítási módszerek webalapú alkalmazásokra épülnek. Céljuk, hogy a kutatók bármilyen kutatási teljesítményt mérni tudjanak. A hagyományos folyóirat-közlések mellett az adathalmazok, szoftverek, blog-bejegyzések és egyéb közösségi alkalmazások forgalmán keresztül mérik különféle indikátorokkal a szerző tudományra gyakorolt hatását. A jelenleg legelterjedtebb két ilyen szolgáltatás az *altmetrics*

(altmetric.com) és az *ImpactStory* (impactstory.com). A már meggyökeresedett idézettségi adatok mellett ezek mutatói kitérnek többek között arra, hogy hányan nézték meg az oldalt, mennyien fűztek megjegyzést a cikkhez a kommentelő felületeken, blogokban, hányan idézték vagy említették wikipédián, Twitteren vagy Facebookon és mentették el a hivatkozást közösségi könyvjelzővel a Mendeley vagy CiteULike rendszerébe. Az új mutatók generálásával és követésével a közösségi médiának óriási szerepe lehet abban, hogy a kutatók tudományos tevékenysége több oldalról is megvilágítást nyerjen. Ezekkel az eszközökkel a tiszavirág-életű és korábban rejtett tudományos kommunikációs folyamatok is napvilágra kerülnek, a fogadtatást jelző mutatók pedig szélesebb körben és gyorsabban informálnak az új eredmények hatásáról, mintegy kiegészítve a hagyományos bibliometriai lehetőségeket (Priem al. 2012).

Mi sem mutatja jobban, hogy a tudományos világ is odafigyel az új fejleményekre, mint az, hogy 2013 januárja után az Amerikai Nemzeti Tudományos Alap (US National Science Foundation, NSF) a pályázók önéletrajzában nem publikációt, hanem tudományos „produktum”-ot kér, vagyis a tudós pályafutásának értékét nemcsak a folyóirat-közlemények, hanem a nem-hagyományos kutatási eredmények is meghatározzák (Piwowar 2013).

Tudományos szelfi: szerzői profilok napjainkban

„A tudományos közösségi alkalmazások szerkezete értékes adatforrásként szolgálhat [...], amennyiben az új tudományos közösségi oldalak legalább annyira forradalmasítják a kutatást, mint maga az Internet” (Thelwall és Kousha 2014:729).

A *tudományos szelfi* elnevezés a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 46. Vándorgyűlésén tartott előadás előkészületei során alakult ki; *Hajnal Ward Judit* ötletét elfogadva a jelen cikk szerzői a kifejezést neologizmusként használják a tudományos közösségi fórumokon terjedő, az egyetemi oktatók és tudományos kutatók ön-

magukról készített profiljaira. A szelfi (selfie), mint szó a tavalyi évben az Oxford szótáraktól az „Év szava” elismerést nyerte. Köznapi értelemben a szelfi olyan fényképet jelent, amit valaki önmagáról készít és közösségi oldalakon oszt meg. Az interneten való önmegjelenítési hullámtól és a gyors ütemben elterjedő közösségi alkalmazásoktól a tudományos élet sem marad érintetlen. A tudósok hamar belátták, hogy ezek az eszközök léteznek, ha akarják, ha nem, ha használják őket, ha nem: már pusztán a létük is hatással van a tudományos kommunikációra. Akkor már – gondolhatják – szerencsésebb, ha átveszik az uralmat saját tudósprofiljuk fölött, és maguk alakítják a saját magukról megjeleníteni kívánt képet.

A kutatói-profil alkalmazások a közösségi média általános szabályai alapján tudományos területen működnek. A használóknak a regisztráció és a kutatói profil létrehozása után lehetőségük nyílik közleményeik megosztására és mások cikkeinek böngészésére, véleményezésére, s ugyanígy a saját cikkeikről is értékes megjegyzéseket gyűjthetnek a pályatársaktól. Gyors statisztikai adatokat kaphatnak cikkeik letöltéséről, megtekintéséről és idézettségéről. Megkereshetik a hasonló területen dolgozó tudóstársakat, legyenek azok bárhol is a világon, új kapcsolatokat építhetnek ki, új kutatópartnereket és szerzőtársakat találhatnak. A fórumszerű oldalon feltehetik tudományos kérdéseiket, és ötleteket kaphatnak tudományos és kutatási problémáik megoldására, s az állásajánlatokat közlő hirdetőtáblán is szemezgethetnek.

👁 Típusok

A legfontosabb tudósprofil-portálok között vannak *keresőmotor-alapú* alkalmazások (Google Scholar Citations és Microsoft Academic Search), *fájlmegosztó* közösségi rendszerek (BEPress Selected Works, academia.edu és ResearchGate), *személyilap-szerű* (ORCID, ResearcherID) és *hivatkozáskezelő* szoftverrel egybekötött változat (Mendeley), de a profilgyűjtemények kötődhetnek egy adott *tudományterület repozitóriumához* is (PubMed/MyNational Center for Biology Information és

Social Science Research Network).

A szerzői profil vagy kutatói portré összegzi a kutató munkáját és felsorolja az általa publikált közleményeket. Célja az egyén és az intézmény előtérbe állítása, megtalálhatóságának növelése. Az oldalak révén a cikkek bibliográfiai adatai, sőt gyakran a teljes szöveg is felfedezhető és elérhető. Másik céljuk a hagyományos bibliometriai mutatók kiegészítése, mivel itt jól megférnek egymás mellett a referált tudományos közlemények, könyvfejezetek, konferencia-előadások, egyetemi óravázlatok, kutatói tervek és adatok, vagyis bármi, ami a szerző művei közé sorolható. A népszerű Google Scholar Citations platformján készült szerzői profilban például a tudós intézményi háttere, szakmai érdeklődése, elérhetősége és főbb társszerzői mellett ott szerepelnek az idézettségi adatok, vagyis a keresőmotor által felismert összes cikkének száma, az ezekre történt hivatkozások, és a fentiek alapján számított egyéb adatok, akár grafikonon is.

👁 Kezelhetőség, jogosultság

Kezelhetőség és jogosultság szempontjából a közösségi alkalmazásokban létrehozható szerzői profilok két nagy csoportra oszthatóak. Az elsőbe azok sorolhatók, amelyek nagy adatbázisokban találhatók, és magának a szerzőnek nem sok, vagy éppen semmi beleszólása nincs abba, hogy mi kerül az adatbázisba, illetve a profilba. Ilyen például a Microsoft Academic Search, ahol egy szerző esetében párhuzamosan több különböző profilváltozat is létezhet, és a szerző feladata, hogy kérje ezek egybeolvasztását. A másik típus sokkal népszerűbb, ennek tartalmát a szerző alakítja egy adott platformon. Regisztrálás után a tudós kitölt egy adatlapot, ami alapján a szoftver létrehozza a profilt, sőt, a legtöbb esetben a keresőmotor listázza a szerző közleményeit is. Ilyen például az academia.edu vagy a ResearchGate. Az alkalmazások gyorsan változó természete miatt a vonatkozó angol nyelvű wikipedia szócikk gyakran kiváló forrásként szolgálhat a velük kapcsolatos legújabb hírekről.

A Microsoft és Google alkalmazások közös sajátossága, hogy keresőmotorra épülnek, amelyek lehetővé teszik a korábban digitalizált tartalmak

lekérdezését és böngészését. A Google Scholar 2012-ben kutatói-profil alkalmazást hozott létre a kutatási vagy felsőoktatási intézményekben dolgozók számára. A Google-fiókkal rendelkező felhasználó önmaga hozza létre szerzői oldalát, amelyben megadja kutatási érdeklődését és elérhetőségét. A Google Scholar ezután betölti a Google kereső által a szerző művének vélt közlemények bibliográfiai rekordjait. A legfontosabb tudományometriai mutatók, mint például az összes hivatkozások száma vagy a h-index, a teljes publikációs lista alapján kerül be a kalkulációba. Feltüntetik az egyes cikkek hivatkozási adatait is, s ha van internetes hozzáférési útvonala, akkor a cikkek teljes szövegének letöltési lehetősége is felkínálkozik. Ha a teljes szöveg nem érhető el szabadon, akkor az eredeti szolgáltatási felületre vezet a link, ha viszont a saját intézmény rendelkezik megfelelő jogosultsággal, az integrált linkfeloldó megnyitja az utat a tartalom hozzáférése előtt.

A Microsoft, nem sokkal lemaradva az előző szolgáltatás indulási időpontjától, előállt a közösségi kutatástámogatás saját változatával. A rendszer honlapjának tájékoztatása szerint az Academic Search olyan kísérleti jellegű vállalkozás, melynek során a Microsoft azt kíséri figyelemmel, hogy a tudósok, kutatók és diákok milyen módon találnak rá tudományos tartalmakra, kutatókra, intézményekre és tevékenységekre. Állításuk szerint a webhelyet törlik a világhálóról, amint a projekt kutatási céljait elérte (<http://academic.research.microsoft.com/About/Help.htm>).

A fenti két alkalmazás lehetővé tesz bizonyos fokú kiegészítést és helyesbítést a szerző részéről is, bár tapasztalataink mindaddig nem adnak okot arra, hogy túl sok reményt fűzzünk a fennmaradó problémák megoldásához. További közös tulajdonság ugyanis, hogy maga a szoftver is frissíti a listát. Így például ha egy obskurus kínai szerverre valaki jogtalanul feltölti szerzőnk cikkeit, azok új adatként jelenhetnek meg a jegyzéken. Ennek következményeiről még szó lesz. A ResearchGate-típusú profil és a Google közös eleme, hogy a szerző is hozzáadhat a listához. Tapasztalataink szerint a magyar nyelvű közle-

mények közül meglehetősen keveset találunk meg ezek az alkalmazások. Így a magyarországi könyvtártudományi folyóiratokban megjelent közlemények közül is teljesen esetleges, hogy mi kerül be szerzői beavatkozás nélkül. Áthidaló megoldás lehet egy másik alkalmazás, ahol a szerző teljesen egyedül, keresőmotor segítségével nélkül töltögeti fel cikkeinek bibliográfiai adatait, a cikkekhez mutató linkeket és a teljes szöveget, mint a BEPress oldala. De melyik tudósnak van erre ideje és energiája? Honnan tudná, hogy jelenleg melyik a legmegbízhatóbb szolgáltató, és melyik éli túl a kezdeti sikereket?

👁 Fájlmegosztó rendszerek

A két legnagyobb fájlmegosztó közösségi rendszer, az academia.edu és a ResearchGate (researchgate.net) 2008 óta áll rendelkezésre. Rohamos elterjedésüket virtuális kutatási közösségteremtő erejükkel lehet magyarázni. Mindkettőt tudósok hozták létre tudósok számára. Küldetésük közös: a kutatás felgyorsítása szerte a világon, a kutatási eredmények minél gyorsabb és nyíltabb hozzáférése, valamint a hálózat adta információs környezet és az együttműködési lehetőségek kiaknázása.

A ResearchGate a Massachusetts állambeli Cambridge-ben székel, ugyanott, ahol az MIT és a Harvard Egyetem is található. A rendszernek mintegy négy milliő tagja van, növekvő népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az elmúlt évben egymillió új regisztráció történt. Egy tavalyi hír szerint 2013 júniusában ünnepelték a hárommillió tag elérését (ResearchGate Digital Team, 2013). A ResearchGate célja, hogy a tudomány nyílt és transzparens legyen. Ennek eléréséhez azt a szerepet vállalják, hogy kapcsolatot teremtsenek a kutatók között és megkönynyítsék számukra az eredmények megosztását, megtalálhatóságát, használatát és terjesztését. A ResearchGate fórumot kíván nyújtani a tudósok számára a véleménynyilvánításhoz és a kutatói hírnév megteremtéséhez egymás eredményeinek nyílt megvitatásával és értékelésével (researchgate.net/about). A ResearchGate példája azt is jól illusztrálja, hogy a tudományos közösségi rendszerek jövője üzleti szempontból

is figyelemreméltó. Egy friss közlemény szerint a ResearchGate rendszerébe tavaly 35 millió dollár befektetés érkezett, köztük egy meg nem nevezett értékű összeg magától Bill Gatestől is (Van Norden 2014).

A San Francisco-i székhelyű academia.edu írásunk időpontjában közel 12 millió bejegyzett felhasználóval rendelkezik. A honlap szerint naponta több mint harmincezer új felhasználó csatlakozik és nyolcezernél több közleményt töltenek le (academia.edu/hiring/traction). Az academia.edu hitvallása szerint a tudományos referálás hagyományosan zárt körben történő hagyományát megbontva azt kívánják elősegíteni, hogy egy tanulmány a megírás után azonnal olvasható legyen a világhálón, és a szakmai bírálatot nagyszámú közvetlen kolléga végezze a folyóiratok által kiválasztott néhány bíráló helyett. A háttérben az a nemes gondolat áll, hogy a tudományos felfedezések eredményeinek terjesztése és a gyorsabb kommunikáció előtti akadályok megszüntetése hosszú távon felgyorsítja a kutatást, ami hozzájárul fontos – például a gyógyítás, a csecsemőhalálozás vagy az energia-felhasználás kérdéseit érintő – társadalmi problémák megoldásához (academia.edu).

👁 Irodalom- és hivatkozáskezelők

Érdemes szót ejteni a Mendeley-típusú több-funkciós, hibrid alkalmazásról, amely egyesíti a tudományos közösségi platformok és a hivatkozásmenedzselő szoftverek (pl. EndNote, RefWorks, Zotero) előnyeit. A 2013 óta Elsevier tulajdonban lévő, hárommillió felhasználóval rendelkező Mendeley egyetlen alkalmazásba sűríti a kutatás folyamán végzett legfontosabb tevékenységeket. Az irodalomkeresés és -olvasás során összegyűjtött cikkek és hivatkozások a rendszeren belül olvashatók, kereshetők és osztályozhatók a hozzájuk tartozó jegyzetekkel és egyéb dokumentumokkal együtt, eszköztől (asztali számítógép, laptop, tablet vagy okostelefon) és internet-hozzáféréstől függetlenül. Mivel a Mendeley a cikkeket annotálható pdf formátumban tárolja, azonnali lehetőség nyílik a további jegyzetelésre is. Értelemszerűen egy-egy tanulmány írása közben az összegyűjtött irodalomból

könnyen előállítható a hivatkozások jegyzéke tetszés szerinti formátumban. Közösségi alkalmazás lévén itt is van lehetőség a tartalmak megosztására, csoportok létrehozására és tudományos együttműködésre.

👁 Adatbázisfüggő mutatók

A hagyományos indexelő szolgáltatások tudománymetriai indikátorai mára széles körű alkalmazást nyertek. A közösségi webes kutatástámogató rendszerek hasonló módon generálnak saját mutatókat a rendelkezésükre álló bibliográfiai és egyéb, webes-technikai metaadatokból. Érdemes figyelemmel kísérni a megszokott számszerűsített adatokon kívül (a rendszerben meglévő közlemények száma stb.) azokat az összesítéseket is, amelyek közösségirendszer-specifikusak: a követők és az oldalt látogatók száma, a cikkek letöltésének száma, a rendszeren belül figyelt hivatkozások száma, h-index, Eigenfactor. A letöltések és a hivatkozások alapján alternatív pontrendszerek alakulnak ki, a ResearchGate és egyes repozitóriumok is saját pontrendszert használnak a hatás mérésére. A legtöbb ilyen alternatív mutatónak nemcsak az egyéni érvényesülés szempontjából lehet jelentősége, hanem egy-egy kutatócsoport, tanszék, kar vagy a teljes intézmény eddig rejtőzködő potenciálját is jelezheti, ha elegendő számú tudós van jelen az adott rendszerben.

👁 Kéretlen elemek

Megemlítenéd, hogy mint a közösségi alkalmazások általában, a szerzői profil-programok is némiképp a felhasználóra erőltetik az információt (pushing information), és e-levelektől kezdve minden egyéb módon próbálnak kapcsolatot tartani a tagokkal. Az egyik hasznosnak tartott funkció a belépéskor érkező jelzés: a rendszer olyan publikációnkra talált, ami eddig nem szerepelt a listánkon, és erősítsük meg, hogy valóban a miénk a cikk. Utána, mint lehetséges publikációt, további cikkeket is felsorol (ResearchGate). Szerencsésebb, ha be lehet állítani a rendszer által vezérelt automatikus kommunikáció módját és gyakoriságát, ám egyes alkalmazások hajlamosak túlzásba vinni a napi

szintű kéretlen értesítéseket és egyéb buzdításokat az együttműködésre.

Publikációk – idézők országos nyilvántartásban – a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

Miért van mindezen ragyogó lehetőségek mellett szükség olyan országos rendszerre, mint amilyen a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT, <https://www.mtmt.hu>)? A teljesség igénye nélkül említünk néhány érvet: az alternatívát jelentő Google Scholar sem mindentudó; a tudományos közösségi portálok adatait kiegészítő információként, tájékoztató jelleggel fel lehet ugyan használni, de rájuk hagyatkozni a töredezett lefedettség, a nem általánosan elterjedt használat, a közösségi tevékenység céljainak homályossága és a hitelesség biztonsága híján csak korlátozottan és kellő óvatossággal tanácsos. Nem ismert még, milyen „impaktra” következtethetünk az altmetriai adatokkal, ezek milyen minőséget képviselnek, és mennyire tekinthetők megbízhatóknak (Zahedi et al. 2014). Az altmetria sok izgalmas lehetőséget rejt magában, a felhasználás és értékelés új útjainak kutatása, metodológiája és stratégiája azonban még éppen hogy csak megkezdődött (Sud – Thelwall 2014). A két nagy rendszeres tudományometriai adatbázis (WoS, Scopus) nem elégíti ki minden manapság felmerülő igényt, nem teljesesek sem az intézményi, sem az egyéni szakirodalmi publikációk szempontjából, s nem fednek le kiegyensúlyozottan minden szakterületet, dokumentumtípust, nyelvet, földrajzi régiót. Többek között ezek a körülmények indokolják országos rendszer kialakítását (Hicks 2004, Moed 2005, Martin et al. 2010, Kollár – Kurutzné 2011, Scheuring 2012, Kollár 2012, Dudás 2013).

A 2009-ben megalapított, működését 2010-ben megkezdő MTMT közösen építhető, egységes rendszerben tartja nyilván a tudományos közleményeket és a rájuk kapott hivatkozásokat. Alkalmas a személyi és intézményi teljesítmények nemzetközi bemutatására, célja, hogy a magyarországi felsőoktatási és akadémiai kutatóhelyeken született és megjelentetett eredményekről

minél teljesebb, hiteles, többféle felhasználásra alkalmas nyilvántartás álljon rendelkezésre. A kezdeményezés – az előző bekezdésben már említett szempontokon kívül – már csak azért is fontos, mert a bölcsész- és társadalomtudományi szakterületek jelentős része nincsen elfogadhatóan lefedve a két említett professzionális indexelő adatbázisban. Az MTMT a kutatók személyi bibliográfiájára épül, a publikációs tételekhez külső adatbázisból importálhatók vagy kézi felvitellel rögzíthetők hivatkozó művek is.

Az MTMT sajátos keveréke a közösségi tudományos webhelyeknek és az intézményes összefogással, (s nem mellesleg) professzionális tudással épített adatbázisoknak: a szerző önszántából is regisztrálhat, saját kezűleg vihet fel adatokat, és pusztán szerzői jóváhagyással is publikussá teheti közlemény- és idézettségi jegyzékét, s ugyanígy gondoskodhat a frissítésekről is. A magyar tudományos művek bibliográfiájának kiemelkedő tulajdonsága azonban az intézményi nyilvántartás és adatgondozás lehetősége, átvállalva ezzel az egyetemi és kutatóhelyi bibliográfiák funkcióját is. Az intézményi jogosultságok és felelősségvállalás egyben garanciavállalás is az adatok hitelességéért: technikailag négyfokozatú jóváhagyási státusz jelzi a validálási/verifikációs folyamatot (szerzői, adminisztrátori jóváhagyás, érvényesítés, hitelesítés, Dudás 2014).

A w2-es szelfikkal párhuzamba állítva, az MTMT is biztosítja a személyes közreműködést, de kontrollálható importlehetőséget is biztosít a jelentősebb adatbázisokból és kapcsolatot a magyarországi pályázattal, értékelési rendszerekkel valamint a repozitóriumokkal. Kezeli az összekapcsoláshoz szükséges azonosítókat, s közvetve, külső forráshelyek felé linkelve teszi lehetővé a teljes szövegű korlátlan vagy korlátozott hozzáférést. Erőssége a valamennyi akadémiai és felsőoktatási ágazat előtti nyitottság (tudományos és művészeti), az intézményi háttér, az ellenőrizhetőség, az országos régió szinte teljes lefedése, a változatos dokumentumtípusok nyilvántartásának és rendszerezésének lehetősége. A tudós *self(én)* személyéről csupán

néhány tényszerű adatot tárol (név, szakterület, affiliáció, e-elérhetőség, opcionálisan egyéb egyéni adatok, linkek más rendszerek kutatói azonosítóihoz, személyi honlaphoz stb.). A személyt ezen a helyen elsősorban a publikációs tevékenységén és a közleményekre kapott hivatkozásokon keresztül ismerhetjük meg.

Egy országos oktatói – kutatói profilrend-szer: az ODT adatbázisa

Hasonló, a kutatói cv-t személyes közreműködéssel írható, intézményi háttérrel támogatott, weben elérhető magyarországi forráshely az Országos Doktori Tanács (ODT, doktori.hu) adatbázisa, ahol akkreditációs céloknak megfelelő adatlapot kell rendszeresen frissítenie a kutatónak. A hangsúly itt az oktatói és utánpótlás-nevelői megfelelést/megfelelőséget alátámasztó publikációs tevékenységre esik. A speciális szempontok alapján összeállított portré nyilvános, bárki megtekintheti, ugyanakkor az időszakosan megisméltendő minősítés alapja a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) előtt. Az oktatóról itt két forrás alapján áll össze a kompetenciák vizsgálatához használható összkép: az egyik maga a MAB speciális követelményeit tükröző adatlap, a másik pedig az MTMT-ből vett publikációs jegyzék és a hivatkozásjegyzéken keresztül megnyilvánuló szakmai fogadtatás. A személyt jellemző adatok közül a doktori iskolai kívánalmak szerinti szempontok kerülnek előtérbe, többek között a következők:

- intézményi elköteleződés, több iskolához való kötődés esetén a munka megoszlása,
- végzettség, fokozatok,
- kutatási terület,
- témavezetett és végzett doktoranduszok,
- témakiírások,
- válogatott közlemények – az MTMT-ből származó adatokkal,
- tudománymetriai adatok – az MTMT-ből származó adatok alapján. (doktori.hu).

Azonosítás, kutatói azonosítók

Az előző bekezdésekben is utaltunk már a kutatói profilokkal kapcsolatos egyik jelentős nehézségre: az azonosításra, illetve az azonos személyek (vagy más tulajdonnévvvel jelölt entitások) kezelésének kérdéseire. A névalakok hasonlóságai és teljes megegyezése miatt a szerző neve ugyanazon személyre vonatkoztatva még következetes használat mellett sem mindig egyértelmű és megkülönböztethető a beépített automatizmusok előtt, különösen, ha gyakran használt elő- és utónévről van szó. A tulajdonnév-változatok (szerzői, intézményi és helynevek) egységesítésére nem minden profilkezelő rendszerben van lehetőség. Ha van ilyen lehetőség, az auktor nevének egy és ugyanazon formában történő használata nemcsak a pontos adatbevitel elengedhetetlen feltétele, hanem a szerző jól felfogott érdeke is. Mindezen törekvések mellett az egyedi azonosítók használata elkerülhetetlenné válik, de a szerzőkön is múlik a következetes feltüntetés minden kutatási „termék” esetében.

A globalizálódó tudomány világában befolyásos tudományos szervezetek közösen próbálnak megoldást találni arra, hogy a világhálón a kutató azonossága egyértelmű legyen. A korábbi próbálkozások egy-egy rendszer határain belül enyhítettek csak valamelyest a probléma súlyán, s nem terjedtek el szélesebb körben az indexelők és kiadók metaadat-kezelő rendszereiben. E próbálkozások között említhetjük a Thomson Reuters adatbázisok számára kialakított ResearcherID kutatói azonosítót, a Scopus saját azonosítóját vagy akár a w2.0 kutatástámogató rendszerek egyedi azonosítóját (ahány rendszer, annyiféle azonosító: Google Scholar ID, ResearchGate ID stb.). A világ kutatói közössége nagy reményeket fűz a 2012-ben életre kelt ORCID (Open Researcher and Contributor ID – nyílt kutatói és közreműködői azonosító) elnevezésű új kezdeményezéshez, amely metarendszer szintjén kész integrálni a világszerte elburjánzott azonosítóféléket (orcid.org).

Az ORCID adatbázisoktól és szolgáltatóktól független, alfanumerikus kóddal identifikálja a

szerzőt, tudományos elektronikus kommunikációs közegre szánták. Jellemben, funkciójában és célkitűzésében hasonlít az egyedi tartalmakat jelölő DOI (Digital Object Identifier – digitális objektumazonosító) kódhoz. Az ORCID egyéni- nileg ingyenesen vehető igénybe, intézmények tagdíjjal csatlakozhatnak, a 2014. augusztus 1-jei állapot szerint 820 310 egyéni felhasználóval rendelkezik (orcid.org/statistics). Az adatbázis keresőrendszere csak tagok számára hozzáférhető. A jelentkezők email-címmel regisztrálhatnak, ami után a rendszer tizenhat karakterből álló azonosítót generál a számára. A felhasználó megkapja egyedi azonosítóját, ezután ön-maga alakíthatja ki a profilját. Az űrlapot a szerző maga töltheti ki, amelyen az egyik mező a név-változatokra kérdez rá. Szervezeti, tagdíjjal járó csatlakozás esetén a szerzői profilokat feljogosított adminisztrátorok és automatizált adatkezelő és fogadó/küldő frissítő eljárások is kezelik. Az intézmény integrálhatja a metarendszerbe a saját meglévő adatbázisainak identifikáló rendszerét és a szolgáltatás számos más előnyét élvezheti (adatvédelmi paraméterek beállítása, publikációs adatok importálása, kiadói adatbázisok, indexelő szolgáltatások és arató rendszerek közötti kommunikáció, intézményi szerzők hiteles azonosítása, egyértelmű felismerése). A nyilvános szerzői profilt a kód ismeretében bárki megtekintheti (orcid.org, Foley és Kochalko 2010, Haak et al. 2012).

A non-profit közösség által motivált szervezet célja – a honlap információi szerint – nyitott kutatói regisztrációs rendszer létrehozása és fenntartása, amely transzparens módon kapcsolja össze a kutatási tevékenységet az azonosítókkal. Az ORCID másik fontos sajátossága, hogy képes áthidalni a tudomány egyes ágazatainak, kutatói szektorainak és nemzetközi helyszíneinek határait. Az adatbázis fenntartása mellett az ORCID másik igen fontos eleme, hogy az azonosító API-k (application programming interface – alkalmazásprogramozási felület) révén sokféleképp beilleszthető hálózati környezetbe, ezzel egyszerűsödik a rendszerek közötti kommunikáció és átjárhatóság. Az ORCID részben nyílt forráskódú licenccel biztosítja az azonosító széles

körü használatát, beépülését a kutatói munkafolyamatokba a metaadatok teljes életciklusán át a kézirat írásától a benyújtásáig és a kiadói megjelentetésig, majd a további metaadat-indexelés, aratás és egyéb felhasználás során. Egyszerűsítheti a kutatási beszámolók elkészítését, segítheti a repozitóriumi adatkezelést, s amennyiben már a kéziratok hivatkozásaiban is szerepel, a hivatkozási adatok szerző-szintű automatizált feltárását segíti elő (Haak et al. 2012).

Az ORCID használatának jelenlegi, még kezdeti szakaszában a szerzők válláról ez a kezdeményezés még nem vesz le minden terhet: adott esetben a regisztráció, a már meglévő azonosítók összekapcsolása az újabbal, majd a későbbi következetes kézi vagy részben technológiával támogatott használat továbbra is nagy figyelmet igényel az egyéni munka során. Reményt adhat viszont az egyszerűbb adatkezelésre és az azonosító széles körű elterjedésére az autentikációs API, valamint maga az a tény, hogy jelentős nemzetközi és nemzeti tudományos szervezetek, finanszírozó alapok, egyetemek, kutatóintézetek, könyvtárak, kiadók, adatbázis-szolgáltatók, indexelő szolgáltatások, altmetriai vállalkozások társultak az ORCID közösségéhez (orcid.org/about/community/members). Itt jegyezzük meg, hogy az MTMT a funkciójának megfelelő legjelentősebb nemzetközi és hazai azonosítót, közöttük az ORCID beágyazását is lehetővé tette, ezzel várhatóan könnyebbé válik a személyekhez köthető publikációs és idézettségi metaadatok átjárása a rendszerek között.

A szerzői profilokkal kapcsolatos problémák

© Idő, minőség

Az első számú nehézség a korábban említett időtényező. A profilok összeállítása, monitorozása, helyesbítése, frissítése, vagyis az általános karbantartás rengeteg időbe kerülhet egy gazdag tudományos tevékenységgel rendelkező szerző esetében. A keresőmotor-alapú, készen kapott profilok adatainak egyeztetése a tudós valós publikációs listájával jelentős időt igényel, a helyesbítés vagy az adatok konszolidálása viszont

nem is mindig lehetséges. A nagyobbik gondot a szerzői profilok alapjául szolgáló adatbázisokba bekerülő adathalmaz minősége jelenti. *Garbage in, garbage out*: szemét be, szemét ki – egy a számítástechnikában és egyéb információs-kommunikációs területeken használatos kifejezéssel élve, a számítógép az értelmetlen adatokat is feldolgozza, ebből következően az eredménynek nem sok hasznát veheti az ember. A kifejezés az emberi tévedésekre utal, amikor rossz döntések miatt téves, nem elegendő vagy pontatlan adat kerül a rendszerbe.

© Az alapadatok pontossága, lefedettség

A hiányos vagy hibáktól hemzsegető adathalmaz további problémákhoz vezet, hiszen a tudománymetriai mutatók kalkulálása a bevitt adatok alapján történik, és az eredmény kizárólag a rendszerben szereplő adatoktól függ. Hiába a lenyűgöző vizualizációs technika, ha alapját csupán a rendszer saját, nem teljes körű adatai képezik, vagy a szerkesztőmunkát is igénylő összeállításokat kellő hozzáértés nélkül végzik. Nem ismert, mi mással magyarázhatók például a SciVal pályakövető szoftverrel Magyarország vezető kutatóiról összeállított, 2014 februárjában közzétett 3000 tudós adatait összefoglaló és vizualizáló portál hiányosságai – a legkiemelkedőbb kutatók névsorából ugyanis számos, a válogatás forrásául szolgáló Scopusban egyébként a közleményeivel jelen lévő magyar tudós hiányzik. {SciVal Experts (Magyarország), KATALIST levelezés} Az ellentmondások megértéséhez indokolt az alapforrásokhoz és alapelvekhez visszanyúlnunk: honnan származnak az adatok, mennyiben fedik le a kutatók tudományos pályafutását a publikációs források időtartam és nyelv viszonylatában, kereshetők-e problémamentesen a szerzők, milyen megfontolások és értékelési szempontok szerint kerülnek be adatok az összesítésekbé? A könyvtárosok érdeklődését, szakértelmét és érdekeltségét tükrözi a projektről folytatott felháborodott vita a KATALIST levelezőlistán.

Értelemszerűen ha a kiindulópont téves, minden abból származó művelet hamis eredményre fog vezetni, tudósaink bosszúságára. Példával il-

lusztálva: egy általunk követett szerző, *Marsha E. Bates*, a Rutgers Center of Alcohol Studies kutatójának három profilja óriási különbségeket mutat a közlemények számában (1. sz. táblázat, adatgyűjtés időpontja 2014. június 12.). A Microsoft Academic Search profilban a Microsoft keresőmotorja által generált adatok alapján, mindössze 52 publikáció található. A szerző által létrehozott és naprakészen tartott ResearchGate profil 78 cikket sorol fel. A Google Scholar Citation profilban 161 cikk szerepel. Az egyengetést itt a szerző kezdte el 2011-ben, amikor még csak kísérleti volt az alkalmazás, majd nem követte figyelemmel. A jegyzék adatai Google lekérdezésből származnak, és tapasztalataink szerint több nem odavaló cikket vagy linket is tartalmaznak. Figyelemreméltó, hogy a Google Scholar nem különbözteti meg a konferencia-absztraktokat a teljes cikkektől. Szerzőnk közlése szerint a közleményeinek valós száma 90 körül van, a többi nem ebbe a jegyzékbe való, nem általa jegyzett tétel vagy összefoglaló lehet. A téves adatokból számított minden további mutató helytelen lesz. A Microsoft Academic Search profilban az alacsony összpublikáció-szám miatt jelentősen alacsonyabb mutatókat találunk, míg a Google Scholar Citation változatában mestersegesen felnagyított adatok szerepelnek, ami a szerző szándékaitól távol áll. Egy másik figyelemmel kísért szerzőnk, az ISI Highly Cited listáján is szereplő társadalomtudós, *Helene Raskin White* esetében még nagyobb az eltérés: 86 közlemény a Microsoft Academic Search profilban a Google Scholar 246 cikkéhez képest (adatgyűjtés időpontja 2014. augusztus 8.). Mind a kettő helytelen, bár más és más okok miatt. Dr. White ez idáig nem regisztrált a ResearchGate-en, így nevéhez csak a ResearchGate-en profillal rendelkező társszerzők cikkei, azaz kizárólag a már a rendszerben lévő cikkek kapcsolódnak, ez magyarázza az alacsony közlésszámot.²

1. táblázat

Marsha E. Bates és Helene R. White közléseinek száma az egyes rendszerek és a szerzők szerint

	MS Academic Search	Google Scholar Citation	ResearchGate	Szerző szerint
Bates, M.E.	52	161	78	90
White, H. R.	86	246	18	204

👁 Névkezelés

A rendszerek egyik szembevető fogyatékoságának forrása a szerző által használt névváltozatokban kereshető. A különféle formában szereplő nevek nem feltétlenül a szerző rovására írhatók, eltekintve azoktól az esetektől, amikor valódi névváltoztatásról van szó (például házasságkötés esetében). Az egyes folyóiratok nem mindig tartják magukat a névelemek ugyanolyan módon való feltüntetéséhez, jóllehet a hagyományosan elfogadott forma a családnév+két egyéb név kezdőbetűje, például Bates, M.E. vagy White, H.R. Ez utóbbi szerző három változatban is szerepelt a Microsoft Academic Search által generált profilok között. Egy ilyen tévedés azt jelenti, hogy a Dr. White h-indexe a WoS szerinti 56 helyett a MS Academic Search profilban mindössze 20. A másik véglet ugyanezen szerző Google Scholar Citations profilja lehet a nagyszámú duplummal és nem oda való hivatkozással. Ezeket nem lehet változtatni, vagyis a mutatók ebben a profilban is tévesek lesznek, az előzővel ellentétes tendenciában. A névváltozatok és profilváltozatok kezelésének problémája abból ered, hogy nem minden rendszer engedi egységesíteni vagy legalábbis összekapcsolni a névváltozatokat, holott minimálisan ez volna a feltétele annak, hogy szerzőnk összes tanulmánya automatikusan bekerüljön a profilba. A Scopus például szerzőnknek három profilt generál, nyolc különböző néven (Raskin White; Raskin White, Helene; White; White, Helene; White, Helen R.; White, Helene R; White, Helene R.; White, Helene Raskin) 124+2+1 közleménnyel, de itt legalább a lehetőség adott a preferált névváltozat megjelölésére és az esetlegesen hiányzó dokumentumok pótlására. A névváltozatok összehangolását hivatott megoldani a korábban említett ORCID.

👁 Szerzői jogok

Az egyik látens probléma a szerzői jogokkal kapcsolatos. A könyvtáros óhatatlanul észreveszi, hogy a szerzők az önreklámozás lendületében és a kiadók rosszallásának ellenére hajlamosak szinte válogatás nélkül bármit feltölteni anélkül, hogy tájékozódna a felhasználási engedélyekről. Egyes portálok azonban erre a problémára is gondolnak, példaként a BEPress Selected Works megoldását említhetjük, ahol a teljes szöveg feltöltése során a szerző választani kényszerül a következő lehetőségek közül:

- a szöveg feltölthető a rendszerbe, a használó szabadon letöltheti;
- megadható az Open URL, amellyel linkfeloldó hozható működésbe;
- előfizetett adatbázishoz vezető internetcím is csatolható, ami csak akkor nyílik meg, ha a felhasználó megfelelő jogosultsággal rendelkezik a teljes szöveg eléréséhez. A teljes szöveg feltöltésekor a BEPress nyilatkozatot kér a szerzői jogi státuszról, azaz a szerzőnek meg kell erősítenie, hogy a cikket a kiadó engedélyével tölti fel.

Összegzés: a könyvtáros szerepe

A kutatás népszerűsítése és az eredmények láthatóbbá tétele érdekében az egyéb vonatkozásokban már sikeresnek bizonyult, új keletű webes eszközök előnyeinek kihasználása csábító lehetőségeket rejt a szakmai közösségek számára. A személyi kutatói portré megrajzolásának gyorsan fejlődő új irányzata a neologizmusunkkal tudományos szelfinek nevezett jelenség, valamint az azt támogató kollaborációs fórumként is működő közösségi platform. A szerzői profil összegzi a kutató tudományos munkáját és felsorolja az általa publikált közleményeket, gyakran azok teljes szövegével.

A hagyományos profilok alapján úgy gondolhatjuk, hogy csak a referált cikkek jelentik egy tudós életművét, az újabb változatokból azonban jól látható, hogy egy sor más, jól mérhető produktum is felbukkan: adathalmazok, kódok, kísérletek, rövidebb terjedelmű közlés (mint például egy-egy elhíresült mondás), blogok, megjegyzések és annotációk. Ha a tudós időt és energiát fektet mindebbe, akkor munkája láthatóbbá válik, kutatási eredményei pedig nagyobb nyilvánosságot és több elismerést nyerhetnek. Az interneten keresztül a profil mindenki számára elérhető, nem csak a kiváltságos előfizetők juthatnak hozzá az információkhoz. Mivel az új típusú profilok kiváló lehetőséget nyújtanak a nem sztemer megnyilatkozások bemutatására, jó terepet kínálnak az almetriának is, mellyel színebben jellemezhető a szakmai egyéni és közösségi tevékenység. A szerzői profilrendszerek révén újfajta adatok gyűjtésére és figyelemre méltó kiértékelési módszerekre nyílik alkalom, amelyek jól kiegészíthetik a hagyományos tudománymetriát.

A tudományos szelfik azonban nemcsak az egyént állítják előtérbe, nemcsak az egyéni kutatói eredmények megtalálhatóságát növelik, hanem hatással vannak a tágabb tudományos közösségre is. Az együttműködés, a közös gondolkodás és problémamegoldás új teret nyerhet; a transzparens kutatás és az eredmények gyorsabb nyilvánosságra hozatala hosszabb távon pedig – a tudományos közösségi alkalmazások elhivatott képviselői szerint – növelheti a tudomány előrehaladásának ütemét.

Cikkünk csupán ízelítőt adott a számtalan lehetőségből, arról, hogy hányféle változatban propagálhatják tudósaink munkáikat. A webes közösségi aktivitástól idegenkedők számára bizonyára nehéz választani a profilkezelő rendszerek közül. Ugyancsak nehéz eldönteni, melyik fogja kiállni hosszabb távon is az idő próbáját. Nyilvánvaló, hogy egységesíteni vagy mindet naprakészen tartani lehetetlen. Viszont ahhoz nem fér kétség, hogy a kutatóknak szükségük van a profilokra. Amint említettük, párhuzamosan többet fenntartani időigényes vállalkozás, a kutató kapacitása és tehetsége szempontjából pedig nem is a legcélszerűbb időtöltés.

Az információáramlás, a közösségi alkalmazások és a tudományos kommunikáció területén jártas könyvtáros azonban könnyen nyomon követheti az új tendenciákat. Segíthet mindebben eligazodni, s aktív szerepet vállalhat az effajta információs műveltség terjesztésében, amihez kreatívan, változatos eszközöket használhat – szemléltetesként e cikk szerzőinek munkáiból említünk néhány példát (ld. a Források *Segédlet, tájékoztató anyagok* című szakaszban Hajnal Ward 2012, Tech Tip, Hajnal Ward és Bejarano 2012, Bejarano 2014). Hasonlóan a folyóiratok értékének megítéléséhez a könyvtáros egyik szerepe lehet az is, hogy útbaigazítsa a kutatót a szakterületének, tudományos munkásságának és célkitűzéseinek megfelelő profilrendszer kiválasztásában. Sok feladat sorolható ide, amit a kutatástámogató könyvtáros beilleszthet munkaköri leírásába: felhívhatja a figyelmet az egyes alkalmazások előnyeire és hátrányaira, segíthet akár az adatok felvitelében, vagy betaníthatja a projektekben részt vevő kutatási asszisztenseket, megmutathatja a hibák javításának lehetőségeit, rávilágíthat a webes kutatói azonosítók szerepére és a használat mikéntjére. A könyvtáros az egyes rendszerek sajátosságait ismerve nemcsak a tájékozódásban és az információkezelésben segíthet, hanem felügyelheti az informatikai és frissítési folyamatokat. Megsúghatja, hogy szerencsésebb olyan rendszert választani, amelyik nem pusztán a metaadatok önkényes aratására hagyatkozik, hanem lehetőséget biztosít arra is, hogy a tudós eldönthesse, milyen „ecsetvonásokkal” készítse el saját magáról a portrét.

A tudományos szerzői portrék olyan újabb területet jelentenek a könyvtáros szakma számára, amelyre érdemes odafigyelni és nyomon követni a fejleményeket.

Források

Az internetes források meglétének legutóbbi ellenőrzési dátuma: 2014. augusztus 14.

1. Említett rendszerek

Altmetriai rendszerek

Altmetric <http://www.altmetric.com/>

ImpactStory <https://impactstory.org/>

Google Scholar Citation <http://scholar.google.com/> (<http://scholar.google.com/citations>)

Irodalom- és hivatkozáskézelők (közösségi)

CiteULike <http://www.citeulike.org/> (Oversity Ltd., Bristol)

EndNote <http://endnote.com/> (előfizetéses, Thomson Reuters)

Mendeley <http://www.mendeley.com/> (Elsevier)

RefWorks <https://www.refworks.com/> (előfizetéses, ProQuest)

Zotero <https://www.zotero.org/> (Roy Rosenzweig Center for History and New Media, GNU licenc alatt álló, magyar nyelvű kezelőfelülete is van)

Tudósprofil – előfizetett adatbázisokhoz kapcsolódók

ISI Highly Cited Researchers <http://highlycited.com/> (Thomson Reuters)

SciVal Experts <http://www.elsevier.com/online-tools/research-intelligence/products-and-services/scival> (Elsevier)

Tudósprofil – webes közösségi

academia.edu <http://www.academia.edu/>

BEPress Selected Works <http://works.bepress.com/>

Google Scholar (Google Tudós) <http://scholar.google.hu/>

Microsoft Academic Search <http://academic.research.microsoft.com/>

ORCID <http://orcid.org/>

PubMed/MyNational Center for Biology Information <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/>

ResearcherID <http://www.researcherid.com/>

ResearchGate <https://www.researchgate.net/>

Social Science Research Network <http://www.ssrn.com/>

Tudósprofil – országos, webes felületről kezelhető, magyarországi intézményi hálózatban alkalmazott

ODT (Országos Doktori Tanács) <http://www.doktori.hu/>

Magyar Tudományos Művek Tára <https://www.mtmt.hu/> (egyéni felhasználókat is regisztrál)

Egyéb felhasznált internetes forrás

SciVal Experts (Magyarország) <http://www.experts.scival.com/hungary/> (Elsevier) – a pályakövető szoftverrel készült összeállítás 3000 magyarországi tudósról

KATALIST levelezés <https://listserv.niif.hu/pipermail/katalist/2014-February/subject.html> - téma: TÁMOP-4.2.5.B-11/1-2011-0001 sz. projekt

NPG 2014 Social networks survey (Nature Publishing Group). Published on 11 Aug 2014 <http://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.1132584>

Segédlet, tájékoztató anyag

HAJNAL WARD Judit: Your research profile on the Web = CAS Information Services Newsletter, Summer 2012, May, 2–6. p. és

Tech Tip. = uo. 10–11. p. <http://library.alcoholstudies.rutgers.edu/sites/library.alcoholstudies.rutgers.edu/files/documents/newsletters/0512NewsMay.pdf>

HAJNAL WARD Judit – BEJARANO, William: Researcher profiles: Making you more visible (Part 1) = CAS Information Services Newsletter, Fall 2013, December, 4–9. p. <http://library.alcoholstudies.rutgers.edu/sites/library.alcoholstudies.rutgers.edu/files/documents/newsletters/1213NewsDec.pdf>

BEJARANO, William: Bibliometrics and Researcher Profiles. YouTube video, 5:27 min., feltöltés 2014. jún. 28. https://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=6-0VqvOV330

2. Irodalom

BERHIDI Anna – SZLUKA Péter – VASAS Livia: Tudománymetriai újdonságok: Vége az impakt faktor egyeduralmának? = Magyar Onkológia, 53. évf. 2009. 2. sz. 115–125. p. <http://www.akademiai.com/content/q32u429116044883/>

BOYACK, Kevin W. – KLAIVANS, Richard – BÖRNER, Katy: Mapping the backbone of science = Scientometrics, 64. évf. 2005. 3. sz., 351–374. p.

COX, Andrew M. – CORRALL, Sheila: Evolving academic library specialties = Journal of the American Society for Information Science & Technology, 64. évf. 2013. 8., 1526–1542. p. doi: 10.1002/asi.22847

DUDÁS Anikó: Bibliográfiai kérdések az MTMT-ben – a Bibliográfiai Szakbizottság munkája = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 61. évf. 2014. 1. sz., 5–17. p.

DUDÁS Anikó: Hivatkozásokra vezérlő kalauz: bölcsészeti- és társadalomtudományok. In: Workshop 2013. Budapest: NIIFI, 2013. Open access <http://nws.niif.hu/ncd2013/docs/ehu/045.pdf>

DUDÁS Anikó: Tudományos önismeret: az egyetemi bibliográfiák szükségességéről és egy bölcsészettudományi oktatói publikációs adatbázisról = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 55. évf. 2008. 3. sz., 107–126. p. Online változat: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4872&issue_id=491

FENNER, Martin: Altmetrics and other novel measures for scientific impact. In: BARTLING, Sönke – FRIESIKE, Sascha (eds): Opening science: the evolving guide on how the Internet is change research, collaboration and scholarly publishing. Heidelberg [etc.]: Springer Open, 2014. 179–189. p. Open access http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-00026-8_12

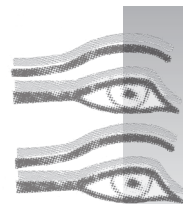
FOLEY, Michael J. – KOCHALKO, David L.: Open Researcher and Contributor Identification (ORCID). In: Proceedings of the Charleston Library Conference. Purdue University,

- Purdue e-Pubs, 2010. 319–324. Open access, doi: 10.5703/1288284314850
- GORRAIZ, Juan – GUMPENBERGER, Christian – SCHLÖGL, Christian: Usage versus citation behaviours in four subject areas = *Scientometrics*, in press 18 Mar 2014. doi: 10.1007/s11192-014-1271-1
- HAAK Laurel L. – FENNER, Martin – PAGLIONE, Laura – PENTZ, Ed – RATNER, Howard: ORCID: a system to uniquely identify researchers = *Learner Publishing*, 24. évf. 2012. 4. sz. 259–264. p. Open access, doi: <http://dx.doi.org/10.1087/20120404>
- HAJNAL WARD, Judit – CANDON, Paul, COX, James – STEWART, Molly – FRISONE, Nicole: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel = *Könyvtári Figyelő*, 56. évf. 2011. 1. sz. 107–132. p. Online változat EPA http://epa.oszk.hu/00100/00143/00078/pdf/EPA00143_Konyvtari_Figyelo_2011_1_107-132.pdf
- HAMMARFELT, Björn: Using altmetrics for assessing research impact in the humanities = *Scientometrics*, in press March 2014, doi: 10.1007/s11192-014-1261-3
- HISKS, Diana: The four literatures of social science. In: MOED, Henk F. – GLÄNZEL, Wolfgang – SCHMOCH, Ulrich (eds.): *Handbook of quantitative science and technology research: The use of publication and patent statistics in studies of S&T systems*. Dordrecht (etc.): Kluwer Academic Publishers, 2004. 473–495. p.
- KOLLÁR István: Az MTMT adatbázisról és hatékony feltöltéséről: Hozzászólás Scheuring István cikkéhez = *Magyar Tudomány*, 173. évf. 2012. 11. sz. 1383–1388. p. EPA http://epa.oszk.hu/00600/00691/00107/pdf/EPA00691_mtud_2012_11_1383-1388.pdf
- KOLLÁR István – KURUTZNÉ Kovács Márta: Kutatási teljesítmények értékelésének támogatása a Magyar Tudományos Művek Tára segítségével = *Magyar Tudomány*, 172. évf. 2011. 1. sz. 79–89. p. EPA http://epa.oszk.hu/00600/00691/00085/pdf/mtud_2011_01_0079-0089.pdf
- MARTIN, Ben – TANG, Puay – MORGAN, Molly – GLÄNZEL, Wolfgang – HORNBOSTEL, Stefan – LAUER, Gerhard – LENCLUD, Gerard – LIMA, Luisa – OPPENHEIM, Charles – BESSELAAR, Peter van den – ZIC-FUCHS, Milena: Towards a bibliometric database for the social sciences and humanities: a European Scoping Project. Research report produced for DFG, ESRC, AHRC, NWO, ANR and ESF. 8 March 2010. Online http://www.dfg.de/download/pdf/foerderung/grundlagen_dfg_foerderung/informationen_fachwissenschaften/geisteswissenschaften/esf_report_final_100309.pdf
- MOED, Henk F.: *Citation analysis in research evaluation*. Dordrecht: Springer, 2005.
- MOED, Henk F. – GLÄNZEL, Wolfgang – SCHMOCH, Ulrich (eds.): *Handbook of quantitative science and technology research: The use of publication and patent statistics in studies of S&T systems*. Dordrecht (etc.): Kluwer Academic Publishers, 2004.
- PIWOWAR, Heather: *Altmetrics: Value all research products = Nature*, 493. évf. 2013. 7431. sz. 159–159. p.
- PRIEM, Jason – PIWOWAR, Heather A. – HEMMINGER, Bradley M.: *Altmetrics in the wild: Using social media to explore scholarly impact*. Submitted on 20 Mar 2012. arXiv preprint, arXiv:1203.4745
- ResearchGate Digital Team: Celebrating three million members = *ResearchGate News*, 2013. június 26. Online <https://news.researchgate.net/index.php?archives/177-Celebrating-three-million-members.html>
- SCHEURING István: Kinek van szüksége az MTMT-adatbázisra? = *Magyar Tudomány*, 173. évf. 2012. 8. sz. 991–992. EPA http://epa.oszk.hu/00600/00691/00104/pdf/EPA00691_mtud_2012_08_0991-0992.pdf
- SOÓS Sándor: Tudománymetriáról korszerű felfogásban = *Innotéka Magazin*, 2012. október. Online http://innoteka.hu/cikk/tudomanyometriarol_korszeru_felfogásban.499.html
- SOÓS Sándor – KEMPIS, George: Beyond the basemap of science: mapping multiple structures in research portfolios: evidence from Hungary = *Scientometrics*, 93. évf. 2012. 3. sz. 869–891. p.
- SUD, Pardeep – THELWALL, Mike: Evaluating altmetrics = *Scientometrics*, 98. évf. 2014. 2. sz. 1131–1143. p.
- THELWALL, M. – KOUSSA, K.: Academia. edu: Social network or academic network? = *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65. évf. 2014. 4. sz. 721–731. p.
- VAN NORDEN, Richard: Scientists and the social network = *Nature*, 512. évf. 14 August 2014. 126–129. p. Online http://www.nature.com/polopoly_fs/1.157111/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/512126a.pdf
- VINKLER Péter: *The evaluation of research by scientometric indicators*. Oxford (etc.): Chandos, 2010.
- ZAHEDI, Zohreh – COSTS, Rodrigo – WOUTERS, Paul: How well developed are altmetrics? A cross-disciplinary analysis of the presence of 'alternative metrics' in scientific publications = *Scientometrics*, in press March 2014, doi: 10.1007/s11192-014-1264-0

Beérkezett: 2014. augusztus 21.

Megjegyzések

1. Az előfizetési adatbázisok használatát a Rutgers Egyetem Könyvtára tette lehetővé.
2. Dr. Bates és Dr. White hozzájárult publikációs adatainak követéséhez és nyilvános közléséhez.

A kulturális tőke szerepe az olvasóvá nevelésben

Olvasásvizsgálat egy városi és egy falusi iskolában

HEGEDŰS Szabina

Bevezetés

Felmérésemben a szülők, az iskola és a könyvtár kultúraközvetítő szerepét vizsgáltam általános iskolai tanulók olvasáshoz fűződő viszonyában. Számtalan közhely hangzik el arról, hogy a fiatalok ma már nem olvasnak, vagy hogy kevesebbet olvasnak, mint évtizedekkel ezelőtt. Korábban az olvasás legnagyobb versenytársa a televíziózás volt, ma inkább a közösségi média. A probléma azonban nem ilyen egyszerű. Nem elég az olvasási szokásokat a szabadidős tevékenységekkel összefüggésben vizsgálni, ennél mélyebbre kell nyúlnunk, egészen a szülőkhöz, mert a könyvekkel, tudással való viszony elsődlegesen a szülői házban látott minták révén alakul ki. Azok a gyerekek, akik értelmiségi családban, kiegyensúlyozott, ill. anyagiilag biztonságosnak mondható családi körülmények között nőnek fel, olyan kulturális tőkével gazdagodnak,

amely egész életükre befolyással lesz. Ezzel a tőkével a kezükben nemcsak a társadalomba könnyebb beilleszkedniük, hanem képesek megfelelni az információs társadalom kihívásainak is (pl. az élethosszig tartó tanulásnak). A szülők ezzel a tőkével (vagy e tőke hiányával) indítanak útra az iskolába, ahol megvan az esély, hogy az otthonról hozott hátrányokat az intézmény kiküszöbölje, de szelektív funkciója révén tovább is mélyítheti. A hazai környezet, illetve a szülők hatását jól megfigyelhetjük egy magas presztízsű városi iskola és egy falusi iskola tanulónak olvasási szokásai között megmutatókozó különbségek bemutatásával. Választásom a Szegedi Tudományegyetem Ságvári Endre Gyakorló Általános Iskolájára és a Zákányszéki Általános és Alapfokú Művészetoktatási Intézményre (melynek magam is tanulója voltam) esett. Elsődleges forrásként *Pierre Bourdieu*-nek a kulturális tőkéről megfogalmazott megállá-

pításaira támaszkodom, valamint a Bourdieu munkásságára épülő magyarországi olvasás- és oktatásszociológiai forrásokra.

A kulturális tőke

A gazdasági tőke mellett a kulturális, illetve a társadalmi tőke szerepére Pierre Bourdieu mutatott rá 1967-es tanulmányában (Bourdieu, 1967), amelynek téziseit számtalan empirikus kutatás igazolta, és az olvasásszociológiai vizsgálatok terén is kiemelt szerepet kapott. Bourdieu a tőkét úgy definiálja, mint anyagi vagy elsajátított formában felhalmozott munkát az idő függvényében, melynek alapvetően három formája létezik a felhasználási mód és a transzformációs költségek függvényében. A gazdasági, a kulturális és a társadalmi tőke kölcsönhatásban állnak egymással: a gazdasági tőke pénzzé konvertálható, a kulturális, társadalmi tőke pedig gazdasági tőkévé, és mindhárom tőkeforma hajlamos az intézményesedésre. A kulturális tőkének is három formája van: lehet inkorporált (bensővé tett), létezhet tárgyasult formában (könyvek, festmények, gépek stb.), illetve intézményesülten, amely az iskolai végzettséget igazoló bizonyítványként jelenik meg (Bourdieu, 1999).

Bourdieu elmélete szerint a kulturális tőkének felhalmozódó természete van, átadása elsősorban a szülői házban látott minták révén, azaz a szocializáció során történik. Az elsajátítási folyamat rejtetten, öntudatlanul megy végbe. Minden család átad a gyermekeinek egy értékrendszert, ami a későbbiekben meghatározza a gyerekek kultúrához és az iskolarendszerhez való viszonyát. Az átadott kulturális tőke mennyisége – amely a szülők társadalmi státusza függvényében alakul – forrása lesz az iskolai egyenlőtlenségeknek, mert a család kulturális színvonala és a gyerekek tanulmányi eredményei között összefüggés áll fenn (Bourdieu, 1967).

Bourdieu szerint a kulturális tőke átadható materiális formában, olyan anyagi hordozók révén,¹ mint például a könyvek, festmények, műtárgyak stb. Emellett olyan kulturális képességek átadása is megtörténik, illetve szükségszerű, amelyek ezen anyagi javak élvezetét vagy használatát

lehetővé teszik (Bourdieu, 1999). (Az átadott anyagi hordozók közül a továbbiakban a családi könyvtár meglétét, illetve hiányát vizsgálom, valamint az olvasást mint szimbolikus mutatót.)

Az iskolai tőke

A kulturális tőke az iskolában intézményesül, az iskolai végzettség pedig nem más, mint a kulturális tőkéből származó hozam, az adott személy által birtokolt kulturális tőkének az elismerése. A szülő öntudatlanul a kulturális tőke átörökítésére törekszik, az oktatási rendszer pedig nem más, mint reprodukciós eszköz. Bourdieu kulturális reprodukció elmélete szerint ugyanis az iskola nem egyenlíti ki az otthonról hozott hátrányokat, sőt tovább mélyíti azáltal, hogy a kulturális tőke birtoklásából fakadó előnyöket vagy hátrányokat jutalmazza, illetve bünteti. Vagyis az iskola nem vesz tudomást a kulturális egyenlőtlenségről, és azzal, hogy a tanulókat egyenlőnek tekinti, valójában a fennálló egyenlőtlenségeket mélyíti. Minden tanulónál megszerzettnek tételezi fel a műveltséget, az olvasmányélményeket, utazásokat, szókincset stb., és figyelmen kívül hagyja, hogy az előnyösebb társadalmi helyzetűek szüleiktől készen kapják ezeket az adottságokat a szocializáció során. Az iskola veleszületett adottságoknak, képességeknek tekinti ezeket a tulajdonságokat, amelyeket az alacsonyabb származásúak fáradtságos munka révén és nagyobb időráfordítással kénytelenek megszerezni. Ezek a tanulók a hátrányaikat egyedül az iskolában küszöbölhetnék ki, holott az „*tenylegesen ahhoz járul hozzá, hogy a társadalom egyes tagjait meggyőzze: maradjanak azon a helyen, bármi is legyen az, amely a természettől fogva kijutott nekik, tartsák magukat ahhoz, és érzék be vele.*” (Bourdieu, 1967, 313.). Mindebből az következik, hogy az iskolák rejtetten kirekesztő mechanizmust hajtanak végre, tovább mélyítik azokat a hátrányokat, amelyeket csökkenthetnének. Mindez azt támasztja alá, hogy a szülői házban kapott kulturális tőkéből fakadó előnyök, illetve hátrányok később behozhatatlanok, és az iskolában sem pótolhatóak (Bourdieu, 1967).

Elit iskolák, az előnyös társadalmi státusz átörökítésének színterei

Az előzőekben Bourdieu gondolatai alapján próbáltam rámutatni arra, hogy a kulturális tőke meghatározza az egyén iskolarendszerrel szembeni magatartását, illetve, hogy a szülők társadalmi státuszuk átörökítésére törekednek, amelynek egyik legjobb színtere az iskola, hiszen a kulturális tőkéből fakadó előnyöket jutalmazza, és ezáltal rejtett szelektálást hajt végre.

Andor Mihály szociológus rámutatott arra, hogy az iskolaválasztás társadalmilag meghatározott, és függ a kulturális tőke mennyiségétől. Ugyanis az iskolaválasztás összefügg a szülők iskolai végzettségével: minél alacsonyabb a szülők iskolázottsága, annál kevesebb eséllyel kerül a gyermekük gimnáziumba, ami a továbbtanulásra, felsőoktatásra készít fel, ezért ők inkább szakközépiskolába vagy szakiskolába küldik tovább a gyerekeiket, ahonnan gyorsabban ki lehet lépni a munkaerőpiacra. Ha mégis gimnáziumba mennek továbbtanulni, az minden bizonnyal alacsonyabb színvonalú intézmény lesz. Ezzel szemben a magasabb társadalmi státuszúak gyerekei az elit iskolákban erősen túlreprezentáltak (Andor, 1997). De mitől válik elitté egy iskola? Andor Mihály szerint a közhiedelemmel ellentétben nem attól jobb az egyik iskola a másiknál, hogy több és jobb oktatási segédeszközökkel rendelkezik, és hogy a pedagógusok képzetesebbek, kreatívabbak, mint más iskolákban. Az okok hátterében mindössze mítoszok állnak.² Elég annyi, ha valami okból kifolyólag az iskolának az a híre kel, hogy jobb az átlagnál, akkor a magasabb társadalmi státuszúak az adott intézményt gyermekeik iskolájának színhelyéül választják, ahol viszont több lesz a tanulásra motivált diák. A gyakorló iskolákat hozza példának, hiszen „az egyetemi kapcsolat, mint egy varázslatos érintés a felsőbbrendűség auráját vonja köréjük.” Az elit iskolák annyiban különböznek az „átlagos” iskoláktól, hogy magasabb szinten követelnek, nem pedig abban, hogy magasabb színvonalon tanítanak. A magas követelményekhez pedig képesek alkalmazkodni, hiszen számukra a tudás és a műveltség

érték (ezt látták az otthoni környezetben), továbbá szinte determináltak arra, hogy diplomát szerezzenek. Így a motiváció a tanulásra eleve adott. Ennek következtében az ide járó gyerekek sorra szerepelnek eredményesen a különböző tanulmányi versenyeken, majd jutnak be a magas színvonalú egyetemekre, amivel a gimnázium jó hírét is növelik (Andor, 2002, 200–202).

Társadalmi háttér szerinti szelekció

A magyar oktatási rendszerben jelenlévő nagyfokú szelektivitásra elsőként az OECD 2000-ben készült PISA-felmérése mutatott rá (OECD, 2001). A felmérés azt is kimutatta, hogy azokban az európai országokban, ahol kiemelkedő teljesítményt nyújtottak a tanulók, kisebb mértékű az iskolák közötti szelektivitás. Csapó Benő vizsgálatában (Csapó, 2003) rámutatott arra, hogy a szelektivitás hátterében elsődlegesen a tanulók szociális háttere áll. Az első szelekció az általános iskolába lépéskor kezdődik, a középiskolába való belépéskor pedig tovább folytatódik az iskolák részéről történő tudatos válogatással. Az oktatáspolitikai hivatalosan soha nem támogatta a tanulók képesség, illetve szociális háttér szerinti válogatását, a gyakorlatban azonban már a rendszerváltás előtt is jelen volt ez a mechanizmus a tagozatos osztályok révén, majd a rendszerváltást követően a nyolc- és hatosztályos gimnáziumokkal hivatalosan is hozzájárult a szelekciós folyamatokhoz (Csapó, Molnár, Kinyó, 2009). Csapó Benő és kutatótársai a Szegedi Tudományegyetem longitudinális kutatási programja keretében végeztek egy vizsgálatot, és eredményeik alátámasztják az előzőekben bemutatott szelekciós folyamatokat (Csapó, Tóth, Székely, 2010). „A jól működő hatékony iskolák segítenek az induló hátrányok leküzdésében, kompenzáló, felfelé nivelláló hatásúak. A rosszul, alacsony hatékonysággal működő iskolák, iskolarendszerek kevés hatást gyakorolnak a tanulókra, így az induló vagy otthonról hozott különbségek megmaradnak, esetleg növekednek.” (Tóth, Csapó, Székely, 2010, 799.)

Kutatásukban rámutatnak arra, hogy a szelekció révén homogén csoportok alakulnak ki a

magyar iskolákban, így egyes pedagógusok többnyire mindig gyengén teljesítő tanulókkal találkoznak pályafutásuk alatt, mások pedig jobban teljesítő tanulókkal. Így az otthonról hozott előnyök vagy hátrányok tovább növekednek az iskolákban. Ezzel szemben a világ jól teljesítő iskolarendszerei befogadják a különbségeket és heterogén csoportokat kialakítva működnek, ami változatos pedagógiai módszereket igényel a pedagógusoktól, és hozzájárul hatékonyságához (Tóth, Csapó, Székely, 2010). *Ferge Zsuzsa* harminc évvel korábban született tanulmányában (Ferge, 1980) szintén a heterogenitás előnyeit taglalja. Tapasztalatai szerint azokban az iskolákban, ahol többségben vannak a szellemi foglalkozásúak gyerekei, ott a hátrányosabb származású diákok is részesülnek a közösségi erőforrásokból, így a hátrányok bizonyos mértékű korrekciójára kerül sor.

Az olvasni tudás mint kulturális tőke

Az olvasni tudás is egyfajta kulturális tőkének tekinthető, elsajátításának folyamatában (akárcsak a kulturális tőke átadásában) három intézmény játszik meghatározó szerepet: a család, amely az alapozó időszakban átad egyfajta nyelvi tőkét, mint pl. a megfelelő szókincs, a következő szakaszban az iskola elsődleges szerepe érvényesül, ahol különböző olvasástanítási módszerek révén sor kerül az olvasás technikájának elsajátítására, az utolsó szakaszban pedig a könyvtár járulhat hozzá a képességek elmélyítéséhez az információkeresés, forrásalapú önálló tanulás megtanítása révén, illetve a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésében is szerepet vállalhat.

Az olvasni tanulás folyamata

Az olvasás tanításának folyamata három szakaszra osztható. Fontos kiemelni, hogy ezek a szakaszok az olvasás technikájának elsajátításával egyenértékűek, nem pedig az értő olvasással. Az első szakasz az alapozó időszak, a nyelvi tudatosság kialakulása, amely előfeltétele az olvasás elsajátításának. A gyerekek képesnek kell lennie a mondat elemi szintű lebontására

(szó, szótag, hang), illetve összerakására; emellett fontos, hogy kialakuljon a beszédhangok felismerésének és helyes kiejtésének készsége, valamint megfelelő szintű szókinccsel kell rendelkeznie. A következő szakasz a tulajdonképeni olvasástanítás, az olvasás technikájának elsajátítása, amely az oktatási rendszer keretein belül történik. A következő szakasz a készségfejlesztés, az olvasás automatikussá válása, amikor az olvasó képes nyelvi szintű következtetések levonására (Nagy, Katsányi, 2005, 70–71.).

Ezt a szintet azonban nem éri el minden tanuló a szakasz végére, sokan küzdenek olvasási nehézségekkel. A háttérben a kulturális tőke hiánya állhat, vagyis gyermekkorban nem alakul ki a megfelelő nyelvi tudatosság és szókincs. A problémát okozhatja a motiváció hiánya, amelyet eredményezhet a szülői házban szerzett nem megfelelő minta, ha a szülők szokásrendszereiben, értékrendszerében az olvasás háttérbe szorul. A szülők hatása mellett a tanár személyisége is nagymértékben befolyásolja a gyermekek olvasáshoz fűződő viszonyát. Befolyásoló tényező, hogy a tanár képes-e megszerettetni az olvasást a diákjaival, avagy mintegy kényszerként rájuk erőlteti a tantervi oktatás szigorú kereteinek megfelelően, ami elutasító magatartást válthat ki belőlük az olvasással szemben. Sok tanulót az iskolában nem az olvasás szeretete motivál, hanem a jó érdemjegyre való törekvés ösztönzi, tehát pusztán az elvárásoknak való megfelelés, semmi esetre sem öröm.

Az olvasástanítás módszerei

Fontosnak tartom, hogy kitérjek az olvasástanítási módszerek vizsgálatára is, hiszen korunk olvasási problémáinak egyik fő okát a helytelen olvasástanítási módszer jelenti.

Az olvasástanítási szakasz fontos mozzanat az olvasás készségének elsajátításában, elvárt eredménye az oktatási rendszer által meghatározott, eltérő módszerek, eszközrendszerek állnak az iskolák rendelkezésére. Három alapvető olvasástanítási módszer létezik az olvasástanítás módszertani alapproblémájának tükrében, vagyis, hogy egyszerre kell-e tanítani az értelmes szavakat és a szavak értelem nélküli részeit.

A 19. századig a szintetikus (összetevő) módszerrel tanították a gyereket olvasni szinte mindenütt a világon, ahol betűírás van. Ez a módszer a hangokból, illetve a betűkből kiindulva halad a szótagok, szavak felé.

Az analitikus (elemző vagy globális módszer) ennek fordítottja. Magyarországon szűk körben alkalmazzák, ez a módszer inkább Angliában és az Egyesült Államokban terjedt el, igazodva az angol nyelv izoláló jellegéhez.

Létezik egy harmadik, kombinált módszer (elemző-összetevő), amely a szintetikus eljárásokat analitikus elemekkel egészíti ki. Ez a módszer felel meg leginkább a magyar nyelv agglutináló jellegének. A magyar ábécéskönyvek többsége kombinált jellegű, különbségek az analitikus elemek felhasználásának mikéntjében vannak (Nagy, Katsányi, 2005, 70–71). Megjegyzendő, hogy tíz éves korra az olvasástanítás módszereiből fakadó különbségek kiegyenlítődnek.

Fontos tehát a megfelelő módszer kiválasztása. Ezen kívül három fontos tényezőt kell még figyelembe venni, amelyek a következők: a résztvevőkészségek összehangolása a tanítás folyamán, az integráció, vagyis minden részterületet úgy kell megtanítani, hogy azzal a többi részterületet segítsük, végül pedig az analógia, vagyis a hasonlóság felismerése, kiegészítve a kreativitással. Az olvasás fejlesztésében a tantestület egészének részt kell venni, kezdve a fizikatanártól a történelemtanárig (Adamikné, 2006, 42–57).

Az olvasás olyan eszközjellegű tudás, amely hatása a többi tantárgyban elért eredményben is megmutatkozik. A magyar oktatási rendszerben alsó tagozatban befejeződik az olvasás tanítása, fejlesztése, a felső tagozatosok már csak tantárgyakat tanulnak. Ezzel szemben Nyugat-Európa számos országában (Finnország, Norvégia) a tanterv egészét átfogó program létezik az olvasási készség fejlesztése érdekében (reading through curriculum) (Nagy, 2008.). Ez a legnagyobb hiányossága a magyar oktatási rendszernek.

Egyetértek Nagy József véleményével, aki a következő feladatokat tűzi ki az olvasástanítás

megreformálására: „Egyfelől az értő, sőt az értelmező olvasás is célként, és mindenki számára elérendő célként fogalmazódik meg. Ennek következtében az olvasástanítás feladata az első évfolyamokat követve további évfolyamok feladatává vált. A szándékokat tekintve az olvasástanítás a kötelező oktatás egészére kiterjedő feladatként is megfogalmazódik” (Nagy József, 2004. 5.).

A szövegértő olvasás fontossága

Az olvasástechnikát a tanulók néhány év alatt elsajátíthatják. Viszont azok a tanulók, akik tovább jártak iskolába, és az otthoni környezet is olvasásra motiválta őket, spontán módon eljuthatnak az önálló szövegértő olvasásig (Nagy József, 2004, 5).

A gyakorlott olvasó képes arra, hogy egyszerre működtesse a beszéd elemeit (hangok, mondat, jelentés), emellett az olvasás tempóját is önmaga alakítja. Olvasás közben a mű kapcsolatot teremt az olvasó és a szerző között, egyfajta kommunikáció jön létre. A kezdő olvasó a szóalak teljes egészét végignézi, míg a rutinos olvasónak elegendő az első három-négy betű dekódolása, mivel tapasztalatból tudja a további kombinációkat. Hasonló folyamat játszódik le abban az esetben, amikor a mű címéből következtetünk a tartalomra (interpretáció). Minél gyakorlottabb az ember az olvasásban, annál gyorsabban megy a szöveg értelmezése és jobban tud figyelni a körülötte zajló eseményekre is, tehát az olvasás sebessége is nő. A gyakorlott olvasó már képes a szelekcióra, ezáltal gyorsabban tud haladni olvasás közben, ha erre van szükség. Ez a képesség a kutatók számára – de a tanulás közben is – nélkülözhetetlen (Adamikné, 2006, 311–320).

Ennek a készségnek az elsajátítása hosszadalmas folyamat, alapfeltétele a rendszeres olvasás. A szövegértő olvasás szintjén a befogadó képes megérteni az eltérő típusú szövegek kommunikációs üzenetét, és képes azok kritikus értékelésére és kreatív felhasználására. A tudásalapú társadalomban ez olyan alapvető kompetencia, amelynek hiányában az egyén nem tud alkal-

mazkodni az információs társadalom kihívásaihoz, hiszen képtelen az önálló tájékozódásra, a forrásalapú önálló tanulásra, a reflektív, kritikus gondolkodásra, amely hiányosságok az egyén továbbtanulási, átképzési, munkavállalói esélyeit jelentős mértékben csökkentik. Ha az iskolában a tanuló nem jut el erre a szintre, az értő olvasás elsajátítására, vagyis nem megfelelő az olvasástanulás, akkor az otthonról hozott hátrányok tovább mélyülnek, és egyre több funkcionális analfabéta fog kikerülni az iskolalapadból (Nagy, Katsányi, 2005, 72–74).

Terestyéni Tamás „funkcionális illiterációnak” nevezi a jelenséget és így definiálja: „A funkcionális illiteráció nem feltétlenül vagy nem elsősorban alfabetizmust, azaz teljes írástudatlanságot jelent, hanem írási, olvasási és számolási készségeknek egy olyan korlátozott, visszamaradt szintjét, amely nem feltétlenül felel meg a kor követelményeinek” (Terestyéni, 1996, 290). A helyzetet tovább súlyosbítja az a tény, hogy a PISA digitális szövegértésre irányuló felmérése szerint (PISA Results: Students On Line: Digital Technologies and Performance, 2009) a magyar diákok digitális szövegértési képességei még gyengébbek, mint a nyomtatott szövegértésük. A felmérés internetes környezetben zajlott, és a diákok olyan képességeit vizsgálták, amelyek az információs társadalomba való beilleszkedés nélkülözhetetlen elemei (információkeresés, szövegfeldolgozás, digitális szövegértés). A 16 OECD-országban végzett felmérés eredménye alapján Magyarország a 12–14. helyen áll.

A szövegértő olvasás fontosságát Adamikné Jászó Anna végül így foglalja össze: „Mindamellet az is fel kell fogadniuk a gyerekeknek, hogy az olvasás egyszerűen anyagi érdekük: a technikailag fejlett világban csak a kvalifikált, írni-olvasni tudó ember kap munkát. A demokratikus társadalom pedig józan ítéletalkotásra képes, művelt honpolgárokat igényel” (Adamikné, 2006, 57.).

Az iskolai könyvtár megváltozott szerepköre

Az eddigiekben arról írtam, hogy a kulturális tőke mértéke egyenlőtlenül oszlik el a társadalmi származás szerint, az iskola az ebből fakadó hátrányokat szelekciós mechanizmusai révén tovább mélyíti. Ezzel szemben a könyvtár egy olyan intézményrendszer, amely képes a hátrányok bizonyos mértékű kiegyenlítésére. „A könyvtári rendszer egésze alkalmas a nyilvánosságra hozott információnak, felhalmozott tudásnak, valamint műveltségnek a mindenki számára a lakóhelytől és településtípustól független, egyenlő esélyű hozzáférhetővé tételére elősegítve ezzel a különböző területek versenyképességét, növelve az esélyegyenlőséget, és segítve a leszáradó térségek és csoportok felzárkózását” (Oktatási és Kulturális Minisztérium, Portál Program – A könyvtárügy stratégiája 2008–2013). Ezzel összhangban a jelenlegi könyvtárfejlesztési stratégiai célokban kiemelt szerepet kapott az olvasáskultúra és az iskolai könyvtárak fejlesztése. A stratégiai célokban megfogalmazódott, hogy a könyvtár újfajta szerepvállalására van szükség napjainkban, új módszerekkel és programokkal kell hozzájárulnia az olvasáskultúra fejlesztéséhez. Az iskolai könyvtáraknak megváltoztak a funkciói. A jövőben nem feltétlenül a nyomtatott dokumentumokat kell a tanulók, illetve a pedagógusok rendelkezésére bocsátani, hanem az információhoz való hozzájutást elősegíteni elektronikus adatbázisok és az internet adta lehetőségek révén.³ Az iskolai könyvtáraknak aktív szerepet kell betölteniük az oktatásban, a könyvtárosnak és a pedagógusoknak együtt kell működniük, hogy a diákokat olvasóvá-és könyvtárhasználóvá neveljék. Olyan készségek átadására kell, hogy sor kerüljön, amik felkészítik a tanulókat arra, hogy megfeleljenek az információs társadalom kihívásainak. „A tanulóknak ki kell, hogy alakuljon az információs olvasni tudás, olvasásértés készségei (information reading skills), valamint a teljes életpályát átfogó (permanens) tanulás készségei, továbbá az a motiváció, hogy felelősséget vállaljanak saját tanulásukért” (Celler, 2006).

14 éves tanulók olvasásszociológiai vizsgálata Szegeden és Zákányszéken

A 2013-ban végzett vizsgálat során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy mennyiben más a tanulók olvasáshoz, tanuláshoz fűződő viszonya egy magas presztízsű városi iskolában, és egy hátrányosabb helyzetű falusi iskolában. Választásom éppen ezért a szegedi Ságvári Endre Gyakorló Általános Iskolára esett, melynek tanulói sikerrel szerepelnek számos versenyen, valamint Zákányszéki Általános és Alapfokú Művészetoktatási Intézményre, mint hátrányos helyzetű kistéleplési iskolára.

A kérdőíves felmérést 14 éves tanulók körében végeztem. Választásom azért esett erre a korosztályra, mert a középoktatásba történő felvételi időszaknak köszönhetően határozottan mérni tudom a jövőre vonatkozó terveket, a státuszátörökítés színterét.

A megkérdezettek száma 50 fő volt. Mindkét helyen 25–25 fő válaszolt. Zákányszéken tíz fiú és tizenöt lány, a szegediek közül 9 fiú és 16 lány.

A felmérés elvégzésére mindkét intézmény esetében az osztályfőnöki óra állt a rendelkezésemre. A kérdőívek kitöltésekor nem merült fel probléma, viszont a zákányszéki tanulók néhány kérdést nem tudtak értelmezni, ezért majdnem kétszer annyi időt vett igénybe a válaszadás, mint a szegedi iskolában. Úgy gondolom, hogy a kérdőív kitöltésekor felmerült időbeni különbségek háttérében az iskolák tanulóinak eltérő szövegértési szintje áll.

A kérdőív összeállításakor törekedtem a fogalmak konkretizálására, éppen ezért a kérdéssorból 22 zárt kérdés, de az olvasási attitűdök vizsgálatára három nyitott kérdést is feltettem, ahol a tanulók szabadon kifejezheték véleményüket.

A 25 kérdésből álló kérdőív összeállításakor a leghangsúlyosabb szerepet a családi háttér – mint a kulturális tőke elsődleges átadásának színtere – vizsgálatának tulajdonítottam. Az írás elején vázoltak alapján abból a feltevésből indultam ki, hogy az előnyösebb társadalmi helyzetű rétegek státuszuk reprodukciójára törekednek, éppen ezért gyermekeiket magas színvonalú is-

kolákba irányítják, ahonnan könnyebb a továbblépés a gimnáziumba, majd a felsőoktatásba. A szülői ház társadalmi státuszát négy változóval mértem, az apa iskolai végzettségével és foglalkozásával, valamint az anya iskolai végzettségével és foglalkozásával. Az iskolai végzettség mérésére hatfokú skálát alkalmaztam, amelyben szerepelt a „Nem tudom” válasz is, ezzel a kapcsolattartás hiányának vizsgálata volt a célom. A foglalkozási pozíciót 8 fokú skálával mértem, amelyben szerepel a „mezőgazdasági fizikai dolgozó” válaszlehetőség is Zákányszék településjellegéből fakadó sajátosságok miatt.

A kulturális tőke mutatóinak mérésével öt kérdés foglalkozik, melyekben a szülők olvasáshoz fűződő viszonyát, a családi könyvtár meglétét, illetve hiányát, valamint a gyermekkorban történő meseolvasás aktusát vizsgálom.

A szülők által átadott kulturális tőke mennyiségét a tanulók olvasási szokásai, illetve a szabadidős tevékenységek összefüggéseiben vizsgáltam. Dolgozatomban az iskolák közötti különbségek mellett a nemek közötti különbségekre és hasonlóságokra is figyeltem. A kutatási módszertan kidolgozásakor *Andorka Rudolf* tankönyvére támaszkodtam (Andorka, 2006, 97–115.).

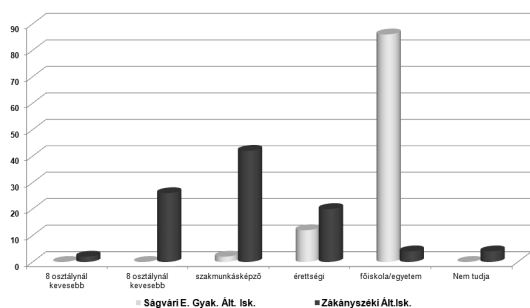
Az olvasói attitűd kialakulása a szülői ház mintái alapján

Vizsgálatok támasztják alá, hogy a gyerekek olvasási kedve, érdeklődése, szokásai, ill. az olvasással kapcsolatos attitűdök elsősorban a családban, a szülői házban látott minták alapján alakulnak ki. Vizsgálatok bizonyították azt is, hogy az olvasási kedv összefüggésben áll a szülők, elsősorban az édesanya iskolai végzettségével, ill. foglalkozásával. Egyetemet, főiskolát végzett anyák körében valószínűleg nagyobb az olvasási kedv, mint a 8 általánost végzeteknél. Ez a foglalkozás tekintetében is igaznak tekinthető: a szellemi foglalkozású édesanya valószínűleg többet olvas, mint egy mezőgazdasági munkás.

A korábban felállított hipotéziseket alátámasztja az a tény, hogy a Ságvári Endre Gyakorló Által-

nos Iskolában az iskolai végzettség tekintetében a felsőfokú szint dominál: az apák 80%-végzett egyetemet vagy főiskolát, az anyáknak pedig 92%-a. Ezzel szemben a Zákányszéki Általános Iskola tanulóinak szüleinél mindössze két diák édesapja és egy másiknak az édesanyja rendelkezik diplomával.

Az éles különbségeket szemlélteti az alábbi ábra:

1. ábra

A szülők iskolai végzettsége

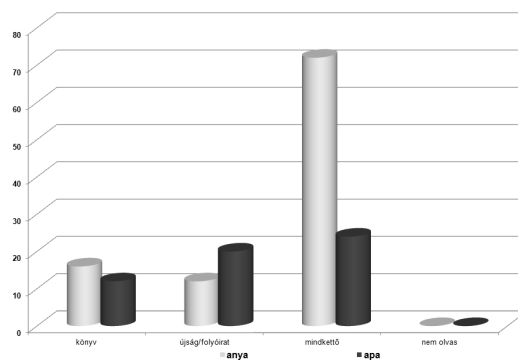
A szülők iskolai végzettsége szerint a szegedi tanulóknál a szülők 62% -a vezető beosztású (vagy nem vezető) értelmiségi volt, és 38%-uk pedig vállalkozó. Zákányszéken a mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya mind az anyák (64%), mind az apák (68%) részéről meglehetősen nagy. A szellemi foglalkozásúak aránya mindössze 16%. Ezek a mutatók alátámasztják azt a tényt, hogy az iskolázottabb családok gyermekei a magasabb színvonalú iskolákban erősen túlerepresentáltak.

A társadalmi státusz reprodukciójának szándéka megfigyelhető a tanulók jövőjére vonatkozó terveikben is. A Ságvári Endre Általános Iskola tanulóinak 100%-a gimnáziumban, majd a utána a felsőoktatásban képzei el a jövőjét, míg Zákányszéken a tanulók 60%-a szakközépiskolában folytatná tanulmányait, és 72%-ban (nagyobb arányban lányok) jelentkezne felsőoktatásba. Kutatások sora bizonyította, hogy a gimnáziumokból lehet a legnagyobb eséllyel bekerülni a felsőfokú intézményekbe, ugyanis a gimnázium a továbbtanulásra való felkészítésnek a színtere, ezzel szemben a szakközépiskola, illetve a szakiskola a munkába állásra

készíti fel a tanulókat, így rövidebb idő alatt gyorsabban ki lehet lépni a munkaerőpiacra. A magasabb társadalmi státuszban lévők igyekeznek kulturális tőkéjüket utódaiknak továbbadni, nagyobb kulturális tőkét szánnak nekik, ezért inkább gimnáziumba küldik őket (Andor 1997). Ezt a tényt alátámasztja Gázsó Ferenc 1970-ben végzett kutatása is, amelyben elit és nem elit iskolákat vizsgált társadalmi háttér szerint, és arra a következtetésre jutott, hogy minél kisebb egy település lélekszáma, annál erősebben reprezentált a fizikai foglalkozásúak aránya, és annál kisebb a választási lehetőség, hogy a gyerek tanulmányait a középfokú oktatás mely szintjén folytatja tovább. Ha gimnáziumba megy is, az valószínűleg alacsonyabb prsztízű intézmény lesz (Gázsó, 1970).

A szülők olvasási szokásai

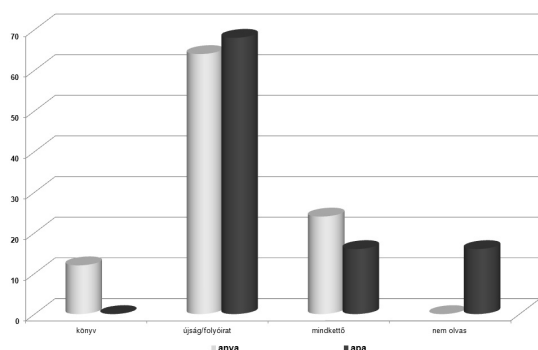
A kulturális tőke kumulatív természete a szülők és gyermekeik olvasási szokásainak kapcsolatában is megfigyelhető. A Ságvári Endre Általános iskolában az anyák 100%-a olvas könyvet vagy folyóiratot szabadidejében, 72%-uk pedig rendszeresen veszi kézbe mindkét médiumot. Az apák szintén 100%-a rendszeres olvasó, 32%-uk olvas könyvet és folyóiratot 12%-uk pedig kizárólag újságot vagy folyóiratot.

2. ábra

A szegedi szülők olvasási szokásai

Ez az arány Zákányszéken a társadalmi státusz tükrében jóval kisebb. Az édesanyák mindössze 24%-a olvas könyvet és folyóiratot (mindegyikük iskolai végzettsége minimum érettségi),

3. ábra

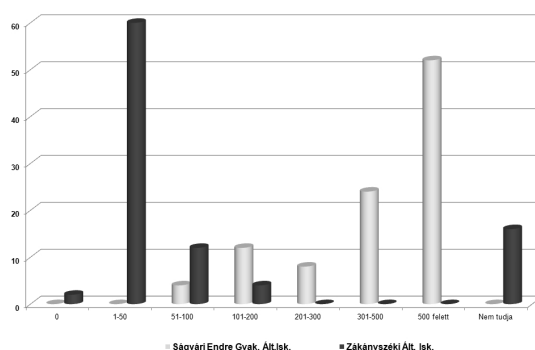
A zákányszéki szülők olvasási szokásai

64%-ban pedig kizárólag a napi sajtót olvassák. Az apáknál hasonló tendencia figyelhető meg: erősen túlreprezentált az újságolvasók aránya, viszont itt megfigyelhető a nem olvasók rétege is. Foglalkozási szint tekintetében mindkét részből a mezőgazdasági fizikai dolgozó dominál.

A családi könyvtár nagysága

Szoros összefüggés mutatható ki a családi könyvtár nagysága és az olvasási szokások között. A kulturális tőke fölhalmozódó jellegére való tekintettel fontosnak tartottam a tanulók saját könyvtárjának vizsgálatát is. Fontos aspektus a gyerekek olvasási szokásainak fejlődésében a családi könyvtár mint a kulturális tőke egyik mutatója. Mert ahol van, ott az olvasás valószínűleg a mindennapi élet része. A gyereket szülei könyvekhez való attitűdjei internalizálják a korai szocializáció során, ezáltal a kulturális tőke egy fajta reprodukciójára kerül sor. A következőkben a kulturális tőke materiális és immateriális mutatóit vizsgálom: a családi könyvtárat, az olvasáshoz fűződő viszonyt, a meseolvasást.

A családi könyvtár nagyságában jelentős eltérés van a városi és falusi diákok között. Szegeden a családi könyvtár 48%-ban 500 kötet feletti, 38%-ban pedig 101–300 kötet között mozog. Mindössze egyetlen családban van 50 kötetnél kevesebb könyv. Ezzel szemben az 1–50 közötti állomány jellemző legnagyobb arányban (28%) a zákányszékiek családi könyv-

4. ábra

A családi könyvtár nagysága

tárára, és a tanulók 20%-a nem tudja, mennyi könyvvel rendelkeznek otthon. Valószínűleg ezek a tanulók nem forgatják, nem veszik kézbe az otthoni könyveket. Az is lehetséges, hogy érdeklődési körüknek nem megfelelő könyveket tartalmazó állományról van szó, ám az első eshetőséget tartom valószínűbbnek.

A tanulók saját könyveik nagysága is hasonló tendenciát mutat. 201–300 kötet a jellemző a Ságvári Endre Általános Iskolában, Zákányszéken viszont 1–50 közötti kötettség a domináns. (A tanulók 8%-ának nincs otthon könyve, 16%-uk pedig nem tudja megmondani, mennyi van.)

Ezek az eredmények alátámasztják Andor Mihály azt a megállapítását, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők nagyobb arányban juttatják be gyerekeiket a magasabb presztízsű iskolákba, és a családi könyvtárak nagysága követi ezt a differenciálódást, az iskolai végzettség csökkenésével a családi könyvtár nagysága is csökken. (Andor, 1999)

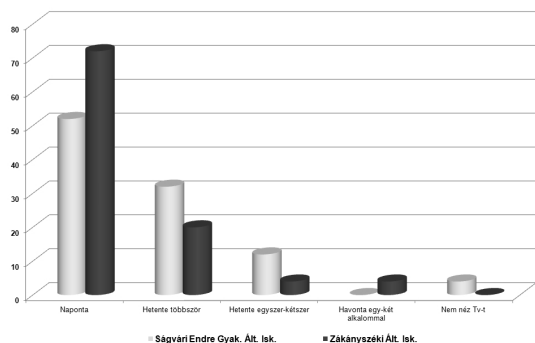
A családi könyvtár vizsgálatok fontos kitérni a gyermekkorban történő meseolvasásra is: véleményem szerint ez is a kulturális tőke egyfajta mutatójának tekinthető, hiszen hozzájárul az olvasói attitűdök kialakulásához. Másrészt az 1980-as évektől kezdve számos kutatási beszámoló jelent meg arról, hogy a rendszeresen mesét hallgató gyerekek intelligencia-hányadosuk tekintetében körülbelül egy évnyi előnyre tesznek szert a mesét nem hallgató társaikkal szemben (Nagy, Katsányi, 2005). A Ságvári

Endre Gyakorló Általános iskolában minden tanuló részesült gyermekkorában a mesehallgatás élményében. Azt is megkérdeztem, emlékeznek-e arra, hogy mit olvastak a szüleik, és a tanulók kivétel nélkül több címet vagy szerzőt említettek. Ezzel szemben a Zákányszéki Általános Iskola tanulóinak közel felének nem olvastak mesét gyermekkorában, főként a fiúknak nem. Elszomorító, hogy a fiúk 100%-a, vagyis egyikük sem emlékszik, mit olvastak neki, vagy nem is válaszolt erre a kérdésre.

Szabadidős tevékenységek

Az olvasási szokásokat nem lehet önállóan vizsgálni: mindenképpen teljesebb képet kapunk, ha a tanulók szabadidős tevékenységeit is szemügyre vesszük, hiszen ezek kontextusában helyezkedik el az olvasás. (Kutatásom szempontjából az olvasás legnagyobb „versenytársainak”, a televízió- és internethasználat mennyiségének vizsgálatát tartottam fontosnak.)

A televíziózás mennyiségében eltérés mutatkozik a két iskola között. A városi iskola tanulóinak fele néz napi rendszerességgel tévét, többnyire egy órát vagy kevesebbet. A falusi iskola tanulóinál a tévénezők aránya már 72%, és televíziózással is több időt, többnyire két órát töltenek.

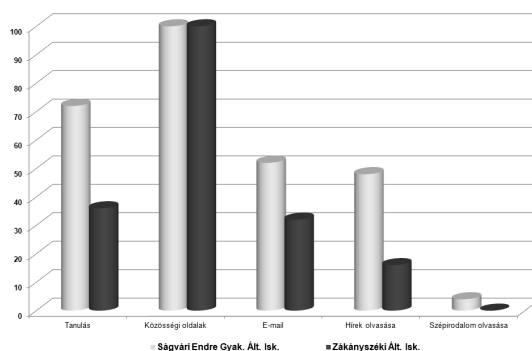

5. ábra

A televíziózás gyakorisága

A legnépszerűbb szabadidős tevékenység mindkét iskolában az internethasználat. A mennyiségbeli eltérés nem nagy, mindössze egy-két százalék. A használat módjában azonban jelentős különbségek mutatkoznak. Mindkét iskola-

típusban 100%-os arányban kapcsolattartásra, és közösségi oldalak látogatására használják, de a Ságvári Endre Általános iskola tanulói emellett igen nagy arányban használják tanulásra, házi feladatok megoldására az internet adta lehetőségeket. Zákányszéken feleannyi tanuló jelölte meg válaszként ezt az opciót. Szépirodalmi alkotások elektronikus formában történő olvasása egyik helyen sem örvend túl nagy népszerűségnek, Zákányszéken senki, a Ságváriban mindössze egy tanuló olvasott valamilyen művet az interneten.

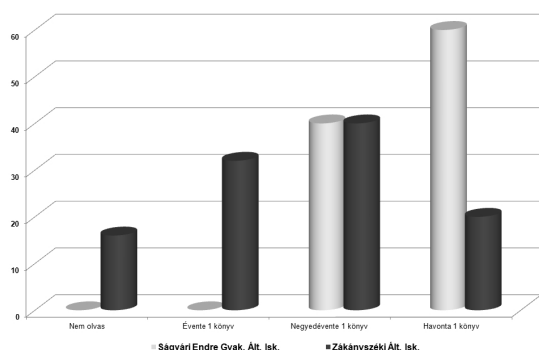
6. ábra

Az internethasználat módja

Önmagában sem az internetezés, sem a televíziózás nem lenne ártalmas, azonban nem mindegy, hogy mennyi időt töltenek előtte, és mire használják. Ha válogatás nélkül mindenféle műsort „bámulnak”, akkor nem fejlődik a szókincsük, gondolkodó képességük, képzelőerejük stb. A mérsékelt, válogató jellegű televíziózás eredményeként a szövegértés színvonala, az átlagos tanulmányi eredmények minősége pozitív irányba mozdulhatna. Ha az internetet kizárólag közösségi portálok látogatására használják, hasonló a helyzet: nem tanulják meg a keresőrendszerek megfelelő használatát, ezáltal csökken a releváns információhoz való hozzájutás esélye, ami a mai tudásalapú társadalomban kiemelt fontosságú. Legnagyobb probléma pedig az, hogy ezek a tevékenységek az olvasástól és a tanulástól veszik el az időt.

Elit és nem elit iskolák különbözősége az olvasási szokások tükrében

Az olvasási szokásokban jelentős eltérések figyelhetők meg a két iskola tanulói között. A Ságvári Endre Általános iskola diákjainak 100%-a rendszeresen vagy időnként olvas, ami azt jelenti, hogy negyedévente legalább egy könyvet. A zákányszéki általános iskolában megjelenik a nem olvasók rétege (16%), illetve a nagyon ritkán (azaz évente legalább egy könyvet) olvasók tábora. A legnagyobb arányban (40%) negyedévente legalább egy könyvet olvasnak. A rendszeres olvasók aránya kicsi, mindössze 20%. A könyvolvasás gyakoriságát szemlélteti a következő ábra:

7. ábra

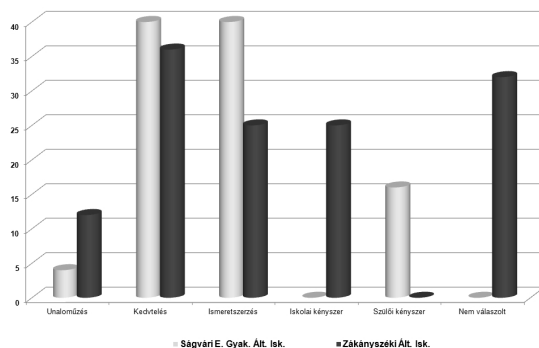
Az olvasás gyakorisága

A kedvenc szerzők esetében a magyar klasszikus írók (Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Móricz Zsigmond) dominanciája figyelhető meg – ami a tantervi követelményekkel hozható összefüggésbe. A tanulók több mint felének nincs kedvenc írója. Ezzel szemben a Ságvári Endre Általános iskola diákjainak 72%-a egynél több kedvenc szerzőt említett meg, olyan írókat is, akik nincsenek benne a kötelező tananyagban. A lányok körében nagy népszerűségnek örvendenek a Brontë nővérek, a fiúknál pedig Emile Zola, illetve Rejtő Jenő kapta a legtöbb szavazatot. Sőt, a tanulók 9%-a idegen nyelvű irodalmat is olvas. Ez azt bizonyítja, hogy ezek a tanulók a kötelező olvasmányokon kívül is kézbe veszik a könyveket, értékrendjükben előkelő helyet kapott az olvasás. A jelenlegi olvasmányok összetételét

is vizsgáltam kutatásom során. A Ságvári Endre Általános iskola tanulóinak 76%-a olvas jelenleg könyvet (a kötelező olvasmány mellett), a falusi tanulóknak csaknem 80%-a (a fiúk 100%-a) nem olvas semmit. A fennmaradó 20%-ból pedig sokan csak kötelező olvasmányokat említettek, és gyakran tévesen tüntették fel a szerző nevét, illetve a könyv címét.

A leggyakrabban olvasott műfajok tekintetében nem mutatható ki nagy különbség a két iskola között. Mindkét helyen a lányoknál a szerelmes, romantikus regények voltak a legkedveltebbek, a fiúknál pedig a kalandos történetek és a fantasztikus regények. A harmadik legnépszerűbb műfaj mindkét nem esetében a történelmi regény. A Ságvári Endre Gyakorló Általános Iskolában a tanulók 24%-a ismeretterjesztő irodalmat is olvas, Zákányszéken viszont senki. A mese, meg a vers egyik iskola esetében sem népszerű műfaj.

Arra is kíváncsi voltam, mi lehet az olvasás motivációja. A kérdőív 21. pontja így hangzott: „Szerinted miért olvasnak a fiatalok?” A válaszokból a következő kategóriákat állítottam fel: unaloműzés, kedvtelés; ismeretszerzés; iskolai kényszer; szülői kényszer.

8. ábra

Az olvasás motivációja

A Ságvári Endre Általános iskola tanulóinak legnagyobb hányada (80%) ismeretszerzés és kedvtelés céljából vesz kézbe könyvet. A zákányszéki általános iskola tanulóinak közel 40%-a nem válaszolta meg a kérdést (egyetlen fiú sem), a lányok főként az iskolai kényszer miatt olvasnak. Érdekes, hogy a Ságvárisoknál a kényszert nem az iskola, hanem a szülők jelentik. 16% (kizáró-

lag fiúk) említette, hogy édesanyja nyomására olvas. Véleményem szerint ez is alátámasztja a státusz reprodukciós elméleteket, ezek a tanulók a kötelező olvasmányokat természetesnek veszik, azonban szülői nyomásra más irodalmat is kézbe vesznek, ráadásul nem is csak a klasszikus ifjúsági irodalmat, hanem olyan szerzők műveit, mint Zola vagy Puskin.

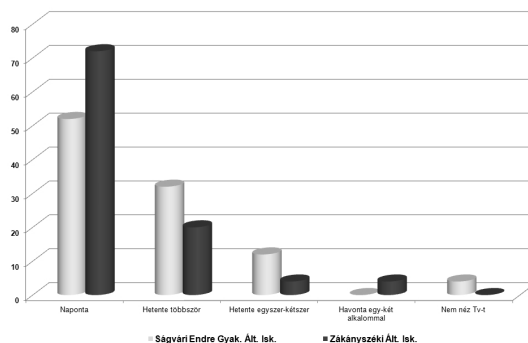
Legutóbbi olvasmányok beszerzési forrásai

Az olvasmányok beszerzési forrásaiban is jelentős különbségek állapíthatók meg a két iskola tanulói között. Ezek a különbségek összefüggésbe hozhatók az otthoni könyvek számával és a könyvtárhasználati szokásokkal. A városi diákok legnagyobb hányada, csaknem fele vásárlás útján jut hozzá az olvasmányaihoz, vagy az otthoni, családi könyvtárat veszi igénybe. (24%) Pozitívum, hogy a barátok útján történő olvasmánybeszerzés is nagy népszerűségnek örvend, ám kizárólag a lányok körében. Érdekes, hogy könyvtárból egyetlen tanuló sem kölcsönöz. Valószínűleg a klasszikus kötelező irodalmakat tartalmazza a családi könyvtár vagy beszerzik azokat. Ezzel szemben a legtöbb zákányszéki tanuló (32%) könyvtárból szerzi be olvasmányait. Saját családi könyvtárat mindössze két tanuló használt. Az említett két tanuló családi háttérét fontosnak tartottam külön is megvizsgálni. A korábban megfogalmazott hipotéziseket alátámasztja, hogy mindkét diák édesapja diplomás, egyikük édesanyja szintén felsőfokú végzettségű, a másik anyja is érettségizett. Jelenleg mindkét részlől a szülők szellemi munkát végeznek. A családi, ill. a saját könyvállomány is ennél a két tanulónál a legmagasabb, 201–300 kötet között mozog, illetve a szülők rendszeres könyv és folyóiratolvasók. Az átadott kulturális tőke a tanulók jövőbeni terveiben is megmutatkozik: mindketten gimnáziumban folytatnák tanulmányaikat, a későbbiekben pedig egyetemre mennének.

Könyvtárhasználati szokások

A könyvtárhasználati szokások felmérésekor a tagságot, a használat időbeni mennyiségét és módját vizsgáltam.

Várakozásaimmal ellentétben a Ságvári Endre Általános Iskolában a könyvtárhasználatnak nincs túl nagy presztízse. Az előzőekben rámutattam arra, hogy kölcsönzés révén egyikük sem szerez be olvasmányokat, ez a tény tükröződik a könyvtárhasználati szokásaikban is. 32%-uk nem tagja egyetlen könyvtárnak sem, viszont a fennmaradó többség 100%-ban (többnyire lányok) tanulni járnak könyvtárba. A zákányszékiek 80%-a könyvtári tag, a korábban vizsgált előnyös társadalmi státuszú két tanuló több könyvtárnak is tagja.

9. ábra

A könyvtárhasználat módja

A diákok jellemzően a klasszikus könyvtári szolgáltatásokat veszik igénybe, a kölcsönzést, ill. a könyvek, folyóiratok helyben használatát. Tanulás céljából egyik diák sem keresi fel a község könyvtárát, annak ellenére, hogy a közelmúltban fejeződött be a könyvtár felújítása, melynek során kiváló közösségi és tanulási tér kialakítására került sor. Úgy gondolom, hogy a probléma hátterében az állhat, hogy a könyvtár nagyon távol helyezkedik el az iskolától, a diákok legnagyobb hányada pedig Zákányszék külterületén él, így nem igazán van idejük tanulás céljából felkeresni a könyvtárat. Ezzel szemben a Ságváriban a könyvtár az iskolában helyezkedik el, így adott a könnyebb hozzáférés.

Összegzés

Végezetül utalnék Gereben Ferenc olvasás- és könyvtárszociológiai kutatásaiban központi szerepet betöltő „Máté-effektusra” (Gereben 1997): *„Mindannak ugyanis, akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék; akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amije van.”* (Mt 25, 29–30.) Gereben Ferenc az olvasáskultúra „fehér foltjainak” nevezi azokat, akik semmit, vagy alig olvasnak. Ez a réteg főként iskolázatlan, szakképzetlen fizikai munkásokból áll, akik többnyire kistelepülésen élnek. A hátrányos helyzetet többek között Zákányszék sajátos tanyás településjellege is indokolja, a népesség 94%-a külterületi lakos, így magas a mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya. Kutatások sora bizonyította, hogy a lakóhelyből fakadó egyenlőtlenségek leginkább a kistelepüléseket, de még inkább a tanyasi lakosokat sújtják.⁴ Így a hátrányok az elit iskola tanulóival szemben tovább halmozódnak. Ezek az emberek hátrányos helyzetükből adódóan nem jutnak hozzá az olvasáshoz, és talán nem is akarnak, hiszen értékrendjükben nincs jelen. Helyzetüket pedig továbbbörökítik a következő generáció számára, így az *„az olvasáskultúra ’fehér foltjai’ makacsul újratermelődnek és stabilnak mutatkoznak.”* (Gereben 1997, 2) Az iskola hozzájárulhatna a hátrányok kiegyenlítéséhez, de öntudatlanul is a kulturális tőkével „bővelkedők” gyermekeinek útját jelöli ki a továbblépésre a magas színvonalú gimnáziumokba, majd a felsőoktatási intézményekbe. Az olvasáskultúra „fehér foltjainak” gyermekeit pedig meggyőzi, *„maradjanak azon a helyen, bármi is legyen az, amely a természettől fogva kijutott nekik, tartsák magukat ahhoz, és érék be vele”* (Bourdieu 1967, 313.).

Az általam végzett felmérés is alátámasztotta azt a tényt, hogy azok a szülők, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, ezáltal a társadalmi ranglétra magasabb fokán állnak, többet és gyakrabban olvasnak, és ez gyermekeik olvasáshoz, tanuláshoz fűződő viszonyában is erőteljesen megmutatkozik. Ezáltal a kulturális tőke reprodukciójára vonatkozó elméletek is igazolhatók, ami a tanulók jövőre vonatko-

zó terveiben is megfigyelhető, hiszen az SZTE Ságvári Endre Gyakorló Általános Iskola tanulóinak mindegyike gimnáziumban, majd utána egyetemen tanulva képzei el a jövőjét.

Mit tehet ebben a helyzetben a könyvtár? Véleményem szerint az nem célravezető, ha kizárólag az otthonról hozott hátrányok kiküszöbölésében vállal szerepet, hiszen akkor az elit iskolák tanulói távolodnak el a könyvtártól. Úgy gondolom, hogy az iskolai könyvtáraknak az otthonról hozott hátrányok kiküszöbölésében is szerepet kell vállalniuk, de szükség van a könyvár reformjára is annak érdekében, hogy a társadalom minden rétege számára vonzó, közösségi térként jelenjen meg. A könyvtár legfőbb jövőbeni szerepének azt tartom, hogy minden diákot egyaránt segítsen beilleszkedni az információs társadalomba.

Beérkezett: 2014. május 20.

Jegyzetek

1. Bourdieu ezt a tőkeformát nevezi objektívált kulturális tőkének.
2. „A magyar elitiskola nem ilyen valóságelemekből tevődik össze, hanem – mondhatni – fogalmilag keletkezik, majd a fogalom önálló életet kezd élni, és bonyolult társadalmi folyamatokon keresztül megvalósítja önmagát.” (Andor 2002, 200)
3. A stratégiai tervben 3. prioritásként megfogalmazásra kerül, hogy ennek érdekében meg kell teremteni az elektronikus tartalomszolgáltatás feltételeit.
4. Helységnévkönyv adattár – 2011
<www.ksh.hu/docs/hun/hnk/Helysegnevkonyv_adattar_2011.xls> [2012-04-11]

Irodalom

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna: *Az olvasás múltja és jelene: az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben.* Budapest: Trezor Kiadó, 2006.
- ANDOR Mihály: A könyv mint a kulturális tőke mutatója = *Iskolakultúra*, 1999. 11. sz. 62–70. p.
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00032/pdf/iskolakultura_EPA00011_1999_11_062-070.pdf. (2014. 07. 14.)
- ANDOR Mihály: Az iskolaválasztás társadalmi meghatározottsága 1997-ben = *Iskolakultúra*, 1997. 8. sz. 14–28. p.

- ANDOR Mihály: Diplomás szülők gyerekei = *Educatio*, 2002. 11. sz. 191–120. p.
<http://epa.oszk.hu/01500/01551/00020/pdf/675.pdf> (2014. 07. 14.)
- ANDORKA Rudolf: *Bevezetés a szociológiába*. Budapest: Osiris, 2006.
- BOURDIEU, P.: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.), *A társadalmi rétegződés komponensei*, Budapest: Új Mandátum, 1999.
- BOURDIEU, P.: A kulturális örökség átadása. In: Ádám György (szerk.), *A műszaki haladás problémái*, Budapest: KJK, 1967. 287–320. p.
- CELLER Zsuzsa: A tudás alapú társadalom felé. In: Körösné Mikis Mária (szerk.), *Iskola - informatika – innováció*, Budapest: OKI, 2003.
- Csapó Benő – Molnár Gyöngyvér – Kinyó László: A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, 2009. 19. sz. 3–13. p.
<http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/1301/>
- DEZSŐ Zsigmondné: *A szellemi munka technikája. Ismeretszerzés (gyorsolvasás), - rögzítés, - közlés*. Budapest: OMIKK, 1987.
- FERGE Zsuzsa: A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. In: *Társadalompolitikai tanulmányok*. Budapest: Gondolat, 1980.
- GEREBEN Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Horváth T. és Papp I. (szerk.), *Könyvtárosok kézikönyve 4.*, Budapest: Osiris, 2005. 17–46. p.
- GEREBEN Ferenc: Az ún. „Máté-effektus” az olvasás- és könyvtárszociológiában. *Könyvtári figyelő*, 1997. 43. évf. 3. sz.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00023/gereben.html>
- Központi Statisztikai Hivatal, Helységnévkönyv adattár – 2011
www.ksh.hu/docs/hun/hnk/Helysegevkonyv_adattar_2011.xls
- NAGY Attila – KATSÁNYI Sándor: Olvasáslélektan és-pedagógia. In: Horváth T. és Papp I. (szerk.), *Könyvtárosok kézikönyve 4*. Budapest: Osiris, 2005. 53–79. p.
- NAGY József: Olvasástanítás: a megoldás stratégiai kérdései. *Iskolakultúra*, 2004. 3. sz. 3–26. p.
- Oktatási és kulturális minisztérium, Portál Program – A könyvtárügy stratégiája 2008–2013.
<http://ki.oszk.hu/content/portal-program>
- PISA (*Program for International Student Assessment*)
<http://www.pisa.oecd.org>
- TERESTYÉNI Tamás: Írás- és olvasásnélküliség Magyarországon. In: Terts István (szerk.), *Nyelv, nyelvész, társadalom*. Pécs: JPTE, 1996.
- TÓTH Edit – CSAPÓ Benő – SZÉKELY László: Az iskolák és osztályok közötti különbségek alakulása a magyar iskolarendszerben. Egy longitudinális vizsgálat eredményei = *Közgazdasági Szemle*, 57. évf. 2010. szeptember, 798–814. p.
http://www.staff.u-szeged.hu/~tothedit/pdf/Kszemle_CIKK_1192.pdf

Beérkezett: 2014. június 5.

Függelék

A vizsgálat kérdőíve

Végzős egyetemista vagyok, és a szakdolgozatom elkészítésében kérném a segítségedet. Ehhez nem kell más tenned, mint kitöltened ezt a kérdőívet. Ahol értelemszerű, ott húzd alá a megfelelő választ!

Nemed: Fiú/Lány

Korod:.....

Osztály:.....

1.) Édesapád/nevelőapád iskolai végzettsége?

1. kevesebb, mint 8 osztály
2. 8 osztály
3. szakmunkásképző
4. érettségi
5. főiskola, egyetem
6. Nem tudom.

2.) Édesapád vagy nevelőapád foglalkozása?

1. vezető állású, és nem vezető értelmiségi
2. egyéb szellemi és középszintű szakember
3. vállalkozó
4. munkás (nem mezőgazdaságban)
5. mezőgazdasági fizikai
6. nyugdíjas
7. munkanélküli
8. Nem tudom.

3.) Édesanyád vagy nevelőanyád iskolai végzettsége?

1. kevesebb, mint 8 osztály
2. 8 osztály
3. szakmunkásképző
4. érettségi
5. főiskola, egyetem
6. Nem tudom.

4.) Édesanyád vagy nevelőanyád foglalkozása?

1. vezető állású, és nem vezető értelmiségi
2. egyéb szellemi és középszintű szakember
3. vállalkozó
4. munkás (nem mezőgazdaságban)
5. mezőgazdasági fizikai dolgozó
6. nyugdíjas
7. munkanélküli
8. Nem tudom.

5.) Középiskolai tanulmányaidat hol szeretnéd folytatni?

1. gimnázium
2. szakközépiskola
3. szakiskola

6.) A későbbiekben szeretnél egyetemen/főiskolán továbbtanulni?

1. Igen
2. Nem

7.) Édesanyád vagy nevelőanyád szokott olvasni?

1. Igen: könyvet
2. Igen: újságot v. folyóiratot
3. Igen: mindkettőt
4. Nem szokott olvasni.

8.) Édesapád vagy nevelőapád szokott olvasni?

1. Igen: könyvet
2. Igen: újságot v. folyóiratot
3. Igen: mindkettőt
4. Nem szokott olvasni.

9.) Szüleid olvastak mesét gyermekkorodban? Ha igen, mit?

1. Igen:
2. Nem

10.) Vannak otthon könyveitek (a tankönyveken kívül)? Ha igen, mennyi?

1. Nincs könyvünk otthon.
2. 1-50 kötet
3. 51-100 kötet
4. 101-200 kötet
5. 201-300 kötet
6. 301-500 kötet
7. 500 kötet felett
8. Nem tudom, mennyi van.

11.) Neked hány könyved van (a tankönyveken kívül)?

1. Nincs könyvem.
2. 1-50 kötet
3. 51-100 kötet
4. 101-200 kötet
5. 201-300 kötet
6. 301-500 kötet
7. 500 kötet felett
8. Nem tudom, mennyi van.

12.) Szoktál televíziót nézni? Ha igen, milyen gyakran?

1. Naponta
2. Hetente többször
3. Hetente egyszer-kétszer
4. Havonta egy-két alkalommal
5. Nem nézek tv-t.

13.) Egy alkalommal hány órát töltesz a tv előtt?

1. Egy órát vagy kevesebbet
2. Egy-két órát
3. Két-három órát
4. Három-négy órát
5. Négy óránál többet

6. Nem nézek tv-t.

14.) Szoktál internetezni? Ha igen, milyen gyakran?

1. Naponta
2. Hetente többször
3. Hetente egyszer-kétszer
4. Havonta egy-két alkalommal
5. Nem szoktam internetezni.

15.) Egy alkalommal hány órát töltesz internethasználattal?

1. Egy órát vagy kevesebbet
2. Egy-két órát
3. Két-három órát
4. Három-négy órát
5. Négy óránál többet
6. Nem szoktam internetezni

16.) Mire használod az internetet?

1. tanulásra, házi feladatok megoldására
2. közösségi oldalak látogatására, pl. Facebook, Iwiw, stb.
3. e-mailezésre
4. chatelésre
5. hírek olvasására
6. szépirodalmi alkotások olvasására

17.) Tankönyveken kívül szoktál olvasni? Ha igen, milyen gyakran?

1. Nem olvasok
2. Nagyon ritkán (évente legalább egy könyvet)
3. Időnként (negyedévente legalább egy könyvet)
4. Rendszeresen (havonta legalább egy könyvet)

18.) Milyen stílusú könyveket olvasol leggyakrabban?

1. Szerelmes, romantikus regény
2. Kalandos történet, fantasztikus regény
3. Történelmi regény
4. Vers
5. Mese
6. Ismeretterjesztő irodalom
- 7.
- Egyéb:.....

19.) Ki a kedvenc íród? Többet is felsorolhatsz!

.....
.....

20.) Olvasol most valamit? Ha igen, mit?

Szerző:.....

Cím:.....

21.) Szerinted miért olvasnak a fiatalok?

.....
.....
.....
.....

22.) Legutóbbi olvasmányodat honnan szerezted be?

1. Könyvesboltból
2. Könyvtárból
3. Saját családi könyvtárból
4. Barátomtól kaptam kölcsön
5. Ajándékba kaptam
6. Nem tudom.

23.) Tagja vagy most valamilyen könyvtárnak?

1. Nem, soha nem is voltam.
2. Nem, de korábban tagja voltam
3. Jelenleg is tagja vagyok: egy könyvtárnak
4. Jelenleg is tagja vagyok: több könyvtárnak

24.) Milyen gyakran szoktál könyvtárba járni?

1. Hetente többször
2. Hetente
3. Havonta
4. Negyedévenként
5. Félévenként
6. Ritkábban

25.) Milyen könyvtári szolgáltatásokat szoktál igénybe venni?

1. Kölcsönzés
2. Könyvtárközi kölcsönzés
3. Tájékoztatás
4. Fénymásolás
5. Tanulás
6. Internet használat
7. Könyvek helyben olvasása
8. Folyóiratok helyben olvasása

Ami egy konferenciáról kimaradt...

Kiegészítések az I. Magyarországi Biblioterápiai Konferenciához

VRAUKÓNÉ LUKÁCS Ilona

A Magyar Olvasástársaság (HUNRA) az *I. Magyarországi Biblioterápiai Konferenciát* az NKA-tól 2013-ban elnyert támogatás segítségével 2014. május 16-án rendezte meg a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárban.

A „*Segített a könyv, a mese*” című fórumra minden érintett nagy várakozással tekintett, hiszen ilyen nagyszabású szakmai találkozó nem volt még Magyarországon, mióta a biblioterápia fogalma, gyakorlata hazánkban elterjedt.

A pályázati programban arra vállalkoztunk, hogy az olvasásnak mint élménynek a legkülönbözőbb formában való hasznosíthatóságáról, illetve annak irányairól folytassunk eszmecserét. Az előadások témáját úgy alakítottuk ki, hogy áttekintsük a biblioterápia hazai fejlődési sza-

kaszait, foglalkozzunk lélektani hátterével és irodalomelméleti kérdéseivel, továbbá gyakorlati tapasztalatok bemutatásával és azok elemzésével is.

Fontosnak tartottuk, hogy az előadások érintsék az alapvető elméleti kérdéseket, és hogy a gyakorlati hasznosíthatóságot minél több oldalról mutassuk be. Már a szervezés megkezdésekor látható volt, hogy az idő az és anyagi kereteink túl szűkösek ahhoz, hogy a biblioterápia valamennyi területe elméleti és gyakorlati szempontból képviselve legyen, ezért kerestük a lehetőségét, hogy a konferenciáról kimaradó témákat – a hiányzó láncszemeket – is be tudjuk mutatni, hogy a kép teljesebbé válhasson. Az alkalmazhatóság két fontos területéről akkor nem esett szó: a lelki és fizikai bántalma-

zások miatt a családi környezetből kiemelt és nevelőotthoni közösségbe helyezett fiatalokról, illetve az irodalomterápia lélekmentő szerepéről a büntetés-végrehajtási intézetben. E két témát kiegészítésképpen most a Könyvtári Figyelő hasábjain mutatjuk be. Nevelőotthonban szerzett tapasztalatait *Asztalos-Varga Csilla*, az Irodalomterápiás Társaság titkára, egy büntetés-végrehajtási intézményben, börtönben tett megfigyeléseit pedig *Kovács Zsuzsanna* pszichológus foglalta össze.

Mielőtt e speciális területeken szerzett tapasztalatokat bemutatnánk, rövid ízelítőt kívánunk adni az olvasónak a konferencián elhangzottakból oly módon, hogy az előadók egy-egy lényeges gondolatát kiemeljük, idézzük. A konferenciáról részletes beszámoló jelenik meg a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2014. októberi számában, az elhangzott előadások szövege pedig abban a konferencia-kötetben lesz olvasható, amelyet a Magyar Olvasástársaság jelentet meg az ősz folyamán.

A biblioterápia magyarországi megjelenését, elterjedését és irányait *Bartos Éva* biblioterapeuta, (a Könyvtári Intézet ny. igazgatója, a Magyar Olvasástársaság alapító tagja) segítségével tekinthettük át az 1970-es évektől napjainkig, aki azt mondta: „*Fel kell tárnunk a megtett út minden egyes fejlődési szakaszának jellemző sajátosságait, felmerülő problémáit és eredményeit ahhoz, hogy a tapasztalatokat és tanulságokat levonva felelősséggel ki tudjuk jelölni a tevékenység további útját, feltétel- és feladatrendszerét, emberi, szakmai követelményeit.*”

A biblioterápia oktatásának, és végzettséghez kötött szakmai művelésének mai nemzetközi gyakorlatát *Hász Erzsébet* (bölcse, tanár, előadóművész, biblioterapeuta, teológus, orvos) foglalta össze, és igazolta bőséges példával: „*A biblioterápia – mint minden terápia – nyilvánvalóan csak a gyógyítás gyakorlati viszonylatában létezik, enélkül értelmetlen a terápia mint elnevezés, így a biblioterápia felelős művelője sohasem nélkülözheti a sokoldalú elméleti ÉS gyakorlati tudást.*”

Jeney Éva irodalomtörténész, fordító (MTA Irodalomtudományi Intézet) a központi téma iro-

dalomelméleti kérdéseiről tartott előadást: „*Az irodalomterápia átértelmezi az irodalomelméletet és annak értelmezését. Az irodalomelmélet átértelmezi az irodalomtörténetet. Az irodalomterápia tehát újraértelmezi az irodalomtörténetet. Ha ez a három állítás igaz, úgy a biblioterápia az irodalomelmélet provokációja.*”

A téma szakirodalmi ellátottságát, a publikációs lehetőségeket, a tájékozódáshoz szükséges honlapokat, vagyis a biblioterápia szakirodalmi támogatottságát Kovács Zsuzsanna pszichológus, biblioterapeuta mutatta be. „*Bár biblioterápiával sokan foglalkoznak saját segítő hivatásuk részeként, egységes szakmai kerete nincs Magyarországon ennek a tevékenységnek. Ez a publikációkban is meglátszik: saját terápiás tevékenységének tapasztalatairól egy-két szerző ír cikket, a módszert átfogóan bemutató kézikönyv azonban még nem született.*”

Nagy Attila olvasáskutató (a Magyar Olvasástársaság alapítója, jelenlegi tiszteletbeli elnöke, az Országos Széchényi Könyvtár ny. tudományos munkatársa, főiskolai, egyetemi oktató) előadásából azt tudhattuk meg, milyen szerepe van és lehet a biblioterápiának az oktató-nevelő munkában: „*Elsődleges célunk az olvasás megszerettetése, minden előzetes bemutatás, értelmezés, minősítés nélküli olvasás közös értelmezéssel, ahol minden válasz elfogadható. Erre a műveletre a pedagógusokat az alap és továbbképzés rendszerében tudatosan fel kell készíteni!*”

A meseterápiáról, a terület önállósulásáról *Kovács Marianna* gyermekkönyvtáros, mesemondó, biblioterapeuta (a százhalombattai Hamvas Béla Városi Könyvtár igazgatóhelyettese, a Magyar Olvasástársaság alelnöke) tartott színes, természetesen mesével is illusztrált előadást. „*Úgy tűnik, a népmese felébredt Csipkerózsika álmából, s most gondolkodik, hol a helye a mai világban? Tisztáznunk kell a fogalmakat, meghatározni a céljainkat.*”

Az elméleti előadások után gyakorlati példákon keresztül ismerhettük meg, hogy a biblioterápia milyen módon járul hozzá a különböző korosztályok és társadalmi rétegek problémáinak megoldásához, s ezek kiegészítéseként, az önismeret fejlesztéséhez és a gyógyításhoz. *Medveczkiné*

Tegzes Tünde és Sóron Ildikó biblioterapeuták a MOL Gyermekgyógyító program keretében, a Bolyai János Műszaki Szakközépiskolában megvalósult pályázatuk tapasztalatairól számoltak be: „...igyekszünk bemutatni: miért lehetnek érdekesek és értékesek a választott szépirodalmi művek a kamaszoknak, milyen lényeges gondolatokat, kérdéseket vetettek fel számukra, és milyen terápiás hatásokkal számolhattunk a szövegekből kiinduló beszélgetések során.”

Medveczkiné Tegzes Tünde egy másik korosztály körében végzett terápiás munkáját is ismertette, hogyan lehet a biblioterápiát eszközként használni az idősök lelki és szellemi egészségének megőrzésében: „Tapasztalataim különböző intézménytípusokban, különböző élethelyzetben lévő, valamint eltérő kognitív képességű idősök körében tartott foglalkozásokból származnak. Megkísérlem ezeknek az eltéréseknek a tanulságait összefoglalni abból a szempontból, hogy milyen szerepet játszanak a műválasztásban, a foglalkozás megtervezésében és kivitelezésében.”

A fogyatékkal élők mentális egészségének biblioterápiái eszközökkel való karbantartási lehetőségeiről Vaczóné Antal Erika könyvtáros, biblioterapeuta (Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza) osztotta meg tapasztalatait: „Nincs olyan élethelyzet a világban, amit csak egy ember élt volna meg. A művészek alkotásaikban legtöbbször konkrét élethelyzetüknek, hangulatuknak, érzelmeiknek, örömeiknek, boldogságuknak, bánatuknak, csalódottságuknak, veszteségeiknek, fájdalmaiknak adnak hangot. Ezen alkotások nemcsak katarzist válthatnak ki belőlünk, hanem akár megoldási stratégiaként is szolgálhatnak számunkra: 'Ki szépen kimondja a rettenetet, azzal föl

is oldja.' Ezzel a hittel próbálom megvalósítani biblioterápiás foglalkozásaimat.”

Egy speciális terület, a bibliodráma hazai gyakorlatáról Baják Gábor pszichodráma-vezetőtől és kiképzőtől hallhattak a résztvevők: *A „bibliodráma első kísérleteire az 1960-as évek közepén került sor Németországban. Mai helyzetét tekintve sokféle irányzattal találkozunk: a bibliai szerepjárástól kezdve a protagonistát a középpontba helyező bibliodráma-játéktól, a szöveget több oldalról megközelítő, leginkább gestalt elemekkel dolgozó, a befelé fordulást elősegítő módszertől a bibliai színházig.”*

A biblioterápia könyvtári alkalmazásának lehetőségéről a sokak által ismert programsorozat, a *Műkincsvadászat* kapcsán Sóron Ildikó könyvtáros (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) számolt be. Összefoglalta a sorozat születését, fejlődését, eredményeit és a tervezett továbblépési lehetőségeket: „Vérre válik az irodalom! 2010-ben indult könyvtári környezetben *MŰKINC*Svadászat címmel az a személyiségfejlesztő jellegű biblioterápiás foglalkozás-sorozat, melynek eredményeiről, tapasztalatairól számolok be az előadás keretében.”

Nagy Attila és Stibler Erika pszichológus levezető elnökök összefoglalójukban külön hangsúlyozták, hogy szükségesnek tartják a konferencia folytatását. (A konferencia iránti felfokozott érdeklődést jelezte, hogy a tervezett 40–50 fő helyett 110 résztvevő volt jelen, és az egy évvel korábban felkért előadók mindegyike eljött.)

Teljes kép megalkotását terveztük, és ennek kialakításához a bevezetőben már jelzett – a konferenciáról kimaradt – két témát és előadót ajánlom tehát a figyelmükbe. Olvassuk most az Ő írásaikat!

Beérkezett: 2014. július 7.

EISZ tájékoztató 2015

Az EISZ 2015. évi igényfelmérés egyszerűsített menetéről az Elektronikus Információszolgáltatási Nemzeti Program hivatalos honlapján (<http://mtak.hu/tajekoztato-eisz-2015-igenyfelmeres>) vagy az EISZ Facebook oldalán (<http://www.facebook.com/eisz.mtakik>) lehet tájékozódni.

(Forrás: Katalist, szept. 19. – az EISZ Titkárság tájékoztatója)

Kiszakadva a családból — a gyermekotthonban élő gyermekek traumáinak enyhítése biblioterápiával

ASZTALOS–VARGA Csilla

„Ki emel, ki emel, ringat engemet?”
(Zelk Zoltán)

Gyermekek biblioterápiája

Az irodalmi mű tükröt tart az olvasó elé, mert bár nem róla szól a történet (a konfliktus színtere is kihelyeződik, eltávolodik tőle), de a képszerű leírások révén én-közelbe hozzák és megkönnyítik az azonosulást. A történet szembesíti a konfliktusokkal és egyúttal alternatívát, megoldási javaslatokat kínál. Például a segítő (szülő, nevelő, tanár) szeretne valamit elfogadtatni, megértetni a fiatallal, de ebben akadályt jelent a kamaszok tekintélyt elutasító hajlama. Ennek leképezésében segíthet egy erre alkalmas mű, amely hatásosan végzi el a közvetítést.

A meghatározott gyermekcsoportoknak szóló válogatott olvasmányokkal nem a szórakoztatás az elsődleges cél, hanem olyan vitára indító katalizátorokat kínálnak fel a gyerekeknek, amelyek érdeklődést keltenek a saját és a környezetük problémái iránt, illetve közelebb jutnak annak megoldásához.

Az érzelmi, gondolati, képzeleti konfliktusok átélése, az irodalmi hősökkel való azonosulás, új életcélok kitűzése, a társas érintkezés formáinak kipróbálása egyértelműen a szociális készségek fejlesztését szolgálja.

Az együttes élményeknek csoportkohéziót, „mítudatot” teremtő erejük is van. Csökken az el-

szigeteltség érzése, nagyobb eséllyel alakulnak ki baráti, bizalmi kapcsolatok, erősödik a közösségek rejtett hálózata, hiszen gyakorlattá válik a nehézségekkel való szembekerülés, és kialakulhat a „nem voltam egyedül, valami hasonlót éreztek, gondoltak a többiek is” érzete is. (Ezek kialakítása az egyik legfontosabb célunk a gyermekotthonban élő gyermekeknél.) Konfliktusoldó, harmonizáló hatást lehet elérni a nevelőotthonban élő gyermekeknél is, a hospitalizálódott serdülők esetében is.

A fiatalok az irodalomterápia során megtanulnak alkalmazkodni a különböző kommunikációs helyzetekhez, bővül a szókincsük, javul a kifejezőképességük, megtanulják véleményük egyszerű, hatékony és pontos kifejezését.

A megismert olvasmányok alapján fejlődik a személyiségük, erősödik a másik ember iránti szociális érzékenységük és tiszteletük, erősödhet önbizalmuk, javulhat én-képük, test-képük, kedvező hatással van az olvasási és szövegértési képességek folyamatos differenciálására és mélyítésére.

A gyermekotthonban élő gyermekek biblioterápiája

A napokban beszélgettem egy gyermekotthon pszichológusával az ott élő gyerekekről. Elmesélte, hogy kollégáival sokszor tanakodtak azon, mikor ártanak kevésbé a gyermeknek – annak a gyermeknek, aki érzelmileg kötődik a szüleikhez és a családjához, a nyíltan vagy burkoltan felvállalt bántalmazás ellenére is –, ha kiszakítják a családból, megvédve őt a fizikai erőszaktól, de elszakítva a „biztonságos” légkörből, vagy akkor, ha ott hagyják a családban, ahol biztonságban érezheti magát, miközben fizikailag esetleg újra és újra bántalmazásnak van kitéve.

A gyermekotthonban élő gyermekek alapvető problémái a biztonságérzet hiányából, illetve annak elvesztéséből fakadnak. Attól függően, hogy melyik életszakaszban kerülnek ki a családból, sokszor még ki sem alakul bennük ez az érzés, vagy már mélyen sérült. Komoly veszteség éri őket: az anyai szeretet, a védelem és az elfogadás hiánya vagy sérülései miatt a fejlődő gyermeki

lélek alapjaiban károsodhat. Biztos alapok nélkül a személyiség (főleg az alakuló személyiség) könnyen sebezhető, ingatag, elsodorja az első szél, mint a homokvárat. Kiindulópontja lehet egy rosszul működő, kedvezőtlen, akár megbetegítő pszichikus fejlődésnek.

A családból való kiszakadás, a szülők, esetleg testvérek elvesztése, a megszokott környezet hiánya minden esetben mély traumát okoz a gyermeknek. Már csak az a kérdés, hogy milyen mértékben. Ez attól függ, hogy a veszteség a személyiségfejlődésének melyik szakaszában érte, és ettől milyen pszichés állapotban került, tudja-e mozgósítani a védekezést szolgáló pszichés, öngyógyító mechanizmusokat, illetve, miután bekerült az intézetbe, maradtak-e olyan külső kapcsolatai, amelyek segítséget tudnak neki nyújtani.

Általánosságban elmondható, hogy van néhány terület, ami szinte minden esetben sérül. A bizalom, a biztonság, a védettség érzése, amelyek hiánya szorongást, frusztrációt és elhagyatottság érzését okozza. Sérül az önértékelés, az én-kép, céltalanná válik a jelen, és bizonytalanná a jövő.

Fentiekből fakadnak azok a jellegzetes tünetek, amelyekkel a nevelőotthonokban élő gyermekeknél találkozhatunk: hospitalizmus, depresszió, agresszivitás, figyelem-, beszéd- és tanulási zavarok, kapcsolatteremtési nehézségek, hazudozás.

Természetesen ezek a tünetek nem egyszerre jelennek meg egy-egy gyermeknél, és a tünetek csökkenthetők, feloldhatók különböző módszerekkel, amelynek egyik formájaként használtam a biblioterápiát. Tehát láthatjuk, hogy nem a kiváltó ok varázslatszerű megoldására törekedtünk, hanem a tünetek enyhítésére, a hiányosságok fejlesztésére, de mindenekelőtt önmaguk jobb megismerésére, elfogadására és annak a hitnek a megerősítésére, hogy érdemes vállalniuk azt, amik, mert van, aki figyel rájuk.

Egy fővárosi gyermekotthonban

2010 szeptemberében biblioterápiás csoportot indítottunk a fővárosi Aga Gyermekotthon la-

kói számára. Olyan, többszörös traumákon átesett, 12-14 éves korú gyermekek vettek részt a programban, akik már több mint egy éve éltek állami gondozásban. A nyolc fős csoport vegyes összetételű volt, öt lányból és három fiúból állt. Két kivételtől eltekintve a gyermekeknek volt valamilyen kapcsolata a családjukkal (általában az anya volt az, aki látogatta, vagy legalábbis érdeklődött a gyermekről levélben, telefonon.)

A csoport összeállításában az otthon pszichológusa segített, figyelembe véve a gyermekek mentális, illetve lelki állapotát. A foglalkozásokra kéthetente délutánonként, a tanulási idő után került sor.

A gyermekek különböző módon élték meg az intézetbe kerülést, az elszakadást; a megküzdési módszerek, és a feldolgozás hossza is egyénenként változó volt. Általánosságban elmondható, hogy nagy jelentősége van a jól működő, helyes szokásokkal, hagyományokkal rendelkező közösségeknek. Ez fontos feltétel, hogy a bizalom, a biztonság, a védettség, az állandóság érzését biztosítani tudjuk. Nagy jelentősége van a hagyományteremtésnek (egymás köszöntése, ünnepek, közös szokások kialakítása). Mindezeket erősíti, ha az újonnan alakuló csoportot elnevezjük, közösen a gyermekekkel, játékos formában a bevezető foglalkozások valamelyikén.

További fontos cél, hogy megfelelő érzelmi kapcsolat alakuljon ki a gyermeki és a felnőtt világ között, és a gyermek képes legyen visszanyerni a felnőttekbe vetett hitét és bizalmát.

Az Aga gyermekotthonban indított csoportban a fentieken kívül célként jelöltük meg az erkölcsi- és esztétikai érzék fejlesztését is; a jó és a rossz, a szép és csúnya, a szomorú és a vidám közötti különbség érzékeltetése, kihangsúlyozása, megértése irodalmi műveken keresztül.

Bízunk abban, hogy a biblioterápiás foglalkozások során megismert, megszeretett művekkel közelebb visszük a gyermekeket az olvasóvá váláshoz, hiszen a veszteség feldolgozásában is fontos szerepe van az értő olvasásnak, annak, hogy képesek legyenek a számukra megfelelő, az élethelyzetükhöz adekvát műhöz nyúlni. Sokszor segít át bennünket egy-egy vers, regény vagy novella életünk krízishelyzetén. Ezt a le-

hetőséget szintén fontos megmutatnunk a gyermekotthonban élő gyermekeknek, hogy amikor helytelen és helyes megoldási formák között választanak, minél nagyobb spektrumát ismerjék a helyes formáknak (mint a sport, a művészetek, az önkéntes munka stb.).

A biblioterápia receptív ága mellett jelentős szerepet szántunk az aktív terápiának is; fontos célkitűzés volt a gyermekek körében a naplóírás hagyományának kialakítása, melynek a veszteségek megélésében is gyógyító hatása van.

Amikor elkezdték a foglalkozást a gyerekekkel, két dolog volt azonnal szembeütő. Az egyik a kommunikáció teljes zavartsága, illetve az az agresszivitás, amivel a helyzeteket kezelték. Szinte azonnal „odaütöttek”, „odarúgtak” egymásnak, illetve nagyon csúnyán beszéltek.

Érzéseiket és gondolataikat nem tudták kerek mondatokban megfogalmazni, nem voltak képesek kivárni azt, amíg a másik befejezi a mondanóját, gyakran kinevették egymást és sokszor saját magukat is. Teljesen új volt nekik az a helyzet, hogy van valaki, aki azért jött, hogy rájuk figyeljen, és akinek fontos, hogy mit mondanak, mit gondolnak az olvasott műről, magukról és a világról. Sokszor ezt úgy kezelték, hogy hirtelen felpattantak, labdát rúgtak, feszegették saját maguk és a csoport határait.

Minden csoportfoglalkozás a szabályok ismertetésével, elismérlésével kezdődött. Megbeszéltük, hogy minden vélemény és gondolat jó, mindenkinek számít a véleménye, hogy figyelünk egymásra, meghallgatjuk a másikat, és kerüljük a csúnya beszédet.

Mivel a gyermekek figyelmét, különösen ebben a helyzetben, egyetlen témával nehéz 15–20 percnél tovább lekötöni, ezért minden alkalmat más művészetterápiával, valamint drámapedagógiával kombináltunk (zenehallgatás-mozgás, kézműves-terápia, dráma- és szerepjátékok stb.), amelyek során szintén javul a kapcsolatteremtő képességük, mozgáskultúrájuk, koncentrációs készségük, a beszéd-testbeszéd összehangolódik, és emellett feszültségoldó és örömszerző hatása is van.

A foglalkozások alatt kezdett kialakulni egy új-fajta kommunikáció közöttük. Képesek voltak

összefüggő mondatokban megfogalmazni azt, ami bennük volt, rájöttek, hogy érdemes meghallgatni a másikat is, és jelentősen csökkent a csúnya szavak száma. (Ezt még a nevelők is megjegyezték, hogy azok a gyerekek, akik biblioterápiára járnak, ritkábban, ill. kevésbé beszélnek csúnyán.)

Azért volt nagyon fontos cél a kommunikációs készségük fejlesztése, mert így hónapokkal később nemcsak meg tudtak nyílni a gyerekek, hanem el is tudták mondani azt, ami bennük volt, és ezáltal képesek voltak szembenézni azzal a veszteséggel, amit a családból való kiszakadás jelentett nekik.

Sokszor meglepő és megindító volt az az őszinteség, amivel saját magukat és a családjukat lát-

tatták, és megrázóak voltak azok a pillanatok, amikor rádöbbenek lelkük sebezhetőségére.

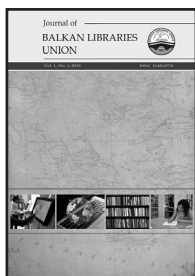
A terápiás folyamat során használt néhány mű:

Janikovszky Éva: A tükör előtt
Ranschburg Jenő: Tükör előtt (vers)
Piros kismalac (magyar népmese),
A nyílveszők láncja (indian népmese),
Benedek Elek: Az égig érő fa
Hoffmann, E. T. A.: Az arany virágcserep
Szabó Magda: Mondják meg Zsófikának
Lázár Ervin: A Négyszögletű Kerek Erdő
Lázár Ervin: Szegény Dzsoni és Árnika
Andersen: A teáskanna

Beérkezett: 2014. július 3.

Bemutatunk egy új folyóiratot: Journal of Balkan Libraries Union

<http://bkdb.trakya.edu.tr/index.php/bluj>

A Balkan Libraries Union (BLU, Balkáni Könyvtárak Szövetsége) 2009 júliusában alakult hat balkáni ország tíz intézményének részvételével, célja a könyvtárak együttműködésének előmozdítása a balkáni kulturális örökség megőrzése, a könyvtári gyűjtemények jobb hozzáférhetősége és a hatékony könyvtár-tájékoztatási szolgáltatások érdekében. A BLU tagjai jelenleg Albánia, Bulgária, Koszovo, Macedónia, Moldávia, Románia, Szerbia és Törökország intézményei.

A BLU szakmai folyóiratot is indított, amely negyedévente jelenik meg angol nyelven; címe Journal of Balkan Libraries Union (BLUJ, ISSN 2148-077X), eddig két száma jelent meg (1. 2013. 1. és 2. 2014. 1.), a folyóirat nyílt hozzáférésű

(<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/jblu>). Főszerkesztője Recep Zogo, a Trakya Egyetem (Edirne, Törökország) Könyvtári és Dokumentációs Tanszékének vezetője, a

BLU elnöke; szerkesztőtársai más nagy török egyetemek professzorai. A szövetségbe tömörült országok képviselőiből nemzetközi szerkesztőbizottság alakult, amelyben a régió kívüli (dán, dél-afrikai, dél-koreai és nigériai) szakemberek is jelen vannak.

A BLUJ lektorált tudományos folyóirat, amely honlapja szerint a tágran értelmezett könyvtártudomány (azaz a rögzített információval foglalkozó tudományterületek) elméleti kérdéseit, modelljeit, kereteit és filozófiáját tárgyalja, beleértve az elektronikus publikálást, dokumentációt és információtudományt is, de kitekint a rokon területekre (tudásmenedzsment, tudásszervezés, információkeresés, archiválás, használói viselkedés és a digitális írástudás) is. Egyebek mellett azt szeretnék elérni, hogy a BLUJ cikkei feltárják a szakterület különböző bevett, nemzetközi indexelő vállalkozásai.

Az első két szám azt igazolja, hogy az ambiciózus folyóiratot a szakmai kérdések igen széles köre foglalkoztatja. Az egyes rovatokban (Cikkek, Rövid közlemények, Könyvismertetések) tárgyalt témák szerteágazóak: közkönyvtári interaktív robot tervezési megfontolásai; könyvtári-tájékoztatási marketing; e-dokumentumok visszakeresése fogorvosi és bölcsődei könyvtárakban; online távoktatási program rádióközvetítés segítségével; olvasóklubok – műhelyek – parkkönyvtárak; közkönyvtári digitalizálási projektek. A cikkek és könyvismertetések között társadalomtudományi témák is szerepelnek, például a 45 évesnél idősebb nők motiválásáról, illetve a nők helyzetéről, szerepéről és kulturális tevékenységeiről a Balkánon történeti megközelítésben. Ízelítő a további témákból: a menekültek kulturális örökségének megőrzése, a levéltári digitalizálás, a török magánlevéltárak helyzete, az egyetemi könyvtárak közösségi médiával kapcsolatos politikája, a török ősnymotatványok történelmi szerepe. A szerzők többsége a régióból kerül ki, de van köztük például nigériai is (ő egy ottani egyetem oktatóinak helyzetét – IT-val való ellátottságát, munkájával való elégedettségét – mérte fel).

(H.I)

Irodalomterápia a börtönben

KOVÁCS Zsuzsanna

A börtönbüntetésről a társadalom nem-bűnöző tagjai nagyjából egyformán vélekednek: a törvényt megszegő embereknek rács mögött van a helyük. A pusztaszigetelés, kirekesztés azonban nem megoldás az eredeti problémára, vagyis attól, hogy egy időre bezárjuk, majd kiengedjük a bűnelkövetőket, nem biztosítottuk, hogy szabadulásuk után törvénytisztelő életmódot fognak folytatni. A börtönön belüli pedagógiai, rehabilitációs és terápiás programok célja az, hogy a bűnözők értékrendjének és személyiségének fejlesztésével ezt a hosszú távú célt valósítsák meg.

A börtönben a jogerős elítélteken kívül előzetes letartóztatottak is tartózkodnak, akiket a bíróság még nem ítélt el, csupán a nyomozás és a tárgyalás lefolytatásának idejére is bezárva kell lenniük. Az előzetes letartóztatottak helyzete némiképp eltér a jogerős elítéltektől: többnyire nem dolgozhatnak, napjaik tehát rendkívül

egyhangúan telnek, sokat unatkoznak, sokat gondolkoznak. A bírósági tárgyalásokon ártatlanságuk mellett érvelnek, ami megakadályozza őket abban, hogy tetteikért felelősséget vállaljanak. Megszokott életükből hirtelen szakítják ki őket, sem ők, sem családjuk nem tud felkészülni arra, hogy hónapokig vagy akár évekig távol lesznek egymástól. Biblioterápiás csoportomban előzetes letartóztatottak vettek részt; helyzetük speciális jellege tükröződött hozzászólásaikban is. A fogvatartottak számára viszonylag kevés szabadidős tevékenység áll rendelkezésre. Az egyik legfontosabb a sportolás, a zárkán belül pedig társasjátékkal, levélírással és olvasással foglalják el magukat leggyakrabban. A börtönben olyanok is könyvet vesznek a kezükbe, akik azelőtt egyáltalán nem olvastak. Az irodalomterápia módszere tehát gazdag talajra találhat a börtönben, s virágzó eszköze lehet a fogvatartottak személyiségfejlesztésének. Mivel

a fogvatartottak nem tekintik magukat betegnek, ezért nem is érzik szükségét a terápiának. Az irodalomterápia további előnye, hogy nem stigmatizál, vagyis nem nyomja rá a résztvevőkre a „dilis” címkét, a résztvevők az olvasás szeretete miatt látogatják a foglalkozásokat. Személyiségük fejlesztése csupán „mellékhatás”. A veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet az érettségivel nem rendelkezők szövegértésének fejlesztésére irányuló TÁMOP-pályázat keretében csoportfoglalkozásokat biztosított a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet fogvatartottjai részére. A pályázat keretében öt olvasócsoporthoz indult, mind-egyik nyolc fogvatartott részvételével. Fél éven keresztül minden hónapban egyszer találkozott a csoport, s egy-egy regényt dolgozott fel.

Az egyik csoport vezetőjeként biblioterápiás csoportfoglalkozásokat tarthattam. Az első találkozás ismerkedéssel és az olvasással kapcsolatos gondolatok megbeszélésével telt, a következő öt alkalommal öt rövidebb regényt dolgoztunk föl. A regényeket a fogvatartottak nem csupán kézhez kapták, hanem meg is tarthatták. A foglalkozás-sorozatnak annyira pozitív volt a fogadtatása, hogy a fogvatartottak jelezték igényüket az olvasóklub folytatására. Anyagi források híján azonban a folytatásban nem volt lehetőség arra, hogy minden résztvevő saját példányt kapjon a könyvekből, hanem egy-egy könyv járt körbe, s amikor minden csoporttag elolvasta, megbeszéltük az olvasottakkal kapcsolatos észrevételeiket.

Az általam választott öt irodalmi mű a következő volt:

Saint-Exupéry: *A kis herceg*, Goethe: *Az ifjú Werther szenvedései*, Gyulai Pál: *Egy régi udvarház utolsó gazdája*, Hemingway: *Az öreg halász és a tenger* és Márai Sándor: *A gyertyák csonkig égnek*. A többi csoportban előkerült többek között Kosztolányi: *Édes Anna*, Coelho: *Veronika meg akar halni*, Jókai Mór: *Az arany ember*, Déry Tibor: *Szerelem*, Salinger: *Zabhegyező* és Shakespeare: *Hamlet* című műve is.

Mielőtt rátérnék három konkrét mű megbeszélésére, a fogvatartottak általános reflexióit foglalom össze. Hatéves börtönpszichológusi pályá-

futásom során közel kétszáz irodalomterápiás foglalkozást vezettem. Az időkeret miatt mindig rövidebb műveket, verseket és novellákat vittem a foglalkozásokra. A regények biblioterápiás feldolgozása új feladat volt számomra is. A regények megbeszélésekor a fogvatartottak meglepő aktivitást mutattak, figyelmüket is jóval hosszabb ideig tudták megtartani. A véleménykülönbségek során indult viták összetettebbek voltak, a megfogalmazott tanulságok többértűek, cizelláltabbak. Míg a rövid művek csupán egy-egy témát kínálnak fel az olvasó számára, a regényekben apró részletek, mellékszereplők is felkelthetik az érdeklődést, s kitágíthatják a megbeszéltek témák körét. Észrevehető volt, hogy sokkal inkább magukénak érzik ezeket a hosszabb műveket, mint korábban a rövideket. Ezekkel a regényekkel „megküzdöttek”, jelentős erőfeszítéseket tettek azért, hogy végigkövessék a szereplőkkel történt eseményeket. A nagyobb lélegzetvételű művek lehetőséget adnak arra, hogy megtörténjen a szereplőkkel való identifikáció, esetleg kedvenc szereplőt vagy kedvenc jelenetet válasszanak az olvasók. Olvasás közben akarva-akaratlanul a fogvatartottak saját életükre vetítik az olvasottakat, belegondolnak abba, hogy mit tennének hasonló helyzetben, illetve hogy saját életükben hogyan hasznosíthatják a regényből levont tanulságokat.

© A kis herceg

Saint-Exupéry műve nem klasszikus értelemben vett kisregény, terjedelme folytán azonban egy átlagos mese elolvasásánál több erőfeszítést igényel. A művel kapcsolatos első benyomásukat kérdezve a résztvevők sok fontos szempontot megemlítettek; volt, aki a kis herceg és a virág kapcsolatát emelte ki, volt, aki a kereskedő szavaira figyelt fel, miszerint nemcsak a késztermékek fontosak, hanem a munka is, amivel létrehozzák azokat. Egyikük szerint nagyon sok lényegtelen dologgal foglalkozunk, és nem vesszük észre, hogy mi a fontos, másikat pedig az igaz barátság ragadta meg, ami bizalomra épül, és amiben a felek egymást a hibáikkal együtt fogadják el. Akinek nem tetszett a mű, azt mondta, közhelyeket sorol fel, s azért ilyen sikeres, mert

a közhelyek minden korban igazak. Véleménye szerint a való életben ezek az értékek nem lelhetők fel tiszta formájukban, a világ ennél sokkal bonyolultabb.

Abban egyetértettek, hogy a mű egyik legfontosabb mondanivalója az, hogy a lényeg sokszor láthatatlan. Saját életükből legtöbbjüknek a családja jutott eszébe, volt, aki a gyerekére, volt, aki a párjára vonatkoztatta az idevágó idézetet, sőt, a házi kedvenc is eszükbe jutott: az egyik résztvevő elmondta, hogy kutyája nem szép, nem fajtatiszta, nem okos, egyszerűen csak velük van, és neki úgy tökéletes, ahogy van. A családdal kapcsolatban a börtönélet kevésbé ismert jelenei merültek fel. Egyikük elmesélte, hogy előző nap zárkatársai pudingot készítettek, ő azonban nem kért belőle, mert legutóbb otthon evett pudingot, s nem akarta, hogy a börtön felülírja ezt az emléket. Vigyázott arra, hogy a puding ne kapcsolódjon össze a börtönnel, hanem megmaradjon otthoni emlékeknek. Egy másik történetben a havonta érkező csomag szerepe emelkedett ki: a fogvatartott számára a csomag nem csupán a szükségleti cikkek utánpótlása, hanem arra gondol, hogy a csomagot a szerettei állították össze, gondolnak rá, s így egy picit beköltözik a rideg zárkába az otthon érzett szeretetlengi hangulat.

„Felelős vagyok a rózsámért – ismételte a kis herceg, hogy jól az emlékezetébe vesse.” – mondja a kis herceg, miután a róka megosztotta vele a titkát. A felelősség igazán ingoványos terület a fogvatartottak számára, két okból is: először, maga a bűncselekmény elkövetése sokszor olyan konfliktus eredménye, melyben az elkövető valahogy megpróbálja megkerülni a tisztességes utat, így bűnbe esik (például a nagyobb bevétel érdekében nem fizeti be az adót, aláír olyan okmányokat, melyekre nincs feljogosítva, ököllel áll bosszút sérelmeiért stb.). Másodszor, utólag a felelősség felvállalása egyben azt is jelenti, hogy a fogvatartott elfogadja, hogy börtönben a helye, s itt az ideje bűnhődni. Ez azonban annyira fájdalmas felismerés, hogy a fogvatartottak számos pszichés „trükköt” bevetnek annak érdekében, hogy ne kelljen felvállalniuk a felelősséget.

A felelősséggel kapcsolatos ambivalencia A

kis herceg megbeszélése során is felmerült. Az egyik fogvatartott elmondta, hogy szerinte a felelősség egy szinten túl inkább teher vagy kötelesség. A kötelesség mindig valamilyen kikényszerített dolog, amittől az ember szíve szerint inkább szabadulna. Egy másik csoporttag szerint minél nagyobb a felelősség, annál magányosabb az ember, annál kevésbé találja a helyét a saját életében. A beszélgetések mérlegét azok a tagok billentették az egyensúly irányába, akik kiemelték, hogy ha az ember a szerettei érdekében hoz áldozatokat, az nem lehet teher.

© *Tizenkilenc perc*

Jodi Picoult 2007-es regénye valós események feldolgozásán alapuló fikció. Egy iskolai lövöldözés történetét dolgozza föl, bemutatva a túlélők életének alakulását, a nyomozást és az elkövető bírósági tárgyalását, elemezve a lehetséges okokat és előzményeket. A regény több szálon fut, a szereplőket lélektani szinten pontosan ábrázolja, s az idősíkok váltogatása jellemző. A történet önmagában is izgalmas és fontos kérdéseket vet fel, az olvasás élményét pedig emeli a kiválóan megírt és dinamikusan építkező szöveg. Az események napjainkban játszódnak, napjaink nagy dilemmáit jelenítik meg.

A történetben a lövöldözést elkövető tinédzser fiú egyrészt többszörös gyilkossá válik, másrészt azonban áldozat, akire a környezete nem szentel kellő figyelmet, tette előtt többször kell elszemnednie megaláztatást, kiközösítést, viszályautasítást. Teljes mértékben az olvasóra van bízva, hogy együtt érez-e az elkövetővel vagy sem. A fogvatartottak számára is ambivalenciát hordoz a reflexió, mivel őszintén elítélik az ártatlan emberek megölését, ugyanakkor saját példájukból tudják, hogy sokat jelent, ha az elkövető szempontjait is figyelembe veszik a semleges felek.

Éppen ezért nem az elkövető állt a megbeszélés középpontjában, hanem a fiú szülei, illetve – a regény befejező részében váratlan fordulatot hozó – gimis lány, a regény valódi főhőse. A fogvatartottak hosszan elidőztek azon a kérdésen, mi mindent kell tennie a szülőknek ahhoz, hogy a gyermekeik ne váljanak tömeggyilkos-

sá. Általában véve jellemző a fogvatartott férfiakra, hogy magukat kiváló apáknak gondolják, amit olyan kijelentésekkel erősítenek meg, mint például „mindent megtettem a gyerekemért”. Sajnos, sokszor nem értik, hogy a hónapokra (évekre) otthon hagyott kamasz gyerekek miért nem fogadják meg a tanácsaikat, s nem látják be, hogy a börtönből képtelenség tökéletes apaként funkcionálni. A legnagyobb háritással azok élnek, akik életvitelében a bűnözés kiemelt szerepű, hiszen ők sokszor a bűnelkövetést is azzal magyarázzák, hogy a családjukért, a gyerekeikért követték el a bűncselekményeket. Saját nézőpontjukból meggyőződésük, hogy ezzel jót tettek a családjuknak, valójában azonban a börtönben töltött idő alatt egyre jobban eltávolodnak, elhidegülnek a családtagjaiktól, akik magukra maradva küzdenek az anyagi és egyéb nehézségekkel. A fogvatartottak egy része ezért óvakodott attól, hogy a szülőket tegye felelőssé a kamasz fiú álmokfutásért.

A főszereplő lány kapcsán a barátság és hűség témájánál időztek sokat: kiemelt tiszteletet mutattak a lány iránt, aki annak ellenére, hogy sokszor viselkedett ellenséges módon, a végén mégis hű maradt kisgyerekkori barátjához. Szimpátiájukat tovább erősítette az identitását kereső lány, aki örlődik a külsőségek alapján ítélező népszerű iskolatársak elvárásai és saját belső értékrendje között. Volt, aki kiemelte, hogy számára is sokáig a látszat és a külsőségek voltak elsődlegesek, s a börtönben jött rá, hogy mi az, ami valóban értékes az életben.

Érdekes módon a kiemelt témák mellett számos tényező nem került megvitatásra, így nem esett szó például a testvérféltékenységről, a munkáját előtérbe helyező egyedálló anyáról vagy a nyomozók és ügyvédek munkájáról. Ez azt bizonyítja, hogy egy ilyen nagy terjedelmű regényben akár több csoportfoglalkozást kitevő téma rejlik. Mindenesetre az is mindig izgalmas kérdés, hogy a sok lehetséges kérdés közül melyeket választják ki a csoporttagok, melyekről beszélgetnek szívesen.

© *Az öreg halász és a tenger*

A mű feldolgozása váratlan beszélgetéssel indult, mivel a könyv helyett a fogvatartottak arról kezdtek beszélgetni, mekkora és milyen hal volt életük legnagyobb fogása. Ez lehetett volna egyszerű háritás is, szerencsére azonban csak élményszerű alapot adott a regény megbeszéléséhez. A résztvevők egybehangzóan tiszteletüket fejezték ki az öregember erőfeszítéseiről, de a sikertelen befejezés miatt maradt bennük némi ellenérzés. Egyikük kiemelte, hogy szerintem nem elég elérni valamit (megfogni a halat), meg is kell tudni tartani, ezért ő összességében nem szimpatizál a főhőssel. Egy másik vélemény szerint az öreg vakmerően túl messze evezett a parttól, ezért ez volt a büntetése. Mások szerint az öreg kótyagos volt, napszúrást kapott vagy vénségére megbolondult, vagyis kétségbe vonták a józan ítélőképességét.

Általában véve elmondható, hogy a sikertelennek bizonyuló karakterrel nem szívesen azonosultak. A főhőst nem a regény során megismert viselkedése alapján, hanem pusztán a végeredmény alapján ítélték meg. Vagyis véleményüket a végeredmény ismeretében, visszafelé irányuló logika alapján alakították ki. Ez a hozzáállás a bírósági eljárás analógiáját hordozza: a bíró az elkövetett tetteik miatt szab ki ítéletet, tekintet nélkül arra, hogy mi vezetett odáig, hogy így cselekedjenek. A fogvatartottak sokszor tetteiket nemes célzatúnak tekintik, s elvárják a bírótól, hogy ő is a szándékot értékelje, ne csak a végeredményt.

Arra a kérdésre, hogy a könyv melyik része tetszett nekik legjobban, meglepetésemre egybehangzó választ kaptam: mindenki a záró jelenetet emelte ki, amikor a fiú gondoskodik az öregről, kávé vizet neki, betakargatja stb. Többen említették továbbá, hogy amikor egyedül küzd a hallal, sokszor gondol az öreg a fiúra, hogy milyen jó lenne, ha ott lenne mellette. Annak ellenére, hogy a fiú a regényben ténylegesen kevésszer szerepel, alakját a fogvatartottak felnagyították, fontosságát kiemelték. Csupán spekuláció, de elképzelhetőnek tartom, hogy a hűséges fiú, aki nem lehet a főhős mellett, azért ennyire szimpatikus a számukra, mert sa-

ját helyzetükre is vonatkoztatható: valahol van egy olyan szerettük, aki most nem lehet velük, amikor egyedül vívják a harcukat.

Arra a kérdésre, hogy mire tanít ez a regény, az alábbi válaszokat kaptam: arra, hogy küzdjünk az álmainkért, arra, hogy ne adjuk fel, a tiszteletre, az alázatra.

Egy érdekes kérdés a hal karaktere volt. Összességében véve tisztelik a halat, mert az is kitartóan küzd az életéért. A halat ösztönlénynek tekintették, aminek nincsenek szándékai. Egyikük szerint ők maguk is ösztönlények: „mi is azok vagyunk, evés, ivás, szex, ez a fontos”. Ennél a mondatnál nem hagyhattam ki, és hozzáfűztem Hemingway életfilozófiáját, amit az *Akiért a harang szól* című regénye főhősével mondat ki, miszerint az élet értelme „enni, inni, Catherine-nel hálni”.

Amikor szóba került, hogy az öreg halász még akkor sem engedi el a kötelet, amikor a keze begörcsöl, egyikük merengve hozzátette, hogy „az a baj, hogy minket sem engednek el”. Ez a hozzászólás a hallal történő identifikációt jelzi, ami szokatlan egy emberekről szóló történetben. Az egyik résztvevő elmondta, hogy végig azért szurkolt, hogy elszakadjon a kötél, maga sem tudja, miért. Véleményem szerint azért, mert a történetben a hal van szorult helyzetben, tehetetlen küzdelme fogvatartójával szemben kiválthatja a vele történő azonosulást. A szabad ember számára ez a történet az öreg halász kitartó küzdelméről szól, a fogvatartottak számára azonban ezek szerint szólhat a kifogott hal hosszú haláltusájáról is.

Összességében véve az a benyomás alakult ki bennem, hogy érdemes a fogvatartottakkal hosszabb irodalmi műveket is elolvasatni, mivel ezek feldolgozása jóval túlmutat a rövidebb irodalmi művek megbeszélésénél. Az a tudat, hogy végére jutnak egy-egy hosszabb regénynek, sikerélményt nyújt a számukra, és megismerteti őket azzal az érzéssel, hogy az áldozatos munka és az erőfeszítések olyan örömet nyújtanak, amelyet semmilyen könnyen elérhető örömforrás nem helyettesíthet.

A TÁMOP-pályázat lezárulta után a program sikerességétől motiválva tovább folytattam a hosszabb művek feldolgozását a fogvatartottakkal. Így lehetőség nyílt többek között a következő művek megbeszélésre is:

Orwell: Állatfarm

Arany János: Toldi, Toldi estéje

Huxley: Szép új világ

Wass Albert: Elvész a nyom

Mark Twain: Jeanne d'Arc

Szabó Magda: Az őz

A csoportvezetés során szerzett tapasztalatok a terapeutát is motiválják, a fő indok a folytatásra azonban a fogvatartottak pozitív visszajelzéseiben és lelkesedésében keresendő: hiszem azt, hogy ez a nagyfokú ragaszkodás az olvasóközönség folytatásához egyben azt is jelzi, hogy az irodalomról való beszélgetésekből erőt merítenek, és önismeretükön dolgoznak.

Beérkezett: 2014. július 7.

Gyerünk, olvass!

A közelmúltban vált ismertté a Read on. Get on. How reading can help children escape poverty című jelentés a Save the Children alapítvány jóvoltából, melyben az azonos című kampány céljait, eredményeit, további terveit foglalták össze.

A jelentés szerint évente gyerekek ezrei, többségükben szegény sorsúak, vesznek el az olvasás számára, és mert nem tanulnak meg jól olvasni, emiatt további iskolai életük, majd szakmai pályafutásuk is állandó küzdelemmé válik.

A program hosszú távú célja, hogy 2025-ig minden gyerek olvasni jól tudó legyen.

A család, az iskola, a szűkebb környezet nagyon sokat tehet ezért. Már az is elég, ha valaki a családból napi tíz percet olvas a gyerekekkel.

A jelentés szövege itt olvasható:

http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/images/Read_On_Get_On.pdf

Válaszút előtt

Felmérés öt országos könyvtári szakfolyóiratról

JÁVORKA Brigitta – TÓTH Máté

Bevezetés

A szakmai folyóiratok kiadása évtizedek óta folyamatos változások közepette zajlik. A paradigmaváltást a nyílt hozzáférés mozgalom keretében születő újabb és újabb kezdeményezések is jelzik^{1, 2}. A hazai könyvtári szakfolyóiratokat is elérték azok a globális folyamatok, amelyek eredményeképpen a növekvő kiadási és terjesztési költségek mellett az előfizetők számának csökkenésével, az elektronikus változatra való növekvő igénnyel, illetve a pályázati úton megszerezhető, a lapok fenntarthatóságát már-már veszélyeztető, csökkenő forrásokkal kell szembeesülni. Szakmai folyóirataink léte elsősorban ez utóbbi függvénye volt az elmúlt években, így a kérdés abban ragadható meg, hogy a szerkesztőségek elszenvedői lesznek-e a fejük fölött zajló változásoknak, vagy a folyamatokat aktívan alakító szereplőkké válnak. Ha saját kezükbe

akarják venni sorsuk alakítását, elkerülhetetlen, hogy meghatározzák jövőjüket arra alapozva, mit várnak tőlük az olvasóik, mit gondolnak a jelenleg zajló folyamatokról, és milyen kitörési pontokat látnak a jövőre nézve.

A Könyvtári Figyelő 2014. 1. számában olvasható volt az a nyilatkozat, amelyben az öt országos szakfolyóirat, a *Könyv és Nevelés* (KÉN), *Könyv Könyvtár; Könyvtáros* (3K), *Könyvtári Figyelő* (KF), *Könyvtári Levelező/lap* (KLL), *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* (TMT) szerkesztői bejelentették, hogy megalakították a *Könyvtári lapok fórumát* (<http://ki.oszk.hu/konyvtar/lapok-foruma>), hogy a következő pályázati ciklus előtt együttesen gondolják végig lapjaik teljesen online megjelenésre való átállásának kérdéseit, tennivalóit, költségeit. A szerkesztőségek levelezőlistán tartják a kapcsolatot egymással, és nem versenytársakként tekintenek egymásra, hanem együttműködő fórumot sze-

retnének alkotni: céljuk nem a szűkös költségvetési forrásokért történő versenyfutás, hanem a megoldások közös keresése és a hatékony kooperáció. Szükségesnek látták közös online felmérés elvégzését, hogy jobban megismerjék olvasóik véleményét az egyes lapok profiljáról, a lapok nyomtatott és elektronikus használatáról, valamint az optimálisnak vélt elektronikus folyóirat jellemzőiről. A szerkesztők mind az öt folyóiraatra kiterjedő közös kérdőívet állítottak össze, amelyet elérhetővé tettek a szakmai közösség által használt online felületeken. A kérdőív struktúráját a Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztályának kutatói az online felülethez igazították, majd a kapott adatokat feldolgozták és elemezték. A cikk a felmérés tanulságait foglalja össze.*

A most folytatott vizsgálat több kérdésre is választ keresett. Például, hogy az olvasók hogyan látják az egyes lapok profilját, illetve a lapok egymáshoz való viszonyát. Vajon a szerkesztőségek saját lapjukról alkotott képe egybevág-e az olvasókéval? Szükség van-e profiltisztításra, illetve lehetséges-e szorosabb együttműködés a könyvtári folyóiratok között, amelyből mindenki profitálhatna a jövőben?

A nyomtatott vagy elektronikus kiadás kérdései komoly dilemmákat jelentenek, melyekből most bevezetésképpen csak néhányat villantunk fel. Ma már elképzelhetetlen egy igényes szakfolyóirat nélkül, hogy a tartalmát – részben vagy egészben – elektronikus formában is közreadja. A fenntartók és döntéshozók a költségsökkentés lehetőségét látják abban, hogy a folyóiratokat a tisztán elektronikus kiadás irányába terelnék. Kérdés azonban, hogy igazuk van-e, és elérhető-e a remélt költségsökkentés. Ugyanakkor az sem biztos, hogy az előfizetők hajlandók-e fizetni a kizárólag elektronikus formában megjelenő kiadványokért. Az internethasználók az online eléréssel párhuzamosan sokszor az ingyenességet és a korlátozás nélküli, azonnali hozzáférést várják el. A szerkesztőségek kíváncsiak voltak

arra is, mit gondolnak olvasóik az elektronikus és a nyomtatott kiadás viszonyáról, melyik változatot használják szívesebben, illetve hogyan látják az egyes lapok eddigi – az elektronikus megjelenés fejlesztésére tett – erőfeszítéseit.

A jövő útjainak keresésében döntő a használat mikéntje is. Vajon hogyan használják ezeket a folyóiratokat az olvasók? Célzottan tájékozódnak bizonyos kutatási témákhoz az összes lapban, vagy egy-egy folyóiratot alaposabban áttanulmányoznak, esetleg végigolvassák, netán gyors információt szereznek a tartalomjegyzék alapján az aktuális témákról? Mindegyik használat adekvát lehet, de különböző megjelenési formák lehetnek praktikusak.

Minden kérdés újabb kérdéseket indukált. A kérdőív végső célja tehát nem volt más, mint tájékozódni az olvasók meglátásairól, és rávenni őket, hogy ötleteikkel, javaslataikkal segítsék a folyóirat-szerkesztőket a jó megoldások keresésében ebben a folyamatosan változó, az utóbbi években egyre több kihívást jelentő környezetben.

Módszer

A kutatás módszere elektronikus kérdőíves felmérés volt, hogy minél szélesebb kör véleményét sikerüljön feltárni. A kérdőívet közzétettük a Könyvtári Intézet honlapján, az egyes szaklapok honlapján, meghirdettük a Katalisten, és a Facebook könyvtárosoknak szóló csoportjaiban is elérhetővé tettük.

Az adatfelvétel 2014. május 22. és 2014. június 13. között zajlott. Összesen 168 fő töltötte ki a kérdőívet. A minta semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak, különösen annak tükrében, hogy öt országos szakfolyóirat olvasóit – vagyis szinte a szakma egészét – célozta meg a kérdőív. Nem tagadható, hogy a szakma részéről nagyobb aktivitást reméltünk. Szerencsére – néhány, tájékoztatatlanságot jelző választól eltekintve – a válaszok többségéről, különösen a kifejtendő kérdésekre vonatkozóan elmondható, hogy jól használhatóak, informatívak, látszik, hogy a ki-

* A Könyv, Könyvtár, Könyvtáros és a Könyvtári Figyelő szerkesztősége 2012-ben online kérdőívvel már vizsgálta a két lap használatára vonatkozó olvasói véleményeket és igényeket.^{3,4}

töltők alaposan átgondolták a feltett kérdéseket. Úgy véljük, hogy a válaszokban megfogalmazódtak a szakmai közvéleményt alkotó olvasóközönségben felmerülő legfontosabb gondolatok, illetve javaslatok.

A kérdőív 16 kérdést tartalmazott*, a kérdések között szerepeltek zárt és nyitott kérdések. Az utóbbiak teret engedtek a hosszabb vélemények megfogalmazásának, a problémák és megoldási javaslatok alaposabb kifejtésének.

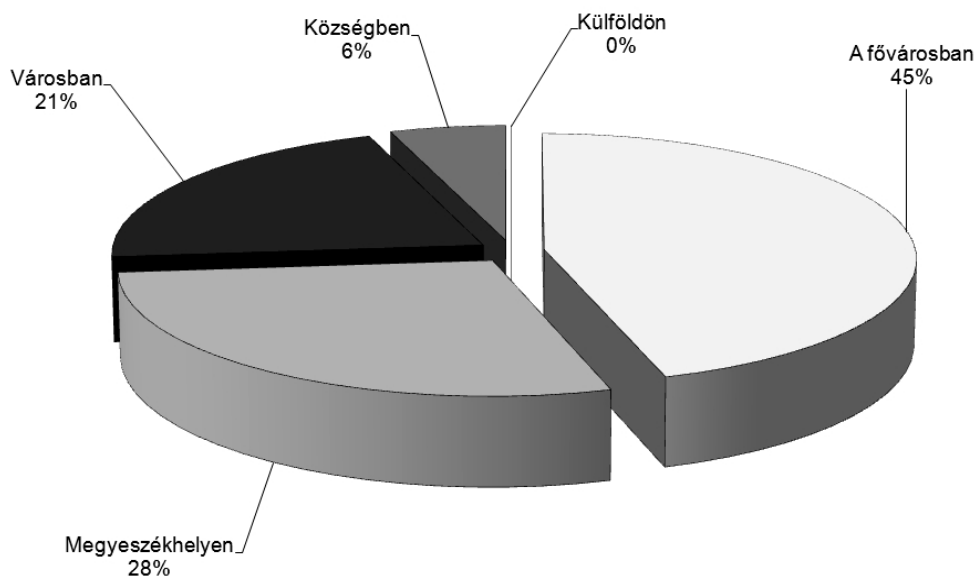
Eredmények

© Demográfiai adatok

Mivel a könyvtáros-társadalomra a nők többsége jellemző, nem meglepő, hogy a válaszolók 73%-a nő volt. Többségük az aktívan dolgozók

közül került ki, hiszen az átlagéletkor 47 év volt, a legfiatalabb 21, míg a legidősebb válaszoló 71 éves, így elmondhatjuk, hogy valamennyi korosztály képviseltette magát a mintában. A fiatal (egyetemista, még tanuló) kitöltők kisebb arányát (6,5%) magyarázhatja az, hogy a kérdőívet a vizsgaidőszak alatt tettük közzé.

A kitöltők lakóhely szerinti megoszlása alapján azt látjuk, hogy a többség (46%) a fővárosban lakik, de a többi településtípus is arányosan fordult elő (1. ábra). Külföldről sajnos nem nyilvánított véleményt egyetlen kitöltő sem, annak ellenére, hogy a határon túli magyarok számban és fontosságában is jelentős szakmai közösségei számára a szaklapok online verziói – a friss számok fél éves embargóját leszámítva – ugyanúgy ingyenesen elérhetők, ahogy az országban élő könyvtárosok számára.

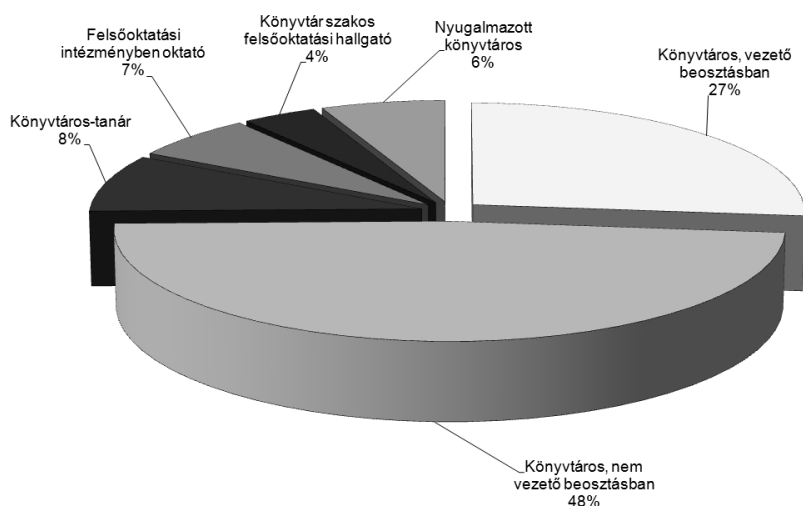
1. ábra

A kitöltők lakóhely szerinti megoszlása

* A kérdőív megtekinthető a http://ki.oszk.hu/konyvtar/wp-content/uploads/2014/09/kerdioiv_2014.htm címen. A kérdőív online struktúrája a Google ingyenes kitöltő programjával készült, melynek technikai lehetőségei a profilokra (keresett témákra) vonatkozó kérdésnél nem tették lehetővé egyszerre több téma megjelölését.

A kitöltők végzettség szerinti megoszlásából (2. ábra) az látható, hogy szinte valamennyi válaszadó felsőfokú végzettségű (77%). Magasnak mondható a tudományos fokozattal rendelkező

kitöltők aránya is (11%). A szaklapok olvasói tehát elsősorban a magasan kvalifikált rétegből kerülnek ki.

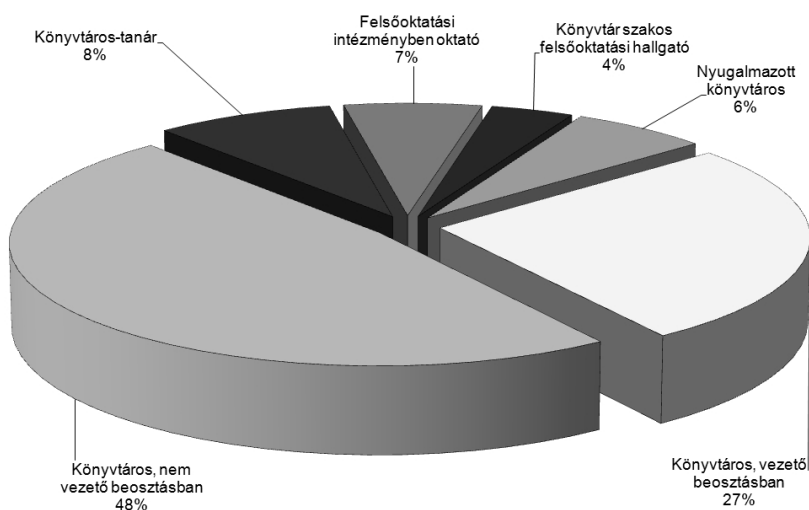

2. ábra

A kitöltők végzettség szerinti megoszlása

A 3. ábrán láthatók a válaszolók munkahelyi beosztásukra adott válaszai, amelyeket a válaszhoz felsorolt kategóriák szerint lehetett megadni. Itt több „egyéb” kategóriájú válasz is érkezett, mint például: igazgatási szakalkalmazott, kormány-

tisztviselő, szakmai szolgáltatásban pedagógiai szakértő, munkanélküli, műszaki szerkesztő, programozó, tanácsadó. A kitöltők többsége, 76%-a könyvtárosként dolgozik, 27%-uk vezető beosztásban.

3. ábra

A kitöltők munkahelyi beosztása

© *A szaklapok használata*

A 4. ábrán látható, miként nyilatkoztak a válaszolók az egyes lapokkal kapcsolatos olvasási szokásaikról. A mintában a KF és a 3K olvasói vannak többségben, legkevésbé pedig a KÉN-éi vannak reprezentálva. Ugyanakkor ez utóbbi az a folyóirat, amelyet a legtöbben célirányosan,

konkrét cikkeket vagy témákat keresve használnak. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy e folyóirat célközönségéhez nemcsak a könyvtárosok, hanem a pedagógusok csoportja is hozzátartozhat, őket viszont ez alkalommal nem vontuk be a felmérésbe, tehát a kérdőív nem jutott el a KÉN teljes olvasóközönségéhez.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Átlapozom	21%	11%	16%	22%	13%
Rendszeresen olvasom	36%	14%	38%	30%	35%
Nem olvasom	8%	39%	7%	16%	11%
Általános tájékozódás- ra használom	10%	5%	11%	10%	13%
Esetenként, célirányo- san használom	25%	31%	28%	22%	27%

4. ábra

A felsorolt lapok közül melyeket és hogyan szokta olvasni?

A fentiek okán lehet, hogy ugyancsak a KÉN az a folyóirat, amelyhez a válaszadók a legnehezebben férnek hozzá. Ahogyan az 5. ábrából kiderül, meglehetősen ritka, hogy valaki magánszemélyként fizessen elő valamelyik folyó-

íratra, ám a többség a szaklapokat el tudja érni a munkahelyén vagy könyvtárán keresztül, amely, mint a munkahelyek alapján látható, a többség számára egy és ugyanaz.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Előfizetője	5%	1%	4%	5%	4%
A munkahelye/könyv- tára fizeti elő	69%	47%	69%	67%	64%
Egyéb módon jut hozzá	21%	28%	22%	18%	22%
Egyáltalán nem fér hozzá	5%	24%	5%	9%	10%

5. ábra

Hogyan jut hozzájuk?

A válaszadók között volt két olyan csoport – az egyik a könyvtárvezetők, a másik az egyetemi oktatók –, amelynek tagjai külön kérdéseket is kaptak. A könyvtárvezetőknek feltett kérdésre, miszerint gondoskodnak-e arról, hogy a különböző szakfolyóiratok eljussanak a munkatársaikhoz, 82%-uk igennel, 11%-uk nemmel válaszolt, míg 7%-uk nem nyilatkozott. Az „egyéb” válaszlehetőséget a többség arra használta fel, hogy leírja, milyen módon teszi ezt (például a saját példányát körözteti vagy közreadja a tartalomjegyzéket, esetleg cikkajánlásokat tesz stb.).

Az egyetemi oktatóknak szánt kérdés is arra irányult, tesznek-e lépéseket azért, hogy a szakfolyóiratok eljussanak a diákjaikhoz. Erre 60% válaszolt igennel, 12% nemet jelölt, míg 28% válasza az volt, hogy bár szívesen tenne az ügy érdekében, de nincs rá lehetősége. Ez a kérdés nemcsak a szakirodalom népszerűsítésének mikéntjére irányult, hanem a tudásátadás nyomon követésére is. Megkérdeztük a vezetőket is, tájékozódnak-e valamilyen módon a munkatársaik olvasmányairól. Mindössze 26% válaszolta, hogy nem, 31% igennel felelt, és 43% számolt be arról, hogy a kollégákkal gyakran beszélgetnek az olvasottak alapján valamilyen szakmai kérdésről.

Az oktatókkal kapcsolatban megtudhattuk, hogy 54% gondoskodik arról, hogy a hallgatói beszéljenek szakirodalmi olvasmányairól, 38% megbeszéli velük a fontosabb írások tartalmát, és csupán 8% nem fektet erre hangsúlyt.

A vezetőknek szóló másik kérdés a következőképpen hangzott: *„Mit gondol, munkatársai szakmai képzésében (tudásában, informáltságában) szerepet játszanak-e a felsorolt folyóiratok?”* Kiemelkedően magas volt azok aránya (82%), akik igennel válaszoltak, 11% felelt nemmel, 7% pedig nem tudta eldönteni, mennyire befolyásolja munkatársai felkészültségét a szakirodalom nyomon követése.

☉ **Profilok**

A következő kérdés már mindenkire vonatkozott, és azt mérte fel, hogy a válaszlehetőségként megadott átfogóan megfogalmazott témákat melyik lapban kezdik keresni az olvasók,

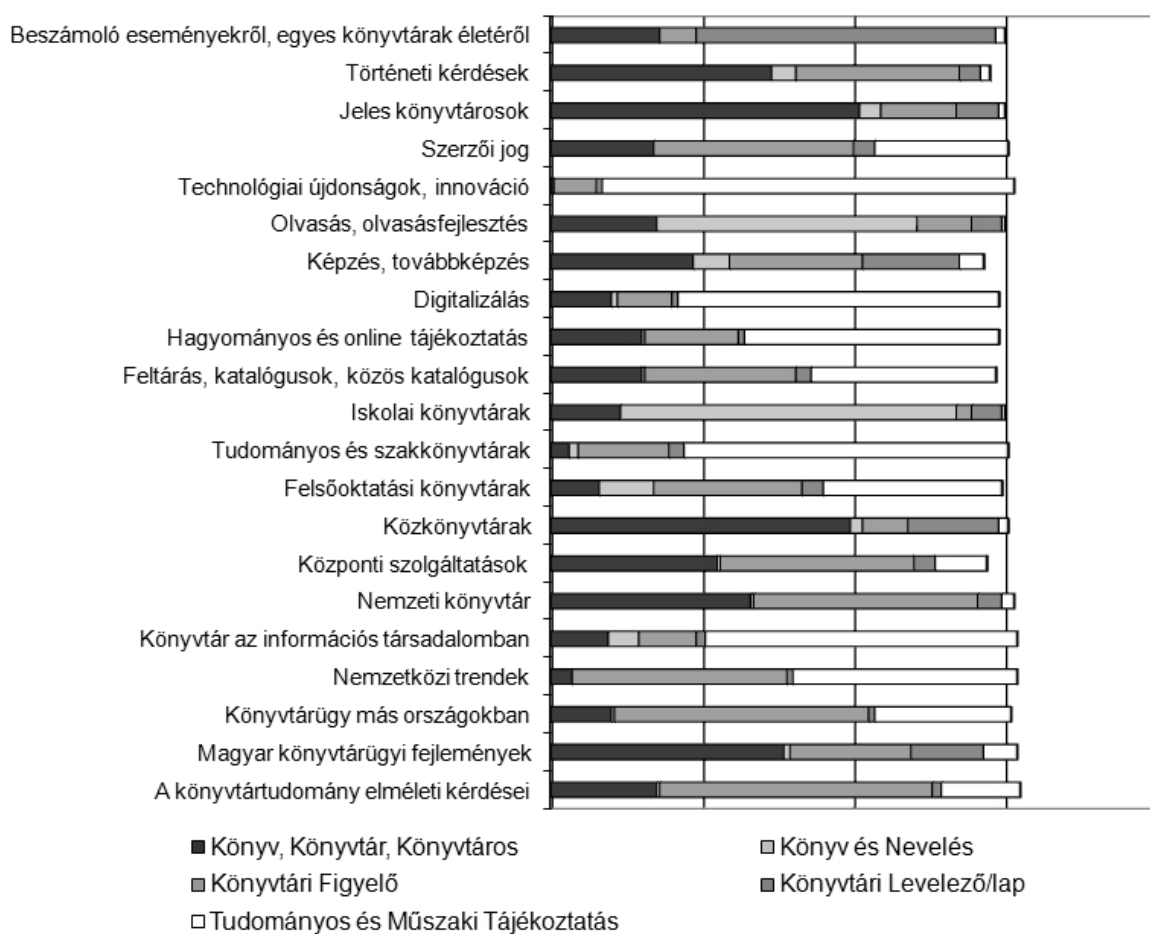
vagyis miként jelenik meg az olvasók számára korábbi olvasmányaik alapján egy-egy lap profilja. Ahogyan a 6. ábrán látható, a 3K-ban a jeles könyvtárosokkal, a közkönyvtárakkal és a magyar könyvtárügy fejleményeivel kapcsolatos információkat keresik. A KÉN-ben az iskolai könyvtárakkal és az olvasással, olvasásfejlesztéssel kapcsolatos témákat olvassák szívesen. A KF erős oldalának főleg az elméleti kérdéseket, a nemzeti könyvtárral kapcsolatos információkat, illetve a nemzetközi trendekkel és a külföldi könyvtárüggyel foglalkozó cikkeket tartják. A könyvtárügy nemzetközi kérdéseiről vélhetően sokan az utóbbi lap igényes referátumrovatában tájékozódnak, ahol sok cikket tudnak gyorsan áttekinteni. A KLL-ben elsősorban a különböző eseményekről szóló beszámolókat keresik. A TMT-ben pedig értelemszerűen a legnagyobb hangsúlyt a technológiai újítások és innovációk bemutatása kapja, és fontosnak tartják még az olvasók a digitalizálással, a tudományos és szakkönyvtárakkal, illetve az információs társadalommal foglalkozó írásokat is.

A kifejtendő kérdésekre adott válaszokban – bár másra irányultak a kérdések – érkeztek a lapok profiljára, tartalmára vonatkozó megjegyzések is. A tartalmat illetően fontosnak tartják a lektorálást, a színvonalas publikációkat és a szigorúbb szelekciót. Mások több aktuális tartalmat várnának. Volt, aki szerint elég, ha a cikkek felhívják a figyelmet valami aktualitásra, mert aztán az interneten számos kiegészítő forrásból tovább lehet tájékozódni. Egyéb javaslatok: több hazai és külföldi jó gyakorlati példa bemutatása, szemlézés a megyei könyvtári lapokból; bővebb perszónália (a szerzők szakmai pályafutásának rövid leírása, megemlékezés az elhunytakról – bár a közismert szakmai szereplők esetében ezt eddig is megtették a lapok), illetve szakmai érdekvédelmi rovatot is várna valaki. A tartalom kiegészítésére több szemléltetést, ábrát, illusztrációt szeretnének kapni – konkrétan a KF-től és a 3K-tól. Volt olyan kitöltő, aki a 3K és a KLL tartalmát dicsérte, mert mindig talál bennük érdekes írásokat, ugyanakkor néhány további vélemény szerint a 3K profilja nem egyértelmű, többször közread más lapokba való írásokat.

Strukturális javaslatok is megfogalmazódtak: legyen kevesebb könyvtári szaklap, például egy informatív, gyorstájékoztató jellegű, egy elméleti, a KF-hez és a TMT-hez hasonló tartalommal. Az egyik válaszoló konkrétan is kifejti: legyen egy tudományos szakfolyóirat nagyobb lélegzetű tanulmányokkal, külföldi szemlével – mint a KF –, ahová beolvashatók lennének a TMT digitális vonatkozású cikkei. És legyen egy színes, könnyed hangvételű, aktualításokat, híre-

ket, szolgáltatás-bemutatókat, esettanulmányokat, történeti visszaemlékezéseket közlő, mint kb. a 3K. Az iskolai könyvtárosoknak maradjon meg a KéN. A szakmai, társasági híreket, eseményeket bemutató rovatok átkerülhetnének az adott szervezetek honlapjára. Ennek az ellenkezőjét is javasolta valaki: éppen hogy a „társasági lapokat” kellene nyomtatásban megjelentetni és az elméleti tanulmányokat közlöket pedig csak elektronikusan.

Ha a felmerült témában keres szakirodalmat, először melyik lapban keresne?

6. ábra

Hogyan jelennek meg az egyes témák az egyes lapokban?

Elektronikusan vagy nyomtatottan?

A folyóiratok jövője szempontjából a legfontosabbak az elektronikus kontra nyomtatott megjelenés kérdéseire kapott olvasói vélemények. Valamennyi vizsgált lapnak létezik elektronikus változata – ahogyan ez el is várható egy igényes szakmai kiadványtól –, de ezek formája, használati lehetőségei eltérőek. A folyóiratok honlapján kívül mindegyik folyóirat nyilvánosan hozzáférhető száma megtalálható az EPA–HUMANUS–MATARKA (<http://ehm.ek.szte.hu>) közös keresőből indulva, a nyomtatott számoknak megfelelő PDF-formátumban. Van, ahol a folyóiratok honlapján hozzászólásokat és értékeléseket is megengedő, interaktív felületek támogatják a használatot (pl. KÉN, KF), vagy az elektronikus felület a nyomtatott változatnál bővebb, sőt attól akár jelentősen eltérő tartalmat kínál (pl. KÉN, TMT, újabban a KF).

A jelen vizsgálatban több kérdés járta körül ezt a témát. A szerkesztőségek egyrészt tudni akarták, hogy olvasóik eddig melyik változatát használták szívesen, és rákérdeztek arra is, hogy a kizárólag elektronikus formában való megjelenés korlátozná-e a használatot, illetve hogy az elektronikus változat milyen formátumban lenne a legmegfelelőbb a számukra.

A 7. ábrán az első, ami szembetűnik, hogy az olvasók mind az öt lapnál a nyomtatottat preferálják, de az is látható, hogy folyóiratonként eltérő mértékben. A TMT esetében vannak a legtöbben, akik az elektronikus változatot részesítik előnyben, a 3K-nál, a KLL-nél és KF-nél inkább a nyomtatottat. Az olvasók hozzáállása több okra is visszavezethető. A TMT elektronikus felületén jól áttekinthető, összetett keresőrendszer segíti az egyes témákban való kutatást, hivatkozáskezelést, a külföldi szakirodalomban való tájéko-

zódást, ami kétségkívül nagy kényelmet kínál. A KF esetében a cikkek hosszabb terjedelme, a 3K-nál és a KLL-nél pedig a rövidebb terjedelem és a „füzetszerűség” miatt részesítik előnyben a nyomtatott változatot.

A tematikus profilok alapján látható, hogy a TMT-hez többen társítanak technológiai jellegű írásokat, témákat, amelyekhez jobban illik az elektronikus megjelenés. A KÉN-t használták a legkevesebben, (igaz, ahogy már jeleztük, a pedagógusokhoz nem juttattuk el a kérdőívet), ugyanakkor elektronikus változatának használata ugyanolyan nagyságrendű, mint a többi folyóiraté. A „nem használat” tehát a nyomtatott „kárára” történik. Ebben az esetben is egy jó keresőrendszer lehet a digitális változat sikerének kulcsa.

Kiegészítésként e kérdéshez idézünk három válaszból:

„Azt gondolom, hogy az elektronikus hozzáférés ma még nem alternatívája a nyomtatott megjelenésnek. Napilapok, magazinok tucatjaihoz hozzá lehet férni elektronikusan, mégis fogynak a nyomtatott lapszámok. Gondolom, az üzleti szféra lenne az első, aki a teljes körű váltást meglépné, ha az lenne a gazdaságos. Magam is [...] számos helyzetben preferálom a nyomtatott változatot. Sokak számára (és számomra is sok helyzetben) nem áll rendelkezésre az olvasóeszköz, a nyomtatott példány viszont igen.”

„Felesleges volt értük már az idén papír alapon pénzt adni! Előrelátóbbnak kellett volna lenni, mert ma már minden könyvtáros számára elérhető az internet [...]. Egy szerkesztői gárdával, egyetlen felületről megoldható az egész.”

„Nagyon fontos a könyvtárügynek a nyomtatott sajtó. Nem lenne előnyös megszüntetni. Örülök, hogy megjelennek, még ha a körülményekhez alkalmazkodva is, de nyomtatottan a lapok.”

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/ lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Inkább a nyomtatottat	60%	37%	53%	60%	36%
Inkább az elektronikus	16%	17%	20%	15%	29%

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/ lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Mindkettőt	18%	15%	20%	14%	26%
Egyiket sem	7%	31%	7%	11%	9%

7. ábra

Eddig melyik változatát használta szívesebben az olvasott lapoknak?

A jelenlegi pályázati támogatási rendszerben a döntéshozók a folyóiratok minél szélesebb körét szeretnék a teljesen elektronikus megjelenés irányába terelni, bár az olvasók többsége láthatóan még mindig a nyomtatott változatot preferálja. Kérdés, elveszítenék-e a szerkesztőségek ezeket az olvasókat csak elektronikus közreadás esetén? Az kiderült, hogy a könyvtárosok nyitottak a változásra, mert kevesen (nagyjából 10%-uk) jelölték meg, hogy korlátozná a használatot, ha nem lenne nyomtatott verzió. A kérdés egyelőre elméleti. Még tisztázni kellene az elektronikus megjelenés és a hozzáférés paramétereit: ingyenes lenne vagy jelszó korlátozná a hozzáférést, illetve, hogy a csak elektronikus folyóirat a jelenlegi szerkezetben lenne használható, vagy a szerkesztők egy jelentősebb fejlesztésen átesett

digitális változatban gondolkoznak. A használók bizonyosan már sok pozitív példát láttak jó struktúrájú elektronikus folyóiratra, de vélhetően kevesen vannak olyanok, akik a nyomtatott folyóirat-használatról álltak át annak kizárólag elektronikus verziójának használatára. Így a válaszokban elsősorban a változásokra való nyitottságot lehet értékelni. Mindezek mellett hiba lenne, ha a lapok abban a hitbe ringatnák magukat, hogy a nyomtatott megjelenés korlátozásával, netán megszüntetésével nem veszítenének el jelentős számú előfizetőt. Használói oldalról jellemzően azon lapok esetében lenne kevésbé sokkoló az elektronikus változatra való átállás, amelyeket egyébként is szívesebben használnak elektronikusán (TMT, KÉN).

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Igen	13%	7%	10%	11%	11%
Nem	41%	48%	42%	42%	45%
Nem különösebben, de kényelmetlen lenne	27%	22%	29%	25%	23%
Nem, kényelmesebb és gyorsabb lenne	17%	13%	18%	19%	19%
Egyéb	1%	10%	1%	3%	1%

8. ábra

Korlátozná-e Önt a használatban, ha jövőre csak elektronikusán jelennének meg ezek a lapok?

A „Milyen elektronikus formátumot használna szívesebben?” kérdésre adott válaszokból szintén arra lehet következtetni, hogy komoly igény van az elektronikus formátumra. A kitöltőknek csak 5–7%-a nyilatkozta, hogy nem szeretne e-formátumot használni, a többiek azt a megoldást kedvelnék, ha mind a PDF-formátum,

mind a szövegfájl rendelkezésükre állna. A PDF-hez – a 9. ábra számai alapján – kicsit többen is ragaszkodnak, mint a szövegfájlhoz, aminek egyik oka az lehet, hogy az írásokat szívesen nyomtatják ki, veszik kézbe a nyomtatottal megegyező külalakban, tehát végső soron – papíron olvassák őket.

	Könyv, Könyvtár, Könyvtáros	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Könyvtári Levelező/lap	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Szövegfájl	14%	15%	15%	17%	14%
PDF	35%	35%	34%	34%	34%
Mindkettő	45%	43%	46%	45%	45%
Nem szeretnék/tudok e-formátumot használni	5%	7%	5%	5%	6%

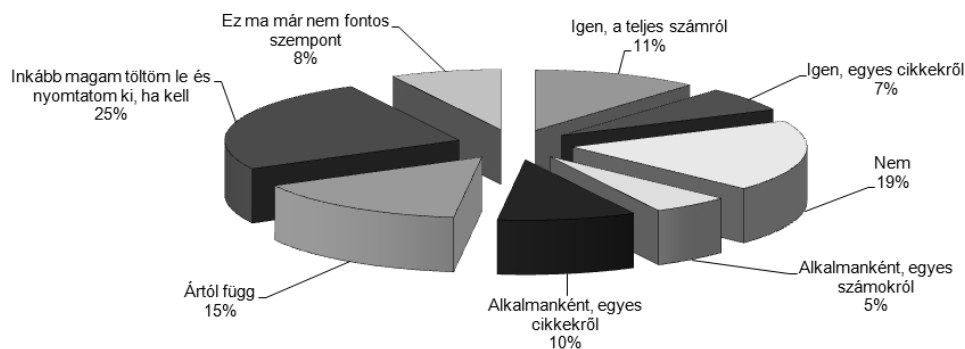
9. ábra

Milyen elektronikus formátumot használna szívesen?

Az online elérésű cikkekből való nyomtatás lehetősége a válaszolók többségének alapvető fontosságú. Kétségtelen, hogy a konkrét kérésre történő kinyomtatás (print-on-demand) típusú szolgáltatások általában egyre hangsúlyosabb szerepet kapnak az egyes kiadványalatok, folyóiratok szolgáltatási kínálatában. Kérdés azonban, hogy a szerkesztőségektől kérhető nyomtatott verzióért, kvázi különlenyomatért készek lennének-e fizetni. A válaszolók többségének (26%) az a – jelenleg is elérhető – megoldás volt szim-

patikus, hogy a használó maga tölti le, illetve nyomtatja ki az adott számot vagy a keresett cikket, amikor erre szüksége van. 19%-uk nem igényelné a kérésre, térítés ellenében történő nyomtatott változat előállítását a szerkesztőségektől. 11% a teljes számról, 5% alkalmanként, egyes számokról, 6% ugyancsak alkalmanként egyes cikkekről igényelné, 15% pedig diplomatikusan az „ártól függ” választ jelölte meg erre a kérdésre, és 8% egyáltalán nem tartotta ezt fontos szempontnak.

Igényelné-e a szerkesztőségektől, hogy megrendelésre, térítésért valamilyen nyomtatott formátumot is szolgáltatassanak a teljes számról vagy egyes cikkeiről?

10. ábra

Nyomtatott formátum egyéni rendelése

Néhány szubjektív vélemény, megoldási javaslat

A kérdőív záró részébe két, kifejtést igénylő kérdés került, mivel kíváncsi volt, hogy a kitöltők leírassák véleményüket, a szerkesztők pedig ötleteket kapjanak fejlesztési terveikhez. A vélemények feldolgozásakor igyekeztünk összegyűjteni a felmerült legfontosabb gondolatokat, és elemezni a válaszokat.

Az első kérdés a következő volt: *„Mi a véleménye az Ön által olvasott szakfolyóirat(ok) idei szám(ai)ról, amely(ek) a támogatás beszükülése miatt már a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, de még nyomtatottan készült(ek)?”*

A nyílt kérdések, melyekre nem volt kötelező válaszolni, jellegüknél fogva teret adtak a személyes megnyilvánulásoknak. A többség nem érzékelt a lapok tartalmában minőségi változást (romlást), csak mennyiségit, amelyet így jellemeztek: terjedelemcsökkenés, késedelmes megjelenés, fontos rovat hiánya. Volt, aki arra is kitért, vajon meddig tartható fenn, hogy honorárium nélkül színvonalas közlemények jelenjenek meg. A válaszadók 24%-a elégedett volt a folyóiratok 2014-ben megjelent számaival, és úgy vélték, hogy nem csökkent a szakmai színvonal, a lapok „ügyesen” alkalmazkodtak a forráshiányos körülményekhez, „jól kezelték” a helyzetet. A kitöltők 13%-a fejtette ki a véleményét arról, hogy a nyomtatott kiadást mindenképpen meg kell tartani, míg 10% inkább az elektronikus formátum pártjára állt, és úgy gondolta, hogy át kell térni erre a kiadási formára. A válaszolók 11%-a elégedetlen volt az elektronikus számok jelenlegi használhatóságával, közülük hárman azt is megfogalmazták, hogy a szerkesztőségek még nem készültek fel kellőképpen a jelenlegi helyzetre. 2%-uk egyetlen közös felületet, portált látna szívesen, összevont szerkesztőséggel, összevont tartalommal. Elszomorító, hogy jelentős volt azok aránya (13%), akik egyáltalán nem jutottak még az idei számokhoz, illetve nincs lehetőségük a nyomtatott verziókhoz hozzáférni (többen kiegészítették a válaszukat azzal, hogy a könyvtáruknak már jó ideje nincs lehetősége a szaklapokat megrendelni).

A második nyílt kérdés a következő volt: *„Ön szerint milyen (tartalmában, formájában, keresettségében, előfizetői árban stb.) egy jól használható, csak elektronikus könyvtári szakfolyóirat?”*

A válaszolók 50%-a a jó keresetőséget várja el az elektronikus formától. Sokan dicsérően említették a TMT keresőfelületét, mely az egyes számokban való keresés mellett lehetővé teszi a cikkekben, rovatokban, referátumokban, hírekben, szövegrészen való keresést is. Egyértelmű, hogy ez az egyik legnagyobb előnye az elektronikus kiadásnak, de más hasonlókat is említettek. A válaszadók 6–6%-a jelezte, hogy egy elektronikus folyóirattól elvárható lenne, hogy olyan linkeket, hiperhivatkozásokat tartalmazzon, amelyek kiegészítik az írások szakmai tartalmát; és hogy a lapok kínáljanak web 2.0-ás szolgáltatásokat; illetve legyen megfelelő webarchívumuk. A rendszeres frissítést és a naprakész információk szolgáltatását 3% említette, letölthető fájlokat, illetve nyomtathatóságot 4% várna el.

A kitöltők számára egyértelműen fontos a tartalom („a formátum változása ne menjen a tartalom rovására”), és a többség tényként kezelte, hogy az elektronikus kiadásnak a nyomtatott folyóirat minőségét kell továbbvinnie. Sokan a külsőre, a dizájnról is nagy hangsúlyt helyeznének (pl. a 3K és a KF javíthatna ezen). Közel 24% említett olyan esztétikai elemeket, amelyeket fontosnak tart egy ilyen portál kialakítása során (megfelelő tipográfia, „kevés hasábos” tördelés, több illusztráció).

© Árak

Az elektronikus változat árával kapcsolatban a válaszolók 26%-a vélekedett úgy, hogy minél jutányosabban kellene szolgáltatni, de mindenképpen olcsóbban, mint a nyomtatottat. A teljes ingyenesség mellett voksolt 6%, egy válaszoló arra is kitért, hogy a fenntartási költségeket a pályázati pénzek átstrukturálásával kellene előteremteni.

A kifejtést igénylő kérdésekre adott érdekesebb vélemények

„Mi a véleménye az Ön által olvasott szakfolyóirat(ok) idei szám(ai)ról, amely(ek) a támogatás beszükülése miatt már a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva, de még nyomtatottan készült(ek)?

- „Az elektronikus forma már bevettebbnek, praktikusabbnak tekinthető a nyomtatottnál. Nem érzem hátránynak, hogy ha rövidebb információkat tartalmazó rovatok csak elektronikusan hozzáférhetők. A formátum változása ne menjen a tartalom minőségének rovására, ez a lényeg.”
- „A Könyvtári Figyelő sajnos nem igazán alkalmazkodik a megváltozott körülményekhez, mert nem minden cikke/száma elérhető az interneten, és ezen sürgősen változtatni kell. *[Aki nem előfizetője a Könyvtári Figyelőnek fél éves késéssel olvashatja a friss számok tartalmát. – A szerk.]* A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás kapcsán az a baj, hogy a legaktuálisabb cikkekhez csak előfizetéssel lehet hozzáférni *[Ld. a KF-nél tett fenti megjegyzést. – A szerk.]*, ezért bemegyek valamilyen könyvtárba, ahol elolvashatom azokat a cikkeket, és ha megszűnik a nyomtatott száma, akkor gondban vagyok.”
- „A Könyv és Nevelés szépen megújult. Ugyanakkor profilváltást is érzek.”
- „Csak elektronikusan olvasom, ha nagyon sürgősen szükség van a legfrissebb számokra, akkor a könyvtárban keresem meg. De jobban örülnék, ha rögtön fent lenne az interneten.” *[A friss számok természetesen „fenn vannak”, de csak az előfizetők érhetik el. – A szerk.]*
- „A támogatások „beszükülése” ellenére a szakmai folyóiratok idejének tartalma is értékes, magas színvonalú, számunkra (könyvtárosoknak és hallgatóknak) továbbra is nagyon fontosak.”
- „Jól érzékelhető, hogy a szűkülő anyagi viszonyok között is a szerkesztők mindent megtesznek a lapjuk profiljának fenntartásáért, a színvonal megőrzéséért, az olvasók szolgálatáért. Nem venni észre, hogy feladtak volna bármennyit is igényességükből. Tiszteletre méltó,

ahogyan kitartanak. A humán tudományok esetében mindenképp indokolt a szakfolyóiratok nyomtatott formátum való fenntartása.”

- „Ami nagyon zavart engem, az a Könyv és Nevelés gyakorlata, amiben keveredik az elektronikus és a papíralapú változat úgy, hogy a kettőnek nem feltétlenül azonos a tartalma. Kellemetlen, hogy a papíralapú változatban megjelent cikkek az elektronikus változatban elveszítik az oldalszámukat, illetve az elektronikus változatban nem jelölik, hogy melyik cikk nem található meg a papír alapúban. Irodalomjegyzék készítésekor nem elég csak elektronikusan visszakeresni a cikket. Az MTMT-feltöltésnél nehéz eldönteni, hogy melyik változata emelhető be a lapnak.”
- „Mivel terjedelmi szűkülés következett be, nyilván kevesebb információhoz juthatok hozzá. Különösen nagy vérveszteségnek tartom a Könyvtári Figyelő dokumentációs részének, illetve nyomtatott változatának megszűnését.” *[Nem szűnt meg a dokumentációs rovat, hanem csak elektronikusan jelenik meg: ld. <http://ki.oszk.hu/kf> – A szerk.]*
- „Egyelőre még tartják a színvonalat. Megfontolandónak tartom, hogy szükség van-e öt könyvtári folyóiraatra, vagy esetleg két-három elég lenne. A valóban szakmaiakat nem kellene nyomtatott formában előállítani, a „társaságiakat” azonban igen.”
- „Tudomásul kell vennünk, a 21. század világában a technika diktál. Én szeretem a könyvek illatát, meg lapozgatni, visszalapozni, de képes vagyok online módon is működni. Legyen mit olvasni, nem begyöpösödni! Rajta, fiatal kollégák!”
- „Informatívak, de a nyomtatás miatt korlátozottak. Pl. a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros és a Könyvtári Figyelő nagyon szövegorientált, hasznosabb lenne néhány képernyőfotó, tájékoztatósi grafikon, de ez papíron nemigen fér el.”
- „Azt gondolom, hogy az elektronikus hozzáférés ma még nem alternatívája a nyomtatott megjelenésnek. Napilapok, magazinok tucatjaihoz hozzá lehet férni elektronikusan, mégis fogynak a nyomtatott lapszámok! Gondolom, az üzleti szféra lenne az első, aki a teljes körű

váltást meglepné, ha az lenne a gazdaságos. Magam is úgy látom, számos helyzetben preferálom a nyomtatott változatot. Sokak számára (és számomra is sok helyzetben) nem áll rendelkezésre az olvasó eszköz, az internet. A nyomtatott példány viszont igen.”

- „Felesleges volt értük már az idén is papír alapon pénzt adni! Előrelátóbbnak kellett volna lenni, mert ma már minden könyvtáros számára elérhető az internet, így a legfontosabb szakmai híreknek, publikációknak is így kellett volna már 2014-ben is megjelenniük!”

„Ön szerint milyen (tartalmában, formájában, kereshetőségében, előfizetői árban stb.) egy jól használható, csak elektronikus könyvtári szakfolyóirat?”

- „A hazai könyvtárügy számára nem tartanám hátrányosnak, ha kevesebb szakfolyóirat lenne. Különösen az inkább szakmai-társasági híreket, eseményeket bemutató rovatok kerülhetnének át pl. az adott szervezet honlapjára. A lektorálás erősítését, a tartalom színvonalának emelését tartanám elsődlegesnek. Az elektronikus megjelenés tökéletesen megfelelő, amennyiben megfelelő, biztonságos archiválás és folyamatos hozzáférés biztosítható. Nagyon kedvező, hogy bizonyos idő után szabadon hozzáférhetőek a cikkek. A 10 000, illetve 20 000 forint közötti éves előfizetési díj méltányos, megfizethető.”
- „A jól tagolt, könnyen olvasható formátum mindenképpen fontos. Egy-két színes fotó, ábra élvezetesebbé teszi a néha száraz szakmai szöveget. Az egyszerű keresés tényleg egyszerű legyen. Szeretném, ha minden könyvtári szakfolyóirat a mindenkori szerzők rövid szakmai pályafutását is ismertetné. A nyugdíjba vonuló vagy sajnálatosan elhalálozott kollégákról emlékezzen meg.” [Erről szól a 3K és a KF Perszonália rovata. – A szerk.]
- „Amit könnyen le lehet tölteni különböző e-könyvolvasókra.
- „Áttekinthető honlap struktúrában, rovatok megőrzése mellett, portálszerű szolgáltatásokkal, interaktív lehetőségekkel (értékelés, hozzászólás). Az egyes cikkek különálló PDF-fájlokban legyenek archiválva. Az archívumban

(adatbázis) több szempontú keresés lehetősége (szerző, cím, megjelenési adatok, témakör). Legyen lektorált, és tartalmazzon idegen nyelvű tartalmi összefoglalókat.”

- „Az egyes cikkek jól tárgyszavazva vannak, mint pl. az OPKM katalógusában a művek, esetleg csak a letöltött cikkért kell fizetni, nem az egész lapért. Paypal lehetőség a fizetésre, közösségi megosztás gombokkal, a cikkek végén hozzászólási lehetőség saját regisztrációval vagy Facebook loginnal, esetleg cikk-értékelési lehetőség. Valamilyen közösség építő funkció, a szerző fényképe valahol legyen könnyen megtalálható. látható. Esetleg könyvek, kulturális szolgáltatások reklámjai megjelenhetnek. Csak a friss tartalom fizetős (?) Jó munkát!”
- „Gyors megjelenés, széles körű tartalmi áttekintés, megbízhatóság, könnyű és hibátlan kereshetőség, a papírformátumhoz képest jelentősen olcsóbb ár.”
- „Jól kereshetők a szövegek, lehetőség PDF (nyomdai) minőségű nyomtatásra. A régi számok szövegei a lapok megjelenésétől kezdve elérhetők. Van lehetőség egy-egy cikk online megvásárlására. Jól átlátható a honlap, ill. az archívum struktúrája, gyors az elérés. Ingyenesen mindenki láthatja az új számok tartalmát, a cikkek tartalmi összefoglalóit, és érdemes lenne ízelítőt, részletet adni a tanulmányokból. Aki szeretné tovább olvasni, legyen lehetősége megvenni. Az online használatnál legyen előfizetői díja a teljes számnak, de cikkenként is megvehető legyen. Meg kellene nézni, érdemes-e a lapoknak közös felületen megjeleni, ez olcsóbbá, átláthatóbbá, jobban kereshetővé tenné-e a használatot? És főleg, lenne-e e pénz, (közös pénz?), közös tárhely stb.? Profi számítógépes szakemberek folyamatos segítségével is elengedhetetlen.”
- „Lehetővé teszi a tartalom gazdag feltárását. Elektronikus lehetőségeket kihasználó szolgáltatásokat nyújt (jegyzetelés, fórum, letöltés, hivatkozások hozzáférhetővé tétele, kapcsolat a szerzőhöz, a jogtulajdonoshoz, cikkajánlást nyújt, értesít a megjelenésről, értesít, ha a kiválasztott tárgyban újdonság jelenik meg stb.). Az árképzés nem könnyű kérdés. Amit meg-

vesz az ember (amire költ), azt jobban használja, mintha ingyen jut hozzá. Viszont a könyvtárosi fizetésből ma szaklapokat venni...”

Összegzés

A felmérésre érkezett válaszok alapján a legfontosabb tanulság az lehet a folyóiratok számára, hogy a könyvtári szaksajtó szakmánk kvalifikált rétege számára meghatározó fontosságú. A válaszadók magasan kvalifikált, szakmájuk iránt elkötelezett munkatársak. A kitöltők vártnál alacsonyabb száma azzal magyarázható, hogy aki szaklapot olvas, általában nemcsak egy lapot vesz kézbe, hanem tájékozódásképpen belenéz többi szaklapba is, tehát az egyes lapok olvasói között eleve átfedés tételezhető fel, másrészt a kérdéses időpontjában már elkezdődött a vizsgaidőszak, ezért feltehetően kevesebb egyetemistához jutott el a kérdőív, mint szorgalmi időszakban. Gondolhatunk még a könyvtárosokra általában jellemző passzivitásra is, ami nem feltétlenül takar érdektelenséget. Ami kiemelendő, hogy néhány ügyetlenül megfogalmazott, tudatlanságról vagy félreértésről árulkodó választól eltekintve a kapott reakciók minősége és konkrét javaslattartalma felülmúlta a várakozásokat. A kitöltők többsége vette a fáradságot, hogy alapos és átgondolt véleményt formáljon a könyvtári lapokkal kapcsolatos kérdésekről, amiért külön köszönet illeti a kifejtendő kérdésekre részletes válaszokat adó kitöltőket, akik ötleteikkel és javaslataikkal hozzájárultak a közös gondolkodáshoz.

Elmondható, hogy az olvasók pozitívan értékelték a lapok együttműködését, és a hosszú távú megoldást is abban látják, hogy a folyóiratok fűzzék egymással szorosabbra a kapcsolatukat, ami mind a finanszírozási nehézségek áthidalása, mind pedig a minőség megtartása szempontjából kedvező lenne. A válaszok alapján világosabban kirajzolódtak az egyes lapok profiljai, amelyeket a használók is jól érzékeltek.

Az elektronikus kiadással kapcsolatos dilemmákat illetően is tisztábban lehet látni, ugyanakkor számos újabb kérdés is felvetődött. Egyértelmű,

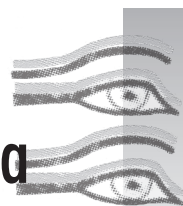
hogy mindenki igényli és szívesen is használja az elektronikus verziót, ugyanakkor van egy igen markáns réteg, amely kifejezetten ragaszkodik a nyomtatott kiadáshoz. A válaszok alapján úgy tűnik, hogy a többség egyelőre a párhuzamos (hibrid) kiadást tartja ideálisnak. A folyóiratok használatát egyelőre még nagyban befolyásolja, hogy hozzáférhető-e hagyományos formában. Mivel a kitöltők többségénél a munkahelyük, ill. könyvtáruk fizet elő a lap(ok)ra, egy-egy lapszámot vélhetően többen is használnak. Nem derült ki pontosan, hogy a többség mennyit lenne hajlandó fizetni egy kizárólag elektronikus formában megjelenő folyóiratért, és hogy azt ugyanilyen mértékben használnák-e, mint a nyomtatottat. Egy biztos: teljes elektronikus megjelenés esetén a használók megtartása csak minőségi interfészekkel, gazdag tartalommal lehetséges, ami komoly anyagi áldozatokat, beruházásokat kíván. Mindehhez azonban az olvasók és a szerkesztőségek elkötelezettsége mellett a döntéshozók támogatására is szükség lesz.

Irodalom

1. BÁNHEGYI Zsolt: Nyílt Hozzáférés Kezdeményezés (Open Access Initiative) – Kitekintés és körkép = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2003. (50. évf.) 6–7. sz. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=2093&issue_id=66
2. LEWIS, David: Inevitability of Open Access = College & Research Libraries, 2012. (73. évf.) 5. sz. 493–506. p. Tömörítette: Mohor Jenő: Az Open Access elkerülhetetlen = Könyvtári Figyelő, 2013. (59. évf.) 4. sz. 801–804. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00089/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_4_801-804.pdf
3. KOVÁCS Katalin: Vélemények a Könyvtári Figyelőről. Egy felmérés eredményei = Könyvtári Figyelő, 2013. (59. évf.) 1. sz. 85–90. p. http://epa.oszk.hu/00100/00143/00086/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2013_1_085-090.pdf
4. TÓTH Máté: A 3K-val kapcsolatos olvasói felmérés eredményei = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. (21. évf.) 11. sz. 13–15. p. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/11/a-3k-val-kapcsolatos-olasoi-felmeres-eredmenyei/>

Beérkezett: 2014. augusztus 19.

A Könyvtári Figyelő hatvan évfolyama 1. rész (1955–1968)

Múltunkból

POGÁNY György

A *Könyvtári Figyelő* jeles fordulóhoz érkezett idén: a folyóirat megkezdte hatvanadik évfolyamát. Egy szaklap múltja, jelene és jövője elválaszthatatlan az adott diszciplínától, esetünkben a könyvtár- és információtudománytól. A szakfolyóirat tükrözi a tudományág mindenkori helyzetének, forrásbázisa a szakterület tudománytörténetének, ugyanakkor nem pusztán lenyomata, passzív ábrázolója, hanem a szakma fejlődésének organizátora az új gondolatok, kutatási eredmények, módszerek bemutatásával, elterjesztésével, népszerűsítésével és azzal, hogy művelői számára kommunikációs fórumot teremt. A szaklap az adott tudományterület szellemi infrastruktúrájának szerves része. Jelentősége azonos a képzéssel és a szakmai testületekkel, vagyis egy-egy értelmiségi szakma (vagy inkább hivatás) társadalmi elfogadottsága, „nagykorúsága”, a többi szakterület általi elismertsége csak akkor következhet be, ha létrehozza az ismeretek

szervezett átadását végző professzionális, a tudományos fokozat megszerzését is biztosító képző intézményeket, megszervezi a szakmai identitás és az elkülönülő érdekek alapján kialakuló különféle jogi formájú autonóm egyesületeket, szervezeteket, és létrejön a szakmai kommunikáció intézményrendszere, vagyis kialakul a szaklap. Szerencsésebb történetű országokban a szakmai infrastruktúra nagyjából egyszerre alakult ki, máshol – így Magyarországon is – nem szerves úton keletkeztek az egyes intézmények, a teljes szakmai intézményrendszer csak évtizedek alatt fejlődött ki. Elsőként a szakfolyóirat jött létre 1876-ban a *Magyar Könyvszemle* megindításával,¹ 1935-ben szerveződött meg a szakmai grémium – még nem önállóan, hanem a rokonszakma képviselőivel közösen – a *Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete* megalapításával,² és legutoljára – igaz, különböző próbálkozások után – 1949-ben indult

a budapesti tudományegyetemen a felsőfokú könyvtárosképzés.³

Egy szaklap története többféle megközelítésben, illetve ezek kombinációjában írható meg. Az egyik lehetséges módszer az összehasonlító tartalmi elemzés, vagyis a historikus ebben az esetben a periodikumban közölt írások alapján egyfajta tudománytörténeti megközelítést alkalmaz, arra fókuszálva, hogy a lapban megjelent közlemények mennyire vitték előre (vagy hátráltatták) a szakma fejlődését. A szerző ebben az esetben egy mindent tudó bölcs pozíciójába helyezi magát, és abból a helyzetből ítéli meg az elmúlt évtizedek szakmai törekvéseit. A másik lehetséges metódus a folyóirat számszerűsíthető adataiból, konkrét tényeiből indul ki és von le statisztikai jellegű következtetéseket a szerkesztési gyakorlatról, a lapban érintett témák sürösödési csomópontjairól. A módszer hátránya, hogy nincs biztos viszonyítási pont, szükségszerűen az derül ki, hogy a követett szerkesztőségi gyakorlat az egyedüli helyes és járható út volt, vagyis egyfajta panglossi „*ez a világ a lehető világok legjobbika*” jelenség alakul ki. Megkísérrelhető a két módszer kombinálása is, vagyis a könyvtárügy, könyvtárpolitika trendjeibe helyezni a lap múltját és az egyes korszakokban közölt írásokat aszerint elemezni, hogy mennyire illeszkednek a korszakokba, vagyis a szakmai trendekbe, illetve mennyire készítettek elő a szakmai közgondolkodás változását, alakulását, és ezáltal milyen hatással volt a folyóirat a konkrét könyvtári gyakorlatra. A Könyvtári Figyelő történetének bemutatása során ezt a kombinált módszert kísérli meg alkalmazni a szerző, akinek előzetes koncepciója az, hogy a folyóirat hat évtizedes fennállása során pozitív hatással volt a szakmai közgondolkodásra, annak alapvető formálójává vált, és így, többnyire természetesen közvetett módon jelentős befolyást gyakorolt a hazai könyvtárügy fejlődésére. A Figyelő szerkesztői – természetesen a szocializmus évtizedei alatt az adott szakmapolitikai keretek által erősen determinálva – arra törekedtek, hogy a lap olvasóit, a szakmát a legújabb könyvtári trendekkel megismertessék, és fórumot teremtsenek a folyamatos szakmai megújulásnak, innovációnak.

A 60 évfolyam múltja négy – pontosabban 2014-től kezdődően öt – korszakra tagolható. Az első, legrövidebb periódusa 1955-től 1958-ig tartott, a második 1959-től 1968-ig, a harmadik 1969-ben kezdődött és 1990-ben fejeződött be, a negyedik pedig 1991-ben indult és 2013-ig tartott. 2014-ben az NKA támogatás jelentős csökkenése miatt a folyóirat radikális szerkezeti átalakulásra kényszerült, és elképzelhető, hogy a jövőben csak elektronikus formában jelenik meg. Az egyes korszakok jellemzőit az alábbiakban lehet röviden összefoglalni. Az első periódus a szocialista magyar könyvtárügy kialakulásának időszaka, a szakmai kérdések éppen kezdenek megjelenni és fontossá válni, bár még hosszú ideig az ideológia uralja a hazai könyvtárügyet. A korszak könyvtári dokumentumokban megfogalmazott célja és eszménye a nevelő könyvtár mind teljesebb megvalósítása, a szaklapjának is szükségszerűen ennek a könyvtárpolitikai célnak a szolgálatába kellett szegődni. Önálló kutatások hiányában, pontosabban csak szórványos jelenlétében a külföldi elmélet és gyakorlat megismertetése volt a legfontosabb. Az, hogy ez – legalábbis a szándékok szintjén – elsősorban a szovjet és a többi szocialista ország praxisának és teóriájának bemutatására korlátozódott, kétségtelenül a korból következő szakmapolitikai döntés volt. Az viszont, hogy már a kezdeti időkben is helyet kapott a kiadványban a „tőkés” világ könyvtárügyének bemutatása, tudatos szerkesztői és közreadói eljárás volt, és szerény, nagyon szerény mértékben, de mégis távolodást jelentett a nevelő könyvtár eszméjétől, a tradicionális népkönyvtári modelltől és lassú elmozdulást a humanista-nevelő könyvtár irányába.⁴ A lap ezekben az években szinte kizárólag kivonatos vagy teljes szövegű fordításokat tartalmazott, egyértelműen dokumentációs kiadvány volt. Ez a jellege a folyóiratnak napjainkig megmaradt, a Figyelő egyes korszakaiban legfeljebb az arányok módosultak a dokumentációs jelleg és az eredeti közleményeket közlő rész között. A második korszak jellemzője a belső útkeresés, a bizonytalan szerkesztési elvekből következő kialakulatlan forma, továbbá az elégtelen anyagi és szellemi erőforrások, amelyek a gya-

kori késésekhez, összevont számok megjelenítéséhez vezettek. A lap hol dokumentációs kiadványként jelent meg, hol eredeti tanulmányokat is közlő folyóiratként. A Figyelő megkísérelte az ideológiai szempontokat háttérbe szorítva a lap profiljában a szakmaiságot erősíteni. Az eredeti írások közlésével a folyóirat megpróbálta a hazai szaksajtó kínálatából hiányzó könyvtártudományi elméleti orgánum funkcióját betölteni, a kísérlet azonban – többnyire külső okok miatt – felemásra sikerült. 1969-től számítható a Figyelő történetének harmadik korszaka. Alapvető jellemzője, hogy a lap szerkesztési elvei megszilárdultak, a mintegy két évtized alatt csak szerény mértékben módosultak. A folyóirat az *OKDT* (Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács, 1980-tól *OKT*, Országos Könyvtárügyi Tanács) és a KMK közös lapjaként jelent meg, és ez a fenntartási forma – kisebb zökkenőket leszámítva, amelyek az OKDT átalakulása miatt következtek be a hetvenes évek közepén – eredményes, sikeres volt. Kétségtelenül a hetvenes évektől vált a Figyelő nívós szellemi orgánummá, olyan lappá, amelyben publikálni szakmai rangot jelentett. A 70-es évek elejének hazai szakmai reformgondolatai és törekvései elválaszthatatlanok a folyóirattól. A periódus vége egybeesik a kezdődő anyagi és intézményi gondokkal, a könyvtárügy átalakulásának kezdeteivel, és mindezek meghatározták a Figyelő helyzetét ezekben az években.

1991-ben megújult a folyóirat. Részben ismét visszatért a kezdeti dokumentációs kiadvány jellegéhez azáltal, hogy a megszűnt önálló *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ)* című lap a Figyelő egyik rovataként élt tovább 2013-ig*, és a folyóirat újra a korábban két alkalommal is választott A/4-es formátumban jelenik meg. A lap tudatosan törekszik arra, hogy a hazai könyvtár- és információtudományi kutatásoknak publikációs fórumot nyújtson, ugyanakkor *Szemle* és *Kitekintés* rovataiban a külföldi elmélet és gyakorlat bemutatását is célul tűzte ki. A korszak végén sokasodtak az anyagi prob-

lémák; az NKA támogatás érezhető csökkenése jelentősen szűkítette a szerkesztőség mozgásterét, és előtérbe kerültek a folyóirat átalakítására, terjedelmének csökkentésére vonatkozó elképzelések. Az ötödik korszak 2014-ben kezdődik a folyóirat életében, s elképzelhető, hogy nyomtatott változatban már nem jelenik meg a közeljövőben.

Első korszaka: a dokumentációs szemle (1955–1958)

A Könyvtári Figyelő *Könyvtári Tájékoztató* címen 1955-ben indult, sorsa keletkezése óta elválaszthatatlanul összekapcsolódott a magyar könyvtárügy, könyvtárpolitika és könyvtártudomány elmúlt évtizedeivel, illetve a hazai könyvtártudomány módszertani központjával, az 1952-ben az *Országos Széchényi Könyvtár* szervezetén belül megalakult *Módszertani osztállyal* és főleg annak 1959-ben megszervezett jogutódjával, a *Könyvtártudományi és Módszertani Központtal*, illetve a jelenlegi *Könyvtári Intézettel*.⁵ A folyóirat egyik előzményének tekinthető kiadvány az 1953-ban az OSZK és a *Magyar-Szovjet Társaság Könyvtártudományi Szakosztálya* kiadásában meginduló *Bibliotyekar – A könyvtáros* című lap volt. A periodikum a szovjet szaklap, a Bibliotyekar közleményeinek fordítását tartalmazta, a magyar szövegeket *Sebestyén Géza* vezetésével a tudományos könyvtárak munkatársai készítették.⁶ A kiadvány jogutóda lett 1955-ben az OSZK és a Szakosztály kiadásában megjelenő Könyvtári Tájékoztató. Az elődlappal szemben a Tájékoztató már nem kizárólag szovjet írásokat közölt, hasábjain rendszeresen jelentek meg anyagok a szocialista országok sajtójából, sőt a nyugati szaklapokból is. A változás a *Sztálin* halála után bekövetkező, alig észrevehető, de mégiscsak létező politikai enyhülésnek volt köszönhető, illetve annak, hogy 1953-ban Budapesten ülésezett a *Béke Világtanács* és felhívást bocsátott ki a grémium, miszerint „*céljaul tűzi ki, hogy*

* A 2014. 1. számtól kezdve a Könyvtári Figyelő elektronikus rovataként jelenik meg, a nyomtatott füzet nem tartalmazza.

megszervezi a szabad véleménycserét és összehangolja a népek közti béke oldalán álló minden becsületes ember cselekvését.”⁷ Ehhez a ponthoz kapcsolódva írhatta *V. Waldapfel Eszter* a dokumentációs kiadvány szerkesztési gyakorlatáról: korábban „még fogvatékosabban történt ennek az anyagnak [mármint a nyugati cikkeknek] a referálása, illetőleg a fordítása. Ezt a hiányt különösen a *Béke Világtanács* 1953. évi budapesti határozata óta, annak szellemében igyekeztünk folyamatosan pótolni. Míg korábban a Magyar-Szovjet Társasággal karöltve csupán a szovjet Bibliotekar cikkfordításait adtuk ki, addig 1956 [helyesen 1955!] óta a *Könyvtári Tájékoztató* című, kiadásunkban megjelenő folyóiratban a világ minden táján megjelenő legjelentősebb, számunkra a legtöbb tanulságot jelentő cikkek kivonatait, illetőleg fordításait adjuk.”⁸

1955-ben indult tehát a *Könyvtári Tájékoztató*, címe 1958-ban módosult a mai *Könyvtári Figyelőre*. A II. évfolyamtól egyedüli kiadóként az Országos Széchényi Könyvtár jegyezte, a IV. évfolyamot az OSZK Módszertani osztálya, 1959-ben pedig az abban az esztendőben megalakult Könyvtártudományi és Módszertani Központ lett a lap gondozója. A *Könyvtári Tájékoztató* alcíme *Külföldi lap-szemle* volt, az Országos Széchényi Könyvtár és a Magyar-Szovjet Társaság Könyvtártudományi Szakosztálya kiadásában jelent meg. Külső kiállítása mai szemmel nézve kezdetlegesnek mondható, stencilezett formában készült A/4-es méretben. Előállítását az OSZK Guszev utcai házi sokszorosítója végezte. Az első évfolyamnak 12 száma jelent meg rovatbeosztás nélkül. A lapon szerkesztő neve sokáig nem szerepelt, *Szinainé László Zsuzsa* a *Figyelő* repertóriumához írt előszavában az első időkben a lap közreműködői sorában *Sebestyén Géza*, *Papp Sámuel*, *Bassola Zoltán*, *Lázár Péter*, *Futala Tibor* nevét említi *Bóday Pál* mellett, aki 1957-től „a lap lelke volt”.⁹ Felelős kiadóként *Varjas Béla*, *Hámmori Béla*, *V. Waldapfel Eszter* és *Jóború Magda*, vagyis az OSZK aktuális vezetői jegyezték a folyóiratot. Példányszámáról az első korszakban nincs adat, 1959-ben szerepel először, hogy 450 példányban jelent meg. Valószínűleg a korábbi

években is ennyi példányban készült. Terjesztéséről, előfizetőkről nem maradt fenn forrás, a példányszámokból következtetve a *Könyvtári Tájékoztató*, illetve *Figyelő* elsősorban a nagy tudományos könyvtárakba és a megyei bibliotékákba jutott el. Szerkesztőségi cikk vagy a lap céljait tudató írás nem jelent meg hasábjain. Rovatbeosztás – mint szó volt róla – nem volt a lapban, legfeljebb egyes számokban jelentek meg közlemények *Szemle*, *Hírek* vagy *Könyvtártudományi szakirodalom* elnevezés alatt. (Utóbbi az I. évfolyamban négy alkalommal jelent meg, az 1. számban a 61. lapon, a 8. számban az 58–59. oldalon, a 10. számban az 59–60. oldalon és a 12. számban a 45–49. oldalon. Az összeállítás vegyesen tartalmazta a *Könyvtártudományi Szakkönyvtárba* beérkezett hazai és külföldi szakirodalmat, végső soron tehát gyarapodási jegyzék volt.) A II. évfolyamból csak tíz szám látott napvilágot, a szeptemberi után – nyilván a forradalom miatt – kimaradt az októberi és a novemberi, a 10. szám az 1957 elején megjelenő decemberi volt. Az első évfolyamhoz képest csupán annyi változás történt, hogy az OSZK sokszorosító üzeme a Múzeum utcába költözött. A harmadik évfolyam kéthavonta jelent meg, vagyis hat füzet látott napvilágot az év során. A rovatbeosztás kezdeti szintje figyelhető meg; minden füzetben *Szemle* elnevezés alatt is jelentek meg közlemények, az egyes országok könyvtárügyével foglalkozó fordítások. A IV. évfolyammal változott a lap címe *Könyvtári Figyelőre*, a kiadó megnevezés is módosult, az OSZK Módszertani osztálya lett a folyóirat gondozója. A *Szemle* rovat ebben az évben is helyet kapott benne.

Az első korszak négy évfolyamában összesen 371 cikk, közlemény jelent meg, 1955-ben 124, 1956-ban 99, 1957-ben 52 és 1958-ban 96. A *Könyvtári Tájékoztató*, illetve a *Könyvtári Figyelő* eredeti célja az lett volna, hogy a szovjet könyvtári írásokat teljes vagy kivonatos fordításban tegye közzé, azonban az egyes cikkek genezisének megvizsgálva látható, hogy fokozatosan növekvő számban jelentek meg a tőkés, illetve nem szocialista országok könyvtárügyével fog-

lalkozó anyagok. Az I. évfolyamban napvilágot látott 124 közlemény megoszlása a következő: 58 írás szovjet cikk fordítása, 43 „népi demokratikus”, 19 tőkés (vagy egyéb, fejlődő országbeli) közlemény, továbbá 4 közlemény, a négy gyarapodási jegyzék hazai. A II. évfolyamban már módosulnak az arányok: 38 szovjet közleményre 29 népi demokratikus és 32 tőkés, illetve „egyéb” esik. A III. évfolyamban 14 szovjet, 11 népi demokratikus, 27 tőkés és egyéb. A IV. évfolyam arányai még jobban elmozdulnak: 24 szovjet, 21 népi demokratikus cikkre 51 tőkés és egyéb országbeli esik. Megállapíthatjuk tehát, hogy a folyóirat anonimitásban működő szerkesztői egyáltalán nem vádolhatók azzal, hogy

egyoldalúan a szovjet cikkek minél nagyobb arányú közlésére törekedtek. Érzékelhető, hogy az egész világ szakirodalmából válogattak, és igyekeztek az adott körülmények között minél szélesebb tájékozódást nyújtani a hazai szakembereknek. A négy évfolyamban közölt írások tartalmi csoportosítását megkönnyíti, hogy az egyes évfolyamokhoz szakszerinti tartalomjegyzék kapcsolódott. Igaz, hogy évről-évre változott az egyes szakok elnevezése és elég gyakran több helyre is besoroltak egy-egy közleményt. Némileg összevonva és egységesítve az egyes szakcsoportokat, a következő tematikai áttekintésben mutatható be a Könyvtári Tájékoztatóban, illetve Könyvtári Figyelőben közölt cikkanyag.

1. ábra

A Könyvtári Figyelő első négy évfolyamában megjelent cikkek tematikája

Téma	Cikkek száma az egyes évfolyamokban				
	I. évfolyam (1955)	II. évfolyam (1956)	III. évfolyam (1957)	IV. évfolyam (1958)	Összesen (cikk)
<i>Könyvtárügy. Egyes könyvtártípusok kérdései</i>					
– Szovjetunió és a népi demokráciák	26	17	3	9	55
– Egyéb országok	7	4	5	8	24
Katalogizálás, osztályozás	12	7	8	6	33
Olvasószolgálat*	14	11	10	13	48
Tájékoztató**	8	11	–	19	38
Dokumentáció. Mikrofilm***	8	8	2	19	37
Bibliográfia	12	6	4	4	26
Külön-gyűjtemények	3	3	5	10	21
Raktározás. Könyvek védelme	1	11	3	6	21
Könyvtárépítés. Könyvtárépület. Berendezés	3	1	1	2	7
Ifjúsági és gyermekrészlegek	7	5	1	2	15
Állománygyarapítás	3	3	–	2	8

Téma	Cikkek száma az egyes évfolyamokban				
	I. évfolyam (1955)	II. évfolyam (1956)	III. évfolyam (1957)	IV. évfolyam (1958)	Összesen (cikk)
Állományellenőrzés			1		1
Könyvtáros. Könyvtárosképzés	12	4	3	3	22
Módszertan	4	2	3	5	14
Munkaszervezés	3	3	2	–	8
Könyvtárak együttműködése		5			5
Könyvtári szervezetek				2	2
Könyvtártechnikai eljárások			4		4
Könyv, könyvtár, könyvtártudomány				5	5
Szakszervezeti könyvtárak				2	2

* *Olvasószolgálat* (1956-ban az Olvasószolgálat a Tájékoztatással együtt szerepelt, 1957-ben külön vették az Olvasóterem, Olvasás kérdései, Szabadpolc és Olvasószolgálat szakcsoportot; 1958-ban külön csoportba került az Olvasószolgálat, kölcsönzés az Olvasás kérdései szakjelöléstől. Ezeket együtt vettem fel Olvasószolgálat elnevezés alatt.)

** *Tájékoztató* (1955-ben együtt a Dokumentációval és a Mikrofilmmel; 1956-ban az Olvasószolgálattal, 1958-ban a Dokumentációval, 1957-ben nincs tájékoztató szak.)

*** *Dokumentáció. Mikrofilm* (1955-ben és 1958-ban együtt a Tájékoztatással)

A tartalomjegyzékben 393 cikk kapott helyet, egyes közlemények több csoportba is bekerültek, ez okozza az összesen 371 publikációhoz viszonyított többletet. A szovjet, illetve szocialista országok lapjaiból származó közlemények túlsúlya egy szakcsoportban figyelhető meg markánsan: a Könyvtárügyön belül 55 közlemény jut 24 tőkés és egyéb országbeli cikke. Könnyen érthető a szerkesztők megoldása: a szervezeti és a könyvtárpolitikai kérdések sokkal inkább ideológiailag meghatározottak, mint a könyvtárszakmai problémák (katalogizálás, osztályozás, raktározás stb.), ezért az adott politikai viszonyok között a hazai gyakorlatban elsősorban a szovjet és a szocialista példának lehetett gyakorlati haszna. A könyvtárügyi írárok együttes száma 79, ezt a csoportot az Olvasószolgálat elnevezésű követi 48 közleménnyel. Meglehetősen sok írás foglalkozott a szabadpolc kérdéseivel, a hazai szakmai polémiák egyik fontos kérdése volt ezekben az években a szabadpolc bevezetése.

A fordítások a vitákhoz szolgáltatottak érveket, szempontokat. A Tájékoztató kérdéseit 38 írás taglalta, zömmel a műszaki és természettudományi területre fókuszálva, de pár publikáció a nagyobb közművelődési könyvtárak tájékoztatási tevékenységével foglalkozott. Hasonló figyelhető meg a Dokumentáció. Mikrofilm csoportba sorolt 37 írással, illetve a 26 bibliográfiai vonatkozású közleménnyel. Ha a rokon tájékoztató, dokumentáció és bibliográfia csoportba sorolt közleményeket együtt kezeljük, 101 közleményt kapunk: ez a rész tartalmazza a legtöbb publikációt. Mindez azt bizonyítja, hogy a Könyvtári Tájékoztató, illetve Könyvtári Figyelő szerkesztői igyekeztek a hazai szakkörökkel a világ szakirodalmi terméséből a valóban releváns és aktuális szakmai kérdések irodalmát megismertetni. Sok közlemény érintette a könyvtárosok képzését, továbbképzést, ezek száma 22 volt. A Különgyűjtemények és a Raktározás problémáit egyaránt 21-21 közlemény taglalta, az előbbi

csoportból figyelemre méltó, hogy számos írás a zenei részlegekkel foglalkozott, a raktározást taglaló írások közül pedig több a tömörraktározást mutatta be. Az Ifjúsági- és gyermekrészlegek munkáját külön csoportba sorolták a tartalomjegyzékben, összesen 15 közlemény foglalkozott ezzel a szolgáltatással. A tágan felfogott Módszertan szakba 14 közlemény tartozott, a többi könyvtári területet (állománygyarapítás, állományellenőrzés, könyvtárápítészeti és –berendezés, munkaszervezés, együttműködés, könyvtári szervezetek, szakszervezeti könyvtárak, könyvtártechnikai eljárások, könyv- és könyvtártudomány) néhány közlemény taglalta. Összefoglalóan megállapítható, hogy a folyóirat első négy évfolyama alapvető célját, vagyis a nemzetközi könyvtár- és tájékoztatásügy trendjeinek bemutatását a hazai közönségnek teljes vagy kivonatos cikkfordítások közreadásával elérte és szélesítette olvasói látóhatárát, új elméleti és gyakorlati eljárásokat ismertetett meg a szakmai közönséggel.

A Könyvtári Figyelő második korszaka, az útkeresés évtizede (1959-1968)

1959. január 1-jével megalakult a Könyvtártudományi és Módszertani Központ,¹⁰ s a Könyvtári Figyelő az intézmény szellemi és technikai gondozásában jelent meg. A közvetlen nyomdai előállításon kívül a lap közreadásának valamennyi feladatát a KMK munkatársai végezték a következő időszakban. A folyóirat szerkesztésében, céljaiban bekövetkező változásokra az V. évfolyam 1. számában közölt szerkesztőségi cikk hívta fel a figyelmet, és az alábbiakban foglalta össze a megváltozott célokat: „A Könyvtári Figyelő rendeltetése megindulása óta könyvtárosaink tájékoztatása a külföldi könyvtárügy fejlődéséről és időszerű problémáiról. Feladatát eddig cikkfordítások közreadásával igyekezett betölteni, különös hangsúllyal a szovjet és népi demokratikus anyagra. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ létrehozásával a Figyelő feladatai is kiszélesedtek: az eddigi tájékoztatást mind a figyelt anyag mennyisége, mind a feldolgozás minősége tekintetében

bővíteni, hatékonyságát pedig növelni kell. Első lépésként a – teljes vagy rövidített – fordítások mellett ismertetéseket közlünk folyóiratcikkekről, kiadványokról, külföldi könyvtárakról és könyvtártudományi intézményekről. Megindítjuk a külföldi könyvtártudományi folyóiratok legfrissebb számainak cikk-repertóriumát is. Egy-egy könyvtárügyi kérdéssel foglalkozó folyóiratcikk, tanulmányok együttes ismertetését, adott kérdésekkel kapcsolatos szakirodalmi szemlék közlését is tervbe vettük. Rendszeresen közzéteszük az újonnan elkészült és rendelkezésre álló könyvtártudományi fordítások, továbbá a hazai nagykönyvtárakba érkezett könyvtártudományi szakirodalom (könyvek, periodikák) jegyzékét is. A kitűzött feladatok sikeres végrehajtására a Könyvtártudományi és Módszertani Központ új szervezete nyújt lehetőséget. De a lehetőség valóra váltásához elengedhetetlen, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács és szakbizottságai, főként pedig könyvtáraink dolgozói tanácsaikkal, bírálataikkal és munkájukkal is hozzájárulnak lapunk szerkesztéséhez. E támogatás reményében indítjuk útjára a Könyvtári Figyelő ötödik évfolyamát.”¹¹

A tartalmi változások mellett némileg megújult a lap külseje is, az egyes füzetek borítót kaptak. „Kéziratként kiadja az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ”; alcímében a Külföldi szemle szerepelt. Az ötödik évfolyam tíz számban, kilenc füzetben és 450 példányban jelent meg. A szerkesztőség élt a tematikus számok szerkesztésének gyakorlatával; a 3-4. összevont füzet például a dokumentáció kérdéseit vizsgálta, a 6. szám fordításai a képzés nemzetközi helyzetét mutatták be.

A Figyelő dokumentációs jellegének megfelelően az első számban kapott helyet az Újabb könyvtártudományi művek könyvtárainkban c. gyarapodási jegyzék. Római lapszámokkal jelölt külön részben jelent meg, a 3-4. számban folytatódó rovat oldalszámozása folyamatos volt. A Figyelő második számában látott napvilágot a Könyvtártudományi fordítások jegyzéke 2001-es tételszámozással kezdődően a 2047-esig, a további részek ezt a tételszámot folytatták. Ez

a szolgáltatás nem előzmények nélküli volt, az OKK, illetve az OSZK Módszertani osztálya kiadásában korábban már megjelentek füzetek a magyarra átültetett szakirodalom adatairól. A 6. szám a KMK Szakkönyvtára által előfizetett, illetve csereként kapott 183 folyóirat jegyzékét tette közzé.

A 7. számban jelent meg a nagy jövő előtt álló, ugyanakkor sokszor változó formában és alakban tanulmányozható összeállítás *Könyvtáriügyi folyóiratok repertórium*a elnevezéssel. A 183 folyóiratból a valóban jelentősnek tartott 44 lapot részletesen feldolgozták (jegyzéküket külön közölték), a kevésbé fontosnak ítélt orgánumból csak a kiemelkedő közleményeket vették fel. Az egyes cikkek címeírását egytől kezdődő tételszámmal jelölték, gondolva a később elkészítendő kumulatív mutató készítésére. Minden tételnél közölték a cikk címének magyar fordítását, azonban ha az semmitmondó vagy félreérthető volt, annotációval kísérték. Az elgondolás szerint a Könyvtári Figyelőben közreadott repertórium anyaga beépült a Szakkönyvtárban 1952 óta vezetett cikk-katalógusba. A repertórium tételeit szakrendben közölték, a lap 45-48. oldalán táblázatban közreadták annak szerkezetét. A Bóday Pál által kialakított rendszer előtt szintén nagy jövő állt, ebből nőtt ki 1967-ben a Szakkönyvtár tárgyszójegyzéke, illetve annak 1976-ban teaurusszá fejlesztett változata. A kezdeti struktúra a használói észrevételek nyomán már a következő számban finomodott és utalókat kezdtek alkalmazni a szakrend további helyeire. Megváltozott a rovat neve is, *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom (KDSZ)* címen állandósult.¹² A Könyvtári Figyelő új profilja és a könyvtártudományi dokumentáció a szakmán és az Országos Széchényi Könyvtáron belül komoly érdeklődést váltott ki. A folyóirat szerkesztősége egyébként maga is kezdeményezte az eszmecserét. A KMK 1959 elején közvéleménykutatást végzett a lap jellegének és tartalmának kialakításáról,¹³ az év végén pedig az OSZK főosztályainak képviselőivel tanácskoztak a továbbfejlesztés lehetőségeiről, a javaslatokról.¹⁴ A következő évben, 1960. október 26-án az OSZK *Szakmai megbeszélések sorozata* című

fórumának egyik vitanapja szintén foglalkozott a folyóirat helyzetével. A tárgy előadója Bóday Pál, a vitavezető *Tombor Tibor* volt. Bóday előterjesztésében négy kérdés megvitatását javasolta. Első tézise azt firtatta, hogy a folyóirat kialakított profilja mennyiben nyújt segítséget a szakma elméleti és gyakorlati művelőinek, mennyire használják fel a cikkfordításokat, a külföldi könyvtártudományi folyóiratok bibliográfiáját, a könyvtártudományi könyvek országos gyarapodási jegyzékét és a fordítások adatainak közlését. Második felvetésében arról érdeklődött, hogy a Figyelő teljes egészében referáló lap legyen-e vagy csak részben publikáljon referátumokat. Következő kérdésében arra kért választ, miként lehetne bevonni a külső referenseket a munkába, végül a kiadvány külső megjelenésére vonatkozóan várt észrevételeket.¹⁵ A vitában nyolc szakember szóban fejtette ki véleményét, *Mezey László* írásban juttatta el gondolatait. Minden hozzászóló egyetértett abban, hogy nem elég indikatív referátumokat közölni, bővebb tartalmi elemeket feltáró informatív referátumokra van szükség. Többen a tömörítvények mellett érveltek, volt, aki kutatási jelentések publikálását is indítványozta. *Bélley Pál* felvetette, hogy „kéthetenként, röplapszerűen jelentessék meg, miáltal a KF nehézkes, folyóiratjellegű szerkesztése megszűnnék.” Indítványozta továbbá, hogy a bibliográfiai részben a teljes magyar könyvtártudományi szakirodalom jelenjen meg.¹⁶ *Szentmihályi János* azt javasolta, hogy a nagy külföldi referáló folyóiratok referátumaira is támaszkodjon a KF szerkesztősége. Foglalkozott a lapban közölt szakrendszerrel, s megállapította, hogy túlságosan részletező.¹⁷ Lázár Péter szerint a dokumentumok osztályozásának kérdését később kellene megvitatni, ugyanakkor felhívta a figyelmet a folyóirat szerkesztésében megfigyelhető személyi és gazdasági megkötöttségekre.¹⁸ Sebestyén Géza a külföldi dokumentációs anyag minél teljesebb beiktatására hívta fel a figyelmet. Egyetértett azzal az indítvánnyal, miszerint a hazai könyvtártudományi szakirodalom dokumentálása is a Figyelő feladata. Ugyanakkor felvetette: „nem lenne-e helyes a kiadvány tartalmi

kettéválasztása, külön a bibliográfiai anyag és külön a cikkfordítások és könyvtári hírek kiadványa.”¹⁹ Horváth Viktor szerint szoros összefüggés figyelhető meg a Könyvtári Figyelő és a szakmai kérdésekkel ténylegesen foglalkozó könyvtárosok között. „A könyvtárosok szervezett továbbképzését kell elsősorban biztosítani, hogy olvasói-bázisa legyen a KF-nek” – vetette fel.²⁰ Tombor Tibor szerint csak akkor közöljenek fordításokat, ha a tárgykör közérdekű, és indítványozta, hogy a fordításokat ne teljes terjedelemben, hanem tömörítvényes formában publikálják. Sürgette „kritikai szemlék, melyek egy-egy témának összevont, igényes szintézisei” publikálását, javasolta továbbá a külföldi nagy építészeti folyóiratok könyvtárápítészettel foglalkozó cikkeinek feldolgozását.²¹ Gombocz István szerint a lap nem eléggé egységes, tartalmilag bonyolult. Helyesnek tartaná, ha a KF referáló lap lenne, a külföldi mellett a belföldi szakirodalmi anyag feldolgozásával.²² J. Hajdu Helga olyan tanulmányokat sürgetett, amelyekben konkrétumok vannak, majd egy nehezen értelmezhető óhaját is megfogalmazott, miszerint a „referátumok ne csak címfordításokat közöljenek, hanem annotációkat is.” Véleménye szerint a Figyelő a kisebb könyvtárak dolgozóinak nagy segítséget nyújt azáltal, „hogy a szétszórtan és nehezen áttekinthető kiadványokat összegyűjti és ismerteti.”²³ Mezey László írásban eljuttatott észrevételeiben a Magyar Könyvszemle és a KF viszonyának tisztázását sürgette:

„A Könyvszemle sok olyan referáló jellegű anyagot is közöl, amelynek inkább lehetne helye a KF-ben, ezáltal a Könyvszemle tudományos publikációs lehetőségei növekednének. A KF-ben helyet kell biztosítani a kutatási jelentéseknek is, a könyvtártudományi munka koordinációjának érdekében” – összegezte véleményét.²⁴

A tanácskozás résztvevői – mint látható – sokoldalúan vitatták meg a Figyelő helyzetét, és számos javaslatot fogalmaztak meg a szerkesztéssel kapcsolatban. A vélemények azonban egységesek voltak abban a tekintetben, hogy a kiadvány dokumentációs jellegű legyen, vagyis nem került szóba az önálló, eredeti cikkeket közlő elméleti jellegű folyóirat igénye. A hazai

szakajtóban 1960 körül egyfajta egyensúlyi állapot alakult ki. A szakma, a könyvtártudomány elméleti publikációit a Magyar Könyvszemle közölte 1955-ös újraindulása óta, A Könyvtáros a legszélesebb olvasóközönséget szólította meg gyakorlati jellegű cikkeivel, és léteztek a speciális problémákat vizsgáló hálózati híradók, mint az 1954-ben indult Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója (1963 óta Tudományos és Műszaki Tájékoztató címen jelenik meg).

Ez az egyensúlyi helyzet azonban 1961-ben megszűnt. Mezey László érvelésével összhangban az év során átalakult a Magyar Könyvszemle, a patinás folyóirat szerkesztőségi közleményben tudatta megváltozott profilját, miszerint „a könyv-, írás-, könyvtár- és sajtótörténet, a bibliográfia és a dokumentáció marxista igényű tudományos orgánuma lesz.”²⁵

A folyóiratban ettől kezdve nem jelentek meg könyvtárügyi, könyvtártani közlemények, amelyek a Könyvszemle 1955-ös újraindulásától jellemezték a lapot; egyre inkább a történeti írások határozták meg arculatát. A Magyar Könyvszemle átalakulása tisztán könyv- és könyvtártörténeti folyóirattá érintette a Könyvtári Figyelőre vonatkozó elgondolásokat is. A szakma – teljes joggal – sérelmezte az elméleti jellegű könyvtári periodikum hiányát, és a hatvanas évek elején a szakajtóval foglalkozó indítványok között többen javasolták egy új könyvtártudományi folyóirat indítását, illetve a Figyelő átszervezését. Bereczky László a Könyvszemle átalakítását vitató, indulatos írásában vetette fel egy új elméleti orgánum megindításának szükségességét; indítványa szerint a címe (emlékeztetve Kőhalmi Béla század eleji lapjára) Könyvtári Szemle lehetne.²⁶ A Figyelő átalakítását Varga Béla vetette fel:

„A fejlődő könyvtárügy feladatai és problémái egyre több elméleti kimunkálást igényelnek. Ehhez meg kellene teremteni a nyilvánosságot, esetleg a Könyvtári Figyelőt kellene e célra alkalmazni.”²⁷

Kőhalmi Béla hozzászólt a felvetéshez, és utalt az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács 1964. március 31-ei ülésére, ahol elhangzott, hogy a szakma több segítséget vár el a

Könyvtártudományi és Módszertani Központtól, mint a szakmai továbbképzések felelősétől. Ehhez kapcsolódva fejtette ki gondolatait:

„A továbbképzés egyik hathatós eszköze a tudományos folyóirat. A KMK Könyvtári Figyelője eddig is megbízható módon tájékoztatta könyvtárosainkat a külföldi könyvtártudományi kutatásokról. Mi akadály lehet annak, hogy a Figyelő-t fejlesszük ki a magyar könyvtárvezetés, az olvasópolitika és a könyvtári belső munka tudományos folyóiratává? Emellett folytathatná értékes referáló munkáját is.”²⁸

Kertész Gyula ellenben vitatta az átalakítás indokoltságát; véleménye szerint a folyóirat jelenlegi profilja mellett sok lenne a hazai termés regisztrálása:

„Mint külföldi lapszemle igen jól látja el feladatát, azonban erre a kapacitásra – sőt még nagyobbra! – a továbbiakban is szükség van, tehát kár lenne ezt csökkenteni! Az utóbbi időben már jelentkezett belső berkekből a magyar anyag bevitelének tendenciája, azonban ez – bármennyire is biztosítva lenne a rugalmas és nagyvonalú szerkesztés – nem helyeselhető ilyen formában. Ha már már [!más] lapalapítási lehetőség nem lenne, akkor is csak társlapként képzelhető el a 'Magyar Könyvtári Figyelő' a 'Külföldi Könyvtári Figyelő' mellett.”

A szerző szerint a legjobb megoldás az lenne, ha a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Szabó Ervin Köre alapítana új szakmai folyóiratot a külföldi egyesületek mintájára.²⁹

A Könyvtári Figyelő formai és tartalmi átalakulása 1961-ben kezdődött el; formátuma megváltozott, nyomdában készült A/5-ös méretben. A tíz szám folyamatos lapszámozással jelent meg. Ha nem is kapott helyet minden füzetben, azért állandósultak egyes rovatok, így a *Hírek* és a *Tájékoztató*. A KDSZ az 1. és a 4. (ebben a számban csak a KDSZ kapott helyet), továbbá a 8. füzetben jelent meg (ebben is csak a KDSZ volt.) A Figyelőben közölt teljes és részleges fordítások aránya csökkent, de megnőtt a referátumoké. Ugyanakkor a KMK munkatársai által a Szakkönyvtár anyagából összeállított témabibliográfia jelent meg.³⁰ A korábbi években kialakított gyakorlatnak megfelelően a fordítá-

sok listája, az újabb könyvtártudományi művek gyarapodási jegyzéke és a KMK Szakkönyvtára által megrendelt folyóiratok listája is helyet kapott a Figyelőben.

A következő évben folytatódott a folyóirat tartalmi átalakulása. A legfontosabb fejlemény az volt, hogy kivált belőle a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom, és 1962-től önálló kiadványként jelent meg. A változások sorába illeszkedett a magyar szerzők eredeti közleményeinek megjelenése a lapban. Ennek a ténynek nyugtázását jelentette, hogy a lap alcíme Szemlére módosult. És legfőképpen: a 4. számtól Bóday Pál szerkesztőként szerepelt a folyóiratban.³¹ A bekövetkezett szerkesztési változásokkal magyarázható a lap példányszámának emelése, az év eleji 600-ról áprilistól immár 900 példányban látott napvilágot. A magyar szerzők által jegyzett írások többnyire szemle jellegű összeállítások voltak, így Veredy Gyulától jelent meg (1. szám) *Adatok az ETO újabb fejlődéséhez*, Gombocz Istvántól *A magyar könyvtárügy az UNESCO kiadványaiban* (3. szám), ugyanebben a füzetben Dezső László és Dobay Aladár tollából látott napvilágot a *Nyomtatott folyóiratjegyzék Hollerith-lyukkártyák segítségével* című közlemény a NIM DOK-ban végzett fejlesztésről. Babiczky Béla beszámolója a 4. számban jelent meg A FID C/3 Bizottságának budapesti üléséről, Veredy Gyula *Adatok az ETO újabb fejlődéséhez* című írása az 5-6. számban látott napvilágot; ugyanebben a füzetben jelent meg az *Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács Szervezeti és Működési Szabályzata*, valamint a KMK összeállítása *Az általános és szakkönyvtárak 1961. évi adatai* címmel. Megjelent a budapesti Egyetemi Könyvtár észrevétele a Párizsi Nemzetközi Katalógizálási Konferencia szabályzatához (5-6. szám), az OSZK munkatársainak a gondolatait közölték a párizsi konferencia anyagához (a 7. számban), és ugyanebben a számban kapott helyet *Iszlai Zoltán* beszámolója NDK-beli tanulmányútjáról. Barta Gábor és Lázár Péter összefoglalója a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet Dokumentációs Bizottságának párizsi üléséről a 8. füzetben jelent meg, itt látott napvilágot Bassola

Zoltán szemléje *Könyvtári problémák a holland szaksajtó tükrében* címmel, a 9-10. számban pedig több úti jelentés kapott helyet, itt jelent meg a *Könyvtártudományi kutatások 1963/65. évi programja* címmel pályázati felhívás is.

1963-ban a 2. számtól visszaesett a példányszám, 900-ról 650-re, és valamennyivel csökkent a terjedelme is, 339 oldalon jelent meg az előző évi 450-el szemben. Hat száma látott napvilágot a Figyelőnek öt füzetben (a 3-4. szám összevontan került az olvasókhoz). Apró tartalmi változás volt a használatot megkönnyítő válogatott éves tartalomjegyzék közlése a fontosabb cikkekről. Teljes tartalomjegyzéket azért nem közöltek, mert – mint olvasható – a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom című kurrens bibliográfia közreadja az összes hazai folyóirat cikkeit. A folyóiratban egyre nagyobb arányban szerepeltek magyar szerzők írásai, amelyek vagy a nemzetközi könyvtári élet szemléjét jelentették, vagy – kisebb mértékben – hazai eredményekről, fejlesztésekről számoltak be.

1964-ben növekedett az oldalszám, 466 oldalon látott napvilágot a Figyelő 6 száma 4 füzetben (vagyis két összevont szám készült). A példányszám ingadozott: az 1-2. 650, a 3-4. 700, az 5. 700, a 6. szám 720 példányban jelent meg. Az eredeti vagy fordításban közölt cikkek mellett állandósultak a rovatok: *Referátumok*, *Recenziók*, *Hírek*, *Elkészült fordítások jegyzéke*, a *Könyvtártudományi Szakkönyvtár gyarapodási jegyzéke*. A hazai szerzők írásait leginkább úgy lehetne jellemezni, mint tudatos törekvést a hazai könyvtári valóság megismerésére. Mindez a túlpolitizált könyvtári célok lassú módosulását, egy új könyvtári modell kidolgozásához vezető út egyes állomásait jelentették. Olyan közlemények jelzik ezt a szándékot, mint a KMK Módszertani osztálya által elvégzett vizsgálat publikálása (*Könyvtári munka elemzése tíz községben* címmel) két részben, vagy *Ughy Jenő Adatok a falusi lakosság saját könyvvél való ellátottságáról* címen közölt elemzése. Ebbe a sorba tartozik *Urbán László* írása is, a *Jelentés a reprezentatív statisztika bevezetésére vonatkozó vizsgálatról*, *Szilágyi Tibor* közleménye a KMK és az OMKDK közös felméréséről a

megyei könyvtárakban megszervezett műszaki tájékoztató részlegek működéséről. Az állomány avulását mutatta be két amerikai szerző, *R. E. Burton* és *R. W. Kebler* tanulmánya *Egyes természettudományos és műszaki szakterületek irodalmának „felezési ideje”* címmel. Az íráshoz kapcsolódóan *Horváth Tibor* irányításával a KMK szaktanfolyamának néhány hallgatója felmérést készített a kémiai szakirodalom magyarországi avulásáról a *Magyar Kémikusok Lapja* és a *Magyar Kémiai Folyóirat* 1958-1959-es évfolyamai alapján.

A következő évben, 1965-ben is hat szám jelent meg négy füzetben, összesen 460 oldal terjedelemben. A közreadott példányok száma 600 volt. A lap kiadójaként évek óta *Barabási Rezső*, a KMK igazgatója volt olvasható a kolofonban, az utolsó, 5-6. számban azonban két kiadó, a KMK és a *Népművelési Propaganda Iroda* szerepelt, és Barabási Rezső neve mellett *Nemes Iváné* is megtalálható. (A lap nyomdai előállítását ettől a számtól kezdve az NPI sokszorosító üzeme végezte egészen 1988 végéig.) A változás oka az volt, hogy felsőbb szervek döntése értelmében az OSZK sokszorosító üzeme felszerelésének egy részét a személyzettel együtt az újonnan alakult Népművelési Propaganda Irodának kellett átadni.³² Az éves tartalomjegyzék kolofonjában Bóday Pál mellett helyettes szerkesztőként feltűnik *Bánlaky Éva*.

A folyóirat a Tudományos és Szakkönyvtárak Módszertani Munkabizottságával közösen a könyvtári innováció elősegítése érdekében tapasztalatcserére hívta a szakmát, kérve, hogy az új eljárásokat, módszereket foglalják írásba és küldjék el a KMK-ba. Az eredményekről *Faragó Lászlóné* számolt be a lap hasábjain, megállapítva, hogy eredményes volt a felhívás és a jövőben célszerű lenne a közművelődési könyvtárakra is kiterjeszteni.³⁴ A hazai szaksajtó – közte a Könyvtári Figyelő – helyzetét tekintette át az OKDT 1965. november 26-ai ülése.³⁵ A vita során elhangzott, a könyvtári szaksajtó egészének kell biztosítania a könyvtártudomány és a könyvtári gyakorlat kérdéseit vizsgáló írásokat, ehhez azonban a lapok közötti jobb munkamegosztásra lenne szükség.

A feladatok megosztása ugyanis meglehetősen spontánul alakult ki, hiányzott a kellő tervszerűség az egyes lapok együttműködésében. A határozat Könyvtári Figyelőre vonatkozó része leszögezte, hogy a lap

„tekintse fő feladatának a magyar szakemberek tájékoztatását a külföld szakirodalmáról, összefoglaló tematikus szemlék, recenziók, fordítások, tömörítvények stb. formájában. Közölje emellett a magyar szakirodalom adatközlő részét: a fontosabb kutatási jelentéseket, felmérések adatait, statisztikákat stb. Tájékoztassa a könyvtárosokat a könyvtárügy országos jelentőségű eseményeiről. Munkáját tegye tervszerűbbé, a hazai szükségletek felmérése, laptervek készítése és szerkesztőbizottság működése révén. Jelenjék meg legalább kéthavonként, pontosan. Mérje fel, hogyan lehetne az előfizetők számát növelni. A nagyobb terjedelmű tematikus szemlék készítése érdekében szükség van a fordítási keretösszeg növelésére.”³⁶

A folyóirat 1965-ös és 1966-os évfolyamában folytatódott a korábban kibontakozó tendencia a hazai könyvtári valóság megismerésére a könyvtári szolgáltatások javítása céljából. Walleshausen Gyula Könyvtárügyünk irányításának rendszere c. írásában könyvtárszerkezeti problémát elemzett; Szente Ferenc a falusi könyvtári ellátás helyzetét vizsgálta (*A kis lélekszámú falusi települések könyvtári ellátottsága és a fejlesztés lehetősége*), Iszlai Zoltán pedig egy KMK-s felmérést ismertetett (*Az 1964. évben végzett helybenolvasási (olvasótermi) felmérés eredménye*). 1966-ban 6 szám jelent meg 4 füzetben, a 2-3. és 5-6. összevontan látott napvilágot. Az 5-6. szám új szerkesztő neve alatt jelent meg, Bóday Pál helyett Gerő Zsoltné jegyezte a Figyelőt. A füzetben külön lapon *Olvasóinkhoz* címmel közlemény jelent meg. A szerkesztőváltásról nincs szó benne, viszont elnézést kértek az olvasóktól a késedelmes megjelenésért és felsorolták a késés miatt később közlendő cikkek, összesen tizenhét dolgozat adatait.

1966-ra a Figyelő gyakorlatilag eredeti írásokat közlő folyóirattá vált. Az év során 48 önálló tanulmány, fordítás, tömörítvény vagy ismertetés jelent meg a kisebb ismertetések és hírek mellett.

A 48 nagyobb írás közül mindössze kilenc volt a külföldi eredetű, de ezek közül is két írás a magyar könyvtárüggyel foglalkozott (*Taylor, R.F.: Angol könyvtáros véleménye a magyar könyvtárügyről*, kivonatos fordítás; *Japán könyvtártudományi folyóirat a magyar könyvtárügyről* – a japán nyelven írt tanulmány angol nyelvű rezüméjének ismertetése). A Figyelő átalakulása nem nyerte el a szakma egyértelmű elismerését.

A Könyvtári Figyelő a KMK Tájékoztatási osztályán készült. Az osztály munkáját, elsősorban szakirodalmi tájékoztató tevékenységét a Művelődésügyi Minisztérium és az OKDT 1967. júliusában felülvizsgálta. A vizsgáló bizottság tagjai Borsa Gedeon, Fülöp Géza, Gallai Ervin, Kovács Ilona, Sebestyén Géza és Takács Miklós voltak. A jelentés 1967. július 27-én készült el.³⁷ Az anyag Figyelőre vonatkozó része megállapította, hogy fokozatosan bővült profilja, eredeti dokumentációs jellege eltűnt, „*Ma cikkeket, irodalomismertetéseket (tömörítvényeket és annotációk), híreket és címanyagot (bibliográfiák, fordításjegyzékek stb.) vegyesen közöl*”³⁸ Ez a túl széles profil azonban meghaladja a folyóirat lehetőségeit. A tartalom egyenetlen, ugyan érdemként méltánylandó a változatosságra törekvés, de a szerkesztés ötletszerű, hiányoznak a lerögzített és szigorúan betartott szerkesztési elvek. „*A főbaj valószínűleg a lap rendezetlen profilja.*”³⁹ A jelentés ezután leszögezte: „*A bizottság azon a véleményen van, hogy a Magyar Könyvszemle mellett (annak könyvtörténeti profilja miatt) valóban szükség lenne egy magas színvonalú folyóiratra a könyvtártudomány és dokumentáció elméleti kérdései számára. Erre azonban a Könyvtári Figyelő nem alkalmas, s a hiányzó könyvtári folyóirat kiadása nem is a KMK profiljába tartozik. Sokkal helyesebb lenne a Könyvtári Figyelő dokumentációs jellegét visszaállítani s ebből szervezni meg az elengedhetetlen referálólapot. Külön probléma, hogy a Könyvtári Figyelő is állandóan megjelenési zavarokkal küzd. Személyzeti fedezete – a Gyorstájékoztató miatt – nincs is. A régi évi 10 számból később 6 szám lett, de ez is „összevont” számokkal realizálódik*”.⁴⁰ Némileg nehezen érthető a jelentés azon része, miszerint ugyan

szükség van egy „magas színvonalú folyóiratra a könyvtártudomány és dokumentáció elméleti kérdései számára”, erre a feladatra azonban a Figyelő nem alkalmas, s a folyóirat megjelenítése nem is a KMK profiljába tartozik. Meg kellett volna jelölni azt az intézményt, amelyiknek feladata lehet és alkalmas is a lap kiadására. A problémák egyik gyökerére viszont helyesen mutatott rá az anyag, amikor megállapította, hogy a folyóiratnak nincs személyi fedezete, vagyis elégtelen anyagi eszközökből próbálja a lapot kiadni a KMK. A források tanúsága szerint a KMK évekkel később, 1971-ben reflektált írásban a felülvizsgálatra. Ebben a Figyelőt ért észrevételekről megállapították, hogy a folyóiratot „ért bírálat helyes volt, de igazságtalan, mert a Figyelő semmiféle támogatást nem kapott, ahhoz képest a legrangosabb periodikum má vált minden rendszertelensége ellenére.”⁴¹

A felülvizsgálati jelentés Figyelőre gyakorolt közvetlen hatása 1968-ban az volt, hogy az év során ismét dokumentációs lapként jelent meg, a közölt írások kivétel nélkül a külföld könyvtárügyével foglalkoztak, teljes vagy részleges fordítások, illetve szemletanulmányok voltak. Hat szám jelent meg, a 2-3. összevontan került az olvasókhoz. A 2-3. számig szerkesztőként Gerő Zsoltné neve szerepelt a lapon, a 4. számtól azonban lekerült neve a kolofonról, és ismét anonim módon szerkesztődött a Figyelő. Az év során azonban két alkalommal is szerkesztőségi cikk foglalkozott a lappal. Az utolsó, 6. számban megjelent írás egyfajta rövid áttekintés volt a folyóiratról.⁴² A másik szerkesztőségi közlemény a jövővel foglalkozott.⁴³ A KMK igazgatója által jegyzett cikk a következő évi átalakulást jelentette be. Az alapvető változások között említette az írás, hogy a Figyelő terjedelmének felét hazai szerzők elméleti, elvi-módszertani írásai, valamint hazai hírek, közlemények teszik ki. Másik részében „az eddigi – pontosabban az 1968. évi – gyakorlathoz hasonlóan a külföld legértékesebb szakmai tapasztalatait gyűjtjük témák szerint csokorba; közöljük a legújabb fordítások jegyzékét is, hogy megkönnyítsük a szakirodalom iránt érdeklődők munkáját. A Könyvtári Figyelőnek ez a jellege egyébként nem teljesen

új találmány: 1962-1967 közötti évfolyamaiban ilyesfajta helyes törekvések érvényesültek.”⁴⁴ Barabási bejelentette a formai változást is, eszerint évi négy számban jelenik meg, évente 40 ív terjedelemben és várhatóan A/4 formátumban lesz olvasható. A folyóirat irányítása is változik, a Figyelő az „OKDT és a KMK közös orgánuma lesz, élén szerkesztőbizottság áll. A tervek szerint a szerkesztőbizottság negyedévenként ülésezik és szabja meg a lap tartalmát.”⁴⁵

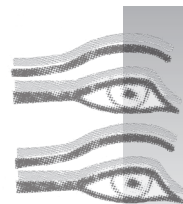
A folyóirat profiljában és irányításában bekövetkező változások kezdeményezője az OKDT volt. A grémium 1968. február 29-ei ügyvezető elnökségi ülése foglalkozott a Könyvtári Figyelő átszervezésével. A testület „A leendő A/4-es formátumú, 7 ív terjedelmű folyóiratnak két nagy rovatot javasolt: fele-fele arányban elméleti, illetve dokumentációs tartalommal.”⁴⁶

Jegyzetek

1. A Magyar Könyvszemle indulásáról és a szaksajtó kialakulásáról lásd POGÁNY György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története 1. rész = Könyvtári Figyelő, 7. (43.) évf. 1996. 4. sz. 584-595. p.
2. A Magyar Könyvtárosok Egyesületének története 1935-2009 : Jubileumi kiadvány. Szerk. Bényei Miklós. Bp.: Magyar Könyvtárosok Egyesülete, 2011. 758 p.
3. SEBESTYÉN György: Az egyetemi könyvtárosképzés ötven éve. Az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének rövid története. Bp.: ELTE Eötvös K., 2001. 198 p.
4. Lásd erről KATSÁNYI Sándor: Séta ideáink bölcsőhelye körül = Könyvtáros, 41. évf. 1991. 1. sz. 5-8. p. és POGÁNY György: A megyei könyvtárak funkcióinak változása a rendszerváltoztatásig a jogszabályok és koncepciók tükrében = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 22. évf. 2013. 11. sz. 3-21. p.
5. A KMK megalakulásáról, működéséről „Kell egy műhely!” A Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) negyven éve. (Szerk. Kovács Katalin, Murányi Lajos, Dippold Péter) = Könyvtári Figyelő 20. (56.) évf. 2010. 4. (Különszám)
6. A Bibliotekar magyarul is megjelenik = A Könyvtáros, 3. évf. 1953. 4. sz. 18. p., MALÁN Magda, H.: A Magyar-Szovjet Társaság Könyvtártudományi Szakosztálya = Magyar Könyvszemle, 71. évf. 1955. 1-2. sz. 137. p.
7. Idézi KATONA Jenő: Hívjunk harcba minden dolgozót a béke megvédésére = A Könyvtáros, 3. évf. 1953. 7. sz. 1. p.

8. WALDAPFEL Eszter, V.: Az Országos Széchényi Könyvtár a felszabadulás óta In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1956. Bp.: OSZK, 1958. 23. p.
9. SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa: Könyvtári Figyelő. Repertórium 1955 – 1974. Bp.: Népművelési Propaganda Iroda, 1978. 9. p.
10. Lásd az 5. jegyzetben idézett művet.
11. A Könyvtári Figyelő ötödik évfolyama elé = Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 1. sz. 1-2. p.
12. Könyvtári Figyelő, 5. évf. 1959. 8. sz. 51. p.
13. TOMBOR Tibor: Új feladatok, új utak előtt a „Könyvtári Figyelő” = Magyar Könyvszemle, 77. évf. 1961. 2. sz. 213-214. p.
14. [RÁCZ Aranka, N.] N.R.A.: A KMK dokumentációs csoportjának értekezlete és felhívása = OSZK Híradó, 2. évf. 1959. 12. sz. 7-8. p.
15. A programról TOMBOR Tibor két fórumon is beszámolt, a két közlemény kiegészíti egymást. Az első a 13. sz. jegyzetben i.m., a másik TOMBOR Tibor: A Könyvtári Figyelő fejlesztésének problémái. A „Szakmai megbeszélések sorozatá”-nak első vitája = OSZK Híradó, 3. évf. 1960. 10. sz. 216-218. p.
16. TOMBOR, OSZK Híradó, 216. p.
17. Uo. 216. p.
18. Uo. 217. p.
19. Uo. 217. p.
20. Uo. 217. p.
21. Uo. 217. p.
22. Uo. 216. p.
23. Uo. 217. p.
24. Uo. 217. p.
25. Magyar Könyvszemle, 77. évf. 1961. 4. sz. 357-358. p.
26. BEREZKY László: A Magyar Könyvszemle új programjáról = A Könyvtáros, 12. évf. 1962.6. sz. 323-324. p.
27. VARGA Béla: Vitatkozzunk gondjainkról! = A Könyvtáros, 14. évf. 1964. 3. sz. 140-142. p.; az idézet 141. p.
28. KÓHALMI Béla: Könyvtáros-gondok és a Magyar Könyvszemle = A Könyvtáros, 14. évf. 1964. 6. sz. 325-326. p., az idézet 326. p.
29. KERTÉSZ Gyula: Értékelés, tervezés, „harci feladatok” és a könyvtári szaksajtó = A Könyvtáros, 14. évf. 1964. 8. sz. 462-464. p., az idézet 464. p.
30. MOLNÁR Ágnes – SZENTMIHÁLYI János: A bibliográfia kérdéseivel foglalkozó újabb külföldi irodalom. Válogatott jegyzék = Könyvtári Figyelő, 7. évf. 1961. 5. sz. 343-362. p.
31. Bóday Pál működéséről: HORVÁTH Tibor: A véletlen és a predesztináció 70 éve. Tisztelet Bóday Pálnak = Könyvtáros, 41. évf. 1991. 5. sz. 262-265. p., KÖVENDI Dénes: Bóday Pál (1921-2009) emléke = Könyvtári Figyelő, 19. (55.) évf. 2009. 1. sz. 61-64. p.
32. Az Országos Széchényi Könyvtár működése az 1965-1966. években In: Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1965-1966. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 1967. 37. p.
33. Tapasztalatcsere megindítása = Könyvtári Figyelő, 11. évf. 1965. 1. sz. 15. p.
34. FARAGÓ Lászlóné: A tapasztalatcsere eddigi eredményei = Könyvtári Figyelő, 11. évf. 1965. 5-6. sz. 327-332. p.
35. Az OKDT határozatai a könyvtárügyi szaksajtó továbbfejlesztésére = Könyvtáros, 16. évf. 1966. 1. sz. 25-26. p.
36. Uo., 26. p.
37. Jelentés a KMK tájékoztató munkájának felülvizsgálatáról. Bp., 1967. július 27. Gépirat. 32 lev. (Könyvtári Intézet Szakkönyvtára, 4-3079)
38. Uo. 4. p.
39. Uo.
40. Uo.
41. A Tájékoztatási Osztály tevékenysége és az 1967. évi felülvizsgálat javaslatainak végrehajtása. Bp.. 1971. január. Gépirat. 2. lev. (Könyvtári Intézet Szakkönyvtára, 4-3803)
42. Néhány tájékoztató adat a Könyvtári Figyelőről = Könyvtári Figyelő, 14. évf. 1968. 6. sz. 544-545. p.
43. BARABÁSI Rezső: A következő évfolyam elé = Könyvtári Figyelő, 14. évf. 1968. 6. sz. 425-426. p.
44. Uo. 425. p.
45. Uo. 426. p.
46. GERŐ Gyula: Magyar könyvtártörténeti kronológia 996-2007. 1. kötet. Bp.: Könyvtári Intézet, 2009. 311. p.; RÁCZ Ágnes: A Könyvtártudományi és Módszertani Központ története dátumokban = Könyvtári Figyelő, az 5. sz. jegyzetben i.m. 828. p.

Beérkezett 2014. január 7.

Könyvművészet és bibliofília a két világháború közötti kiállításokon

FARKAS Judit Antónia

Magyarországon a 19–20. század fordulóján került előtérbe a könyvek művészi kiállításának fontossága. A művészi szempontok és a legújabb grafikai irányzatok ismerete egyre hangsúlyosabb szerephez jutott a könyvnyomtatásban, ami abban is megnyilvánult, hogy a nyomdászok mellett művészek is kezdtek részt venni a könyvek tervezésében, díszítésében. Az első világháború éveiben fokozatosan megnőtt az érdeklődés az igényesen előállított, kis példányszámú, számozott és dedikált, kortárs grafikusok által illusztrált, úgynevezett amatőr, azaz bibliofil könyvek iránt. A tipográfia és könyvművészet megújulása a háború miatt ugyanakkor csak a húszas évek elején érezte hatását szélesebb körben. Nem csupán a bibliofil és könyvművészeti mozgalom intézményesülését és szervezeti kereteinek kiépülését vonta maga után, hanem az alkalmazott grafika kiemelkedő sikereihez is hozzájárult.¹ A művészien megtervezett és

az átlagosnál nagyobb műgonddal előállított könyvek készítése, vásárlása és gyűjtése iránti megnövekedett érdeklődés abban is megmutatkozott, hogy 1920-tól megszaporodtak a szép könyvekkel foglalkozó kiállítások.

Az Ernst Múzeum, a Magyar Bibliophil Társaság és az Országos Széchényi Könyvtár

A könyvek művészi kiállításának fontossága és a könyvgyűjtésnek a magyar művelődésben betöltött szerepe elsőként 1882-ben az Iparművészeti Múzeum országos könyvkiállításán került reflektorfénybe. A nagyszabású tárlaton a magyarországi könyvnyomtatás és könyvkötészet fejlődésével és a legjelentősebb kortárs könyvgyűjtők gyűjteményeivel is megismerkedhetett a közönség. Ez volt az első alkalom, hogy a könyvek bevonultak egy múzeum falai közé.² Bár az eseménynek, amelyről illusztrált kiadvány és

rövid kalauz is készült, jó volt a fogadtatása és nagy sajtóvisszhangot váltott ki, sem a művészi ipar körébe tartozó könyvdíszítés, sem pedig a könyvgyűjtés nem állt azon a fejlettségi fokon és nem élvezett akkora társadalmi támogatottságot, hogy követésre talált volna. Ezzel is magyarázható, hogy csaknem négy évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy újra jelentős könyvkiállítást rendezzenek Budapesten.³

1919 végén, hosszú idő után először, *Ernst Lajos* vállalkozott arra, hogy könyvkiállítást rendez a fővárosban. Az ismert könyv- és műgyűjtő Nagymező utcai múzeumában *Kellner István* antikvárius, kiadó értékes bibliofil könyvritkaságokat, luxus- és művészeti kiadványokat tartalmazó könyvkészletének legszebb 20. századi példányait állította ki. Kellner a tárlattal és a tárlathoz készült könyvjegyzékkel egyrészt a ritka és szép kiadványokra, grafikákra szakosodott, frissen megnyitott Koronaherceg [ma Petőfi Sándor] utcai antikváriumára kívánta felhívni a figyelmet, másrészt kedvet akart csinálni a művészi könyvek vásárlásához és gyűjtéséhez:

„Az Ernst-múzeum megtisztelő felhívásának, hogy a magyar közönségnek könyvesboltom amatőr és luxuskiadványait mutassam be, annál nagyobb örömmel tettem eleget, mivel a magyar bibliofil közönségnek ritkán van alkalmam, hogy könyvkiállításokat láthasson.

Míg Németországban, Franciaországban és Angliában egymást érik a szakszerűen megrendezett könyvkiállítások, amelyek kulturális és művészi jelentősége letagadhatatlan, addig nálunk csak néhány lelkes amatőr láthat együtt válogatottan szép könyveket. Ezen a kiállításon a nagyközönség is meggyőződhetik arról, hogy a könyvkiadás ma már jelentős nivót ért el. Fel kell kelteni az érdeklődést a szép köntösű értékes könyvek iránt, és ha ez csak némiképp sikerült, úgy ez a kiállítás elérte célját.”⁴

A művészi könyv reprezentatív könyvkiállításokon történő népszerűsítésében az első hazai könyvbarát egyesület, a *Magyar Bibliophil Társaság* játszotta a legfontosabb szerepet. A szervezet a korlátozott példányszámú, számozott bibliofil illetménykötetek megjelentetésével, évenkénti könyvversenyekkel és kiállításokkal

kívánt a szép könyvnek és bibliofilának minél több hívet szerezni, a művészi könyvkiadást előmozdítani, és bemutatni a legújabb könyv- és könyvtártörténeti kutatások eredményeit. A két háború között kilenc jelentős tárlatot rendezett az Iparművészeti Múzeumban, amelyek a könyvgyűjtés és könyvművészet változatos témaköreit ölelték fel.⁵

1921-ben első kiállításukon a 20. századi tipográfiai és könyvkötészeti törekvéseket mutatták be csaknem háromszázötven könyv segítségével. A korábbi évtizedek legszebb külföldi kiadványai mellett hetvenkilenc magyar könyvet is kiállítottak nyomdák és könyvkötések szerint csoportosítva. A kiállításon a közönség nem csupán a hazai könyvtervezés magas színvonaláról győződhetett meg, hanem megtekinthette mindazoknak a magyar kiadóknak, nyomdáknak, könyvkötészeteknek és könyvművészeknek a munkáit is, akiknek fontos szerepük volt a tízes–húszas évek művészi könyveinek létrejöttében.

1921-ben a 18–20. század hazai és külföldi illusztrált ifjúsági és gyermekkönyveinek legjavát, 1922-ban a főváros múltjával kapcsolatos 15–19. századi nyomtatott munkákat, 1925-ben pedig a magyar könyvkiadás legszebb szépirodalmi témájú köteteit gyűjtötték egybe.

A Társaság a könyvillusztráció történetét egymást követő kiállításokon kívánta bemutatni a nagyközönségnek. Terveit azonban csak két kiállítás erejéig tudta megvalósítani. *„A nyomtatott könyv díszítése”* című tárlatsorozat első része 1923-ban a legrégebbi technikával, a fémetszettel foglalkozott. A kiállításon 15–16. és 19. századi külföldi és magyar illusztrált kiadványokat és önálló grafikai lapokat mutattak be. Tizennégy évvel később, 1937-ben nyílt meg *„A rézmetszettel díszített könyv”* című kiállítás, amelyen közel háromszáz 16–20. századi külföldi és magyar vonatkozású illusztrált könyvet vonultattak fel. Mivel a rézmetszetes könyv a 18. századi Franciaországban élte fénykorát, a francia könyvművészet e fontos periódusának szentelték a legnagyobb figyelmet.

1930-ban gróf *Vigyázó Ferenc* Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozott régi könyvtára legértékesebb köteteiből válogattak, az 1932-es

nemzetközi könyvművészeti és grafikai kiállításon az 1920–1931 között készült könyveket és alkalmazott grafikai munkákat, 1936-ban korábbi elnöküknek, *Végh Gyulának* a régi magyar művészi könyvkötésekről készült színes rajzait állították ki.

A témához legjobban értő könyvtárosok, könyv-, irodalom- és művészettörténészek által rendezett tárlatok legnagyobb hozadéka az volt, hogy a hazai köz- és magánkönyvtárak korábban rejtve maradt értékei, valamint a hazai könyvgyűjtők nyilvánosságot kaptak. A bibliofil egyesület kiadványaival ugyanakkor a nemzetközi könyves, iparművészeti seregszemlén is jelen volt.

A Magyar Bibliophil Társasággal több ízben együttműködő *Országos Széchényi Könyvtár* is kivette a részét a könyvkiállítások szervezéséből. 1923-ban egy nagyszabású Petőfi-emlékkiállításnak, 1927-ben pedig a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda alapításának 350. évfordulójára rendezett jubiláris kiállításnak adott otthont. A tárlatok *Fitz József* igazgatósága alatt szaporodtak meg. Fitz, aki már a pécsi Egyetemi Könyvtár vezetőjeként is fontos feladatának tartotta, hogy a közönség is megtekinthesse a könyvtár ritkaságait, 1934 szeptemberében a havonkénti kiállítások programjával kezdte meg főigazgatói működését.⁶ Az időszaki könyv- és könyvtártörténeti tárlatokat az olvasóteremhez vezető folyosón található tárlókban, a könyvtár bejáratánál rendezték meg. A magyar törvényalkotás múltjának nyomtatott forrásai mellett többek között a protestáns magyar könyvnek, a könyvtár első világháborús levelezőlap-gyűjteményének és grafikai albumainak, Batsányi János, Kisfaludy Sándor, Madách Imre és Széchényi István könyvtárának, a Rákóczi-kori nyomtatványoknak és kéziratoknak, valamint Végh Gyula kötéstörténeti gyűjteményének is szenteltek egy-egy kamara-kiállítást. 1935-től állandó bemutatóval is várták a látogatókat: a Todoreszku-terem két nagy tárlójában állították ki az intézmény huszonkilenc pazar szépségű Corvináját.⁷

Az intézmény 1934 novemberében a szép magyar könyvnek is szentelt egy önálló kiállítást, amelyen százötven 1473 és 1933 között készült

művészi kiadványt mutattak be. Fitz József és *Hunyady József* a következő elv alapján válogatta össze a hét tárlóban elhelyezett könyvet:

„A száz legszebb magyar könyvet akartuk kiállítani. De voltak, akik azt mondták, a »szép« viszonylagos fogalom, egyéni vélemény, s az egyik ember ezt, a másik amazt véli »szép«-nek, sőt »legszebb«-nek. [...] Feleletként a »szép könyv« fogalmát határoztuk meg: szép az a könyv, mely a nyomdászati eszközök leggondosabb felhasználásával a maga kora stílusának hű kifejezője.”⁸

A kronologikus sorrendben kiállított könyveket a következő csoportok alapján rendezték el: 15. század; humanista könyvnyomtatók (16. század); barokk könyvnyomtatók (17–18. század); empire és biedermeier (a 19. század első és második fele); 20. század. A 20. századi könyvtermésből negyvenhárom kiadványt, többek között a Kner, Tevan, Biró Nyomda, a Tálts, az Egyetemi Nyomda, a Franklin Társulat, az Athenaeum és a Magyar Bibliophil Társaság legszebb köteteit választották ki. A katalógus tételesen felsorolta a kiadványok könyvészeti adatait. A Könyvtári Szemle oly módon népszerűsítette a programot, hogy november 5-én és 20-án megjelent számát a kiállításához kapcsolódva a szép könyv méltatásának szentelte. Többek között a Magyar Bibliophil Társaság elnökétől, *Enyvvári Jenőtől*, tipográfusoktól, grafikusoktól és könyvgyűjtőktől (pl. *Kner Imre, Jaschik Álmos, Buday György, Szemlér Lőrinc*) közölt egy-egy cikket a művészi könyvről, a hazai könyvművészet és könyvillusztráció történetéről. A szép magyar könyv népszerűsítéséhez a folyóirat azzal is hozzájárult, hogy november 5-i számához csatolta a Kner Nyomda kiadványainak jegyzékét, karácsonyra, pedig előfizetőinek ajándékképpen megküldte a kiállítás katalógusát. A könyvtár a nagy közönségsikerre való tekintettel következő tárlatán a művészi könyvkötés történetét mutatta be, aminek az összeállítására és megrendezésére ismét Hunyady Józsefet kérte fel.⁹ Fontos megemlíteni, hogy a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága bemutatkozó kiállításán 1930-ban és az Iparművészeti Társulat Györgyi Kálmán emlékkiállításán 1934-ben is szerephez jutottak a szép magyar könyvek.

Külföldi könyvvásárok és könyvkiállítások

A két háború között Európában is megsza-
porodtak a könyvvel kapcsolatos tárlatok. A Ma-
gyar Bibliophil Társaságnak, a tipográfusokat
és grafikusokat tömörítő *Magyar Könyv- és
Reklámművészek Társaságának* és a mindkét
egyesületben vezető tisztséget betöltő – előb-
binek választmányi tagja, utóbbinak alelnöke –
Kner Imrének oroszlánrésze volt abban, hogy a
magyar nyomdászok, kiadók és könyvművészek
munkái a külföldi eseményeken feltűnést keltet-
tek és jó szakmai fogadtatásban részesültek.¹⁰

Hosszú idő után az 1922. májusban megnyílt
I. Firenzei Nemzetközi Könyvvásár (*I. Fiera
Internazionale del Libro, Firenze*) volt az első
nagyszabású külföldi seregszemle, amelyen a
hazai könyves szakma bemutatkozott. A válság-
ban levő olasz könyvpiac a különböző nemzetek
könyvtermésének és a könyvkészítés különféle
területeinek bemutatásával kívánta fellendíteni
a könyvek iránti keresletet, népszerűsíteni az
olvasást. Az 1. világháborúból vesztes félként
kikerülő Olaszország számára a könyvmustra
arra is kedvező alkalmat teremtett, hogy új kul-
turális, politikai és kereskedelmi kapcsolatokat
építsen ki. Bár az eredeti szándékkal ellentétben
a könyvek adás-vétele szempontjából nem volt
sikeres a kezdeményezés, a nagyszámú belföldi
és külföldi látogatónak köszönhetően – számuk
a hivatalos becslések szerint elérte a százezret
– jelentős bevételekhez jutott a kereskedelem
és vendéglátóipar, kulturális téren pedig kimon-
dottan sikeres volt a vállalkozás. A vendéglá-
tók nem csupán az olasz könyvkiadás legújabb
eredményeiről adtak számot, hanem különálló
kiállításokon az olasz könyvkultúra egyéb terü-
leteit is bemutatták. Rajtuk kívül kilenc állam,
Franciaország, Lengyelország, Magyarország,
Nagy-Britannia, Németország, Románia, Spa-
nyolország, a Szovjetunió és az USA vett részt
az eseményen.¹¹

Ami Magyarországot illeti, a könyves szakma
nagy súlyt helyezett arra, hogy a háború utá-
ni első nemzetközi eseményen minél nagyobb
számban vegyenek részt a kiadók. A *Könyvki-
adók és Könyvkereskedők Országos Egyesü-*

lete kiadói szakosztálya felkérésére a Magyar
Bibliophil Társaság elnöke, Végh Gyula állította
össze az anyagot. A magyarok oly módon kíván-
ták reflektorfénybe állítani az ország kulturális
és tudományos eredményeit, hogy húsz jelentős
kiadóvállalat és antikvárium mellett harminc
tudományos és közművelődési intézet, vala-
mint egyesület könyveit is kiállították. Ebben a
vonatkozásban egyedülálló módon jártak el: a
magyar kultúra széles körű bemutatására és a de-
korativitásra helyezték a hangsúlyt. A résztvevők
közül elsősorban a Magyar Bibliophil Társaság,
az Amicus Kiadó, a Kner és Tevan Nyomda, a
Genius, a Franklin Társulat, Stemmer Ödön és
Ranschburg Gusztáv antikváriumának könyvei
tanúskodtak a magyar könyvkiadás és könyv-
művészet magas színvonaláról. A Könyvkiadók
és Könyvkereskedők Országos Egyesülete az
eseményre megjelentetett egy tizenöt oldalas,
francia nyelvű kiadványt is, amely *Erdősi Károly*
tanulmányát és a kiállítók legfontosabb adatait
tartalmazta.¹²

A könyvvásárnak olyan kedvező volt a fogadta-
tása, hogy azt 1925-ben, 1928-ban, majd 1932-
ben is megismételték. Magyarország az 1928-as
és az 1932-es mustrán vett újból részt, és mind-
két eseményen jelentős modern könyvművészeti
anyaggal szerepelt. 1928-ban a könyvművészet
iránt elkötelezett kiadók és társulatok közül
a Magyar Bibliophil Társaság, az Egyetemi
Nyomda és az Amicus volt jelen. *Kner Erzsé-
bet*, *Jaschikné Müller Mária* és az Iparrajz-
iskola növendékei pedig művészi könyvkötések-
kel szerepeltek. Az Amicus Kiadó tulajdonosa,
Reiter László könyvművészeti munkásságáért
elismerő oklevelet kapott. Az 1932-es kiállítá-
son *Fáy Dezső*, *Molnár C. Pál* és Reiter László
könyvillusztrációinak csaknem teljes sorozatát
kiállították.¹³

A két, majd háromévenként megrendezett mon-
zai (1923, 1925, 1927, 1930), illetve milánói
(1933, 1936) nemzetközi iparművészeti sereg-
szemlén (*La biennale/triennale di Monza*, *La
triennale di Milano*) is rendszeresen bemutat-
koztak a művészi könyvek: a legtehetségesebb
magyar könyvtervezőket, grafikusokat többször
kitüntették.¹⁴

A modern sokszorosítóipart, könyv- és reklám-kultúrát népszerűsítő nemzetközi seregszemlék tekintetében a 20. század első felében Németország járt az élen. A könyvnyomtatás, könyvkereskedelem, alkalmazott grafika és reklámművészet terén megszerzett vezető szerepét a weimari időszakban tovább erősítette. A nagysikerű nemzetközi kiállítások a vizuális művészetek, tömegkultúra és kommunikáció gyorsiramu fejlődéséről számoltak be és mintául szolgáltak más külföldi rendezvények számára is.¹⁵

Az első világháborút követően a magyar könyvtervezők számára a Verein Deutscher Buchkünstler (Német Könyvművészek Egyesülete) szervezésében 1927. június 5. és szeptember 30. között megrendezett lipcsei *Internationale Buchkunst-Ausstellung* (Nemzetközi Könyvművészeti Kiállítás) jelentette az egyik legfontosabb szakmai kihívást. Az esemény nemcsak azért volt jelentős, mert Lipcse volt Európa könyvkereskedelmének nagy múltú központja – *Stemmer Ödön* kifejezésével élve a „könyv Rómája”¹⁶ –, hanem ez volt az első nagyszabású németországi könyves seregszemle a nagysikerű 1914-es lipcsei BUGRA (*Internationale Ausstellung für Buchgewerbe und Graphik* = Nemzetközi könyvnyomdászati és grafikai kiállítás) óta. Míg a háború kitörése miatt félbeszakított eseményen a reklám- és kereskedelmi grafika kapta a főszerepet, addig az 1927-es kiállítást teljes egészében a könyvművészetnek (kézi és kiadói könyvkötés, írásművészet, szedés, illusztráció, könyvgrafika) szentelték. Reklám- és szabad grafika csak abban az esetben szerepelhetett, ha annak köze volt a könyvhöz, éppen ezért az eseményre kizárólag könyvművészek és könyvtervezők kaptak meghívást: ezeregyszáz művész hozzávetőleg huszonkétezer művét állították ki. A lipcsei *Museum der bildenden Künste* (Szépművészeti Múzeum) földszinti kiállítóterében a németeknek huszonegy, a külföldi országoknak tizennyolc termet bocsátottak a rendelkezésére. A világ legszebb gyermekkönyveit is bemutat-ták. A kiállítandó anyagról az egyes országok illetékes grémiumai döntöttek.¹⁷

A magyar csoport anyagát a rendezőség felkérésére Kner Imre állította össze Végh Gyulával és

Kozma Lajossal közösen. Az volt az elgondolá-suk, hogy a legkiválóbb minőségű, azaz „kevés, de nagyon választékos” munkával reprezentálják a magyar könyvdíszítő művészet legjellegzete-sebb irányait. Nekik is nagy szerepük volt ab-ban, hogy a magyar tipográfusok, grafikusok és könyvkötőművészek kiállított címlapjai, könyv-oldalai, könyvillusztrációi, könyvdíszei, ex lib-risei és könyvtáblái igen jó szakmai fogadtatás-ban részesültek.¹⁸ *Julius Zeitler* a *Könyvbarátok lapja* című folyóiratban a külföldi szakmai körök elismerő véleményét osztva a következőképpen nyilatkozott a magyarok szerepléséről:

„A magyarok a katalógusban túl szerényen jelen-nek meg. Valójában, hála Kozma Lajos és Kner Imre közreműködésének, igen reprezentatív a ki-állításuk. Mindkét művész munkásságát Németor-szágból már régóta nagyra becsülik. Előbbit met-szetszerű könyvdíszjeiért és címformáiért, utóbbit pompás nyomásáért. Tipográfiai jellegzetesek Csabai Ékes, Gróf József és Jeges Ernő [...]. Az illusztráció terén az ismert Divék mellé elsőran-gú finom metszeteikkel s körjaikkal Fáy Dezső, Dankó Ödön és Jaschik Mária sorakoznak. Könyvtáblákat Kozma, Végh Gusztáv, Kner Er-zsébet, Jaschik Álmós, Ács Géza, Galamb József, Balogh József állítottak ki. [...] az a mód, amellyel a magyarok a könyvművészetben új utakat keres-nek, kiemeli őket a többi haladó nemzet közül s az ő csoportjukat a Könyvművészeti Kiállítás egyik fontos részévé tette.”¹⁹

A szervezők elismerésük jeléül Kner Imrét, Kozma Lajost, Fáy Dezsőt és Végh Gyulát a könyvművészet és a kiállítás szervezése terén kifejtett munkásságáért a *Verein Deutscher Buchkünstler* levelező tagjává választották. A mainzi Gutenberg-Museum vezetője pedig fel-kérte Kner Imrét, hogy a legkiválóbb modern magyar könyvművészek munkáiból állítson ösz-sze egy anyagot állandó kiállításuk részére.²⁰ Kner Imre és a Magyar Könyv- és Reklámmű-vészek Társasága a lipcsei kiállítást követően is szoros kapcsolatban volt a német könyvművé-szekkel, és több ízben együttműködött velük.²¹ A kölcsönös támogatás abban is megmutatkozott, hogy a német egyesület elnökét, *Hugo Steiner-Pragot* (1880–1945) levelező tagjukká választ-tották. A széles körben ismert lipcsei tipográ-

fus-könyvtervezőnek köszönhetően a magyar könyvművészek, grafikusok az 1928-as kölni PRESSA-n (Internationale Presse-Ausstellung = Nemzetközi Sajtókiállítás) és az 1932-es lipcsei Goethe-kiállításon is részt vettek. Az egyik legjelentősebb, negyvennégy ország részvételével zajló kölni rendezvény a gyorsan fejlődő hírszolgáltatást és a sajtót állította a kiállítás-sorozat középpontjába.²² Külön blokkot alkotott ugyanakkor „a szűkebb értelemben vett könyvtermelés technikai és művészeti szemléje” a következő alcsoportokkal: „a nyomtatás szépsége, a szép és olcsó könyv, a gyárikötések, a kézikötések, a kézírásos könyvek, az illusztrációk, valamint az ügyesen összeállított bibliofil mintakönyvtár.”²³ Az általános könyvművészeti részleg mellett létrehoztak egy újkori könyvművészeti szekciót (Neuzeitliche Buchkunst), amelynek keretében összeállították az Európa jelenkori könyvművészete (Europäische Buchkunst der Gegenwart) című részt is. Utóbbit Hugo Steiner-Prag rendezte, aki megkérte Kner Imrét, hogy azon a magyar könyvművészek is vegyenek részt. A gyomai tipográfus a még egyben lévő lipcsei anyag kiegészítését és újbóli kiállítását javasolta. (Kner egyébként a magyar nyomdászatot, könyvkiadást és sajtót bemutató anyag összeállításában is segített, amelyet a külföldiek központi kiállításán egy különálló épületszárnyban lehetett megtekinteni.)

Mivel a kiállítás a lipcseinél nagyobb szabású volt, és nem csupán a könyvművészetre szorítkozott, szélesebb körű bemutatkozási lehetőséget biztosított a magyar nyomdászatnak. Ez abban is megmutatkozott, hogy a seregszemle magyar kormánybiztosa, a kormányzati körökkel kiváló kapcsolatokat ápoló *Czakó Elemér*, az Egyetemi Nyomda főigazgatója nagyarányú állami támogatást kapott a sikeres szereplés megszervezésére.²⁴

Steiner-Pragék következő, 1932-es könyvművészeti kiállításukat Goethe a világ könyvművészetében (*Goethe in der Buchkunst der Welt*) címmel rendezték meg Lipcsében, a költőfejedelmének 100. évfordulója alkalmából.²⁵ A Verein Deutscher Buchkünstler által szervezett kiállítás három csoportból állt: különböző

nyelvű Goethe-kiadásokból, Goethe illusztrációkból és a „Száz nyomdász tiszteleg Goethe előtt” grafikai lapokból. Steiner-Prag ismét Kner Imrét kérte meg a magyar anyag összeállítására. Mivel a gyomai könyvtervező a Genius és a Pantheon kiadványain kívül nem talált megfelelő színvonalú magyar kiadású Goethe-könyvet, elhatározta, hogy az eseményre megjelentet egy kiadványt *Turóczi-Trostler József* és *Szabó Lőrinc* műfordításaival. Ennek eredményeként született meg *Az örök Goethe* című három kötetes szép antológia.²⁶ Kner az új kötetek mellé beválogatta két korábbi kiadványát is, a *Monumenta Literarum* sorozat és a *Kísértethistóriák* egy-egy Goethe novelláját. Az illusztrációs részt a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága grafikus tagjainak munkáiból állította össze, a grafikai műlapokat pedig Kner Imre, *Kner Albert* és *Tevan Andor* készítette. A magyar csoport anyaga ismét nagy szakmai és közönségsikert aratott.

Az 1927-es lipcsei rendezvény sikerén felbuzdulva, a francia könyvművészek elhatározták, hogy a következő nagyszabású nemzetközi kiállítást Párizsban rendezik meg. Utoljára 1925-ben, az *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes* (díszítőművészeti és modern ipari nemzetközi kiállítás) keretében jutottak szerephez a művészien elkészített könyvek a francia fővárosban. Ezzel szemben az 1931-es *Salon International du Livre d'Art* (Nemzetközi könyvművészeti kiállítás) című seregszemlét – az 1927-es német tárlathoz hasonlóan – a könyvművészet elmúlt húsz éves fejlődésének szentelték.²⁷ A felhívás szerint a könyvművészek nyomtatott és autográf lapokat, illusztrációkat, könyvkötéseket is kiállíthattak. Ezek mellett gyermekkönyvvel, ex librisszel, kiadói szignettel, modern és régi betűmintákkal és néhány történeti szempontból jelentős régi könyvvel is be lehetett mutatkozni. A párizsi Petit Palais des Beaux Arts-ban 1931. május 20. és augusztus 15. között megrendezett kiállítás magyar csoportjának összeállítására ismét Kner Imrét kérték fel. A rendezésben a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága főtítkára, *Naményi Ernő* és *Végh Gyula* is részt vett. Az

illusztrátorok közül többségükben a könyv- és reklámművészek voltak jelen. A könyvkiadók-tól, nyomdaktól és könyvkötészetektől többek között az Amicus Kiadó, a Magyar Bibliophil Társaság, a Dante, az Egyetemi, a Hungária, a Tevan, a Kner, a Biró Miklós és a Pápai Ernő nyomda, a Rózsavölgyi és társa, Sacelláry Pál és Kner Erzsébet legszebb kiadványait tekinthették meg a látogatók.

A magyar könyvtervezők és kiadók további reprezentatív kiállításokon és kisebb tárlatokon is sikeresen képviselték a magyar könyvművészetet: így az 1924-es zürichi grafikai kiállítás, az 1927-es firenzei nemzetközi grafikai kiállítás, 1929-es barcelonai világkiállítás, 1932-es lyoni modern könyvművészeti kiállítás, 1936-os és 1939-as Velencei Biennále, 1937-es párizsi világkiállítás, 1938-as prágai nemzetközi könyvművészeti kiállítás, 1939-es zágrábi tavaszi vásár. Érdemes kiemelni az 1937-es párizsi világkiállítást, amelyen a magyar könyvek újabb sikert arattak: a Kner Nyomda kiadványai három díjat kaptak, és a kiállításhoz készült *Le livre hongrois* (A magyar könyv) című illusztrált kiadvány is elismerésben részesült.²⁸

Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás, 1937

Az eddig bemutatott hazai és nemzetközi kiállítások tapasztalatai, tanulságai a magyar könyvkultúra és nyomdaipar egyik legjelentősebb eseményén, az 1937-es Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállításon összegződtek.²⁹ A Műcsarnokban rendezett reprezentatív tárlat több tízezer nyomtatvány segítségével mutatta be a hazai nyomdászat fejlődését. Átfogó képet adott a betű, írás, illusztráció, könyv-, reklám- és plakátművészet történetéről, a nyomtatvány anyagáról, a nyomtatás folyamatáról és eszközeiről, a sajtó működéséről, a nyomdaipar gazdasági, kulturális és társadalmi összefüggéseiről. Fitz József következőképpen foglalta össze a kiállítás jelentőségét:

„Meg akarja mutatni, mit tudott és mit tud a magyar nyomdászat. Kiállította a legszebb magyar könyveket, hogy lássuk a csúcsteljesítményeit; kiállította a különböző korok és stílusok sok jellegzetes kiadványát, hogy szemléltesse termelése

*átlagos minőségét; s a nyomtatványok legkülönbözőbb fajait képviselő példányok tömegével, továbbá grafikonokkal, térképekkel és statisztikákkal fogalmat ad e termelés mennyiségéről is. Mindezzel megvilágítja jelentőségét az általános kultúra, a nemzet és a Kárpátok medencéjében élt és élő egyének millióinak életében.”*³⁰

Az 1937. augusztus 15-től szeptember 19-ig nyitva tartó tárlat megrendezésének apropóját az adta, hogy Budapesten tartották az *V. Nemzetközi Nyomdászkonferenciát*. A Magyar Nyomdászok Társasága a hasonló külföldi események mintájára egy kiállítással akarta a külföldi résztvevőket köszönteni.³¹ Az elnökség és a tárlat összeállításával, megrendezésével megbízott rendezőség a könyves és nyomdász szakma, valamint a tudományos élet elismert alakjait tömörítette.³² A nagyszámú kiállítási tárgy kölcsönzésében a közgyűjtemények és állami vállalatok mellett magáncégek is részt vettek.³³ Tizenhét nagyobb csoportra osztották a kiállítást. A tárgyalt téma szempontjából az első négy terem érdemel külön figyelmet.

Az előtérből – ott lett kiállítva Landerer és Heckenast eredeti kézisajtója, „mely [...] a helyszínen ontotta magából a Talpra magyar első nyomtatású röplapjának korhű másolatát”³⁴ – nyílt az első terem, ahol az egyetemes és magyar nyomdászat fejlődésének az összefüggéseit tekintették át Kner Imre elgondolása alapján.³⁵ Ábrák és grafikonok szemléltették a betű és könyv történetét, a sokszorosítás ötszáz esztendő fejlődését. Térképek segítségével illusztrálták az európai és hazai nyomdák elterjedését, a tárlókban értékes régi kódexeket, köztük az első Magyarországon nyomtatott könyvet, a Budai Krónikát állították ki.

A második terem teljes egészében a nyomtatott magyar könyv múltjának szentelték. Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteményéből származó kiadványok kiválogatásánál az a szempont érvényesült, hogy az érdeklődők a magyar könyvművészet stílustörténeti fejlődésével és a legszebb könyvkötésekkel is megismerkedjenek. A tárlókban kiállított 1500 és 1914 között nyomtatott kötetek fölötti falfelületet a legnevezebb hazai nyomdák emblémáinak makettjeivel díszítették.

A harmadik terem a magyar grafika és illusztráció történeti fejlődését szemléltette. A kiállított anyag jelentős részét a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből válogatták.

A negyedik terem a magyar könyv jelenének bemutatására vállalkozott. A könyvvállványokon és tárlókban kiállított könyvek a magyar könyvkiadásról adtak mennyiségi és minőségi keresztmetszetet. A csaknem tizenötezer könyvet nyolc tematikus csoportban rendezték el: gyermekkönyvek, tankönyvek, tudományos, ismeretterjesztő, vallásos, szépirodalmi, szórakoztató irodalmi művek, gyűjteményes sorozatok. *Kaesz Gyula* belsőépítész könyvfülkéek beépítésével tagolta a teret, azt az érzetet keltve, mintha egymás után sorakozó könyvtárszobákba lépne be a látogató.³⁶ A terem közepén található tárlókban állították ki a bibliofil könyveket, amelyeket *Kner Albert*, *Bisztrai Farkas Ferenc* és *Rosner Károly* a következő szempontok alapján válogatott:

„[...] fogalmat kívánunk nyújtani arról, hogy mi is az, ami egy könyvet bibliofil könyvvé avat. E könyvek kiválogatásánál tehát a kiállítandó könyv kifogástalan és izléses nyomdai előállítás, harmonikus címdala és tipográfiai beosztása, papírányagának finomsága, esetleges képmellékleteinek művészi foka és kötésének tökéletessége mellett leértékeltük a szellemi tartalom szintjét is és csak magas színvonalú irodalmi értéket állítottunk ki. Ezzel hangsúlyoztuk a könyvbarátoknak azt a régi elvét, sőt hitét, hogy csak az bibliofil értékű könyv igazán, amelyben a tetszetős, szép, minden igényes ízlést kielégítő külső formában benn élő szellemiséggel találkozunk. Csak ez az igazi bibliofil könyv, csak ez elégíti ki teljesen a vérbeli könyvbarát irányú (sic!) vágyakozását.”³⁷

A kiállítás további részén a látogatók megismerkedhettek a könyv előállításával, a sokszorosítás anyagaival, eljárásaival, a sokszorosítóipar intézményeivel, fórumaival, a mindennapi nyomtatványfogyasztással, a plakátművészetrel, művészi csomagolással, a térkép-, bélyeg- és bankjegynyomtatással, alkalmazott grafikai munkákkal, a magyar sajtó termékeivel, a tömegtájékoztatás és hirdetőipar működésével. A rendezőség a kiállítás installációjának és arcu-

latának egységes művészi színvonalára, illetve az esemény népszerűsítésére is nagy figyelmet fordított.³⁸ A példátlan összefogás ugyanakkor nemcsak szakmai és művészi vonatkozásban, hanem az anyagiak terén is megnyilvánult. A kiállítás az egész hazai nyomdaipar, könyvkiadók, a kulturális és tudományos intézmények, valamint a főváros áldozatkész támogatásával valósult meg.

Mindezek nagyban hozzájárultak a tárlat sikeréhez, ami a látogatók magas számában is megmutatkozott. Mindenki egyetértett abban, hogy sikerült a magyar nyomdászat kulturális teljesítményeire és a minőségi munka fontosságára felhívni a figyelmet. Ezt a véleményt osztotta *Kner Imre* is:

„[...] a kiállítás nagyon szépen sikerült, a keret, amelyet Kaesz Gyula teremtett neki, rendkívül szerencsés, a legjobb európai mértékkel mérve is elsőrangú, és így minden nagyon művészen, értelmesen, logikusan hat benne. Sok ötlet és a modern kiállítási technika fogásai érvényesülnek, csodálatosan szép fotók mindenfelé, másfél métersek is közöttük, de a rendezés nem teng túl, és mindent kellően hoz érvényre. [...] a részletekben csak kevés hibát találtam, és azt állíthatom, hogy a kiállítás kitűnően sikerült, és az összes összefüggéseket kellő egyensúlyban és hiánytalanságban hozza érvényre, de szem elé hozott olyan dolgokat is, amelyeket eddig a magyar közönség nem vett észre.”³⁹

A külföldiek körében is sikert aratott a tárlat, olyannyira, hogy *Hugo Steiner-Prag* a modern könyv- és reklámművészeti anyag egyes részeit a prágai Iparművészeti Múzeumban nyíló, 1938-as nemzetközi kortárs könyvművészeti kiállításra (*Mezinárodní sbírka soudobého knižního umění v Praze*) is meghívta.⁴⁰

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a két háború között a könyves szakmai szervezetek, könyvkedvelő és könyvművész egyesületek a kiállításokkal tudták leghatékonyabban felhívni a figyelmet és népszerűsíteni a szép magyar könyvet. Ha a belföldi tárlatok nem is járultak hozzá a könyvgyűjtők számának növekedéséhez, a könyv-, könyvtár- és művészettörténeti kutatásokra, illetve a könyvkiadás általános

színvonalára ösztönzőleg hatottak. A külföldi eseményeken való sikeres magyar szereplés eredményeként a hazai könyvművészet nemzetközi megmérettetésben is kiállta a próbát, bár a kultúrpolitika az ebből származó előnyökre nem mindig figyelt fel, más országokkal ellentétben nem kovácsolt belőlük tőkét.

Jegyzetek

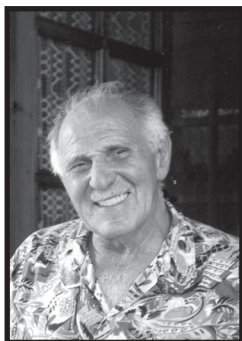
- 1920-ban alakult meg a Magyar Bibliophil Társaság, 1928-ban a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága, 1937-ben pedig a rövidéletű Magyar Bibliofilek Szövetsége. A témáról bővebben FARKAS Judit Antónia: „Ebben a társaságban együtt szeretnék látni a könyv minden barátját, kultuszának minden odaadó hívét” A Magyar Bibliophil Társaság története (1920–1949) I–II = Magyar Könyvszemle, 2011. 3. sz. 341–359. p.; 4. sz. 483–497. p. [http://epa.oszk.hu/00000/00021/00392/pdf/EPA00021_Magyar_Konyvszemle_2011-3-03.pdf; http://epa.oszk.hu/00000/00021/00393/pdf/EPA00021_Magyar_Konyvszemle_2011-4-04.pdf]
- Kalauz az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum részéről rendezett könyvkiállításához. Bp., Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum, 1882.
- Noha az 1896-os millenniumi kiállításon nem volt önálló könyvkiállítás, a sokszorosító és papíripar pavilonjában a nyomdák és könyvkötészetek a különféle gépek és eszközök mellett az általuk készített könyveket és köteteket is bemutatták. Vö. FALK Zsigmond: A sokszorosító ipar a honfoglalás ezredik évében. Különlennyomat Matlekovits [Sándor]: Az ezredéves kiállítás eredménye című kiállítási főjelentés VII. kötetéből. Bp., Pesti Könyvnyomda Rt, 1898. 12–14. p. [<http://mek.oszk.hu/09800/09828/pdf/09828ocr.pdf>]
- KELLNER István: Előszó. In: Kellner István könyvesboltjának kiállítása az Ernst-Múzeumban. Bp., k. n. 1919. 3. p. (Kellnerről bővebben: FARKAS Judit Antónia: Két bibliofil vállalkozó: Reiter László és Kellner István = Ars Hungarica, 2011. 4. sz. 43–54. p.)
5. AXX. század könyvművészete, 1921; Ifjúsági- és gyermekképek, 1921; A régi Buda és Pest könyvekben, képekben, 1922; A fametszettel díszített könyv, 1923; A magyar szépliteratúra virágoskertje, 1925; Gróf Vigyázó Ferenc könyvtára, 1930; Nemzetközi könyvművészeti és grafikai kiállítás, 1932; Régi magyar könyvkötések Végh Gyula színes rajzaiban, 1936; A rézmetszettel díszített könyv, 1937. Két kivétellel katalógust is megjelentettek a tárlatokról. A kiállítások részletes ismertetéséhez és a katalógusok bibliográfiai adataihoz:
- FARKAS Judit Antónia, az 1. sz. jegyzetben i.h. 487–497. p. Az egyesület utolsó kiállítását 1947-ben rendezte közösen az Országos Széchényi Könyvtárral (Francia könyvkiállítás: a szép francia könyv, magyar–francia kapcsolatok címmel).
- RÉDEY Tivadar: Az Országos Széchényi-könyvtár (sic!) Petőfi-kiállítása = Magyar Könyvszemle, 1923. 1–2. sz. 15–21. p. [<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00174/pdf/015-021.pdf>]; Ajánlás In: IVÁNYI Béla – GÁRDONYI Albert: A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története 1577–1927. Szerk. CZAKÓ Elemér. Bp., Kir. M. Egyetemi Nyomda, 1927. 5. p.; SZABÓ Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Az egyetem 25 éves fennállása alkalmából. Szerk. SZABÓ Pál. Pécs, SZABÓ Pál kiadása, 1940. 194. p.; Hírek. Havonkénti kiállítást... = Könyvtári Szemle, 1934. 1. sz. 5. p. – Fitzről érdemes megemlíteni, hogy a Magyar Bibliophil Társaságban és a Magyar Bibliofilek Szövetségében is töltött be tisztséget.
- Hírek. Az Orsz. Széchényi-Könyvtárban = Könyvtári Szemle, 1935. 10. sz. 81. p.; Hírek. Az Orsz. Széchényi-Könyvtár... = Uo. 1935. 12. sz. 97. p.; Tavaszi könyvkiállítások = Uo. 1935. 17. sz. 135. p.; Hírek. Rákóczi-kiállítást rendezett... Uo. 1935. 17. sz. 135. p.; Hírek. Széchényi István könyvtárát... = Uo. (2. évf.) 1935. 1. sz. 7. p.
- A szép könyv. 1473–1933. Az Országos Széchényi Könyvtár Kiállításai. Összeállította HUNYADI (sic!) József. H. n, k. n, é. n. (Az Országos Széchényi Könyvtár Kiállításai). Vö. Hírek. A Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi-Könyvtára... = Könyvtári Szemle, 1934. 4. sz. 29. p.
- Hírek. A Magyar Nemzeti Múzeum... = Könyvtári Szemle, 1934. 4. sz. 29. p.; A Könyvtári Szemlének... (közlemény) = Uo. 1934. 4. sz. 30. p.; Hírek. Az Országos Széchényi-Könyvtár... = Uo., 1934. 7. sz. 55. p.; Hírek. Új kiállítás az Orsz. Széchényi-Könyvtárban = Könyvtári Szemle, 1935. 9. sz. 72. p.; HUNYADI József: A magyar könyvkötés művészete a mohácsi vészig. Bp., Attila-nyomda Rt. 1937.
- Kner Imre több alkalommal vett részt a kiküldendő anyagok összeválogatásában, de áldozatkészsége abban is megnyilvánult, hogy többnyire maga készítette a feliratokat, passzpartúkat, és saját könyvtárából is adott kölcsön köteteket. A felmerülő költségeket általában maga fedezte. Vö. PAPP János: Kner Imre és a nemzetközi könyvélet. Békéscsaba–Gyoma, Kner nyomda, 1991. (A Kner Nyomdaipari Múzeum Füzetei, 22.); TÓTHNÉ BORDÉ Katalin: Kner Imre és a közéleti nyilvánosság. [Nyíregyháza], [Bessenyei], [2001].
- Prima Fiera Internazionale del Libro, Firenze 1922. Catalogo Generale Ufficiale, Firenze. Firenze, presso gli Uffici della Fiera, 1922; La prima fiera internazionale del libro, Firenze 1922. Relazione del Presidente, rendiconto finanziario

- e altri documenti. Firenze, Carpigiani e Zipoli, 1923; Dietro le mostre. Allestimenti fiorentini dei primi del Novecento. A cura di Marilena TAMASSIA. Livorno, Sillabe, 2005. 40–46. p.; CAMPISANO, Carla: La Fiera del Libro di Firenze 1922–1932 = La fabbrica del libro, 2007. n. 1. 19–22. p. [http://www.fondazionemondadori.it/cms/file_download/482/Campisano+Carla.pdf].
12. La Hongrie à la Foire Internationale du Livre Florence 1922. H.n., k.n. 1922. – A kiállításról a hazai szaksajtó és a napilapok is részletesen beszámoltak: A magyar könyvkiadók is részt vesznek a firenzei nemzetközi könyvkiállításon = Új Nemzedék, 1922. 20. (699) sz. 5. p.; A firenzei könyvkiállítás = Corvina, 1922. 10. sz. 41. p.; A firenzei könyvkiállítás = Uo. 1922. 21. sz. 97. p.; A firenzei könyvkiállítás = Uo. 1922. 23. sz. 105. p.; RANSCHBURG Viktor: A firenzei nemzetközi könyvvásár = Uo. 24. sz. 111–112, 115–116. p.; SPECTATOR: A firenzei nemzetközi könyvvásár = Magyar Könyvszemle, 1–4. sz. 230–234. p. [<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00173/pdf/215-238.pdf#page=16>] – A kiállítás szervezése nem ment zökkenőmentesen: a megnyitó ünnepségre nem érkeztek meg időben a gondosan kiválogatott könyvek, ezért a magyar részleget hivatalosan három héttel később nyitották meg, az esemény befejeztével pedig kis híján diplomáciai bonyodalom lett abból, hogy a több értékes kiadványt is magába foglaló könyvanyagnak, amelyet Türr Stefánia rábeszélésére a firenzei könyvtárnak és az olasz államnak kívántak ajándékozni, nyoma veszett. (Stemmer Ödön szerint Türr állt a könyvek eltűnése mögött. Vö. STEMMER Ödön: Egy antikvárius visszaemlékezései. Szerk. TAKÁCS Márta. Bp., Szépirodalmi K., 1985. 111–114. p.) Az eredeti tervek szerint négyszáz-ötszáz kötet szerepelt volna a kiállításon. Mivel azonban magasak voltak a költségek, és azok egy részét a kiadók állták, valószínűleg kevesebb könyv jutott ki Firenzébe. A kiállított munkák tételes jegyzéke egyelőre nem ismert.
 13. Carla CAMPISANO, 11. sz. jegyzetben i.h. 19–22. p.; Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága bemutatkozó kiállításának katalógusa. Az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumban Budapest, 1930. április 12–27. Szerk. NAMÉNYI Ernő. Bp., Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága, 1930. 55. p. III.; Fiera Internazionale del Libro. Firenze 1928. Catalogo generale della Fiera Internazionale del Libro. Firenze, Ente per le attività Toscane, 1928. 87–95. p.; Könyvművészetünk Firenzében = Magyar Iparművészet, 1932. 3–4. sz. 77. [http://epa.oszk.hu/01000/01059/00185/pdf/EPA01059_MagyarIparmuveszet_1932_3-4_77-78.pdf]; ÚJVÁRY Gábor: Egy tudós kultúrpolitikus kalandjai Rómában és a magyar hivatalokban. Gerevich Tibor és a római Magyar Akadémia. In: Uő: A harmincharmadik nemzedék. *Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”*. Bp., Ráció Kiadó, 2010. 321. p. Az 1928-as tárlat miniszteri biztosa Gerevich Tibor volt, talán ennek is volt köszönhető, hogy a tárlók fölötti falfelületet magyar képzőművészek különböző technikával készült grafikaival dekorálták. Az 1932-es anyagot is Gerevich állította össze Zambra Alajossal.
 14. Bibliofil kiadványaiért és illusztrációért például 1930-ban aranyérmet kapott a Kner Nyomda, az Amicus Kiadóvállalat és Molnár C. Pál. (Naményi Ernő levele Kner Imrének, 1930. okt. 31. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára, a Kner Nyomda ir. (= MNL BéML) XI. 9. c. 28. Vö. PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 17. p.)
 15. A következő eseményeket érdemes kiemelni: BUGRA-Messe, Lipcse, Reichsreklamemesse Berlin, Das Papier, Drezda (1927), Internationale Buchkunst Ausstellung, Lipcse (1927), PRESSA, Köln (1928), Deutsche Buchkunst der Gegenwart, Danzig (1928), Reklamschau, Berlin (1929), Goethe in der Buchkunst der Welt, Lipcse (1932).
 16. STEMMER Ödön, a 12. sz. jegyzetben i.m. 126. p.
 17. Felhívás: Nemzetközi Könyvművészeti Kiállítás, Lipcse, 1927. MNL BéML XI. 9. e. 5.; Kimutatás a Lipcséből visszaérkezett művészek egy részének munkáiból. MNL BéML XI. 9. c. 25/175.; RANSCHBURG Viktor: A lipcsei Nemzetközi Könyvművészeti Kiállításról = Corvina, 1927. 35. sz. 155–157. p.; ZEITLER, Julius: Nemzetközi könyvművészet = Könyvbarátok Lapja, 1927. 1. sz. 88–91. p.; NAMÉNYI Ernő: Könyvművészet. Két könyvkiállítás alkalmából = Nyugat, 1928. 7. sz. 543–546. p.; TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 37–41. p.
 18. Végh Gyula levele Kner Imrének, 1926. dec. 13. (Kiemelés az eredetiben.) MNL BéML XI. 9. c. 25/41.
 19. Julius Zeitler (1874–1943) lipcsei könyvkiadó, könyvtáros, szerkesztő, kritikus Kner Imrével évekig levelezett. (ZEITLER, Julius, a sz. jegyzetben i.h. 90. p. Idézi: TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 39. p.)
 20. A lipcsei könyvművészeti kiállítás magyar csoportjának sikere = Magyar Iparművészet 1928. 1–2. sz. 34. p. [http://epa.oszk.hu/01000/01059/00166/pdf/EPA01059_MagyarIparmuveszet_1928_01-02_029-036.pdf]. „Kner Imre a rendelkezésére bocsátott 400 márka értékben 57 tételben 79 kötetet válogatott össze és küldött ki Mainzba. A könyvek közül 29 tétel Kner-kiadású volt, míg a többin a Tevan, a Pantheon, az Amicus, a Kellner és a Franklin Kiadó osztott.” (PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 11. p.)
 21. Magyar Könyv- és Reklámművészek Társasága bemutatkozó ..., a 13. sz. jegyzetben i.m. 24. p.
 22. A kiállításról bővebben lásd NYIREŐ István: A kölni nemzetközi sajtókiállítás = Magyar Könyvszemle, 1928. 1–4. sz. 151–154.

- p. [<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00181/pdf/151-160.pdf>]; PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 11–15. p.; TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 50–54. p.
23. NYIREŐ István, a 22. sz. jegyzetben i.h. 153. p.
 24. Bár Kner Imre jelentős anyagot bocsátott a magyar kiállítási csoport rendelkezésére, nem volt elégedett annak koncepciójával és színvonalával. Czákó Elemérrel is ekkor került konfliktusba. Vö. PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 11–15. p. Vö. TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 38–39, 51–52. p.
 25. TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 54–57, 68. p. Vö. PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 22–23. p.
 26. Az ifjú Goethe 1749–1776. Antológia a költő ifjúkorának műveiből, A férfi Goethe 1777–1800. Antológia a költő férfikorának műveiből, Az öreg Goethe 1801–1832. Antológia a költő öregkorának műveiből. Ford. Szabó Lőrinc, Turóczi-Trostler József. Gyoma, Kner, 1932.
 27. Rene Helleu levele Kner Imrének, 1931. jan. 31. MNL BéML XI. 9. c. 28; Salon International du livre d'art, Paris, 20 mai–15 août, Petit Palais des Beaux-arts de la Ville de Paris. Préf. d'André Suarès. Paris, Salon international du livre d'art, 1931.; PAPP János, a 10. sz. jegyzetben i.m. 17–19. p; TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 62–67. p.
 28. Le livre hongrois. Son rayonnement, sa beauté, ses services rendus aux littératures européennes (Expo du livre hongrois, Paris, 1937). Ed. préf. par Jean Hankiss. Bp., L'association des Éditeurs et des Libraires de Hongrie, 1937. Az 1939-es New York-i világkiállításon is terveztek egy magyar könyvművészeti blokkot, amelyet a Magyar Bibliofilek Szövetsége nevében Bisztrai Farkas Ferenc ügyvezető alelnök és Gelléri András újságíró kezdett el szervezni. Kner Imrét is felkérték, hogy bocsássa a kiállítás rendelkezésére legszebb kiadványait. Gelléri András és Bisztrai Farkas Ferenc levelei Kner Imrének, 1939. febr. 3–febr. 18. MNL BéML XI. 9. c. 26/456–460; Kner Imre levele Gelléri Andrásnak, 1939. febr. 6. MNL BéML XI. 9. c. 26/457.
 29. A kiállításról bővebben: Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás. Előszó KERTÉSZ Árpád, FITZ József. Összeállította ASZTALOS Miklós. Bp., k.n. 1937; Kiállítási tudósító. A Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás hivatalos lapjának számai; TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, 10. sz. jegyzetben i.m. 76–82. p.
 30. FITZ József. Előszó. In: Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás, a 29. sz. jegyzetben i.m. 15. p.
 31. TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, a 10. sz. jegyzetben i.m. 76. p.
 32. Az egyes csoportok koncepciójának kidolgozására és az anyagok összegyűjtésére a témához legjobban értő személyeket kérték fel. Az operatív feladatokat a hét fős intézőbizottság látta el: Bisztrai Farkas Ferenc, Bródy László, Kaesz Gyula, Kner Albert, Nyíró Tibor és Rosner Károly. Magyar Nemzeti Nyomtatványkiállítás, a 29. sz. jegyzetben i.m. 5–8. p.
 33. A közintézmények közül az Országos Széchényi Könyvtár bocsátotta a kiállítás részére a legtöbb nyomtatványt, de a Magyar Királyi Államnyomda, az Állami Térképészeti Intézet, a Pénzjegynyomda, a Fővárosi Könyvtár, a Fővárosi Múzeum, az Országos Szépművészeti Múzeum, a Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár, a Magyar Történelmi Múzeum, az Iparművészeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum, az Esztergomi Primási Könyvtár és a Somogyi Könyvtár is képviseltette magát gyűjteményének egy-egy részével. (Kertész Árpád: Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás = Kiállítási tudósító, 1937. 1. sz. 2. p.)
 34. STEMMER, a 12. sz. jegyzetben i.m. 265. p.
 35. A termek leírását a kiállítási kalauz alapján foglalom össze. Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás, a 29. sz. jegyzetben i.m. 21–151. p.
 36. KAESZ Gyula: A kiállítás belső kiképzéséről = Kiállítási Tudósító, 1937. 1. sz. 4. p.
 37. Magyar Nemzeti Nyomtatvány-kiállítás, a 29. sz. jegyzetben i.m. 52. p. Érdekes lenne tudni, mely könyveket választották ki, a tételes tárgylista azonban egyelőre nem ismert.
 38. Kaesz Gyula elgondolása alapján született meg a kiállítási installáció, Haár Ferenc készítette a fekete-fehér fotókat, Haiman-Kner György tervezte a meghívót és kiállítási kalauzt, Bortnyik Sándor a pályadíjnyertes plakátot, Konecsni György pedig a Bortnyik-plakát alapján készült alkalmi bélyegeket. Kiállítási tudósító című naponta megjelenő, négy oldalas kiadvánnyal igyekeztek a közönség érdeklődését felkelteni, a vidéki látogatók pedig kedvezményes, félárú vasújjeggyel utazhattak a fővárosba. A sajtóval Tarr László és Rosner Károly tartotta a kapcsolatot.
 39. TÓTHNÉ BORDÉ Katalin, 10. sz. jegyzetben i.m. 81–82. p.
 40. Uo. 79–80. p. Collection Internationale du Livre d'art contemporain au Musée des arts décoratifs du la Chambre de Commerce et d'Industrie à Prague. Préf. Karel Herain. Prague, Collection Internationale du Livre d'Art Contemporain, 1938. (Publications de la Collection Internationale du Livre d'Art Contemporain à Prague, no 3.)

Beérkezett: 2013. október 15.

Perszonália

Vajda Erik
(1930–2014)

Vajda Erik 2014. május 14-én, életének 84. évében hagyta itt földi világunkat.

Halálának másnapján érkezett a felkérés a *Könyvtári Figyelő* szerkesztőségétől, hogy vállalam Erik méltatását a lap hasábjain, mivel köztudott volt szakmai együttműködésünk és barátságunk a magánéletben is. Azonnal igent mondtam, mert akkor még nem számoltam a feladat nehézségével, és csak a saját gondolataimmal voltam elfoglalva, azzal, hogy mennyire tiszteltem, hogy milyen sokat tanultam tőle, mennyi mindent köszönhettem neki, és mert úgy gondoltam, ismerem szakmai működését. Ráadásul Erik feleségétől, *Lengyel Évától* – régi barátságunk okán – is azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy a barátok nevében a sírnál én búcsúztassam Eriket. A ravatalnál a szakma kiváló képviselői, *Bakos Klára* elnök a *Magyar Könyvtárosok Egyesülete* nevében és *Nagy Zoltán* a *Műszaki Szekció* elnöke vállalták

a búcsúztatást. Éva kérésére csak igennel lehetett válaszolni. Nem könnyű két ennyire más stílust kívánó igénynek eleget tenni, nem beszélve arról, hogy az életpályát és a szakmai utat is illelendő a nekrológ keretébe illeszteni. Végül úgy döntöttem, hogy a folyóirat számára készülő visszaemlékezést három részre bontom: az első rész tartalmazza a szűken vett életrajzi adatokat a születéstől az elmúlásig: tanulmányok, család, munkahely(ek), kitüntetések, nyugdíj, kedvenc tevékenységek. A második rész nagy vonalakban a szakmai pályafutást tekinti át, melyben könyvtárosi működését követem a kezdő lépésektől a nagy kihívások vállalásáig, azok megoldásáig és a „Vajda Erik-rendszer” megfogalmazásáig. Végül pedig – mivel a temetés után többen kértek tőlem – zárja ezt a visszaemlékezést a sírnál elmondott, szubjektív búcsúztatóm: búcsú a pályatárstól, a kollégától, a baráttól.

A tények*

Vajda Erik, könyvtáros, könyvtári szervező, tanácsadó. Született Budapesten 1930. július 7-én, nő, felesége Medinay Mária (házas: 1951–1985), Lengyel Éva (házas: 1996–), gyermekei: Gábor (1952–1984), Klára (1959–2004). Szülei: dr. Vajda Ernő, ügyvéd, botanikus, fotóművész, Benjovics Klára festőművész.

Iskolai végzettség: *Budapesti Református Gimnázium*, 1948; *Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem, agrár szak*, 1952; *Könyvtári és információs tanfolyamok*.

Szakmai életrajz: 1952–1956 *Állami Gazdaságok Minisztériuma Budapest, Nyiregyháza, revizor, főkönyvelő*; 1957–1960 *hőszigetelő gépmunkás, anyagmozgató*; 1960–1963 *Lőrinczi Fonóipar, szaktájékoztató, szakkönyvtáros*; 1963–1990 *Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ (utóbb Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár): tájékoztató; állománygyarapítási csoportvezető; tudományos titkár; titkárságvezető; főosztályvezető; tanfolyami, egyetemi előadó; az UNISIST tanfolyamán egyetemi előadó, és a Tanácsadó Bizottság, valamint munkacsoport tagja*; 1990–1996 *Műszaki Könyvtárak Osztott Katalógizálási Rendszere (OSZKÁR), projektvezető; az UNIDO információs szakértője fejlődő országokban*; 1997–2001 *MOKKA (Magyar Országos Közös Katalógus) projektvezető, 2002 Országgyűlési Könyvtár, szakértő*.

Működési terület: *tájékoztató, információkereső nyelvek és rendszerek, könyvtári szabványosítás, oktatás*.

Publikációk: *több mint 100 szakmai cikk, tanulmány, vitairat*.

Könyvek: *Unisist Guide to Standards for Information Handling, Könyvtári információkeresés (társszerző: Ungváry Rudolf)*

Kitüntetések: *Szabó Ervin Emlékérem 1979, Széchenyi Ferenc díj 2002, Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkereszt 2005*.

Szervezeti tagság: *Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnök, Műszaki Könyvtáros Szekció, alapító elnök*.

Hobbi: *kertészkedés*.

Szakmai tevékenység

© Gyarapítás, tájékoztatás

Vajda Eriket könyvtárosi pályája kezdetétől fogva egyetlen kérdés foglalkoztatta, az olvasók, felhasználók ellátása a számukra szükséges, nekik megfelelő információ (irodalom) megtalálása, beszerzése, közvetítése. Ennek a tevékenységnek az elméletét és gyakorlatát, eszközeit és módszereit tanulta, gyakorolta, oktatta és kutatta. Mindez a gyarapítással indult, s az adott korban érvényes, legmagasabb színvonalú tájékoztatás elméleti és gyakorlati megvalósításához vezetett.

© Szabványosítás

Az 1970-es években kezdtek megjelenni az IFLA (International Federation of Library Association) műhelyeiben kidolgozott, a különböző dokumentumtípusok bibliográfiai leírását szabályozó előírások, összefoglaló nevükön ISBD-k, majd az ISO (International Organization for Standardization) műszaki bizottságainak gondozásában a különböző könyvtári és szakirodalmi tájékoztatói, információtudományi szabványok. Azokban az időkben a Magyar Szabványügyi Hivatal (MSZH) gondozta és jelentette meg a szakbizottsága tagjainak segítségével kidolgozott MSZ és MSZ ISO sorozatokban ezeket a szabványokat. Vajda Erik magas szintű német, angol és orosz nyelvtudásának, valamint szakmai ismereteinek köszönhetően mindkét nemzetközi testület munkájába bekapcsolódott, s évekig jelentős szerepet töltött be az ott folyó munkálatokban. Később a hajdani szocialista országok moszkvai székhelyű Nemzetközi Tudományos Műszaki Információs Központjának (NTMIK) munkájában is meghatározó szerepet játszott: a különböző szabványtárgyalásokon többnyire sikerült meggyőznie a tagországokat, hogy alkalmazkodjanak a nyugaton már elfogadott szabványok előírásaihoz. Ha erre mégsem voltak hajlandók, akkor az orosz nyelvű emlékeztetőkre magyar különvéleményeket fogal-

* a „Who is who Magyarországon”, 2. kiad. Zug, 2004. felhasználásával

mazott. A magyar könyvtári rendszerben ma is alkalmazott, hatályos szabványok legtöbbje ugyancsak Vajda Erik közreműködésének köszönhetően született.

© *A tájékoztatás elmélete és gyakorlata*

Vajda Eriket könyvtárosi szakmai pályájának kezdetétől fogva a tájékoztatás kérdései foglalkoztatták, pontosabban a tájékoztatást szolgáló információkereső nyelvek és eszközök (osztályozó rendszerek, ETO, tezauszok és tárgyszórendszerek). Számos cikke, tanulmánya bizonyítja, hogy híve volt az ETO és a tezausz együttes alkalmazásának, ezek karbantartásában, fejlesztésében, oktatásában, szabványosításában tevékeny részt vállalt. Elméletben megalapozta, a gyakorlatban pedig irányította azt a két nagy országos feldolgozási projektet, az OSZKAR-t, majd később a MOKKA-t, melyek Magyarországon a közös katalogizálás kezdetét jelentették. Az utóbbi mindmáig él, fejlődik.

A hazai tájékoztatás eszközei között nem győzte hangsúlyozni a magyar nyelvű műszaki referáló folyóiratok, szakirodalmi tájékoztatók fenntartásának jelentőségét és fejlesztésük fontosságát. Ugyanilyen hévvel hangsúlyozta a tájékoztatást szolgáló fordítás-nyilvántartást és kutatás-nyilvántartást.

Kiváló szerzőtársával, Ungváry Rudolfal jelentették meg a műfajában, mondanivalójában máig pótolhatatlan, alapműnek számító *Könyvtári információkeresés* (<http://mek.oszk.hu/05000/05030/05030.pdf>) című könyvet (Typotex, 2002.). A mű szakértő ismertetője, Pálvölgyi Mihály írja a következőket: „A szerzőpáros eddigi munkássága magában rejtette egy kiérlelt, érthető, világos, jól átgondolt információkeresési kalauz megalkotásának ígérletét. A szerzők korábbi közös tanulmányai, fejlesztési programjai, stratégiái elsősorban az információfeldolgozás, az információkereső nyelvek fejlesztésére koncentráltak. Most az arra épülő és legígéretesebb terület – az információkeresés és eszközei – világába vezetnek be. A szerzők tisztában vannak vállalkozásuk súlyával és sokrétűségével, jól ismerik az információkeresés iránt megnyilvánuló társadalmi és szakmai elvá-

rásokat, igényeket. Tudatosan törekszenek arra, hogy könyvük ténylegesen segítse az olvasókat az információkeresési ismeretek, készségek ki-fejlesztésében. Tudják azt is, hogy napjainkban mindenki keres, sőt mindenki talál valamit, de az nem mindig az igazi. Keresni tudni kell, de azt is tanulni kell. [...]

A célkitűzésből következően a mondanivaló taglalásából kitűnik, hogy egyaránt figyelnek a tájékoztató, információkereső, közvetítő szakemberek igényeire, és – a szerzők sok évtizedes oktató, továbbképző tevékenysége révén – a kezdő szakemberek, a könyvtáros hallgatók tanulmának támogatására is. A széles célcsoportot az is lehetségessé teszi, hogy az információkeresés klasszikus és modern eredményeinek egyfajta szintézisét, kalauzát adják. Jól megszűrt, tudományos mondanivalójukat világosan, érthetően fogalmazzák meg, 'magyarázzák meg' a tudnivalókat, a kitűzött célokat végig szem előtt tartva.”

Ugyancsak Ungváry Rudolfal közösen jelent meg a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás hasábjain egy másik alapmű, az *Az információkeresés szavai* című tanulmány (2003. 12. sz., http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3451&issue_id=446), melynek bevezető része munkásságuk tömör összefoglalásának tekinthető (legalábbis, ami Vajda Eriket illeti): „Az információkereséshez használhatók osztályozási jelzetek, tárgyszavak, szabadon választott szavak, tezausz deszkriptorai, egységesített besorolási adatok, de akár ISBN vagy ISSN, országnevek kódszavai, nem könyvtári körülmények között pedig telefonszám, személyi szám, tartalomjegyzék szövege, könyv mutatószava stb. Mindezek információkereső nyelvi szavak, melyek egyben a dokumentumleíró nyelv szavai (a dokumentum ismérvei) is. A szabadon választott szavakat hibásan szabad tárgyszavaknak szokták nevezni, holott ezek – ellentétben a tárgyszavakkal – nincsenek szabványosítva, ezért nem lehetnek tárgyszavak. A velük végzett keresés a szabad szavas keresés, szemben például a kötött szavas kereséssel, mely tárgyszavakkal, deszkriptorokkal, egységesített besorolási adatokkal, jelzetekkel stb. végezhető. A

dokumentum szempontjából megkülönböztetjük a csak ismerv céljára meghatározott mezőkben (pl. jelzet-, tárgyszó-, deskriptor-, ISBN-mezőkben) végzett ismervmezős keresést a dokumentumot szövegesen leíró mezőkben (pl. a címben vagy a tartalmi kivonatban, referátumban) vagy a teljes dokumentumszövegben végzett szövegmezős kereséstől.”

Vajda Erik cikkeire, tanulmányaira, előadásaira a tiszta értelem, a világos fogalmazás és a közérthetőség jellemző, bármilyen nehéz, bonyolultnak látszó témát is tárgyal. Semmihez sem ragaszkodott úgy, mint a szaknyelvi (terminológiai) tisztasághoz, bármely nyelvről volt is szó. Első helyen természetesen anyanyelve tisztaságát őrizte, zavarta minden pontatlanság, s ha ezekkel találkozott, nyomban le is leplezte őket.

© *A tehetség, szorgalom, munkabírási példaképe*

Mit emeljünk ki e tüneményes tehetség jellemzői közül? Talán elsőként azt, hogy a könyvtáros szakma óriási szerencséje, hogy soraiban tudhatta Vajda Eriket. Őt, aki eredetileg nem is könyvtárosnak indult (közgazdászként végzett), s már elmúltak az 1960-as évek, amikor egy könyvtárban sikerült állást kapnia 1956-os „vétkei” követően, és végül ezt a szakmát választotta hivatásának, de azt hiszem, bármilyen más területre került volna, biztosan ott is karriert fut be: adottságai sikerre predesztináltak. Könyvtárosi pályáját követve fokról fokra látjuk fejlődését, a legkisebb kihívásoktól kezdve a legnagyobbakig, a még ma sem megoldottakig. Az információkeresés lényegét (elveit, eszközeit) felismerve alapvető kérdéseket tett fel, és szinte látnokként választ is adott legtöbbjükre. Mi jellemezte minden tevékenységét? Tiszta gondolatok, innováció, képesség az alkotásra és a jó megoldások megtalálására. Melyek voltak azok az alapvető, vérévé vált ismeretek, amelyek oly különlegessé, meghatározóvá tették valamennyi szakmai teljesítményét? A szakterület hazai és nemzetközi eredményeinek ismerete, tájékozottság a legújabb tendenciákról, fejlődési területekről, az orosz, angol, német szakmai

nyelv ismerete, valamint a magyar nyelv tökéletes használata. Mindez szinte hihetetlennek tűnő munkabírással, szorgalommal, kíváncsisággal és érzékenységgel párosulva tette őt felejtethetetlen, követendő példaképpé.

A sírnál mondott búcsúztató

Vajda Erik mindvégig közvetlen baráti körének tagjaként, Éva kérésére nekem jutott az a szomorú, de egyúttal szép szerep, hogy krónikás-ként emlékezzem vissza arra a közel ötven évre, amely alatt szoros szakmai és baráti kapcsolat alakult ki közöttünk.

Baráti köréhez tartoznak/tartoztak szeretett tanítványai, s természetesen a tanítványok társai, férjek, feleségek, akik közül most is sokan velünk vannak, és sajnós, néhányan már elmentek, itt hagytak bennünket.

A hajdani tanítványok mindnyájan elkötelezett, kiváló könyvtárosokká váltak, olyanokká, akik mind a mai napig kitartanak amellett, amire Erik oktatta őket. Erik a hosszú évek alatt, ahogyan saját területén egyre komolyabb szaktekintéllyé fejlődött, példaképünké is vált.

Arról szeretnék beszélni, hogy ezekkel a kedves barátokkal – közös szóhasználatunkban a „bandával” – minden évben találkoztunk Alcsútdobozon, ahol Éva és Erik vártak ránk saját édenkertjükben.

Ilyenkor a kapuban állva vártak minket, Eriken nagy kötény, kezében tálca a kupica pálinkával, Évánál a hatalmas tál pogácsa. Mindig ilyen volt a köszöntésük, ezt nem lehet elfelejteni. Utána a vidám társaság letelepedett a csodás virágoktól roskadozó kertben, s kezdődött a beszélgetés, tere-fere, viccelődés, asztalok terítése, padok, lócák felállítása. A menü évenként változott, Éva hatalmas mennyiséget főzött finom levesekből, pörköltekből, sütötte a csodás kuglófokat, mi meg csak ettük az étkeket, s ittuk az Erik töltötte jó borocskákat. Közben társalogtunk is, megbeszéltük a szakmai újdonságokat, élményeket utazásokról, ki, hol járt, milyen élményekkel gazdagodott. Persze Erikék útjairól, kalandjairól is részletes beszámolót kaptunk, szaporodtak a fényképalbumok. Nem felejtjük a Laza

Klubban tartott beszámolóját úti élményeiről. Színesen tudta számunkra is szinte élővé tenni őket. Évek elteltével is szívesen lapoztuk fel az albumokat.

A hosszú évek alatt beszámoltunk egymásnak először a gyermekeinkről, később unokáinkról, nyaralásokról. Ezekről a találkozókról mindig készültek fényképek és csoportképek, mindent megörökítettek a tehetséges fiúk.

Erikkel jó volt beszélgetni, bármiről is volt szó, mert zseniálisan fogalmazott, tömören, világosan, és ami ennél is fontosabb, érthetően. Láta a lényegét, sosem beszélt mellé. Vitatkozni is lehetett vele, meghallgatta a partner véleményét, s együtt örültek, ha sikerült valami problémát megoldani.

Szeretnék még hálával emlékezni néhány, személyemet érintő, szakmai dologról:

Az OMKDK-ban Erik fedezett fel magának, feltehetően katalógusszerkesztői tevékenységgel, úti beszámolómmal, egy-két korai cikkel hívtam fel a figyelmét, s kipróbált, mit kezdek magammal a szabványosításban. Bevezetett a szabványügyi bizottságba, amely akkor még az MSZH-ban működött, s sorra, rendre kidolgozta a különféle dokumentumtípusok leírásának szabványát, összesen tizenkettőt. A tárgyalásokról hazatérőben fokozatosan oktatott, felhívta figyelmemet a szabályalkotás fontos lépéseire, lényeges eljárásaira. Gyakorlatilag megtanította, hogyan kell szabványt készíteni. Ő volt a szabványbizottság elnöke, és ezt a funkciót hivatalosan is örökölni hagyta rám. Ma is büszke vagyok rá, hogy méltónak tartott ennek a feladatnak az ellátására. Már nyugdíjas voltam, amikor az utolsó szabályzatot a régi könyvek bibliográfi-

ai leírásáról sikerült az akkori bizottsággal tető alá hozni.

Volt egy olyan fontos, a pályámat komolyan befolyásoló esemény, amely valamilyen módon Erikhez kapcsolható. Valószínű, hogy ő hívta fel fia, Gábor figyelmét rám, amikor az Országos Széchényi Könyvtárban elkezdődtek a Nemzeti Periodika Adatbázis – közismert nevén NPA – munkálatai. Gábor ekkor invitált, hogy munkatársként csatlakozzam ehhez a projekthez. Örömmel vállaltam, kihívást jelentett számomra. Sajnos, Gábortól hamarabb kellett búcsúznunk, nem messze innen.

De a sok siker mellett, amit szakmájában, baráti kapcsolataiban magáénak mondhatott, nem kímélte Eriket a sors. Fiától, lányától kellett elbúcsúznia, s nem egy közeli barátjától is. Banda-tagok voltak *Ottovay Laci* és *Stiegrád Gábor*. Stiegrád Gábor búcsúztatása utáni találkozónk alkalmával mondta Erik kis szomorúsággal hangjában, kedves foteljében üldögélve, hogy „Zsuzsa, most már én következem, engem neked kell búcsúztatnod”.

Örülünk annak, hogy Erik oly sokat hagyott ránk. Sokáig olvashatjuk még írásait, gazdag öröksége velünk él még gondolatainkban, gondolhatunk humorára, meséire, anekdotáira a vidám napokon. Emlékszünk fiatalságunkra, a társaságában töltött időre.

Mert

„Nem múlnak ők el,
Kik szívünkben élnek,
Hiába szállnak árnyak, álmok, évek.”

(Juhász Gyula)

Berke Barnabásné

Rigában megnyílt az új lett nemzeti könyvtár

Az új nemzeti könyvtárat Gunnar Birkert lett építész a város markáns jelképeként és a modern információs társadalom többfunkciós épületeként álmodta meg. A könyvtár üvegteteje alatt 1000 férőhelyes olvasóterem, a teljes állomány, konferenciaközpont és kiállítóterem kaptak helyet. Az új épület Riga óvárosában, a folyóparton található, és az épület különlegessége, hogy közismert lett népmesék motívumaival díszítették.

Az épület megtekinthető <http://www.lnb.lv/en/nll-new-building> címen.

(Forrás: https://www.bvoe.at/news/lettische_nationalbibliothek)

Fügedi Péternétől (1928–2014) búcsúzunk

2010 tavaszán egy délutáni teázgatás közben *Fügedi Péternével*, Jolival arról beszélgettünk, milyen nagyszerű, hogy Pécs lett Európa kulturális fővárosa. Élmény volt hallgatni, ahogy csillogó szemmel beszélt, nemcsak a régi időről és az ottani rokonságról, régi barátokról, a régi otthonról, hanem naprakészen minden változásról, újdonságról, minden korszerűsítésről, városépítésről, amivel ez a megtisztelő cím járt. Készült, hogy rövidesen meglátogatja szülővárosát, személyesen is látni akarta mindazt, amiről újságokból, rádióadásokból és más hírforrásokból értesült (sikerült megvalósítania a tervét!). Némi nosztalgiával említette, hogy ott telt gyermek- és ifjúkora, ott járt iskolába. (A katolikus leánygimnáziumban kapott érettségi bizonyítványa *Szendrői Jolán Mária* névre volt kiállítva.)

Egyetemi évei már Budapesten találják, első benyomásaira így emlékszik: „*csalódottan hallgattam, amit irodalomtörténetként ott tanítottak, a véletlen (a szerencse? a Gondviselés) Varjas Béla régi magyar irodalom-szeminariumába sodort. Micsoda oázis volt abban a kietlen sivatagban!*”¹ A tanári pálya helyett a kor politikai viszonyai következményeként és Varjas gondoskodása révén szerzett végül magyar szakos középiskolai tanári és könyvtárosi diplomát. Amikor „egyre komorabbá vált az élet”, az „erős empátiával megáldott tanár”, aki

egyben az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója is volt, felismerve kiváló tanítványa értékeit, s féltve őt az egyetemi kizárástól, azt javasolta neki, hogy vegye fel a könyvtár szakot, „*nem kevesebbet ígért, mint védelmet, és azt, hogy az egyetemet is be tudom fejezni majd.*” A 1950-es évek elején bevezették az egyetemi képzési rendszerbe az ún. gyakorló évet, ez azt jelentette, hogy csak az kaphatott diplomát, aki az egyéves kötelező gyakorlatot teljesítette valamelyik szakmai intézményben. Joli esetében természetesen könyvtárról volt szó, így került a főigazgató támogatásával négy egyetemi év után az Országos Széchényi Könyvtárba 1952. szeptember 1-jén. Az alapításának 150. évfordulójára készülő intézményben eleinte „lóti-futiként” végzett mindenféle feladatot. Ezt mindjárt előnyére is fordította, hiszen jól kiismerte a könyvtár különböző részlegeit, különböző feladatait, s mikor 1953-ban a diplomáját is megkapta, Varjas nagylelkű gesztusának köszönhetően ő választhatta meg leendő munkakörét. Személyéből adódó szerénysége és szakmai alázata határozta meg döntését. „*Akkor már tudatában voltam tudatlanságomnak, így a Goriupp Alisz által vezetett akkori Könyvfeldolgozó osztályt választottam.*” Megtanulta a katalogizálást, ami a későbbi bibliográfusi hivatásához amolyan előtanulmánynak, alpműveletnek tekinthető, Goriupp Alisz vezetői módszerei pedig nyil-

vánvalóan hatással voltak majdani saját vezetési elképzeléseire, stílusára.

1957-ben már tudományos munkatársként részt vett az egyre nagyobb hangsúlyt kapó bibliográfiai feladatokban. *Sebestyén Géza* korszerűsítő reformjainak köszönhetően a kurrens nemzeti bibliográfiai feladatok 1959-től a Bibliográfiai osztály hatáskörébe tartoztak, majd alapos előkészítő munka után 1961-től kezdve házilag állítja elő és kéthetente adja ki a könyvtár a Magyar Nemzeti Bibliográfiát (MNB). „*Sebestyén Géza bennem vélte felfedezni a nemzeti bibliográfia leendő reformjának megvalósítóját*” – írja Joli az „*eltűnt tekintélyekre*” emlékezve – s mint ezt az idő igazolta, a köztisztelőben álló főigazgató-helyettes (akkor még főosztályvezető) nem csatlódott. A kurrens bibliográfiával párhuzamosan készült az osztályon *A magyar bibliográfiák bibliográfiája* következő évköre, és a *Magyar könyvészet* kötetei is megjelentek évenként. Az említett kiadványok mindegyikében megtalálható Fügedi Péterné neve szerkesztőként, felelős szerkesztőként.

Rövidesen ő lesz a Bibliográfiai osztály megbízott vezetője (helyettesítve az osztályvezetőt), majd 1964. június 1-jétől osztályvezetői kinevezést kap. Munkáját a szakma – a munkatársak tisztelete mellett – ebben az évben *Szocialista kultúráért* kitüntetéssel ismerte el.

A 60-as évek vége újabb feladatot hozott: a nemzetközi szabványok honosítását. „*Sebestyén Géza – kiváló taktikusként – tudta, hogy az ISO vagy az IFLA keretében kidolgozott szabályzatok hazai elfogadtatásához Moszkván keresztül vezet az út.*” Az OSZK nevében a főigazgató-helyettes mellett Fügedi Péterné „teljes erőbedobással” vett részt az NTMIR (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszer) szabványosítási munkáiban. A 70-es években több alkalommal utazott külföldre, illetve fogadta itthon a KGST tagállamokból érkező kollégákat. 1972-ben Moszkvában rendezték meg az NTMIK (Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Központ) szakértői konferenciát a periodikumok regisztrációs szolgálatáról² – Magyarországot Fügedi Péterné és *Szilvássy Zoltánné* képviselte Sebestyén Géza vezetésé-

vel. Ugyanebben a témában számos nemzetközi konferencián, szabványtárgyaláson képviselte az OSZK-t (Varsó, 1973, Moszkva, 1975 és 1978 között összesen kilenc alkalommal, Bukarest, 1979). Ezekre a tárgyalásokra egyrészt át kellett néznie és véleményeznie a szabványtervezetek sokadik változatát, vagy magát a szabványt megalkotni. A munkacsoport vezetője 1976 után Fügedi Péterné volt, akinek elméleti munkássága jelentősen hozzájárult az egész program eredményességéhez. Ezt bizonyítja az OSZK évkönyvben közölt hír, miszerint 1979-ben „*a Magyar Népköztársaság és a Szovjetunió közötti tudományos-műszaki együttműködésben való aktív közreműködésért és az elért eredményért 'Az MNK és a SZU közötti tudományos-műszaki együttműködés 30. évfordulója' díszoklevéllel*”³ tüntették ki.

Fontos volt számára a magyar könyvtárügy képviselte nemzetközi szinten, de legfontosabb a hazai bibliográfiai rendszer kialakítása, folyamatos építése, korszerűsítése volt.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) 1978-as, soproni vándorgyűlés plenáris ülésen a központi szolgáltatásokról hangoztak el előadások. Fügedi Péterné arról beszélt, hogyan alakult ki az elmúlt évek során néhány bibliográfiából a „*dokumentumtípusra orientált ágazatokból álló kurrens nemzeti bibliográfiai rendszer*”⁴, kiemelve név szerint is elődei és munkatársai érdemeit. Akkor már öt éve az OSZK bibliográfiai tevékenységéért felelős IV. főosztály vezetője volt, ő volt az, akinek szervezőmunkája, szakmai éleslátása, hihetetlen munkabírása állt az ismertett eredmények mögött. A retrospektív bibliográfiákra és a külföldi hungarikumok feltárására is kitérő, a nemzeti könyvtár egészének bibliográfiai tevékenységét átfogóan és világosan megfogalmazó előadása végén megjelöli a következő évek teendőit is: az elmúlt évekhez hasonlóan tevékeny és folyamatos részvételt az IFLA által meghirdetett Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UAP) programban. „*Az elkövetkező évek feladata tehát a nemzeti bibliográfia módszereinek megújítása a feldolgozás minden területén... nemzetközi szabványok adaptálása... áttérés a gépi feldolgozásra...*”⁵

Az évekkel azelőtt kezdődött nemzetközi egyeztető munkát, a szocialista országok nemzeti bibliográfiai szakértőinek tanácskozássorozatát a nemzeti bibliográfia kérdéseiről folytatni kellett tehát (Lipcse 1974, 1978, Martin 1976, Párizs 1977; Várna 1979, Moszkva 1981), s ezekre a konferenciákra Fügedi Péternével együtt utazhattak az adott téma szakértői, többnyire a Bibliográfiai főosztály osztályvezetői. A tanácskozásokról, az egységesítési program megvalósulásának fázisairól rendszeresen beszámolt a szakajtóban. (Ezek részletezésére nem a jelen megemlékezés hivatott.)

Írásai – éppúgy, mint előadásai vagy akár szakmai megbeszélései – gondosan szerkesztett, átgondolt, tiszta és világos tartalmat közvetítettek és közvetítenek a mai napig.

A 70-es évek végén elkezdődött a szabványok honosítása, ebben is tevékenyen részt vett – több szabvány esetében előterjesztő, másokban szakértő volt. Gyakorlatilag valamennyi szabvány létrejöttében részt vett a szabványbizottság tagjaként. Előterjesztéseiben, véleményezéseiben minden érthető és jól értelmezhető volt, vitamódszere követésre méltó: soha nem a vele ellentétes véleményen álló partnert bírálta, csakis a véleményt – észérvekkel, kulturált módon. Öröm volt vele együtt dolgozni, tőle tanulni, okulni. 1978-ban újabb kitüntetéssel értékelték szakmai tevékenységét: *Szabó Ervin emlékérmét* vehetett át.

Soproni előadásában hangsúlyozta a gépi feldolgozásra való áttérés szükségességét. A gondos tájékozódás, az aprólékos előkészítő munka után és a kísérleti fázist követően az MNB tervezett számítógépes rendszerét az 1977-es brüsszeli IFLA Gépesítési Szekciójának szemináriumán ismertette, majd további fejlesztések után 1980-ban itthon a Könyvtártechnológiai és -fejlesztési Bizottság elé terjesztette „*az MNB rendszer továbbfejlesztésével, a könyvtári szabványosítással, az OSZK gépi bázisának gondjaival, a Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa automatizálásának előkészületeivel kapcsolatos problémákat*”⁶.

Mindeközben arra is futotta energiájából, hogy szakmai tanulmányutakon vegyen részt, ame-

lyek a szocialista országok közötti kulturális egyezmény keretében jöhettek létre (Bulgária, 1968; Jugoszlávia, 1970; Lengyelország, 1973; NDK, 1981; Csehszlovákia, 1983).

Több alkalommal is képviselte hazánkat a könyvtárosok nemzetközi konferenciáján, a már említett brüsszeli mellett ott volt 1974-ben és 1981-ben az IFLA lipcsei, 1978-ban a csehszlovákiai közgyűlésén.

Szakmai életútjának ez a vázlatos felsorolása nem adja vissza egyéniségét. Erre leginkább azok emlékezhetnek, akiknek volt szerencsájük együtt dolgozni vele. Írásait újra olvasva is visszatér a régi Joli, akire pontosan illenek azok a jellemvonások, amelyekkel ő emlékezett valahai vezetőire, kollégáira: „*Sokan a tekintélyt a hatalommal azonosítják, holott az igazi tekintély alapja nem a hatalom, a hivatalos rang, hanem a magas szintű tudás és az erkölcsös magatartás. Az ilyen tekintélyek mindig viszonyítási pontokat jelentenek életünkben, mércét a tetteinkben.*” Ő is viszonyítási pont volt többünk számára, fontos volt, hogy mit szól a munkánkhoz, hogyan értékel bennünket. Ezt nemcsak aktív korában, de nyugdíjasként is megtette, hiszen 1983-ban nyugdíjba vonult ugyan, de közel maradt a szakmához. Rendszeres résztvevője volt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete rendezvényeinek (amelynek éveken át alelnöke, majd vezetőségi tagja volt), hozzászólt a szakmai vitákhoz, véleményt mondott a felvetett problémákkal kapcsolatban.

A szabványosítási munkákban még jó ideig részt vett, elsősorban a személynevekre vonatkozó szabványokkal kapcsolatban⁷, e témában olvasható írásai hasznos útmutatókat tartalmaznak. Nem feledkezett meg a jeles elődeinkkel kapcsolatos évfordulókról, s figyelemmel kísérte a bibliográfiai munkát is⁸.

Felkarolt olyan ügyeket, amelyeket igazán fontosnak vélt. A magyarság szellemi vagyonát számon tartó Magyar Örökség Díjjal két alkalommal is közvetlen kapcsolatba került. 2003. március 22-én az Országos Széchényi Könyvtár és az MKE Bibliográfiai Szekció javaslatára Petrik Géza életműve megkapta ezt a kitüntető díjat. Úgy éreztük, hogy ezzel a címmel nemcsak

Petrik Géza, de a hazai bibliográfiai munka egésze is elismerésben részesült; a bibliográfusok közössége ezért Fügedi Péternét, a Bibliográfiai Szekció alapító tagját, mint erre a legméltóbbat kérte fel a díj átvételére.

2012-ben a marosvásárhelyi Teleki Téka is megkapta a Magyar Örökség díjat, ezúttal Fügedi Péterné, Somkuti Gabriellával közösen javaslattevő volt.

Ahogy Joli nem felejtette el a szakmát, a szakma sem felejtette el őt. Az MKE Helyismereti Könyvtárosok Szervezetének XVII. Országos Tanácskozásán, 2010. július 7-én Jászberényben ő kapta meg a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete és a Bibliográfiai Szekció által alapított közös díjat, a *Kertész Gyula emlékérmét*. Ez alkalommal nemcsak kapott, hanem adott is. A díjat megköszönve visszatekintett szakmai pályafutására, s először a „kudarcai” jutottak eszébe: *„nem sikerült számítógépet szereznem, az akkori viszonyok között ez egy elérhetetlen álom volt”*⁹ – nos, ha ez kudarc volt, biztosan nem az ő kudarca! Beszélt arról is, hogy bizony bele lehet fáradni a munkába, de a sok erőfeszítésnek mindig megvan az eredménye.

Emlékezzünk rá szeretettel és búcsúzzunk tőle saját szavaival, hiszen a bibliográfiai munkát talán nem méltatta senki nála nagyobb meggyőződéssel: *„...a bibliográfiai munka belső fegyelemre nevel[...]. Nemcsak mi formáljuk bibliográfiává azt az anyagot, hanem a bibliográfia-szerkesztés formál bennünket önfegyelemre, rendszerességre, a tények, az adatok hitelességének igényére. Valamiféle, szinte mániákus rendezési készségre, amely áthatja magánéletünket, egyéniségünket is kitörölhetetlenül.”*¹⁰

Ha egyetlen szóval kellene jellemezni őt, ez a szó a *méltóság* lehetne. Méltósággal élte életét, és úgy is távozott közülünk 2014. június 28-án.

Nyugodjék a lelke békében!

Nagy Anikó

Jegyzetek

1. A nekrológban a lábjegyzet nélküli idézetek forrása: Fügedi Péterné: *Eltűnt tekintélyek nyomában*. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2003. 12. évf. 7. sz. 39-44. p.
2. Somkuti Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár működése*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1972*. 9-42. p.
3. Somkuti Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1979-ben*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1979*. 9-65. p.
4. Fügedi Péterné: *A magyar nemzeti bibliográfia rendszere és az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel programja*. In: *A Magyar Könyvtárosok Egyesületének évkönyve 1978*. 20-24. p. Az MKE soproni vándorgyűlésén elhangzott előadás szövege.
5. Uo.
6. Somkuti Gabriella: *Az Országos Széchényi Könyvtár működése 1980-ban*. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1980*. 17-75. p.
7. A személyek neve mint a katalógusok besorolási adata az egyes nemzetek gyakorlatában / [ford. Orbán Éva] ; [a magyar kiad. bevezetését írta Fügedi Péterné] ; [... szerk. Varga Ildikó] ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ. - Budapest : KMK, 1984. - 219 p. és Fügedi Péterné: *A személynevekre vonatkozó szabványhoz*. = *Könyvtáros* 1985. 35. évf. 2. sz. 72-78. p.
8. Fügedi Péterné: *MNB. Időszaki kiadványok bibliográfiája*. Ismertetés. = *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 1994. 3. évf. 3. sz. 64-66. p. és Fügedi Péterné: *Magyar sajtóbibliográfia 2001*. A harmadik évezred első évének magyarországi periodikumai (szerk. Nagy Anikó). Ismertetés. = *Könyvtári Figyelő* 2003. 49. évf. 2. sz. 64-66. p.
9. Fügedi Péterné köszönő szavait a jászberényi könyvtárosok videóra vették. Köszönet Szabó Jánosné ny. könyvtárigazgatónak, aki a szöveges formát 2014. július 5-én közzétette a katalistén.
10. Uo.

A tudásszervezés előtt álló kihívások és a könyvtártudomány

Heinz-Peter OHLY*

Az ISKO (International Society for Knowledge Organization) 12. konferenciáján elhangzott előadás (Ohly, H. P.: Mission, Programs, and Challenges of Knowledge Organization. In: Categories, Contexts and Relations in Knowledge Organization. Proceedings of the Twelfth International ISKO Conference, 6–9 August 2012, Mysore, India. A. Neelamegham and K.S. Raghavan (Eds.). Würzburg: Ergon Verlag, 2012, pp.15–23.) aktualizált változatát Koltay Tibor fordította.

Mi a tudásszervezés?

Ingetraut Dahlberg meghatározása szerint a tudásszervezés¹ annak a tudománya, hogy tudásegységeket (fogalmakat) strukturáljunk, és inherens tudáselemeik (jellemzőik) alapján szisztematikusan rendszerezzük őket, továbbá az így rendszerezett fogalmakat és fogalmi osztályokat alkalmazzuk a különböző tudnivaló (érdemleges) jelöltek (objektumok és/vagy szubjektumok) leírására.²

Egy másik definíciójában Dahlberg azt írja, hogy a tudásszervezés olyan szakterület, amely magában foglalja a következők szervezését annak érdekében, hogy rendszerezett formában rögzíthető és másokkal megosztható legyen a világról meglevő tudásunk:

- a tudásfogalmak egységei;
- a különböző terminusokhoz vagy kategóriákhoz kapcsolódó objektumok

* Ohly, H. P. az ISKO (International Society for Knowledge Organization) elnöke. (A Szerk.)

(tárgyak) különböző típusai (ásványok, növények, állatok, dokumentumok, képek, múzeumi tárgyak stb.).³

A tudásszervezésnek kilenc részterületét különböztetjük meg:

1. A fogalmak rendszerezésének episztemológiai, matematikai, rendszerelméleti, kognitív tudományi, tudományelméleti és történeti háttere;
2. A fogalmi rendszerek elemei és struktúrái,
3. Azok az intellektuális módszerek, amelyekkel a rendszereket létrehozzuk, megőrizzük és felülvizsgáljuk, ide értve az elemek és egységek szintaktikai és paradigmatis besorolását, valamint a rendszerek értékelését és kompatibilitásának fenntartását;
4. Ezeknek a rendszereknek az intellektuális és gépi alkalmazási módszerei osztályozás és indexelés útján.
5. A létező univerzális ismerete;
6. A szakterületi taxonómiák és osztályozási rendszerek, ide értve a dokumentációs nyelveket (tezauruszokat);
7. A nyelvészet (matematikai nyelvészet) és a terminológia hatására felmerülő kérdések, ide értve a visszakeresés és különösen az online elérés problémáit,
8. A dokumentumok minden típusának tartalmi indexelése az összes szakterületen,
9. A tudásszervezés perifériái a munkahelyeken, a különböző szakmai társaságokban, országokban és nemzetközi szinteken, továbbá az oktatás, a gazdaság és a felhasználók problémái.

Dahlberg szerint⁴ egy tárgy alapvető jellemzői megadják az azt jelölő fogalmat, a hierarchiában elfoglalt helyét, valamint a más fogalmakhoz való

viszonyát. A közösségi címkézés tekintetében már nem magától értetődő ez a szisztematikus megközelítés és az a feltételezés, hogy a tudáselemek inherensek.

Hagyományosan tudásszervezés alatt a dokumentumoknak a polcokon való elhelyezéséhez szükséges rendezését, valamint a többé-kevésbé egydimenziós katalógusban való elhelyezésükhöz szükséges indexelését értettük. Az olyan, nagyobb részletezettségű dokumentumok esetében, mint például a folyóiratcikkek, továbbá az adatbázisok számának növekedésével és a kifinomult visszakeresési technikák megjelenésével az eddig fogalmi megközelítések nem hoztak kielégítő eredményt, így a terminusokra alapozott tudásszervezés egyre nagyobb fontosságra tesz szert. Korunkban, amikor a weben nagyszámú, hiperlinkekkel rendelkező, elosztott és heterogén forrást találunk, ezek az egyszerű terminológiai megközelítések sem elégségesek. A szakkifejezések listáinak továbbfejlesztése komplexebb tudásszervezési rendszerekké több funkcionalitást és több dimenziós (pl. multihierarchikus) szerkezetet tesz lehetővé.⁵ Elvben ez elmozdulást jelent a tudás és rendezése szubjektív nézeteitől az objektívebb megközelítések irányába.

Számos olyan diszciplína van, amelyet a tudásszervezésben felhasználunk, vagy közeli kapcsolatban állnak vele. Ilyen például a nyelvészet, a kognitív tudomány, a filozófia. Ahogy arról már fentebb szó volt, a tudásszervezés fő iránya a tudás címkézése, elrendezése és visszakeresése archivált (megőrzött) dokumentumokban. A tudásszervezés határterületén ott van a tudásmenedzsment és a tudásmérnökség is, ahogy ez a következő táblázaton megfigyelhető.

Diszciplína		Felhasználási terület	Módszerek	Alkalmazások
Tudásszervezés	Knowledge Organization (KO)	Könyvtár	Metaadatok	Tudásszervezési rendszerek
Tudásmenedzsment	Knowledge Management (KM)	Vállalatok	Profit	Üzleti intelligencia
Tudásmérnökség	Knowledge Engineering (KE)	Informatika	Gépi logika	Mesterséges intelligencia Üzleti folyamatok automatizálása
KO+KM+KI?		Interdiszciplináris	Szemantikus Web?	e-tudomány? e-kereskedelem? e-kormányzat? e-döntéshozatal?

A tudásmenedzsment fókuszában az áll, hogy az üzleti életben felhalmozódott tudásból profitot lehessen kinyerni a cégeknél. Ennek része a tudás kinyerése, kodifikációja és visszakeresése. A tudásmérnökség azon munkálkodik, hogy a tudás tárolását, karbantartását és integrációját gépesítse, de részét képezik a tudás-univerzum megértését szolgáló emberi modellek is.

A tudásmenedzsment és a tudásmérnökség szembeállítható a tudásszervezéssel, és egyúttal olyan rokon diszciplínáknak tekinthetők, amelyekre mint nélkülözhetetlen együttműködési területekre érdemes néznünk. A „továbbfejlesztett” és az „elektronikus” jelzővel ellátott alkalmazási területeik például többet jelentenek, mint ezek összességét. Valódi fejlődést hozhatnak, ha kifinomultan kombináljuk őket, ahogyan azt a Szemantikus Web fejlesztői is megpróbálják megtenni.

A tudásszervezés előtt álló kihívások

A tudásszervezés jövője számos tudásszervezési és könyvtártudományi konferencia napirendjén szerepelt. Az ISKO 2006-os bécsi konferenciáján⁷ Winfried Schmitz-Esser kifejtette, hogy egy olyan világmodellre van szükségünk, amely magába integrálja a tudásszervezés eszközeit, továbbá képes arra, hogy megtalálja és feldolgozza a szövegben rejlő tudást. Gerhard Budin meg-

állapította, hogy a tudásszervezés napjainkban magában foglalja a kognitív, episztemológiai, kommunikatív és az automatikus tudásrepresentációt, tudáslétrehozást és -feldolgozást. A 2007-es IKONE (International Conference on Future of Knowledge Organization in the Networked Environment) konferencián, Bangaloreban Maxmilian Stempfhuber kiemelte, hogy a portálokon található adatforrások aggregálása megköveteli, hogy a felhasználói igények figyelembe vételével kezelni tudjuk a heterogenitást. A tudásszervezés előtt álló egyik legnagyobb kihívás lényegét Prasad Bhaarat Ram fogalmazta meg: „Azt add nekem, amit akarok, ne pedig azt, amit kérek!”⁸ Ennek a feladatnak a megoldását olyan eljárások szolgálhatják, amelyek képesek kezelni a helyesírási hibákat és elírásokat, rangsorolni tudják a levélszemetet, vagy kezelik a felhasználói modelleket.⁹ A helyi hagyományok távlatából nézve figyelembe kell vennünk azt is, hogy megfeleljünk a kulturális kontextusoknak.¹⁰ Stahl a társadalmi elkötelezettség jellemzőiként a nyitottságot, a cselekvés iránti vonzódást és a konzekvencializmust nevezi meg.¹¹ A 2007-ben Jülichben megrendezett *Scientific Communication of the Future* c. konferencia hozadéka azt volt, hogy felmutatta a tudás és a tudás kommunikációjának sokféleségét, különbséget téve a tudás főárama és az eredeti (a laikusok által létrehozott) tudás között.¹²

Az utóbbi évtizednek ezek az eszmecseréi világosan mutatják, hogy mind a felhasználók, mind az indexelők elképzelései a tudásról és dokumentumok tartalmának felhasználhatóságáról meglehetősen képlékenyek. A ma felhasználói különböznek a korábbiaktól. Ezt mutatják egyéni és közösségi feladataik, valamint megfigyelői és létrehozói szerepük, amely különösen a „közösségi” Web 2.0-án jelenik meg.¹³ Amíg a predigitális világban a szakértők szabták meg a felhasználók számára az értékeket, addig ma, az eredendően digitális világban a nagyközönség és a gyakorlott felhasználók állapítják meg a normákat a tudományos szakértők számára.¹⁴ Az információ minősége ennyiben nem statikus, tehát a tegnap információforrásainak alkalmazhatónak kell lennie a holnap újonnan felmerülő kérdéseinek megválaszolására is. Ennek szükséges, de nem elégséges feltétele, hogy bízzunk az információ létrehozásában és az azt létrehozó intézményekben.¹⁵ A visszakeresésnek olyan robusztus feldolgozási technikákon kell alapulnia, amelyek lehetővé teszik a fontos információk különböző és heterogén adatbázisokból adatbányászati módszerekkel történő kinyerését. Korunk felhasználójának érdekében elengedhetetlen, hogy képesek legyünk rugalmasan alkalmazkodni egy sor narratívához. Ebből eredően követelő szükség annak megválaszolására, hogy miként lehet az elavult információt átalakítani és újrafelhasználni a jövő, előre nem látható problémáinak megoldásában. A nem maguktól értetődő felhasználói elvárásoknak aligha felelhetünk meg mechanikus információs rendszerekkel. Az ISKO újabb konferenciáin (ISKO Franciaország 2009. Lyon és 2011. Lille; ISKO Németország 2009. Bonn; ETO Szeminárium 2011. Hága; a DGI Deutsche Gesellschaft für Informationswissenschaft und Informationspraxis konferenciája 2012. Düsseldorf) hasonló vitáknak lehettünk szem- és fültanúi. Ezek azonban nagyobb mértékben azt emelték ki, hogy a Webből hiányzik a szemantikai összetevő. Arról is szóltak, hogy konfliktus van az új, közösségi médiával, valamint hogy túlsúlyban van a számítástudomány.¹⁶

A tudásszervezés elméleti alapjai

A tudásszervezés egyik kulcskérdése az elmélet. Ha visszamegyünk Dahlberg meghatározásához, azt látjuk, hogy az alkalmazás és a perifériák kérdései is felmerülnek. Az osztályozási rendszerek alapítói, *Dewey* vagy *Otlet*¹⁷ jóval messzebb mentek annál, hogy csak a könyvek elhelyezésével és szétosztásával foglalkozzanak. A hasznosíthatóság ilyen középpontba állítása mellett olyan kérdéseket is felmerülnek, hogy pl. milyen tudás érdemes arra, hogy gyűjtsük. Kérdezhetjük azt is, honnan vegyük ezt a tudást és hogyan tudjuk használni és megőrizni, továbbá, hogy kinek hajtson hasznot. Számos elméletet ismerünk az aktivitáselmélettől a dizájnelméletig, nem beszélve az ökológiai és globális aspektusokat magukba foglaló elméletekről. Elég, ha csak a bonyolultságelméletet¹⁸ vesszük, amely az elméletek széles köréhez illeszkedik, így pl. a rendszerelmélethez¹⁹ és a kibernetikához,²⁰ vagy a globális információs társadalom elméletéhez.²¹ A tudásszervezés szakembereinek ennél fogva ismernie kell azokat a különböző elméleti megközelítéseket, amelyek bizonyos feladatokat és elképzeléseket juttatnak érvényre, továbbá képesnek kell lenniük arra, hogy hangsúlyozzanak és alapelvvé tegyenek olyan elméleteket, amelyek megfelelnek a tudásszervezés speciális területeinek és felhasználóinak. Schultz szerint csak a jól megalapozott elvekre épülő, az eddiginél nagyobb mértékben elméleti természetű megközelítések nyújthatják azt a rugalmasságot, amellyel az új etikai környezetben boldogulni tudunk.²² Érdemes figyelembe vennünk olyan megközelítéseket is, amelyek egyaránt meghatározzák azt, hogy milyen információt kínálunk, és azt is, hogy milyenek a felhasználók elvárásai. Ezek, mindenekelőtt, pszichológiai elméletek, amelyek azzal foglalkoznak, hogy miként vált ki belőlünk érdeklődést az információ használata (*Berlyne aktivációelmélete*), vagy az információ milyen dizájnja divatos (*Bürdeck dizájnelmélete*). Vannak szociológiai elméletek, amelyek tárgya az, hogy az információ és az információs normák miként terjednek (*Rogers diffúzióelmélete*²³), valamint

a véleményvezérek pszicho-szociális dinamikája (*Lewin csoportdinamikája*).²⁴ Hjørland különbséget tesz az empiricizmus (az adatokból történő indukció), a racionalizmus (logikai modellezés), a historicizmus (a történeti háttér) és a pragmatizmus (az információ és a felhasználók céljai és értékei) között.²⁵

Ugyanő a tudás pragmatikus elméletéről (amely *Leontyev aktivitáseméletét*²⁶ foglalja össze) a következőket írja.

„Mivel a létezés és a cselekvés megelőzik a tudást, a tudást olyan módon hozzuk létre, hogy a jól megalkotott tudás alkalmazása közvetlenül vagy közvetve a létezés és a cselekvést szolgálja [...] „a biológiai-fizikai, társadalmi-kulturális és a szubjektív világban” [...]. Folyamatos interakció van a tudás és a cselekvés között, így a tudás a cselekvésben és a cselekvés útján jön létre, ilyen módon a tapasztalatok, amelyeket a cselekvő ember a cselekvés során szerez, befolyásolják a bekövetkező akciókat.”²⁷

Hjørland megvédi az aktivitáseméletet, mint az információs tevékenység elméleti alapját. Véleménye szerint „az empiricizmus, a racionalizmus és a „pozitivizmus” kritikájának talán legfontosabb eleme, hogy azok elhanyagolják a tudást, mint olyan társadalmi és történeti terméket, amely arra hivatott, hogy meghatározott célokat és érdekeket szolgáljon. Ezek az elméletek hallgatólagosan nem veszik figyelembe azt a szükségletet, hogy tudásigényünket az új célok, feltételek és érdeklődés fényében felülvizsgáljuk.”²⁸

A gyakorlati osztályozás szempontjából Hjørland kritikusán szemléli a felhasználó-központú (kognitív), fazetta-elemzésen alapuló, empirikus (numerikus), továbbá közösségi (hivatkozás-alapú) osztályozásokat. Mai véleményével²⁹ szemben bibliográfiai célokra a domén-elemzésre épülő szemléletet is ajánlja, amelyek esetében a tudásszervezési rendszer csak akkor lesz alkalmazható és elfogadott, ha az adott szakterület kutatóival együttműködésben jön létre. Azt írja, hogy a „jó és rossz osztályozás közötti különbség abban áll, hogy az előbbi mélyreható meglátásokat hoz világra a lehetséges választások és dilemmák tekintetében, ráadásul érvekkel jól alá

van támasztva”.³⁰ Nagyjából egészéből egyetért *Umstätterrel*, aki olyan, tudományosan megalapozott tudás igényével lép fel, amely garantálja annak logikus és a tudomány által elfogadható jellegét.³¹ Ez hasonlít ahhoz, ahogyan a tudomány és technika társadalomhoz való viszonyát vizsgáló tágabb tudományterület (*Science and Technology Studies*) megköveteli, hogy mélyebben beleláthassunk a csúcstechnológiai laboratóriumok folyamataiba, amennyiben ezekben a tudást vizsgálják.³²

Az új tudásszervezés

Az új tudásszervezés, amely a szemantikus webet (Web 3.0-t) veszi célba, többféle tudásszervezési rendszert próbál kombinálni logikailag deduktív közös metaadatok és formalizált ontológiák útján. Ennek példája a hálózati tudásszervezést vizsgáló *NKOS (Networked Knowledge Organization Systems/Services/Structures)* csoport, amely ajánlásokat dolgozott ki a teauruszok leírasi sémáira.³³ A másik példa a *SKOS (Simple Knowledge Organization System)* adatmodellje, amely géppel olvasható forrásleíró nyelveket használ olyan a tudásszervezési rendszerek céljaira, mint a teauruszok, az osztályozási rendszerek és más fogalmi rendszerek.³⁴ A SKOS adatmodell dokumentációs tulajdonságok alapkészleteit, a szemantikai reláció-jellemzőket, lexikai címkézést, címke-relációkat, fogalomgyűjteményeket és fogalmi térképeket nyújt. Ezek a készletek specifikus igényekhez is igazíthatók. Amíg a szemantikai alapú megközelítések egészen más természetűek, mint a felhasználók vezérelte „közösségi” rendszerek (Pl. a Flickr, <http://www.flickr.com/>), addig a jövő talán a logikai, tudásalapú leírások és az önszervező elveken alapuló SOKOS (Self Organizing Knowledge Organization System) rendszerek kombinációjáé.

Az első kísérletet arra, hogy a tudásszervezési rendszereket összhangba hozzuk a géppel olvasható világgal (a 2005 és 2008 között megjelent brit szabvány, a BS 8723, *Structured vocabularies for information retrieval* folytatásaként) az ISO 25964 (*Teauruszok és*

interoperabilitás más szótárakkal 2011-ből, valamint az *Interoperabilitás más szótárakkal* 2013-ból). Ez a szabvány³⁵ felülvizsgálja és megváltoztatja az információkereséshez adekvát teauruszok meglevő nemzetközi szabványát. Alapvető ontológiákat mutat be Herre³⁶, míg Soergel³⁷ és Weller³⁸ elsősorban a már meglevő relációk és tudásszervezési rendszerek repozitóriumainak építése mellett érvelnek. A tudásszervezésnek vissza kell térnie az olyan formális, szemantikus megközelítésekhez, mint a fazettás fogalmi rendszerek. Ugyanakkor logikailag precízebbnek kell lennie, és igazodnia kell az adott szakterülethez annak érdekében, hogy lehetővé tegye a webes környezetben található többféle forrással kapcsolatos, specializált gondolkodást. Emellett az önmagukat adaptálni képes megközelítések, mint a közösségi indexelés és annak kvantitatív felhasználása sem hanyagolható el ma már. A „kollektív intelligencia” (raj-intelligencia, közösségi ötletbörze / crowdsourcing) szószólói úgy látják, hogy elmozdulást tapasztalunk a fennálló információszolgáltatók felől az egyéni információk kumulálásának irányába.³⁹ A főáramba tartozó nézetek mellett a heterogén adatokra vonatkozó következtetések hibásak volnának, ha ténybeli eredményeket vagy akár értékeléseket próbálnánk találni⁴⁰, viszont alkalmasak lehetnek, ha csak bibliográfiai hivatkozások állnak rendelkezésre.

Az ISKO feladatai

Az ISKO, mint ennek a területnek a szakmai társasága fontos szerepe lát el azzal, hogy tagságát segíti abban, hogy el tudjon igazodni az egymással versengő megközelítések és sajátos elképzelések nehezen átlátható kínálatában. Ennek eszközei a nemzetközi és interdiszciplináris konferenciák, a társaság szakfolyóirata, a *Knowledge Organization*, a klasszikus szövegekhez, tankönyvekhez, szótárakhoz és repozitóriumokhoz való hozzáférés, valamint a más társaságokkal meglévő cserekapcsolatok.⁴¹ Nem utolsósorban fel kell frissítenünk az információ és a tudás elméleti hátterét, különös tekintettel azok

technikai és társadalmi dimenzióira. Az ebbe az irányba tett lépés, hogy elérhetők a klasszikus tudásszervezési olvasmányok és a *Knowledge Organization* c. folyóirat régi számai, valamint a nagyközönség számára hozzáférhető egy szakbibliográfia, továbbá annak a lehetősége, hogy bárki javaslatot tegyen a tudásszervezés normáira és értékelésére. A tudásszervezés elveihez és a tudásszervezési rendszerekhez való nyílt hozzáférés az előfeltétele annak, hogy ne csak belülről legyen meg ennek a szakterületnek az elfogadottsága. A tudásszervezési tankönyveknek tartalmazniuk kell az ontológiák, a gépi feldolgozást és a webes környezet adta lehetőségeket. A más diszciplínákkal, sőt csoportokkal való eszmecsere aktívabb kapcsolatot kíván az ezen a területen működő tudományos társaságokkal, továbbá annak meghatározást is, hogy milyen szabályok alapján történjen a csere. Mindazonáltal az ISKO-nak meg kell határoznia, hogy tevékenységének tárgya miként különbözik más tudományoktól.

Továbbra is vannak azonban nyitott kérdések, amelyekre az ISKO-nak és más, rokon társaságoknak válasz kell találniuk. Ezek a következők:

- Melyek a „jó” tudásszervezés jellemzői?
- Mi a különböző tudásszervezési elvek (fazetták, numerikus klaszterek, közösségi indexelés stb.) specifikus haszna, és hogyan kombinálható ezek alkalmazásokban?
- Hogyan kombinálható a helyi sokféleség a globális e-tudomány érdekében?
- Kinek szól a tudásszervezési írástudás?
- Milyen a tudásszervezési szakma profilja?
- Melyek a tudásszervezés segédtudományi vagy alkalmazott vonatkozásai, amelyeket az információ más tudományai mellett tölt be, és mi ennek a valódi hozadéka.⁴²

Kilátások

A tudásszervezés meg nem szűnő igényt jelent a szövegekben rögzített információ és más emberi alkotások hatékony tárolása, visszakeresése és feldolgozása iránt. A tudásszervezés, a könyvtár- és információtudományhoz hasonlóan olyan

mindennaposnak tűnik, hogy néha nem tekintik szabványosított, alapokkal rendelkező és folyamatosan frissülő, önálló tudománynak. Egyre jobban függ a mindinkább összetetté váló információs és kommunikációs technológiáktól, néha pedig ezek rész-diszciplínájának tekintik. Anélkül, hogy a mérnöki megközelítés és a szemantikai kulturális logika valamelyikét a másinak rendelnénk alá, világosan kell látnunk, hogy e kettő egy és ugyanazon probléma megoldásának a különböző aspektusait képviseli.

Amikor jól elkülönült tudást kell nyújtunk valamely sajátos cél megvalósítása érdekében (például egy cég tudásmendzsent-feladatai kapcsán), akkor az ilyen helyzeteket pontosan kell meghatározunk a tudásszervezés eszközeivel, majd a tudásmérnöki technikákkal karöltve kell megoldanunk. Ugyanakkor viszont tudásmérnöki megközelítésre van szükség ahhoz, hogy a tudásszervezés megfelelő technikai elterjedjenek valamely kontextusban, feltéve, hogy a célok elég világosan vannak meghatározva. Jelenleg anélkül áll technikák választéka rendelkezésünkre, hogy tudnánk, mennyire tudjuk őket megfelelő módon felhasználni. A nyitott és a zárt technikák kombinációjának társadalmi funkcionalitása és kíváncsi volt például nyitott kérdés a tudásmunkások számára. A tudásszervezés feladata az, hogy átmenetet biztosítson egyikből a másikba. Az információs technológia (ma többnyire számítógépes formájában) előfeltétele az információ alakításának, azonban nem az egyetlen és nem ez áll a fő fókuszban. Hogy megtaláljuk a szerepét, szükség van arra, hogy feltárjuk a tudásközvetítés jelenlegi filozófiai hátterét és társadalmi céljait.

Jegyzetek

1. Bár idehaza a *tartalmi feltárás* (tárgyi feltárás) kifejezés nagyobb népszerűségnek örvend, a következőkben az eredetiben használt *knowledge organization* terminus magyar megfelelőjét a tudásszervezés szót fogjuk használni.
2. Dahlberg, I.: Definitionen aus dem Begriffsfeld Wissensorganisation. 2006 <http://www.isko-de.org/index.php?id=dahlbergdefinitionen>
3. Dahlberg, I.: Wissensorganisation. In: Schneider, H.J.: Lexikon: Informatik und Datenverarbeitung. Version 4.0. München: Oldenbourg Verlag, 1998.
4. Dahlberg, I.: Was ist Wissensorganisation? 2014 [megjelenés alatt]
5. Zeng, M.L.: Knowledge organization systems (KOS) = Knowledge organization, vol. 35. 2008. no. 2–3, 160–182. p.
6. Ohly, H. P. 2011a: Organization, management and engineering of knowledge. Paper presented at: Concepts et outils pour le management de la connaissance. 1er colloque international ISKO-Maghreb 2011. http://www.isko-maghreb.org/index-quick.php?dms_op=doc_file_download&docfile_md5id=0e5b168e52682b12611795598fa2c3db
7. Ohly, H. P.: Knowledge organization pro and *retrospective*. In: Clement Arsenault and Joseph T. Tennis: Culture and identity in knowledge organization. Advances in knowledge organization 11, 2008, 210–215. p.
8. Ohly, H. P.: The future of knowledge organization in the networked environment. A brief report = IFLA SET Bulletin, vol. 9. 2008. no. 1. 33–35. p.
9. Knight, J.: Ethics and HCI. In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 231–237. p.
10. Hoffman, G. M.: Ethical Challenges for Information Systems Professionals. In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 191–199. p.
- Skovira, R. J.: The Social Contract Revised: Obligation and Responsibility in the Information Society. In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 2797–2813. p.
11. Stahl, B. C.: What is the Social Responsibility in the Information Age? Maximising Profits? In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 3157–3169. p.
12. Ball, R.: WissKom 2007: Wissenskommunikation der Zukunft. 2007, Jülich: Forschungszentrum Jülich. http://juwel.fz-juelich.de:8080/dspace/bitstream/2128/2893/1/Ball_2007.Wisskom.pdf
13. Trump, Th. – Klingler, W. – Gerhards, M.: Web 2.0. Begriffsdefinition und eine Analyse der Auswirkungen auf das allgemeine Mediennutzungsverhalten. Köln: 2009, http://www.result.de/wp-content/uploads/2009/10/web-2.0-studie_result_swr_februar_2007.pdf
14. Quoniam, L. – Lucien, A.: Du Web 2.0 à l'Intelligence

- compétitive 2.0. In Hassoun, Mohamed; El Hachani, Mabrouka: Intelligence collective et organisation des connaissances, 2009, 15–23. p. http://www.isko-france.asso.fr/pdf/isko2009/QUONIAM_ARNAUD.pdf
15. Oermann, A.: Trust in E-Technologies. In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 3122–3132. p.
16. <http://pro.ovh.net/~iskofran/?q=node/13>
<http://liste.cilea.it/pipermail/isko/2010-January/000259.html>
<http://conferences.isko-france.asso.fr/en/programme.htm>
<http://www.mail-archive.com/wiss-org@gesis.org/msg00051.html> ; <http://seminar.udcc.org/2011/programme.htm> ;
http://dgi-info.informationsassistent.de/index.php?option=com_content&view=article&id=288&Itemid=122
17. Boyd, R.W.: Organizing and disseminating knowledge: theoretical and instrumental innovations of Paul Otlet. In: Gnoli, Claudio; Mazzocchi, Fulvio: Paradigms and conceptual systems in knowledge organization. Advances in knowledge organization 12. Würzburg: Ergon, 2010. 14. p.
18. Morin, E. 2007 Restricted complexity, general complexity. In: Gershenson, Carlos; Aerts, Diederik; Edmonds, Bruce: Worldviews, Science and Us: Philosophy and Complexity. World Scientific Publishing Co., 2007, 5-29. p. <http://cogprints.org/5217/>
Montuori, A. Edgar Morin: A partial introduction. = World futures, vol. 60. 2004. no. 5. 349– 355. p. http://www.cjis.edu/Documents/Academic%20Departments/TID/morin_a_partial_introduction.pdf
19. Bertalanffy, L.: *Allgemeine Systemtheorie. Wege zu einer Mathesis universalis*. = Deutsche Universitätszeitung, vol. 5. 1957. no. 6. 8–12. p.
20. Wiener, N.: Cybernetics or control and communication in the animal and the machine, Paris: Hermann & Cie Editeurs; New York: John Wiley & Sons, Inc. 1948.
21. Bertalanffy i.m., Wiener i. m.
Castells, M.: The network society: From knowledge to policy. In: Castells, Manuel; Cardoso, G.: The network society: From knowledge to policy. Washington, DC: Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005, 3–21. p., www.umass.edu/digitalcenter/research/pdfs/JF_NetworkSociety.pdf
22. Schultz, R.A.: Ethical Issues in Information Technology. In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 473-480. p.
23. Rogers, E. M.: Diffusion of innovations. New York: Free Press, 1962.
24. Berlyne, D. E.: Arousal and reinforcement. In Levine, David: Nebraska symposium on motivation, Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 1967, 1–116. p.
Bürdek, B. E.. Design: History, theory, and practice of product design. Boston, MA: Birkhauser-Publishers for Architecture, 2005.
Lewin, K.: A dynamic theory of personality. New York: McGraw-Hill, 1935.
Rogers i. m.
SCOTT, W. E. Activation theory and task design. = Organizational Behavior and Human Performance, vol.1. 1966. no. 1. 3–30. p.
25. Hjørland, B.: Principia informatica. Foundational theory of information and principles of information services. In Bruce, Harry; Fidel, Raya; Ingwersen, Peter; Vakkari, Pertti (Eds.): Emerging frameworks and methods. Proceedings of the fourth international conference on conceptions of library and information science (CoLIS4). In. Greenwood Village, Colorado, USA: Libraries Unlimited, 2002, 109–121.p. http://www.iva.dk/bh/Core%20Concepts%20in%20LIS/articles%20a-z/principia_informatica.htm
26. Leontev, A. N. Activity, consciousness, and personality. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1978. <http://lchc.ucsd.edu/MCA/Paper/leontev>
Hjørland, B.: Information seeking and subject representation. An activity-theoretical approach to information science. Westport & London: Greenwood Press, 1997.
27. Hjørland, B.: Pragmatism. In: The Epistemological Lifeboat. Epistemology and Philosophy of Science for Information Scientists. In Hjørland, B. & Nicolaisen, J. (Eds.) The Epistemological Lifeboat. Epistemology and Philosophy of Science for Information Scientists, 1997 http://www.iva.dk/jni/lifeboat_old/Positions/Pragmatism.htm
28. Hjørland, B. 2013: Theories of knowledge organization — Theories of knowledge = Knowledge Organization, vol. 40. 2013. no. 3. 169–181. p.
29. Mai, J. E.: Classification in context: relativity, reality, and representation. = Knowledge Organization, vol. 31. 2004. no. 1. 39–48. p.
30. Hjørland Theories of knowledge organization
31. Umstätter, W.: Wissen - Konstrukt oder Rekonstruktion der Popperschen Welt 1? oder Warum sich die ISKO in International Society for Knowledge self-organization umbenennen sollte. Proceedings of the 13th German ISKO conference, Potsdam 2013, Würzburg: Ergon 2014; meg-

- jelenés alatt (Prezentáció: http://www.isko-de.org/data/uploads/2013_Umstaetter.pdf)
32. Knorr-Cetina, K.: Die Fabrikation von Erkenntnis. Zur Anthropologie der Naturwissenschaft. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984.
 33. NKOS: Networked knowledge organization systems (NKOS) Registry. Reference document for data elements. 1988 <http://nkos.slis.kent.edu/registry3.htm>
 34. Miles, A. – Bechhofer, S.: Simple knowledge organization system: Reference:W3C Working Draft 25 January 2008 <http://www.w3.org/TR/2008/WD-skos-reference-20080125>
 35. Lásd még: Dextre Clarke, S. G: ISO 25964: A standard in support of KOS interoperability. 2011 http://www.iskouk.org/conf2011/mp3/ISKO-UK-2011_StellaDextreClarke.mp3
Dextre Clarke, S. G: ISO 25964: A standard in support of KOS interoperability. In Gilchrist, A; Vernau, J. (Eds.): Facets of Knowledge Organization; 2011 Jul 4-2011 Jul 5; London. London: Emerald; 2012. <http://www.iskouk.org/conf2011/papers/dextreclarke.pdf>
 36. Herre, H.: Formal Ontology and the Foundation of Knowledge Organization. = Knowledge Organization, vol. 40, 2013, no. 5, 332-339. p.
 37. Soergel, D.: Towards a relation ontology for the Semantic Web. Talk given at Classification and ontology: Formal approaches and access to knowledge. International UDC Seminar, 19-20 September 2011, The Hague. http://www.udcds.com/seminar/2011/media/slides/UDCSeminar2011_DagobertSoergel.pdf
 38. Weller, K.: KOSO. A Metadata Ontology for Knowledge Organization Systems. 2008. http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Informationswissenschaft/weller/1215088930014_weller.pdf
Weller, K.: KOSO: A Reference-Ontology for Reuse of Existing Knowledge Organization Systems. In: Proceedings of the 1st Workshop on Knowledge Reuse and Reengineering over the Semantic Web. 2008, 31-40. p. http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/fileadmin/Redaktion/Institute/Informationwissenschaft/1215088990015_weller.pdf
 39. Lévy, P.: Collective Intelligence: Mankind's Emerging World in Cyberspace. Cambridge, MA: Perseus Books, 1997.
Lévy, P.: Towards a Language of Collective Intelligence. In: Code. The Language of our Time. Ars Electronica: Linz, 2003. http://90.146.8.18/en/archiv_files/20031/FE_2003_I%C3%A9vy_en.pdf
Remoreras, G.: Forecast 2020: Web 3.0+ and Collective Intelligence. 2010, <http://glennremoreras.com/2010/07/28/forecast2020/>
 40. Farkas, Cs.: Data Confidentiality on the Semantic Web: Is There an Inference Problem? In: Nemati, H. Information security and ethics: concepts, methodologies, tools, and applications. Idea Group Reference, 2008, 3309-3320. p.
 41. ISKO 1989: International society for knowledge organization (ISKO). Charter and preamble = International classification, vol. 16. 1989. no. 3. 165-167. p. <http://www.isko.org/charter.pdf>
 42. Dahlberg, I.: Was ist Wissensorganisation? <http://www.isko.org/koln20120725.pdf>

Beérkezett: 2013. november 21.

Felmérés az e-könyvekről a könyvfesztivál látogatói között

2014 áprilisában kérdőíves felmérést folytatott a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál látogatói között a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése a látogatók e-könyv olvasási szokásairól. Az elemzést a TÁRKI készítette el. A kérdőívet kitöltők többsége felsőfokú végzettségű nő volt, 40%-uk 31 és 44 év közötti, 28%-uk 18-30 éves volt. Mintegy harmaduk rendelkezett e-könyv olvasására alkalmas eszközzel, és a válaszolók több mint a fele olvasott már elektronikus könyvet. 44%-uk egyáltalán nem olvas e-könyvet, 9%-uk rendszeresen. „Ha egy könyv nyomtatott és elektronikus formában is elérhető, a válaszolók 13%-a választja az e-könyvet, 84%-uk marad a hagyományos nyomtatott formánál.” Az e-könyvek beszerezhetőségére és az illegális tartalmak igénybe vételére is rákérdeztek a kérdőívben. A fiatalok csaknem harmada használ illegális forrásokból származó tartalmakat, és csak 30%-uk nyilatkozta, hogy e-könyv beszerzésekor figyel arra, hogy legális helyről szerezz be. A válaszolók csaknem negyedének egyáltalán nem fontos, hogy legális vagy illegális a weboldal, ahonnan a könyveit leölti.

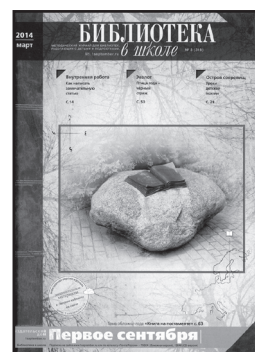
(Forrás: Új Könyvpiac, 24. évf. 2014. 6. sz. 34-35. p.)

A tájékoztatástól a képzésig – szakfolyóiratokra épített továbbképzés

Egy oroszországi projekt története és tanulságai

Olga GROMOVA

GROMOVA, Olga: *Ot informacii – k sisteme obrazovaniâ. Povyšenie kvalifikacii na baze professional'nyh žurnalov: istoriâ i vyvody odnogo proekta című* – lapunk számára készült – írását Hegyközi Ilona fordította.

A *Pervoje Szentjabrja* nevű kiadó (a továbbiakban az orosz név rövidítésével: *PSz*) egyedi jelenség Oroszország pedagógiai palettáján. Története 1992-ben kezdődött, amikor *Szimon Szolovejszik*, ismert író, újságíró és pedagógus elhatározta, hogy folyóiratot alapít a pedagógusok számára, mégpedig olyat, amely kiváltja az állami *Ucsitelszkaja Gazetát* (ez volt gyakorlatilag az egyetlen, tanároknak szóló központi pedagógiai kiadvány). A folyóirat a *Pervoje Szentjabrja* (magyarul: *Szeptember elseje*) címet kapta. Az alapító azt szerette volna, hogy a folyóirat a tanárral egyenrangú félként „beszélgesse el” problémáiról és gondjairól, segítsen neki napi munkájában, és ne csak „iránymutatásokat” adjon számára. Ekkor találta ki azt is, hogy az új, általános pedagógiai, közoktatási

folyóiratnak legyenek módszertani mellékletei a különböző tárgyakat tanító pedagógusok számára. Így született a jelszó: „*Minden tanárnak legyen saját folyóirata!*”. Két év múlva, immár magánkiadóként (elsőként Oroszország pedagógiai szaksajtójában!) már 10, majd 15, később 20 folyóiratot adtak közre az iskolai munka különböző területei számára (Matematika, Fizika, Földrajz, Angol, Előkészítés az iskolára stb.). A kiadót ma az alapító fia, Artyom Szolovejszik irányítja.

Az iskolai könyvtárakkal foglalkozó szakfolyóirat e cikk szerzőjének a kezdeményezésére indult. Még moszkvai iskolai könyvtárosként levelet írt a szerkesztőségnek arról, milyen nagy szükség lenne egy ilyen folyóiraatra; ezt követően meghívták, hogy működjön közre a kiadásában.

A *Biblioteka v škole* (magyarul: Könyvtár az iskolában, a továbbiakban az orosz név rövidítésével: BS) 16 éve jelenik meg, kezdetben fekete-fehér módszertani híradóként, később színes folyóiratként. Az egyes számokhoz elektronikus melléklet tartozik. (A nyomtatott változat helyett viszonylag olcsón elő lehet fizetni a folyóiratra elektronikus formátumban is.) A kiadvány alcíme: „*Módszertani folyóirat a gyermekekkel és serdülőkkel foglalkozó könyvtárak számára*”. A szerzők között az iskolai könyvtárosokon kívül a legkülönbözőbb szakterületek képviselői szerepelnek, a felsőoktatásban dolgozó komoly tudósoktól a falusi könyvtárosokig.

A PSzK nemcsak alapításának a történetét tekintve, hanem amiatt is különleges, hogy a közösség húsz éve állami vagy pályázati támogatás nélkül, saját bevételeiből tartja fenn magát, emellett abban is egyedülálló, hogy egy egész sor szolgáltatást nyújt a tanárok, könyvtárosok, iskolai pszichológusok számára különböző témakörökben.

A kiadó négy „lábon” áll.

1. 24 módszertani folyóiratot ad ki az iskolai munka legkülönbözőbb területeivel kapcsolatban, elektronikus mellékletek kíséretében. A terjesztés kizárólag előfizetéssel történik. A teljes szövegeket jelenleg nem teszik közzé az interneten (2002 júliusától 2010 júniusáig ez volt a gyakorlat). A BS című elektronikus és a nyomtatott folyóirat összesített példányszáma eléri a 24 ezret, ezzel a hetedik helyet foglalja el a kiadó termékei között.
2. Akkreditált továbbképző tanfolyamok rendszerét működteti a témakörök mindegyikében, levelező, valamint kombinált (nappali és levelező) formában.
3. A kiadónál bárki publikálhatja tanulmányait – elbírálás, sorban állás és szerkesztés nélkül, azaz „úgy, ahogy van” – egy speciális, évente megjelenő gyűjteményben (amely CD-n és a kiadó honlapján jelenik meg); címe: „*Nyitott tanóra. Pedagógiai ötletek tárháza*”. E publikációkat, a folyóiratcikkekhez hasonlóan – bár kisebb „súllyal” – figyelembe veszik a tanárok minősítésénél,

ami a fizetésüket is befolyásolja. Ennél a megoldásnál nincs várakozás, de a közlés díjköteles. Az ötlet nagy sikert aratott: a publikációk mennyisége meghaladta a legmerészebb elképzeléseket is, és folyamatosan növekszik. A tanárok hasonló feltételekkel tanítványaik munkáit is közrebocsáthatják egy erre szolgáló gyűjteményben.

4. A kis könyvkiadó részleg az exkluzív és ritka (nem hozzáférhető) pedagógiai irodalom kiadásával foglalkozik.

Oktasson-e egy szakmai kiadvány, vagy csak tájékoztasson?

A kérdés nem új keletű: Oroszországban az ezzel kapcsolatos dilemmák már hosszú ideje folyamatosan napirenden vannak. Más országokban sincs még egyértelmű válasz. Sok külföldi szakmai kiadvány szinte egyáltalán nem ad közre módszertani tanulmányokat, óraterveket (például az új pedagógiai technológiákkal kapcsolatosan), még kevésbé a szakembereknek szóló képzési célú előadásokat – nem is tartják feladatuknak.

Dániában – tanulmányúti tapasztalataimból tudom, hogy – a pedagógusok és az iskolai könyvtárosok továbbképzési rendszere úgy szerveződik, hogy a szakmai médiának olvasói körében egyáltalán nem kell képzési funkciót betöltenie, egészen mások a feladatai. Ugyanez a helyzet Ausztráliában, ahogy ez a szakmai levélváltásból és a vonatkozó szakfolyóiratból (melynek közreadója a Fuller Youth Institute) kiderül.

Oroszország óriási, a közúti és a légiközlekedési hálózathoz hasonlóan internet-hálózata is fejletlen: amíg a nagyvárosokban általában igen jól, addig vidéken nem túl jól, gyakran meglehetősen rosszul lehet kapcsolódni a világhálózathoz. Ami az iskolákat és a közkönyvtárakat illeti, közel sem mindegyik kínál internet-elérési lehetőséget. Az ország közigazgatása úgy épül fel, hogy a társadalmi-szociális kérdések legtöbbször (a képzéssel, a kultúrával, az egészségüggyel, a nyugdíjakkal és egyebekkel) a regionális irányítás foglalkozik. A központ nem írhatja elő, hogy a különböző adottságú régiókban egységes fel-

tételeket kell teremteni (gondoljunk például az északi peremvidékre vagy a Kaukázusra).

A képzés és a kultúra esetében ez azt jelenti, hogy orosz viszonylatban – a hatalmas távolságok és a rossz kommunikáció miatt – az egyes területeken meglehetősen egyenetlen a tanárok és a könyvtárosok továbbképzési rendszere. Emiatt minden egyes pedagógiai vagy könyvtári periodikumnak valamilyen módon hozzá kell járulnia olvasói szakmai továbbképzéséhez. A szaklapok legtöbb vezetője arra törekszik, hogy ezt a fejlesztésnél figyelembe vegye, akár azért, mert ezt tartja követendő célnak, akár azért, mert erre kényszerül. A szakmai lapokban gyakran jelennek meg írások nemcsak az új kutatásokról, hanem a munkamódszerekről – továbbá kész óratervek, forgatókönyvek stb. – is, és – valamivel ritkábban – a különböző, továbbképzési lehetőségeket nyújtó tanfolyamokról szóló információk.

A könyvtári területen számos kiadvány (például a *Biblioteka* és a *Skolnaja biblioteka* című folyóirat) már korábban is publikálta előadás-sorozatok anyagát. Ezek néha egy-egy speciális problémával foglalkoztak (például az osztályozás korszerű módszereivel), más esetben a könyvtári munka különböző kérdéseit vették sorra. A *BS* című folyóirat is azt kereste, milyen formában oktathatná olvasóit. Így például *Önképzés* címmel rovatot indított, illetve számos olyan gyakorlati megközelítésű publikációnak biztosított helyet, amelyek valamilyen korszerű munkamódszerről szóltak. A kiadványra építve egy időben nappali könyvtáros-iskolát is működtettünk, amely hatékony volt és népszerű, az egész országból vonzotta a hallgatókat, és mindig nagy volt a túljelentkezés.

Mindezek egyszeri kísérletek voltak, de az olvasók igénylik a rendszeres továbbképzést. Az orosz szakfolyóiratok kiadói éppen ennek az igénynek a kielégítését tekintik a szaksajtó egyik feladatának.

Mit tanítson egy szakfolyóirat?

Oroszország különböző régióiban sajnos eltérőek a pedagógusok és a tanárok továbbképzési

lehetőségei. Az öt évenként egyszer kötelező továbbképzésért tanúsítvány jár, amely az alkalmazásnak és a fizetésemelésnek, és olykor a főnökökkel való jó viszonynak is előfeltétele.

A *BS* című szakfolyóirat megfigyelése szerint a továbbképző tanfolyamok hagyományosan 72, 108 vagy 130 órák, előadásokból és szemináriumokból állnak, és a különböző szakmai területek szerint szerveződnek (például az iskolai könyvtárosok számára). Esetükben szóba kerülhetnek a normatívák, a stratégiai tervezés, a tankönyvekkel való munka, a rendezvényszervezés és bármi más, amit a kurzusok szervezői kínálnak. Ebben a megközelítésben a továbbképzés a jobbik esetben az új irányzatok és munkamódszerek áttekintését jelenti. Rosszabb esetben viszont nem történik más, mint hogy átismétlik egy öt évvel korábbi kurzus anyagát, legfeljebb a szabványokban és előírásokban azóta bekövetkezett változásokkal frissítik a tananyagot.

Dániában, Hollandiában és Ausztráliában az iskolai dolgozók, köztük a könyvtárosok továbbképzése másképpen zajlik. Továbbképzési kurzusnak egy szűk szakterület előadásokból, gyakorlati foglalkozásokból és ellenőrző dolgozatokból álló ciklusát tekintik. Az érintett könyvtáros a gazdag kínálatból maga választhatja ki, hogy az adott évben éppen melyik kurzust tartja aktuálisnak saját maga számára.

Erről írtunk is folyóiratunkban egy nemzetközi konferenciát követően, és el is mondtuk tapasztalatainkat a *PSzK* szerkesztőségi tanácsadó testülete előtt. Az olvasók továbbképzésének támogatása már hosszú ideje foglalkoztatja a kiadót, meglehetősen sok tapasztalat gyűlt össze ezzel kapcsolatban a szakfolyóiratoknál. A legnagyobb érdeklődést és bizalmat a választható, egy bizonyos szűk témára összpontosító kurzusok váltották ki.

Természetesen nemcsak a *BS* érdeme, hogy a *PSzK*-nál meghonosodott a szakmai folyóiratokra alapuló továbbképzési rendszer gondolata, és kiépült annak rendszere. A választható kurzusokon alapuló gyakorlati megvalósítás a 2003/2004-es tanévben kezdődött meg.

Első kísérleti terepként az *Informatika* című folyóirat szolgált, amely az informatikatanárok

számára készül. A *BS* folyóirat szerkesztői figyelemmel kísérték a vállalkozást, és megkísérelték az elveket átültetni a könyvtári gyakorlatba. A 2004/2005-ös tanévben a vállalkozás nyolc másik kiadványával együtt bekapcsolódtak a kísérletbe. 2006-ot követően napjainkra a 24 szerkesztőségből már 22 foglalkozik továbbképző kurzusok indításával.

Hogyan zajlik mindez?

- *Megállapodások és engedélyek* – 2003-ban a *PSzK* megállapodást kötött a Moszkvai Állami Egyetem Pedagógusképző Karával arról, hogy levelező továbbképző kurzusokat indíthat és bonyolíthat le a folyóirat segítségével, amelyek sikeres elvégzése után az olvasók tanúsítványt kaphatnak. A megállapodásban rögzítették a szervezés menetét (ezt a kiadó javasolta), a kurzusok felépítési elveit és a résztvevők értékelésének módját.

Az *Informatika* című folyóirat két választható kurzust kínált olvasóinak: egyet a kezdő tanárok és olyanok számára, akik nem rendelkeznek pedagógiai képzettséggel, és egy másikat, amely összetettebb volt. Egy évig tartott a módszer kidolgozása, a technológiai és a tartalmi nehézségek és hibák elemzése. Az *Informatika* kurzus eredményei alapján a *PSzK* az államtól engedélyt kapott a képzőintézmények – köztük az óvodák – munkatársainak 72 órás levelező továbbképzésére. Kidolgozták az előadásokkal és az ellenőrző dolgozatokkal kapcsolatos követelményeket, az ellenőrzés és értékelés módszereit, meghatározták, hogy a hallgatók mennyi időt fordíthatnak az előadások tanulmányozására, az önálló munkára és a számonkérés teljesítésére.

- *Irányítás, szervezés és a közreműködők kiválasztása* – A vállalkozásnál *Pervoje Szentjabrja Pedagógiai Egyetem* néven hozták létre a továbbképzés működtetéséhez szükséges szervezetet. Az irányító és szervező munkát, a hallgatókkal való kapcsolattartást teljes egészében ez a viszonylag kis részleg látja el. A kurzusok fejlesztési irányát, témáit az egyes folyóirat-szerkesztőségek határozzák meg,

élükön a főszerkesztővel. Ők készítik el a kurzusok leírásait, ők gondozzák, szervezik és bonyolítják le a tanfolyamokat. A szerkesztőségeknek az általuk javasolt kurzust jóvá kell hagyatniuk a Pedagógiai Egyetem rektori grémiumával. Ha valamely szerkesztőség feltétlenül szükségesnek lát egy kurzust, de nem tud megfelelő előadókat biztosítani hozzá a rendelkezésre álló szakembergárdából (ők a folyóirat, a tankönyvek szerzői és más, az adott körben ismert szakemberek stb. közül kerülnek ki), a rektori grémium a Moszkvai Egyetem Pedagógusképző Karához, más pedagógiai egyetemekhez vagy a Tudományos Akadémiához fordulhat segítségért. A tanfolyam előadóival a téma kidolgozásáról, közreadásáról és a szerzői jogok védelméről is megállapodnak.

- *A hallgatók felvétele* – A tanfolyamokról szóló hirdetményt a folyóiratok március elejétől teszik közzé, a jelentkezések áprilistól októberig zajlanak. A jelentkezők számlát kapnak a tandíjról. A számla összege tartalmazza az oktatási anyagokat (az előadásokat és – néhány tanfolyam esetében – a kiegészítő video-foglalkozásokat CD-n), a dolgozatok ellenőrzését, a hallgatók kérdéseinek megválaszolását, amelyek a tananyag elsajátítása során merülnek fel, a postaköltséget és a tanúsítvány árát. Az első két évben az előadások nyomtatásban is megjelentek a szeptembertől decemberig tartó időszakban (akkoriban összes kiadványunk havonta kétszer jelent meg). Ha egy hallgató nem volt előfizetője annak a folyóiratnak, amely az őt érdeklő tanfolyam anyagát közreadta, plusz térítésért megküldtük neki azokat a számokat, amelyek az előadások anyagát tartalmazták. (A jelentkezési időszak azért tartott el egészen októberig, mert a hallgatók a tanfolyam első előadásainak elolvasása után is beadhatták jelentkezésüket, illetve lemondhatták részvételüket, ha a kurzus túl nehéznek vagy érdektelennek bizonyult számukra.)
- *Oktatási rend* – Minden tanfolyam 8 előadásból áll, ezek kezdetben nyomtatásban is

megjelentek szeptember és december között; jelenleg az előadásokat speciális kiadványokban tesszük közzé, amelyeket a hallgatók postán kapnak meg. A harmadik és az ötödik előadás után kerül sor az ellenőrző dolgozatra, amelyeket be kell küldeni a Pedagógiai Egyetemre (általában papíron). Az utolsó, nyolcadik előadás tanulmányozása után a hallgatóknak a gyakorlatban kell saját munkahelyükön alkalmazniuk a megszerzett tudást, és a feladat teljesítéséről beszámolót kell készíteniük (amely leíró részből, visszacsatolásokból és hivatalos igazolásból áll).

Az első és a második ellenőrző dolgozatot a kurzus kidolgozója, vagy ha ő másik városban él, akkor megállapodás alapján más szakemberek nézik át. A dolgozatról a tanfolyam résztvevői visszajelzést kapnak (ez lehet „megfelelt” vagy „nem felelt meg”). Ha mindkét ellenőrző és a gyakorlatra vonatkozó záró dolgozat is megfelelt minősítést kapott, az utóbbi átnézése után azonnal megküldjük a tanfolyam elvégzéséről szóló tanúsítványt. Ezt a bizonyítványt a munkáltatóknak mindenfajta szakmai minősítésnél figyelembe kell venniük.

Ha az ellenőrző dolgozatok valamelyike nem sikerül, a hallgatónak elküldjük az értékelést, amely rávilágít a hibákra, és javasolja, hogy a hallgató a dolgozatot vagy annak egy részét még egyszer készítse el. Az ellenőrző dolgozatokat három alkalommal lehet megismételni. Ilyen esetekben a hallgató a kurzustól és az ellenőrző dolgozat jellegétől függően más típusú feladatot is kaphat. Az ismétlődő dolgozatot újra ellenőriznünk kell, és a hallgatót újra értesítenünk kell az eredményről.

A könyvtárosoknak szóló kurzusokról

- ☉ *Az első elv:* komoly szándékunk, hogy olyan, különböző szintű tanfolyamokat hozzunk létre, amelyek a könyvtáros munkájának legkülönbözőbb területeivel foglalkoznak. Másképpen fogalmazva: ugyanabban az évben nem tudunk például a közönségkapcsolatokról mind kezdő, mind haladó szinten kurzusokat kínálni. A témák mindig legyenek sokfélék!

- ☉ *A második elv:* a kurzusok egyike mindig azoknak szóljon, akik még nem rendelkeznek könyvtárosi alapképzettséggel. A beiratkozásnál ebben az esetben természetesen nincs szükség előképzettségre. (Korlátozás csak a pszichológusok esetében van: beiratkozáskor be kell mutatniuk a pszichológia területén szerzett diplomájuk másolatát.)

- ☉ *A harmadik elv:* ideális esetben az előadások mindegyike legyen a gyakorlatban felhasználható, a hallgatók kapjanak lehetőséget arra, hogy a megszerzett tudást azonnal alkalmazhassák. Másképpen fogalmazva: a kínálatba nem kerülnek kizárólag a könyvtárügy elméletével és történetével foglalkozó kurzusok.

- ☉ *A negyedik elv:* az ellenőrző feladatokat – a szövegeseket is – úgy kell megfogalmazni, hogy a kérdésekre ne lehessen pusztán az olvasottak reprodukálásával válaszolni. Ellenőrző dolgozatként nem fogadunk el az előadások témájáról szóló összefoglalókat.

- ☉ *Az ötödik elv:* az előadások és az ellenőrző dolgozatok szövegét – a folyóirat más cikkeihez hasonlóan – szerkesztőségi munkatársaink a szerzővel egyeztetve formailag és tartalmilag lektorálják és korrigálják. (Ezt a megállapodás is tartalmazza.)

A múlttól és a jövőről

A könyvtári szakirány első tanévében (2004/2005), a könyvtári szakirány indításakor olvasóinknak két tanfolyamot javasoltunk. Az egyiket az ismert könyvtártudós, *Julija Melentyeva* professzorasszony vezette. A tanfolyam címe ez volt: *Könyvtári szolgáltatások az iskolai könyvtárban: formák és módszerek*. Záró dolgozatként könyvtári rendezvényt kellett szervezni az előadások által tárgyalt valamelyik szolgáltatási formában. A kurzusra az első évben 150-nél is többen jelentkeztek. 123-an fizették be a tanfolyami díjat, és a legtöbben kézhez kapták a sikeres befejezést igazoló tanúsítványt. (Néhányan lemorzsolódtak, miután nem küldték be a második és a záró dolgozatot.)

Az, hogy valaki beiratkozik a tanfolyamunkra és befizeti a tandíjat, önmagában még nem garancia arra, hogy meg is kapja a tanúsítványt.

Arra törekszünk, hogy ténylegesen megtanítsuk valamire a hallgatókat, ezért a dolgozatokat nagyon szigorúan és figyelmesen ellenőrizzük. A dolgozat beküldése még nem jelenti azt, hogy a hallgató megfelelt. Az első évben a kurzuson részt vevők közül csak egyetlen hallgató tudása bizonyult elégtelennek. Néhány esetben, amikor az ellenőrző dolgozatról kiderült, hogy teljes egészében az internetről töltötték le, és saját munkaként küldték be, a dolgozatot „nem felelt meg” minősítéssel visszaküldtük a hallgatónak, még akkor is, ha formailag egyébként teljesítette is a követelményeket.

Az első tanév másik tanfolyama meglehetősen sok bonyodalommal járt. Egy szentpétervári pszichológus – *Igor Zagasev*, a pedagógiai kollégium igazgatóhelyettese – dolgozta ki megrendelésünkre a tananyagot, aki nemzetközi trénerként azt kutatja, hogyan lehet a kritikai gondolkodást fejleszteni az olvasás és írás eszközeivel. A tanfolyam címe *Új pedagógiai technológiák az iskolai könyvtárban: a kritikai gondolkodás fejlesztésének képzési technológiája az olvasás és írás eszközeinek alkalmazásával* volt.

A téma összetettsége miatt nem vártunk tömeges érdeklődést, de több mint ötvenen jelentkeztek, viszont a százalékos arányt tekintve jóval többen morzsolódtak le, mint az első tanfolyam esetében. Az ok azzal lehet kapcsolatos, hogy egy bizonyos technológia elsajátításához gyakorlat szükséges: tényleges foglalkozások kidolgozása és levezetése, ami bonyolultabb egy iskolai könyvtáros, mint egy pedagógus számára. Ezzel együtt jó eredménynek tekintjük, hogy 38 tanúsítványt sikerült kiadnunk, de valójában nagy kockázatot vállaltunk ilyen kétségtelenül nehéz kurzus meghirdetésével.

Minden tanévben meghirdetünk új kurzusokat, de meghirdetjük az előző éveket is, ha elegendő a jelentkezők száma. Egyes tanfolyamokat évente kétszer is megszervezzük (október 1-től április 30-ig és január 1-től szeptember 30-ig). Vannak olyan tanfolyamaink, amelyeket öt évig működtetünk, és mivel évente kétszer is megtartjuk őket, a hallgatói létszám elegendő ahhoz, hogy a kurzus kifizetődő legyen. Minden szerkesztőség minden tanévben átlagosan 3–5

tanfolyam gazdája. A *BS* szerkesztősége jelenleg négyféle 72 órás tanfolyamot kínál.

Napjainkban a *Pervoje Szentjabrja Pedagógiai Egyetemen* összesen száznál is több 72 órás, speciális, választható, aktuális kurzus szerepel a kínálatban az iskolai munka legkülönbözőbb területeiről – az iskolai könyvtártól a testnevelés tanításáig. Emellett megjelentek az általános pedagógiai kurzusok (36 óra), amelyeket valamely 72 órás alaptanfolyammal együtt lehet felvenni, hogy teljesüljön a 108 tanóra követelménye. Egy ideje indulnak rövid, szintén moduláris tanfolyamok, amelyek arról szólnak, hogy az iskolában dolgozók milyen megoldásokkal növelhetik meg személyes hatékonyságukat, mit lehet tenni a szakmai kiégés ellen, hogyan kell dolgozni bizonyos speciális számítógépes programokkal és hasonlók. Ezek is „az alaptanfolyamok mellé választható” kategóriába tartoznak. Négy előadásból és egy dolgozatról állnak; a dolgozatot online lehet beküldeni.

A moszkvai és a Moszkva környéki hallgatók kérésére formájukat tekintve vegyes, azaz nappali és levelező tanfolyamokat is működtetünk: hetente egyszer tanulmányi központunkban kerül sor a nappali képzésre, a foglalkozások között pedig a hallgatók önállóan tanulmányozzák az előadásokat és oldják meg a feladatokat.

Tévedéseink és problémáink

Elsőként arról kell szólni, hogy bizonyos tanfolyamok megszervezése igen sok munkával jár. Például az új pedagógiai technológiákkal foglalkozó kurzus rendkívül érdekes, hasznos és korszerű volt ugyan, de a hallgatók és a szervezők számára egyaránt igen bonyolultnak bizonyult. Azt javasoltuk, hogy a beadandó dolgozatban a hallgatók egy tanórát vagy egy tanórai ciklust dolgozzanak ki a tanulmányozott technológiák alkalmazásával. A dolgozatok elkészítése és ellenőrzése is nagy erőfeszítést igényelt. Az ellenőrzést végzőknek figyelmesen el kellett olvasniuk és elemezniük kellett minden egyes beküldött foglalkozás anyagát, és részletes értékelést kellett róla írniuk. Ily módon ez a tanfolyam lényegesen munkaigényesebbnek bizonyult mind

a hallgatók, mind a szervezők számára, mint a kurzusok legtöbbje esetében. Ezért döntöttünk úgy, hogy felhagytunk vele.

Ez nem jelenti azt, hogy teljességgel lemondunk arról, hogy az iskolai könyvtárosokat megtanítsuk a pedagógiai technológiákra. Ahogy korábban, ezt a területet most is nagyon fontosnak tartjuk az iskolai könyvtáros munkájában. Éppen az új pedagógiai technológiák lehetnek napjainkban a leghatékonyabb eszközök ahhoz, hogy a gyerekek számára vonzóvá tegyük az olvasást, fejlesszük információs kultúrájukat és kritikai gondolkodásukat. Még időre van szükségünk ahhoz, hogy elemezzük a kurzus felépítésének hibáit, és megtaláljuk a dolgozatok számítógépes ellenőrzésének hatékony módját. A továbbiakban nem szándékozunk az ilyen kurzusok során olyan különösen összetett módszereket szerepeltetni, amelyeket jobb „szemtől szembe”, a gyakorlatban elsajátítani – nappali képzésen, tréningek keretében.

Szintén gondokkal járt a kortárs gyermekirodalommal foglalkozó továbbképző tanfolyam. Nagyon nehezen találtunk hozzá az irodalmi szöveg értékelésével kapcsolatos, számítógéppel ellenőrizhető beadandó dolgozatokat. Erre a munkára tehát lényegesen több időt fordítottunk, mint általában, de a kurzus már három éve sikeresen megtelik hallgatókkal.

Másodszorban meg kell említeni a felhasznált papír mennyiségének kérdését. A papírra nyomtatott tananyagok és a feladatlapok kiküldése munkaigényes és költséges, ezért már régóta tervezzük, hogy minden tananyagnál és dolgozatnál áttérünk az elektronikus formátumra. Azonban az oroszországi iskolákban, különösen a falusiakban igen rossz az internet-hozzáférés helyzete. Vannak iskolák, ahol például a könyvtárakban még nincs is számítógép. Így aztán a kiadónak naponta több száz borítékot, papírcsomagot kell postára adnia.

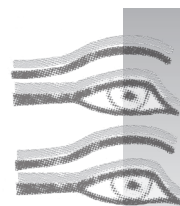
Következtetések

A pedagógiai egyetem gyümölcsöző és igen népszerű ötletnek bizonyult. Jelenleg a tanulni vágyók hatalmas áradatával (technológiai okok-

ból) egyelőre nem lehet interaktívan kommunikálni. Minden hallgatónak van egyedi azonosítója, minden dolgozatot vonalkóddal osztályozunk, a weboldalon minden hallgató személyes fiókjából közvetlenül a kurzus kidolgozójának vagy – adott esetben – a dolgozatát javító szakembernek teheti fel kérdéseit, és tőle kaphat gyors választ.

Fontos, hogy a kurzusok az alacsony árak mellett is rentábilisak, ha nem is hoznak szédületes hasznot. A tanfolyamok népszerűsége azt jelzi, hogy a távoktatással végezhető továbbképzés iránti igények jelenleg még erősen meghaladják a kínálatot, különösen a falusi régiókban. Adataink szerint hallgatóink fele vidéken és kisvárosokban él. Meglepően sokan látogatják tanfolyamainkat a nagyvárosokból is: ők teszik ki a hallgatók közel felét; ez azt bizonyítja, hogy a nagyvárosokban sincs minden rendben a továbbképzés rendszerével. (Másfajta összefüggésre számítottunk volna: arra gondoltunk, hogy a falvak és kisvárosok lakóinak részaránya kb. kétharmados lesz.)

Számunkra ezek a számok azt jelzik, hogy amikor a témák választékát és a kurzusokon adott feladatokat meghatározzuk, hosszabb távon figyelembe kell vennünk, hogy egy-egy kurzus résztvevőinek az adottságai és lehetőségei milyen rendkívül széles skálán mozognak. Azt tapasztaljuk, hogy a kezdőknek szánt kurzusokon sok olyan, jól képzett könyvtáros vesz részt, akik jó körülmények között működő, erős iskolákban dolgoznak, és fordítva: a pedagógiai technológiákkal foglalkozó nehéz kurzusra is sokan jöttek el falusi iskolákból, nevelőintézetekből és kollégiumokból. Mindezt figyelembe kell vennünk: a szerkesztőknek, a tanfolyam felelősének, a készülő kurzusok kidolgozóinak egyaránt. A kiinduló ötlet immár tíz éve (ha az első kísérletet is beleszámítjuk, még ennél is régebb óta) változatlanul népszerű. Mi pedig tisztában vagyunk azzal, hogy nálunk, Oroszországban a módszertani folyóiratoknak egyelőre még vállalniuk kell a munkatársak oktatását.

A polcoktól az internetig:

a gyűjteményi munka átalakulása, átalakítása

a felsőoktatási könyvtárakban

David W. LEWIS

*LEWIS, David W.: From stacks to the web: The transformation of academic library collecting (College & Research Libraries, vol. 74. 2013. no. 2. 159–177.) című írását Koltay Tibor tömörítette.**

A felsőoktatási könyvtáraknak meg kell változtatniuk gyűjteményi munkájukat. A változások mélyrehatóak lesznek, és a könyvtári szolgáltatás szinte minden területét érinteni fogják. Ez megköveteli, hogy újragondoljuk a költségvetéseket, és megváltoztassuk a felsőoktatási könyvtárak között régóta fennálló együttműködési kapcsolatokat. Arra is szükség van, hogy megvizsgáljuk a felsőoktatási könyvtári munka alapvető gyakorlatát és értékeit. Mihelyt megértjük, mit kell tennünk, mindezt el kell magyaráznunk az oktatóknak, akik közül sokan el fognak

szörnyedni és fel lesznek háborodva. Fel kell világosítanunk a vezetőket is, akik közül sokan csak az üzenetnek azt a részét fogják meghallani, amelyik költségvetési csökkentésekről szól.

Michael Buckland: A problémák meghatározása és a jóslatok

Több mint két évtizede jelent meg *Michael Buckland* könyve a könyvtári szolgáltatások újratervezéséről.¹ Írásában Buckland három korszakot különböztet meg. Az első a papírkönyv-

* A tömörítvény alapjául szolgáló írás számos fontos kérdésre felhívja figyelmünket és sok hasznos információt tartalmaz. Ugyanakkor arra is vállalkozik, hogy megjósolja az egyetemi könyvtárak gyűjteményi munkájának jövőjét. Természetesen tudatában vagyunk annak, hogy aki jóslatokba bocsátkozik, annak vállalnia kell az esetleges tévedés ódiúját. Ennek tudatában ajánljuk az Olvasók figyelmébe ezt az írást. (A szerk.)

tár, ahol a bibliográfiai eszközök és a dokumentumok egyaránt papíralapúak. A gépesített könyvtárban a dokumentumok hordozója még mindig a papír, míg az elektronikus könyvtárban már digitálisak a bibliográfiai eszközök és a dokumentumok. Buckland felismerte, hogy nem a papírkönyvtár gépesített könyvtárrá válása volt a jelentős változás, mivel a bibliográfiai eszközök változása alapjaiban nem befolyásolta a könyvtári gyakorlatot, mivel a papírkönyvtár azt jelenti, hogy az olvasóknak továbbra is el kell menniük a könyvtárba a dokumentumokért. Az alapvető változást csak az hozza, ha a bibliográfiai eszközök és a dokumentumok egyaránt digitálisak lesznek. Szerinte gyűjteményeket nem a megőrzés érdekében hozunk létre, hanem azért, hogy kényelmes hozzáférést nyújtsunk a dokumentumokhoz ott, ahol a felhasználók el akarják azokat elérni. Mivel Buckland számol azokkal a változásokkal, melyeket a digitális dokumentumok hozhatnak magukkal, rámutat, hogy a papírkönyvtár és a gépesített könyvtár esetében az elosztási funkció számlájára írhatók a nagy működési és tárolási költségek. Mivel a könyvtári anyagok iránti igények eloszlása egyenetlen, és nehezen jósolható meg, a gyűjteményekkel kapcsolatos költségek nagyobb része a viszonylag keveset használt anyagok nagy tömegére esik.

Az információs támogatás

A könyvtárak a közösségek és a szervezetek információs támogatásának eszközei. Ez a támogatás azért fontos, mert a közösségek és a szervezetek felismerik, hogy ha csak a saját eszközeiket használhatják, az egyének nem tudnak hozzájutni azokhoz az információkhoz, amelyekre szükségük van. A nyomtatott dokumentumok világában ezt a funkciót a könyvtárak helyi gyűjtemények kialakításával látták el. Ahogy az információ egyre inkább digitálisá és a hálózaton elérhetővé válik, felmerül a kérdés, hogy a könyvtárak az egyedüli és a legjobb eszközei-e annak, hogy az információhoz könnyen és kényelmesen hozzáférhessünk.² Közeledik az az idő, amikor a gyűjtemények – elosztási funk-

ciójuk tekintetében legalábbis – nagymértékben digitálisak lesznek. Buckland arra is felhívja a figyelmet, hogy a megőrzési és az elosztási funkciók eltérnek egymástól, és valószínű, hogy különböző stratégiákat igényelnek.³

A könyvtárak és tudományos kommunikáció változásának specifikus mozgatórugói

Ezek között a mozgatórugók között ott vannak a digitalizálás, a tárolókönyvtárak, az e-könyv olvasók és a kívánságra történő könyvnyomtatás, a nyílt hozzáférés, a tudományos könyvkiadás, valamint nyitottság problémái.

A Google, a HathiTrust és mások digitalizálási programjai nyomán elkerülhetetlennek látszik, hogy az elosztási funkció az egyes helyi könyvtári gyűjteményektől a web-léptékű vállalkozásokhoz kerüljön át.

A jó minőségű e-könyv olvasók és a kívánságra történő nyomtatás kombinációja, amelyek a helyi könyvtárakban és könyvesboltokban elérhetővé válnak, elhanyagolhatóvá teszi a papíralapú és a digitális dokumentumok közötti különbségeket.

Az Amerikai Egyesült Államok felsőoktatási és tudományos könyvtárainak tárolókönyvtárai 70 millió kötetes tárolókapacitásukkal az ezekben a könyvtárakban őrzött mintegy egy milliárd kötet 7%-át őrzik optimális körülmények között.⁴ Mivel állományukat nem apasztják, bízhatunk benne, hogy a dokumentumok itt mindörökké megmaradnak, és kölcsönözhetőek lesznek, lehetővé téve ezzel, hogy más könyvtárak állományaikból műveket vonhassanak ki.

Valószínű, hogy a nagy tudományos könyvtárak hosszú távon fent tudják, és fent fogják tartani az örökségüket képező nyomtatott gyűjteményeket. Az is valószínű, hogy ezek a könyvtárak továbbra is megveszik a nehezen beszerezhető és keveset használt műveket, amelyeket aztán tárolókönyvtárakban fognak elhelyezni.

A nyílt hozzáférés a tudományos tartalmak nagy tömegét tette ingyenesen hozzáférhetővé. A nyílt hozzáférés „arany útja”, tehát az a formája, amikor a publikálás költségeit a szerzői díjakból, intézeti támogatásokból vagy pályázati pénzekből

fedezik, rombolja nemcsak a versenyre épülő (vagyis előfizetési) üzleti modellt, hanem az egész kereskedelmi rendszert. A nyílt hozzáférés eddig a folyóiratokra fókuszált, de számos egyetemi kiadó vizsgálta a könyvekre való kiterjesztésnek lehetőségét. Úgy tűnik, hogy az ingyenes, bár nem feltétlenül nyílt hozzáférésű tájékoztatósi művek léphetnek a bevezetett források helyébe. Ennek legkézenfekvőbb példája a Wikipédia.

A közeljövőben a *Google Tudós* válik majd a folyóiratcikkek megtalálásának egyik (talán legfőbb) eszközévé. A hivatkozásokat figyelő funkciója a *Web of Science* helyébe léphet, továbbá elképzelhető, hogy széles merítése folytán fenyegethet néhány szakterületi indexelő és referáló szolgáltatást is.

A könyvtárak kevesebb tudományos könyvet fognak vásárolni, és a fiatal kutatóknak egyre nehezebb lesz könyveket publikálniuk, ami háttással lesz tudományos előmenetelükre.

A tudományos kommunikáció jövője kapcsán több tényezőt említhetünk.

- ☉ Mindennek elektronikusnak kell lennie.
- ☉ A kutatók olyan, nagymértékben integrált, elektronikus kutatási és publikációs környezetekre fognak támaszkodni, amelyek a kutatáshoz kötődő minden tevékenységet kezelnek, a folyamat elejétől a végéig.
- ☉ Fontos lesz a multimédia és a formátumok sokfélesége.
- ☉ Új gazdasági modellek jönnek létre.⁵

Mindezek mellett a nyílt jelleg és a közösségi előállítás is kritikus tényezők lesznek. A nyílt tudomány a nyílt hozzáféréssel kezdődik, viszont vannak további aspektusai is. Ezek a következők:

1. Nyílt lektorálás, valószínűleg a publikálás után. Bár a megvalósítás részfolyamatait még ki kell dolgozni, már vannak sikeres stratégiák.
2. Nyitott dialógus. A dialógus a web egyik alapvető működése. A hagyományos tudományos publikálás metaforikus értelemben tiszteli az eszmék párbeszédét, valójában azonban elveti az interaktivitást. A nyitott

dialógus felé fordulás kényelmetlen, viszont jobb tudományos eszmecseréhez fog vezetni, és a nyilvánosság nagyobb befolyását fogja magával hozni a tudományos munkában.

3. Nyitott folyamatok, ami azt jelenti, hogy a kutatók nyilvánosságra hozzák, hogy min dolgoznak, és megosztják másokkal a kezdeti eredményeket.
4. Nyílt formátumok. A nyíltsághoz olcsó, könnyen használható szabványokra és formátumokra van szükség.
5. Nyílt adatok. Az adatok ebben az értelemben újrafelhasználható kutatási eredményeket jelentenek, és a kutatások finanszírozóinak közelmúltban tett lépései azt mutatják, hogy ez a nyitottság hamarosan kötelező feladattá válik.

A nyíltság ugyanakkor kihívásokkal is jár. A kutatók igénylik azt, amit a web kínál, viszont nem kívánják megváltoztatni meggyökeresedett gyakorlatukat, különös tekintettel a hitelesség, az eredmények terjesztése és annak módja tekintetében, hogy miként érvényesül a tudományos szakértelem. Ugyanakkor az is igaz, hogy minél jobban igénylik a digitális hordozó kínálta előnyöket, annál kevésbé lesznek képesek ragaszkodni az információ lektorálásának, terjesztésének és megőrzésének korlátozó és zárt gyakorlatához.

2020

Valószínűsíthető, hogy 2020-ra a következők lesznek igazak:

1. Közel 100 millió kötet könyv lesz digitalizált formában hozzáférhető. A szabad felhasználású művek többsége ingyenesen és könnyen lesz elérhető.
2. A Google, a szerzők és a kiadók, valamint más érdekeltek bírósági jóváhagyással kidolgozzák a szerzői jog által védett művekkel kapcsolatos díjak rendszerét, amely szerény, használatonként felszámolt díjakat fog jelenteni a magánszemélyek, és kezelhető licenceket a könyvtárak esetében. A forgalomban lévő könyvek elérhetősége a maihoz hasonló lesz.

3. Minden publikált tartalom elektronikus lesz. A legtöbb olvasó e-könyvolvasó-készülékét vagy táblagépét fogja használni. Akinek nyomtatott könyvre lesz szüksége, az kívánságra egyszerűen és olcsón kinyomtathatja.
4. A különböző konzorciumok és kutatóintézetek tárolókönyvtárai számos példányt fognak őrizni a publikált és korábban a felsőoktatási könyvtárak szabadpocain elhelyezett művekből. Ezek, a megőrzést szolgáló példányok kivételével, kölcsönözhetők lesznek.
5. A nyílt hozzáférés jó úton lesz ahhoz, hogy a tudományos folyóiratkiadás domináns modellje legyen. Ennek eredményeként már most csökkent a könyvtári költségvetésekre nehezedő nyomás, és az egyetemek a folyóiratok, valamint a könyvek nyílt hozzáférésű kiadására fordítanak pénzeszközöket.
6. Több egyetemi kiadó megszűnik, és azok, amelyek megmaradnak, új, átfogó kiadói egységek részeivé válnak. Ezeknek gyakran a könyvtár lesz a vezető intézménye.
7. A tudományos kommunikáció új, gyakran együttműködésen alapuló formái jönnek létre. Ezek web-alapúak lesznek, és gazdag médiatartalommal rendelkeznek majd. Idővel a publikációk párbeszéd formájában születnek meg. A lektorálás és az értékelés formái kezdenek megszilárdulni. A könyvtárak pedig felismerik majd, hogy a szerepük ezeknek a kezdeményezéseknek a támogatása és az eredmények megőrzése. Kezdi majd megérteni, hogy miként tegyék ezt.

A felsőoktatási könyvtárak gyűjteményi munkája az új világban

Bár a felsőoktatási könyvtáraknak el kell szakadniuk attól, hogy jellegzetes gyűjteményeik alapján határozzák meg magukat, addig, amíg nem változtatják meg a gyűjteményi munkájukat, nem sok lehetőség lesz arra, hogy rájuk jellemző szolgáltatásaik legyenek. Az egyes könyvtárakra vonatkozó sajátos feladatok mellett a következőket kell elvégezniük:

A nyomtatott dokumentumgyűjtemények leépítése

Első lépésben, már most radikálisan le kell lassítanunk ezeknek a gyűjteményeknek a növekedését. A következő lépés pedig az lesz, hogy elkezdjük a nyomtatott dokumentumok számát csökkenteni, ami a folyóiratok esetében viszonylag könnyen fog menni. A könyvállományok apasztása viszont függ a bibliográfiai rekordok megváltoztatásának költségeitől, a kölcsönzési szokásoktól, a biztonságot nyújtó nyomtatott példányok elérhetőségétől és költségétől.

Áttérés a könyvek egyenkénti beszerzéséről az igény szerinti beszerzésre és az előfizetésre

Tudjuk, hogy a dokumentumok használata csökken a beszerzésüket követő idő előrehaladtával, ráadásul a használat nagyobb része a címek kisebb részére esik. Mindez azonban eddig nem nagyon befolyásolta a könyvtári gyakorlatot. A könyvtárak a kevésbé használt művekből is közel annyit szereztek be, amennyit lehetőségeik megengedtek. A tudományos gyűjtemények így kielégítették az oktatók igényeit, hozzájárultak az intézmények presztízséhez, viszont keveset használták őket. A nyomtatott dokumentumok világában ez indokolható volt, mivel biztosította, hogy a jövőben is hozzáférhetőek legyenek azok a művek, amelyekről utóbb kiderülhet, hogy fontosak. A digitális világban viszont ez nem így van.

A papíralapú dokumentumok esetében fontos és professzionális tevékenység volt a kiválasztás. Bizonyos problémák ellenére többnyire – és nem minden alap nélkül – úgy gondoltuk, hogy a felhasználókat ismerő könyvtárosok a legjobb könyveket választották ki. A digitális világban egy adott dokumentumnak nem kell a könyvtár tulajdonában lennie azelőtt, hogy azt a felhasználó igényelné. Az azonos címek több példányos beszerzése iránti igény okozta konfliktusok is megszűnnek, mivel a felhasználó azonnal és bárhol meg tudja kapni az igényelt művet.

Ez a nyomtatott gyűjtemények használatának két történeti akadályát is elhárítja: azt az időt, amelyet azzal kell eltöltenünk, hogy bemegyünk a dokumentumért a könyvtárba, valamint az abbéli

bizonytalanságot, hogy hozzáférhető-e az adott mű. Ez a két akadály határozta meg a nyomtatott gyűjtemények használatát, és ésszerűnek látszik, hogy ha ezek az akadályok eltűnnek, meg fog nőni a könyvek használtsága.

A használók által kezdeményezett állománygyarapítás esetében minden vásárlás meghatározott igényen alapszik, ezért minden vásárlás legalább egy használatot eredményez. Mivel a múltbéli használat a jövőbeninek a legjobb előrejelzője, a felhasználói igények alapján vásárolt könyvek esetében általában a jövőbeni használat is várható.

A használók által kezdeményezett állománygyarapítás azonban nem problémamentes. Előfordulhat, hogy olyan dokumentumok beszerzésére kerül sor, amelyek kívül esnek a könyvtár gyűjtőkörén, vagy túl sok dokumentumot szereznek be, kimerítve a könyvtár költségvetését. Ezzel a modellel a kiadók bevétele is csökkenhet, főleg a keveset használt monográfiák esetében. A tudományos kiadók eddig ugyanis számíthattak arra, hogy a könyvtárak a vélt használat jegyében vásárolnak tőlük példányokat, ami azonban nem lesz így a használók által kezdeményezett állománygyarapítás esetében.

A könyvekre történő előfizetés lehetősége biztonsságot adhat a könyvtáraknak, viszont hosszú távú, az áremelkedések veszélyét is magában hordozó elkötelezettséget hozhat magával, ezért csak a használók által kezdeményezett állománygyarapítás melletti egyik opcióként érdemes kezelniük.

Mindkét megoldás változásokat hoz majd a könyvtárosoknak a kiválasztásban játszott szerepe tekintetében. A terveket továbbra is ők alakítják majd, viszont az ezzel összefüggő mindennapos munkájuk csökkenni fog.

A nyílt hozzáférésre való áttérés

A nyílt hozzáférés a tudományos folyóiratok publikálásának meghatározó módja lesz a következő évtizedben, azonban kihívásokat is rejt magában. Az előfizetések fokozatos csökkenése mellett a „nagy üzlet” néven ismertté vált csomagok lemondása lesz a feladat. Csökkenteni kell a folyóirat-előfizetésekre fordított összegeket is. A felhasználási adatok és a költségek ismerete, valamint a gyors dokumentum-ellátás elfogadhatóvá teszi majd a lemondásokat.

Az unikális dokumentumok gondozása

A publikált anyagok gyűjteményeinek építése háttérbe fog szorulni, és helyébe az adott intézményben vagy az intézmény számára létrehozott egyedi tartalmak gondozása lép majd. Ez a kurátori szerep a hagyományos különgyűjteményi munka kiterjesztése is lehet. Többségében azonban a digitális tartalmak gondozását jelenti majd.

Jegyzet

1. Buckland, M. Redesigning Library Services: A Manifesto. Chicago: American Library Association, 1992. (Magyar fordítása: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Budapest: OSZK, 1998.)
2. Lewis, D.W.: What if Libraries Are Artifact-Bound Institutions? = Information Technology and Libraries, vol. 17. 1998. no. 1. 191–197. p.
3. Buckland i. m.
4. Payne, L.: Library Storage Facilities and the Future of Print Collections in North America. Dublin, OH: OCLC Programs & Research, 2007 www.oclc.org/research/publications/library/2007/2007-01.pdf (2014. július 24.)
5. Brown, L. – Griffiths, R. – Rascoff, M.: University Publishing in the Digital Age. New York: Ithaka, 2007, <http://www.sr.ithaka.org/research-publications/university-publishing-digital-age> (2014. július 24.)

Egy sokoldalú könyv az e-könyves kultúráról

Nem véletlen, hogy e könyv bemutatóján *Kocsis András Sándor*, a Kossuth Kiadó vezetője tréfásan felvetette, hogy mi lenne, és főként mekkora terjedelmű mű született volna, ha nem a digitális könyvkultúra alapvonásairól szólna. A könyv (röviden *E-könyvészet*) ugyanis több mint 300 oldalas terjedelme folytán is „sokoldalú”. Természetesen nem csak a terjedelemtől van szó. Ha valaki az első oldalakat nézi, egy újságcikkbe olvashat bele, ha pedig fellapozza az irodalomjegyzéket, joggal gondolhatja, hogy egy tudományos monográfiát tart a kezében. Valójában mindkettő igaz, sőt gyakorlati tanácsokat adó könyvnek is nevezhetnénk, ha volna ilyen kategória.

A szerzők, akik az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének munkatársai (egész pontosan oktatója, vezetője és doktorandusza), azt írják, hogy az e-könyv jelenség tartalmi összetevőit igyekeznek bemutatni a témával ismerkedők részére. Az sem titkolt szándékuk, hogy a tárgykörtől idegenkedőknek is információkat nyújtsanak, mankót kínálva a digitális műveltségi termékek előítéletektől mentes megismeréséhez. Nem titkolják tehát, hogy egy könyvben több mindent meg akartak valósítani. Nyilvánvalóan ezt a célkitűzést jó szolgálja a sokszínűség. Jó is van ez így. Most egy ilyen könyv kellett. Az olvasónak valószínűleg erre van szüksége.

Lássuk tehát, miről szól a sok oldalas mű! A már említett és előszóként szolgáló újságcikket is beleszámítva 14 főfejezete van a könyvnek, mintegy száz hosszabb-rövidebb alfejezettel. Ehhez járul az irodalomjegyzék és a terjedelmes, számos érdekes adatsort is tartalmazó függelék.

KEREKES Pál

E-könyvészet : a digitális könyvkultúra alapvonásai / Kerekes Pál, Kiszl Péter, Takács Dániel ; [a bevezetést írta Dombi Gábor] ; [kiad. az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Könyvtár- és Információtudományi Intézete]. - Budapest : ELTE BTK Könyvtár- és Információtud. Int., 2013. - 310 p. : ill. ; 24 cm
ISBN 978-963-284-378-0

Valószínű, hogy az olvasók jelentős részének tetszeni fognak a rövid szövegrészek, különös tekintettel arra, hogy egy szak-könyvet amúgy sem olyan módon olvasunk, mint ahogyan egy regényt kell.

Az sem kétséges, hogy lehetetlen és szükségtelen minden témát felsorolnom, ezért válogatni fogok a könyv mondanivalójából. Ennek megfelelően, a mű szerkezetéhez és az előadásmód sokszínűségéhez némileg alkalmazkodva, ismertetésem is sokszínű lesz. Bár már említettem, hogy a sokféleségnek, bár jól jön az olvasó számára, hátulütői is vannak. Többek között olyan, némileg paradox helyzeteket eredményez, hogy előbb tudjuk meg, milyen eszközökön olvasunk e-könyvet, mint ahogy meghatározást (meghatározásokat) kapnánk az e-könyv fogalmáról. Ha kizárólagosan tudományosságra törekvő monográfiáról lenne szó, akkor ezt joggal kifogásolhatnánk, de egy olyan, kaleidoszkóp-szerű könyvben, mint amit kezünkben tarthatunk, nem érdemes vele foglalkoznunk. A „laikus” olvasót valóban nem a definíciók érdeklik.

A sokszínűségnek néha áldozataul esik a stílus. Én például kevesebbet használtam volna a *print* szót a könyv alcímeiben és szövegében, a *nyomtatás*, vagy a *nyomtatott könyvek* helyett. A szövegre pedig időnként ráfért volna a gondosabb fogalmazás is. De tegyük félre a kritikát, és értékeljük az újdonságot, a kitekintés gazdagságát! Ne kérjük számon a szintézist olyan területen és tematikában, ahol még igen sok minden kiforratlan!

A témák módszeres felsorolása helyett tehát a könyv néhány, figyelemre méltó megállapítását veszem górcső alá. Például azt, amellyel maximálisan egyetérthetünk, és a következőképpen fogalmazhatunk át: Miközben minden forrong a könyv környezetében, maga a könyv nem formálódik át, nem vesz fel új alakot, tehát a könyvtestet alkotó szövegtömbök súlya és ereje ma még nem váltható ki virtualitással.

A tudományos(abb) témák iránt érdeklődő olvasók igényeit jól kielégíti az *E-könyv: karaktersorozat vagy szöveges műegész?* elnevezésű alfejezet. Nemcsak a figyelemfelkeltő címben rejltő ígéret okán igaz ez, hanem a benne megjelenő megállapításoknak köszönhetően is. Emeljünk ki néhány megállapítást ebből az alfejezetből! Azt aligha vitatja bárki, hogy az e-könyvben a tartalom digitális hordozókra kerül, így ennek konstatálása sem hat meglepetésként. Annál érdekesebb az a gondolat, hogy használatához nem elegendőek a biológiai alkalmasságok. Persze tudjuk, hogy az olvasás nem velünk született képesség. Az sem titok legtöbbször előtt, mégsem lehet eleget hangsúlyozni, hogy az e-könyvek léte a hagyományos tudásörző intézményeket átalakulásra kényszeríti. Ha eddig nem tették, ezt bizony a könyvtárosoknak is tudomásul kell venniük.

Természetesen nem csak ez a fejezet figyelemre méltó. Hasonló példákat az *olvasás fogalmának kiterjesztése e-szövegekre értel-*

mezve elnevezésű alfejezetből is hozhatnák.

Az ilyen és hasonló fejezetek kapcsán viszont szeretném arra felhívni a figyelmet, hogy – amint azt a könyv szerzői is hangsúlyozzák – nem pusztán elméleti kijelentésekről van szó, mivel az elméleti megfontolások nagyon is gyakorlati problémák köré csoportosulnak. Például azért, mert az elmélet mögött ott van a gyártók jól felfogott érdeke. Ők ugyanis éppen avval kívánnak előnyt szerezni a konkurenciával szemben, hogy a következő kérdéseket próbálják megválaszolni: rendelkezzen-e egy e-könyv böngészési lehetőséggel; legyenek-e benne utalások, hipertext kapcsolatok; legyen-e alkalmas a képek kezelésére.

Olvasóként – és főleg nyomtatott könyvek olvasóiként – többnyire nem foglalkoztatnak bennünket ezek a kérdések, pedig nem lényegtelenek. Szakemberként viszont ne felejtjük el, hogy a nyomtatásban már létező könyvek digitalizálása általában a tartalom betű szerinti átalakítását eredményezi, mivel a kifinomultabb, a szöveg értelmét is tükrözni kívánó és a számítógépes környezetet nagyobb mértékben kihasználó formák nagymérvű emberi közbeavatkozást igényelnek, ezért költségesek.¹

A karaktársorozat vagy szöveges műegész problémáját taglaló (már említett) alfejezetben egy másik érdekes, sőt fontos kérdéskört is feszegetnek a szerzők, amikor arról írnak, hogy az e-könyv előnye (és egyúttal hátránya), hogy általa a tartalom kerül a középpontba, tehát a „külsőségek”, vagyis a kötés, a borító vagy a méret kisebb szerepet játszanak benne. Dicséretes módon rögtön hozzátesszik, hogy az e-könyvolvasó eszközök is képesek érzelmi kötődést is kialakítani. Érdekes viszont megnéznünk ebből a szempontból, hogy miként változott az e-könyvek kiváló ismerője és egyúttal kritikusa, Clifford Lynch ezzel kapcsolatos véleménye.

Lynch 2001-ben azt írja, hogy az e-könyvvel kapcsolatos fejtegetések jó részét olyan szentimentális gondolatmenetek hatják át, mint a fürdőkádban való olvasás, a szép nyomtatású könyvek vagy a jó könyvesboltok polcain való böngészés élvezete. Ezeket azonban alapvetően

irreleváns és múlandó kérdéseknek minősíti.² 2013-ben viszont gyengéd érzelmeket említ annak kapcsán, hogy a generációról generációra öröklődő, a családok és közös kultúránk örökségét jelentő könyvgyűjtemények létét tesz kockára az e-könyvek.³ Utóbb egy érdekes blogbejegyzés szerzője viszont úgy látja, hogy ezek az érzések inkább a kiadóknál dolgozó embereket jellemzik, mintsem az írókat és az olvasókat.⁴ Kétségtelen tehát, hogy az *E-könyvészet* szerzői érzékeny pontra tapintanak rá. Kár, hogy nem viszik végig a gondolatot.

Örülhetünk viszont annak, hogy olyan – talán kevésbé széles körben ismert – témák is előkerülnek a könyvben, mint a Nielsen által megállapított, „F” betűt formázó mintázat, amely az weben történő olvasást jellemzi. Az pedig egyenesen izgalmas kérdés, hogy az e-könyvet vagy a nyomtatott könyvet olvassuk-e gyorsabban? (A választ a könyvben találja a Kedves Olvasó.)

A *Vásárolható elektronikus könyvek* címet viselő fejezet, címéhez híven, a tág értelemben vett gyakorlati tudnivalókról szól. Nem az egyedüli ebben a témában, hiszen később olvashatunk arról, hogy milyen e-könyv olvasók vannak jelenleg a piacon. (Erről a könyvhöz adott, kivehető mellékletben is tájékozódhatunk.) Természetesen nem feledkeznek meg a szerzők az e-könyvolvasó készülékek és a táblagépek versengéséről sem.

Egy ilyen könyvből nem hiányozhatnak a szerzői jogi tudnivalók, így meg is találjuk őket. Kapcsolódó téma és hasonló fontossága van a digitális jogkezelési rendszerekkel kapcsolatos tudnivalóknak. A könyvből többek között éppen azt tudhatjuk meg, hogy a DRM-nek vannak alternatívái.

E sorok írója, aki maga is foglalkozik a digitális bölcsészet kérdéseivel, jóleső meglepetéssel vette tudomásul, hogy erről a kérdéskörrel is megemlékeznek a szerzők.

Nem véltem felfedezni viszont (a már többször idézett) Clifford Lynch – több írásában is megtalálható – kritikai megjegyzéseit. Írásainak adatai azonban szerepelnek az irodalomjegyzékben, tehát – aki ezekre is kíváncsi – elolvashatja őket. Mindezt nem azért említem, mert úgy látom,

hogy a könyv nélkülözne a kritikát. A nyomtatott könyv előnyeit kiemelő, a *Vírus és technobosszankodás nélkül* címet viselő és számos kérdésre rámutató alfejezet tíz pontja kapcsán van miről elgondolkoznunk. Nézzük például a következő állításokat!

„A nyomtatott könyvek az értékállóságot képviselik, és technológiai szempontból sem avulnak el. Egész életünkben megtarthatjuk őket, akkor is, ha már nem kaphatók, ha kimentek a divatból. Ide kapcsolódik, hogy a papír-kiadvány – tartalmi funkciói mellett – egyben műtárgy is. Elég, ha a kötésre gondolunk, a szép illusztrációkra, a szöveg beosztására és elhelyezésére. Az e-könyv ebben még semmi esetre sem versenytárs.” Ebből a leglényegesebb az, hogy – szemben a nyomtatott könyvvel, amelyet éppen a fentiek szerint egész életünkben megtarthatunk – az e-könyv nem lesz a tulajdonunk, hanem csak licencet vásárolunk hozzá, ami a könyvtárak szempontjából különösen problematikus. Természetesen a szerzők sem feledkeznek meg erről, hiszen a következőket írják:

„Megtanultuk, hogy amit megvásároltunk, az örökre és elidegeníthetetlenül a tulajdonunkat képezi, ezért is helyezzük egy tárlóba, szekrénybe a könyvet, külön célbútort alkalmazva, hiszen hosszú évtizedekre kell helyet adni a kifizetett terméknek.” Ennél azonban súlyosabb a probléma. Ráadásul arra is kitérnek, hogy az e-könyves környezetben *„Elég egy gépcsere, egy elromlott alkatrész, szolgáltatói csőd, megváltozott jogi környezet, és máris kérdéssé vált teljes könyvkészletünk létezése”*.

Ide kívánczik még, hogy a szerzők a könyvhöz való érzelmi kötődés kapcsán arról szólnak, hogy a kötés, a borító, a méret és a tulajdonosi bizonyosság, nem járulnak hozzá a könyvélményhez, vagy csak kis mértékben adnak pluszokat a mű értékéhez, mivel az e-könyvben a tartalom kerül a középpontba, így a külsőségek kevésbé játszanak szerepet. Ez persze egyszerre előny és hátránya is.

Az *E-könyv top 40* elnevezésű fejezetben azt olvashatjuk, hogy az e-könyv környezetkímélő, hiszen a gyártása nem igényel nyersanyagokat, energiát. Remélhetőleg a könyve terjedelmes

volta okozta, hogy ehhez nem fűztek kommentárt a szerzők. Az e-könyv is igényel ugyanis nyersanyagokat. Nyilvánvalóan nem könnyű megítélni, hogy az e-könyvek környezetkímélőbbek-e, mint nyomtatott elődeik. Az viszont bizonyos, hogy a könyvolvasó készülékek előállítás, kiszállítása és az elhasználadott eszközök kezelése nyomán is marad ökológiai lábnyom.⁵ Összegzésként idézem a mű fűlszövegét, amely frappánsan összefoglalja mindazt, ami talán a legfontosabb tudnivaló a könyvről:

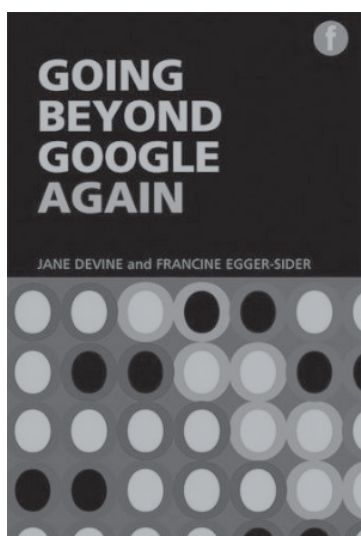
„A kötet a digitális kultúra markáns szegmensének, az elektronikus könyvnek aktuális jellemzőit, gazdasági és társadalmi hatásait mutatja be interdiszciplináris megközelítésben. A mű felvázolja az elektronikus könyv megjelenési formáinak kategorizálását, elérhetőségének módjait, az e-book jelenséget körülvevő kiadói és terjesztési konstrukciókat, a kibontakozó e-könyvészet szabályszerűségeit. A szerzők abban kívánnak segítséget nyújtani, hogy olvasóik közérthetően megfogalmazva, ugyanakkor tudományos alapokon ismerkedhessenek meg a digitális platformon létrejött – folyamatosan fejlődő – színes tartalomkínálattal.”

Vegyük tehát kézbe az E-könyvészetet, vagy olvassuk e-könyvben!

Jegyzetek

1. LYNCH, Clifford: The battle to define the future of the book in the digital world = First Monday, vol. 6. 2001. no. 6. – <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/864/773#author>
2. Uo.
3. LYNCH, Clifford: E-books in 2013: promises broken, promises kept, and Faustian bargains = American Libraries, E-content digital supplement, 2013. June 24. – <http://www.americanlibrariesmagazine.org/article/ebooks-2013>
4. HELMER, John: The mysterious survival of the print = <http://www.semantics.com/2014/03/the-mysterious-survival-of-the-print> (blogbejegyzés 2014. március 28.-án)
5. LYNCH, i. m.

Koltay Tibor

DEVINE, Jane
 Going beyond Google again :
 strategies for using and teaching
 the invisible web / Jane Devine
 and Francine Egger-Sider. –
 London : Facet, 2014. - XII, 180 p.
 : ill. ; 23 cm
 ISBN 978-1-85604-838-5

Stratégiaiák a láthatatlan web használatához és tanításához

A könyv alcíme magyarra fordítva sok mindent megmagyaráz, amit talán kevésbé értenénk a kissé titokzatos főcím alapján: *Stratégiaiák a láthatatlan web használatához és tanításához*. A címben szereplő *again* (megint) szócska pedig arra utal, hogy a szerzők már 2009-ben írtak ilyen címmel könyvet a témáról, mindenekelőtt abból a meggyőződésükből fakadóan, hogy a mély, avagy láthatatlan web oktatása a 21. század könyvtárosképzésének elengedhetetlen része. Az új kiadás már azt a kérdést is megpróbálja megválaszolni, hogy kell-e még a láthatatlan webbel foglalkozni. A könyv az ezzel kapcsolatos online felmérés adatait is tartalmazza. A szerzők szerint, aki információsan művelt, az a láthatatlan weben is eligazodik, ami annak ellenére igaz, hogy információs környezetünk rengeteget változott. Az eligazodásra egyaránt szüksége van a diáknak, a tanárnak, az információs szakembernek vagy az „utca emberének”.

Devine és Egger-Sider a láthatatlan webet úgy határozzák meg, mint azoknak az információknak az összességét, amelyeket nem találhatunk meg az általános célú keresőmotorokkal. Ez a hagyományos, technológiai megközelítés. Adnak viszont egy másik, egyúttal újabb, kognitív jellegű meghatározást is, amely azt mondja velük, hogy a problémákat nem az információk mennyisége, hanem a kereső személyek korlátozott keresési képességei jelentik, tehát fontos oktatási feladatok vannak ezen a téren. A korlátok között megemlítik azt, hogy a felhasználók többnyire kényelmesnek találják keresőmotorjuk használatát, így nem is törekszenek arra, hogy túllépjenek az első találati oldalon. Az pedig végképp nem jut eszükbe, hogy másik keresőmotor után nézzenek, vagy más eszközt keressenek igényeik kielégítésére. Ráadásul nem is tudnak a láthatatlan web létezéséről. Természetesen a keresőmotorok nem verik nagydobra, hogy mit nem dolgoznak fel.

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a szerzők szemlézik a könyv írásáig megjelent, legfrissebb szakirodalmat, a láthatatlan web oktatásának elméletét és gyakorlatát és az oktatás lehetséges segédeszközeit. Szintén nem meglepő, hogy foglalkoznak a láthatatlan web jövőjével annak fényében, hogy az információkeresés technikai hogyan változnak majd. Úgy látják, hogy a láthatatlan webet azért sem használják sokan, mert a web látható részén az információforrások olyan tömegét kapják egy-egy keresés során, hogy az túlterheléshez vezet. Ennek egyik ellenszere, hogy

felhasználóinak megtaníttuk arra, hogy vannak adatbázisok, és megismertettük őket az azokban való keresésben. Ehhez tanácsokat is kapunk. Nem hiányzik a könyvből a Google Tudós (<http://scholar.google.com>) szerepének bemutatása sem, továbbá az a jogos aggodalom azzal kapcsolatban, hogy esetleges egyeduralkodóvá válása milyen károkat okozhat.

Sokak véleményével egyezően a szerzők úgy látják, hogy hamarosan újra el fog jönni az a korszak, amikor egy újabb, 360 fokos fordulat-tal ismét emberi ellenőrzés alá kerül az információkeresés. Míg mások az információközvetítők „újralfelfedezését” jósolják,* Devine és Egger-Sider a közösségi média hatásában bíznak. Szerintük ugyanis az a tény, hogy a közösségi média használói egymásnak információkat ajánlanak, a látható és a láthatatlan web közötti választóvonal elmosódásához vezet. Igaz, hozzáteszik, hogy ha csak a látható webről „lájkolnak” oldalakat, az negatívan érintheti a láthatatlan web használatát. Ha pedig csak a közösségi hálózatok ajánlásai számítanak, akkor egyes forrásokat túlzott figyelmet kaphatnak, míg mások valóban láthatatlanná válhatnak.

A már említett segédeszközök sorában a könyv szerzői számos online forrást ajánlanak figyelmünkbe. Ezeket érdemes megnéznünk. Nemcsak azért jó ezt megtennünk, mert számos érdekes és hasznos weboldalra találhatunk a könyvnek ebben a részében, hanem mert az ajánlott oldalak közül kiemelkednek a különböző forráskalauzok (vagy más néven) linkgyűjtemények. Sokan tudják, hogy a forráskalauzok egy-egy tágabb vagy szűkebb téma, szakterület forrásaira mutatnak. Bár közülük még néhány ma is működik szerencsére, számos társuk sajnálatos módon „kiment a divatból”, tehát megfelelő támogatás hiányában nem épülnek tovább. Ezt a tényt a szerzők is rosszállóan említik. A forráskalauzok ugyanis a válogatás, a minőségbiztosítás tekintetében kétséget kizáróan felülmúlják a keresőmotorokat.

Itt és most, a teljesség igénye nélkül megemlítek néhány olyan forrást, amelyek figyelemre méltóak, bár Devine és Egger-Sider nem nevezik forráskalauznak őket. Rámutatnak például a nyílt hozzáférésű tudományos folyóiratok kalauzára, a DOAJ-ra (Directory of Open Access Journals, <http://doaj.org/>), amelyet sokan ismernek, sőt mindenkinek ismernie kellene. Ott van a Voice of the Shuttle (<http://vos.ucsb.edu/>), amely a human tudományok információforrásainak köréből nyújt válogatást immár 1994 óta. Ugyancsak human tudományi, nevezetesen a középkor kutatásához kapcsolódó forráskalauz a The Labyrinth. Resources for Medieval Studies (<https://blogs.commonsgorgetown.edu/labyrinth/>).

A mostanság egyre fontosabbá váló (főként) kutatási adatok köréből az Amerikai Egyesült Államok szövetségi kormánya által nyílt hozzáférés keretében rendelkezésre bocsátott adatokat segít megtalálni a *Data.gov* (<https://www.data.gov/>). Hasonló háttérrel, viszont szűkebb témakört, nevezetesen a növényeket célozza meg a *Plants Database* (<http://plants.usda.gov/java/>). A *FindSounds* <http://www.findsounds.com/> kereső és böngésző egyaránt szól laikusoknak és szakembereknek, méghozzá szó szerint, hiszen a hangokkal foglalkozik.

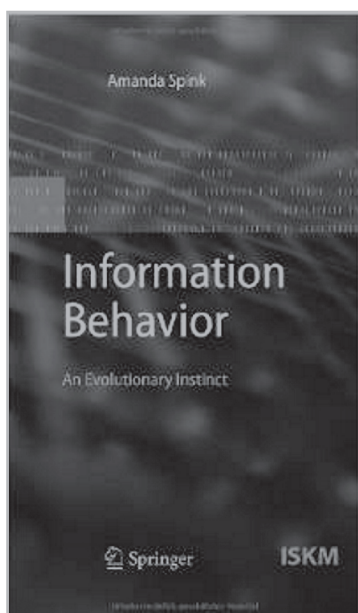
Ezek mellett ajánlanak olyan speciális eszközöket is, mint amilyen a matematika területén sokat tudó és sok mindent kiszámító *Wolfram Alpha* (<http://www.wolframalpha.com/>) vagy a *Blekkó* keresőmotor (<http://blekko.com/>).

Nem néztem meg, hogy minden forrás csatolója aktuális-e, de tudjuk, hogy valamilyen szintű elavulással, források megszűnésével és újak létrejöttével mindig számolnunk kell.

A könyvet azoknak ajánlom, akik még nem felejtették el, vagy most akarják megtudni, mi is a láthatatlan web. Érdemes azoknak is kézbe vennie, akik az információkeresés kérdéseivel behatóan szeretnének foglalkozni, vagy információkeresést oktatnak.

Koltay Tibor

* Herman, E. – Nicholas, D.: The information enfranchisement of the digital consumer = Aslib Proceedings, vol 62. 2010. no. 3. p. 245-260.

SPINK, Amanda: Information behaviour : an evolutionary instinct / Amanda Spink. – Dordrecht : Springer, 2010. (Information Science and Knowledge Management, Vol. 16) XXII, 1-85.o.

ISBN - 9783642114977 3642114 960

Az információs viselkedés – evolúciós ösztön (Megkésett könyvkritika)

Már késő. Azok a könyvtárak, szakintézmények és kutatóhelyek, akik a *Donald O. Case*-féle, immár harmadik kiadásban megjelent monstruózus kézikönyv (Case, 2012) után a sokat ígérő cím birtokában valamilyen pályázati forrásból megrendelték *Amanda Spink* karcsú könyvecskéjét, hogy többet tudjanak meg az információs viselkedés eredetéről, soha nem fogják tudni érték-aránytalanságra hivatkozva visszakövetelni a közel húszezer forintos árat. Ez a könyv ugyanis egyetlen fillért sem ér. Botrány, hogy megjelenhetett. Érthetetlen, hogy egy rangos tudományos kiadó hogyan adhatta ehhez a nevét. Felháborító, hogy eközben a kiadványról kizárólag ódákat zengő méltatások jelennek meg (Pijpers, 2010, Smith, 2011), korszakosnak nevezve egy zavaros, végiggondolatlan, minden eredetiséget nélkülöző, nehézkes, és rövidegsége ellenére is merev gallérral túlbonyolított, mindent kétszer összefoglaló, a tartalom hiányát állandó előre-hátra hivatkozásokkal pótló, élvezhetetlen munkát.

Eleve mit gondoljunk egy olyan könyvről, amelyik a címben kiemelt tárgynak összesen két bekezdést szentel, de nem levezeti, magyarázza, elaborálja, történetileg rekonstruálja azt, hanem posztulálja, ráadásul így: „*az ösztönös dimenziók formálják az információs viselkedés legmélyebb (core) tartalmait a tudatalatti szinten működő ösztönös mechanizmusokkal*” (41.o.) (Hogy mik azok, miért léteznek, és mitől a legmélyebb tartalmak, azt nem tudjuk meg). Később ugyan környezeti és kulturális-fejlődési szempontok is befolyásolják majd, de az információs viselkedés alapvetően „*genetikai jellegzetesség és adaptáció*”. Kész. Hogy milyen viselkedési komplex részeként milyen evolúciós nyomás hatására hogyan formálódva miként is alakult ki, arról semmit nem tudunk meg, miközben jelentős terjedelemben kapunk teljesen esetleges és a gondolatmenetet semmilyen formában nem szolgáló kivonatokat kognitív régészettel, kognitív evolúcióval foglalkozó munkákból, iszonyú mennyiségű, abszolút felesleges hivatkozással. (Aki *Merlin Donald*, *Derek Bickerton*, vagy *Friedhart Klix* magyarul is olvasható könyveit lapozgatta e tárgyban korábban, az vigyázzon, mert ezeknél a részeknél levegőért fog kapkodni.) Tételmondat-szerűen megjelenik, hogy „*az információs viselkedés*

elősegítette a korai ember túlélését és reprodukcióját”, de nem találunk ehhez az állításhoz tartozó történeteket, adalékokat, mechanizmusokat, modelleket, történelmi anyagot: lóg a levegőben, mintha egy ppt-kockáról ugrott volna a 3. fejezet összefoglalójába. Akárcsak az iker-tézis, hogy „*az információs viselkedés kognitív mechanizmusként formálódott ki, amelyik felerősítette a korai emberek képességét a környezet kontrolljára*” (merthogy a motivációnk amúgy erős a környezet befolyásolására). Tegyük a szívünkre a kezünket: ezeknek a megállapításoknak van bármiféle újdonságértéke? Mire *nem* igazak, ami elmesélhető a társadalomtörténet legkorábbi szakaszáról?

Megtudjuk, hogy az információs viselkedés biológiailag elsődleges képesség (mert a nyelv is pl. ilyen), majd azt, hogy vannak a másodlagos biológiai képességekhez tartozó összetevői (mint az olvasás). Mivel és milyen irányba is léptünk előre evvel?

Vagy mit kezdhetünk avval a definícióval, hogy az információs viselkedés „*az emberi intelligencia egyik formája*”. Mi a többi? Mi az, ami túl van az információs viselkedésen, és az intelligencia tárgyköréhez tartozik? Nem tautológia véletlenül? Hiszen a szerző soha, semmilyen formában nem különíti el a kognitív univerzumtól az információs viselkedéshez tartozó mozzanatokat, ezeket gyakorlatilag azonosként kezeli. Amikor az a tétel fogalmazódik meg, hogy az információs viselkedés olyan szocio-kognitív képesség, amit az információfeldolgozás támogat, óhatatlanul felvetődik: akkor az információfeldolgozás nem sorolható az információs viselkedéshez?

Miről értesülünk még? Fontos sajátossága az információs viselkedésnek, hogy többfajta műveletet is tudunk egyszerre végezni (multitasking), hogy van koordinációs és affektív (érzelmi) dimenziója. Mi köze ennek az evolúcióhoz vagy az evolúciós ösztönhöz? Hogyan alakult-változott a párhuzamos információs műveletvégzés egyén és csoport szintjén? Hol működtek szelekciós erők? Hogyan viszonyulnak egymáshoz az affektív erők és az elmeműködés többi oldala? Miként alakult a viszonyuk? Semmiféle válasz nem

érkezik, a valódi kérdéseket a szerző következetesen avval intézi el (bárki ellenőrizheti), hogy rendre így zárja a fejezeteket: ezek a kérdések még további vizsgálódásokat igényelnek.

A kérdések, amiket (általában a fejezetek elején) Amanda Spink feltesz, relevánsnak mondhatóak – ám sohasem válaszol rájuk, hanem megelégszik egy-egy önmagában semmitmondó, levegőben lógó „tétel” kifejtetlen megjelenítésével. A 6. fejezet azzal a kérdéssel indul, „*hogyan értjük meg az információs viselkedés fejlődési mintázatait*” – aztán anélkül, hogy a gyermek explorációs viselkedésével, lokomócióval összekapcsolt percepciók aktivitásával, a jelentélsajátítás természetével, a felnőtt kori tanulóssal (egyéltalán bármivel, ami adalékot szolgáltatna a kérdéshez) foglalkozna, olyan kognitív fejlődéselméleteket mutat be, amelyekből egyetlen ösvényt sem épít az információs viselkedés irányába, de a végén eljut a konklúzióhoz mégis: „*a felhasználás a motorja annak, hogy az információs viselkedés adaptív értéket hordozzon*”. Nahát. Hogyan is működik ez az adaptivitás? Mik a csatornái? Mi a természetrajza? Milyen példákön keresztül érthetnénk meg? Mi történik akkor, ha nincs felhasználás? Mi lesz akkor az információval? Mi lesz az adaptivitás helyett? A viselkedés hogyan és miért változik meg az egyes fejlődési szinteken? Mi jellemzi ezeket? Vannak-e kultúrafüggő sajátosságaik? Ezekre a kérdésekre már nem kapunk választ – fel sem tétetnek.

Volna itt aztán még egy tipológia, az információs viselkedés fél tucat, önállóként azonosított alfolyamatáról, érdemes bemutatni:

- ⊗ információkeresés (information seeking)
 - ⊗ jelentésadás (sense making)
 - ⊗ „információnyomozás” (information foraging)
 - ⊗ információkutatás (information searching)
 - ⊗ információszervezés (information organizing)
 - ⊗ információfelhasználás (information using)
- Nemcsak evolúciós magyarázatot nem kapunk ezekre a kategóriákra, hanem mindössze egy bekezdésnyi, tessék-lássék leírást, hogy „mi az”, több esetben online környezetből vett il-

lusztrációkkal. (Egyáltalán: vajon mi indokolja a webes környezetből vett szemléltető példákat? Hiszen az evolúciós kulcskérdésektől időben a legtávolabb helyezkednek el. Bennük ugyan kétségkívül *megnyilvánul* az ominózus ösztön, de sokkal áttételesebben, mint az információs viselkedés időben korábbi és technológiailag kevésbé komplex, ill. mediatizált korszakában.) Elvileg lenne egy dramaturgiai logika, ami egymás mögé rendezi, egymásra épülővé teszi ezeket a tevékenységeket, de ha a teljes információs ciklust akarnánk feldarabolni, sokkal több tevékenységtypust kéne számba venni (például a reprezentációs szakaszt, a döntést vagy a megosztást). Az információs viselkedés valódi kiindulópontja a környezet szakadatlan reprezentációja, ami időnként, szükség esetén, szituációtól függően, egy figyelmi állapotváltozás függvényeként keresésbe mehet át. Teljesen indokolatlan és érthetetlen (illetve csakis a „könyvtárosi reflexekkel” magyarázható), hogy Spinknél a keresés válik a legfontosabb és legnagyobb felbontásban vizsgált tevékenységgé: ráadásul egy nagyon furcsa, akár eklektikusnak is nevezhető hármass felosztással, ahol a keresés következő fajtáit különbözteti meg:

- a célhoz vagy feladatmegoldáshoz szükséges információ *keresését*,
- a *nyomozást*, ami valójában az információ-szerzésre való felkészülést – Spink szavaival: irányba állást – jelent egy „információs ösvényen”, hogy megtudjuk, hol találjuk meg az információt,
- és a visszakereső technológiák használatával lefolytatott *kutatást*.

A szerzőnek sikerült három különböző természetű dolgot egymás mellé illeszteni a tipológiájában: az első fajta keresés a cselekvést befolyásoló *egyik fajta hiányzó ismeretelem* természete felől szemléli a viselkedést, a második a *keresési folyamat egyik logikai szakaszára* fókuszál, a harmadik a *kereséshez igénybe vett támogatás-formák egyikét* emeli ki. Óvatosan kérdezzük: mi a helyzet a többivel? És vajon hol vannak mindezek evolúciós magyarázatai, levezetései?

Nem tűnik úgy, hogy akárcsak egyetlen lépéssel is előbbre visz ebbe az irányba minket a

könyv vége felé bevezetett *információs színterek* (Information Grounds) fogalma. Mik is ezek? Fogorvosi várótermek, kávézók, Internet chatroomok – ahol különböző emberek találkoznak és beszélgetnek: fizikai, szocio-kulturális és virtuális helyek, ahol *az információs viselkedés cseréje (sic!)* végbemegy. Gyanítjuk, hogy egyszerű pongyolaságról van szó: természetesen az információk oda-vissza áramlása mellett mások viselkedése is hordoz információt, de ha csak nem éppen ennek tudatos vizsgálatára irányul az érdeklődésünk, a helyek kontextusában ez irreleváns. Spink amúgy sem itt, sem másutt nem foglalkozik érdemben, csak említésszerűen a faj/csoporttársak viselkedésének megfigyelésére, megértésére és követésére irányuló aktivitással – pedig éppen ez az információs viselkedés fejlődéstörténetének egyik különleges jelentőségű területe, amellyel egyre többet foglalkoznak a kognitív evolúció kutatói (legyen szó az imitációs tanulásról, a másik viselkedésének elővételezéséről – és evvel összefüggésben a fajtárs arcának extrém fontosságú vizuális objektummá válásáról vagy épp az empátia kialakulásáról). Érezhette a szerző is, hogy baj lesz, ha egy evolúciós ösztönrel kapcsolatos munkából hiányzik a tárgy-szintű történetiség – narratív beágyazás helyett tehát úgy vélt eleget tenni a kihívásnak, hogy beleszerkesztett két, egyetemi kurzusokon használt háttéranyagra emlékeztető ábrát. A könyv elejére a Homo-k kétfélmillió éves történetének néhány fontos állomását jelző banális és elnagyolt időegyenest, a könyv végére pedig másfél oldalon ennek párját, amely a tárgyasítozott információ történeti alakváltozatainak némelyikét rendezi egymás mellé kronologikus rendbe – hiányosan, rossz belső arányokkal, a főszöveghez való bármilyen kapcsolódás nélkül. Ennél még az olvasószervező is több tiszteletet érdemelt volna.

Egy biztos: ha az információs viselkedés evolúciójáról valaha jó könyv születik, annak a szerzőjét nem Amanda Spinknek fogják hívni. A fonalat mindenesetre ott kéne felvenni, ahol húsz évvel ezelőtt *Barbara J. King* abbahagyta az információszerzés és átvitel (information acquisition and transfer) társadalomtörténet-

nek históriáját: az emberszabásúaknál (King, 1994). És mint Ariadné, pergetni vissza, vissza az időben, még tovább, egészen addig, amíg az információs viselkedés egyáltalán megjelent az élővilágban: ösztön-mivoltának megértése nem is fog menni másként.

Jegyzetek

CASE, Donald O.: Looking for information. A survey of research on information seeking, needs, and behavior. (Third edition). Emerald, 2012.

KING, Barbara J.: The information continuum: Evolution of social information transfer in monkeys, apes, and hominids. SAR Press, 1994.

PIJPERS, Guus: Review of: Spink, Amanda. *Information Behavior. An Evolutionary Instinct*. Dordrecht: Springer, 2010. *Information Research*, 15(4), review no. R390 <http://informationr.net/ir/reviews/revs390.html>

SMITH, Alastair G.: „Information Behavior: An Evolutionary Instinct” = *Online Information Review*, 2011. Vol. 35. No. 2. 319–320. p.

SPINK, Amanda – HEINSTROM Jannica (szerk.): New Directions in Information Behaviour. Emerald, 2011 Library and Information Science sorozat

Z. Karvalics László

Halmazódó késedelmi díjak

A Fővárosi Önkormányzat „kétes és behajthatatlan követeléseiről” készült, 2013. második felévére vonatkozó adatok váltak nyilvánossá a budapest.hu-n.

A kulturális intézmények kintlévőségeinek csaknem 68%-át (több mint 96 millió forintot) a Fő városi Szabó Ervin Könyvtár gyűjtötte össze. Ennek nagy része a vissza nem vitt dokumentumokból adódó követelés. A könyvtár még küzd a pénzek behajtásáért, fizetési meghagyásokat adott le a bíróságokra és a közjegyzői kamarának. A késedelmi díj kötetenként és naponként 39 forint.

(http://index.hu/belfold/budapest/2014/09/12/92_millio_forintra_keresztet_vethet_a_fovaros
↪ Janecskó Kata híréből)

Teljessé vált személyi bibliográfia

Bényei Miklós szakirodalmi és publicisztikai munkássága 203–2013. Személyi bibliográfia. Összeállította Bényei Miklós, közread. Csikai Erzsébet. Debrecen, 2014. 66 p.

Az autbibliográfia Bényei Miklós 2003 és 2013 közötti szakirodalmi munkásságát dokumentálja. A 2003 és 2012 között keletkezett dokumentumok jegyzéke már megjelent 2013-ban a Debreceni Egyetem Informatikai Kar Könyvtárinformatikai Tanszéke által a szerző hetvenedik születésnapjára összeállított A könyvtártörténetről a jövő internetéig című tanulmánykötetben. Mivel az ott közölt bibliográfiából hely hiányában elmaradt a tételszámozás és a mutató, célszerűnek tűnt a 2013-as adatokkal is kiegészített személyi bibliográfia önálló kötetben való közreadása.

A bibliográfia előzménye:

Bényei Miklós szakirodalmi és publicisztikai munkássága 1964–2002. Debrecen, KLTE, 2003. 117 p.

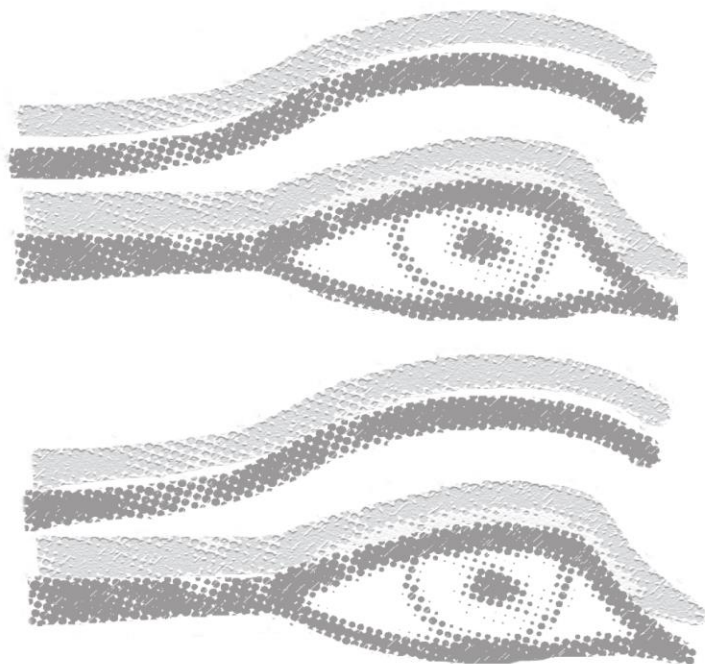
FOLYÓIRAT **FIGYELŐ**

KÜLFÖLDI

159
241

**A Könyvtári Figyelő
elektronikus rovata**

2014/3

2014/3

24. (60.) ÉVFOLYAM, 2014. 3. SZÁM

FELELŐS SZERKESZTŐ: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság elnöke: Hegyközi Ilona

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Dippold Péter, dr. Hajnal-Ward Judit, dr. Hangodi Ágnes,
dr. Koltay Tibor, dr. Murányi Lajos, Orbán Éva, Pogány György, Rácz Ágnes, dr. Sipos
Anna Magdolna, dr. Tóth Máté, Villám Judit.

✂ Borítótér: Gerő Éva ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: OSZK

Könyvtári Intézet, 1014 Budapest, Szent György tér 4–6. (Budavári Palota F. épület) ✂

Telefon: + 36-1-224-3795 ✂ Fax: +36-1-224-3875. ✂ E-mail: kovacs@oszk.hu,

feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévente. ✂ Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa.

✂ Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség ✂ Külföldi előfizetés: 100 euró ✂

Terjeszti: az OSZK Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár ✂ Előfizet-

hető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár ✂ Felelős

kiadó: az OSZK főigazgatója ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác ✂ Felelős vezető:

Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

A referátumok szerzői

BOGNÁR Noémi Erika (Könyvtári Intézet, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet, Bp.), HEGYKÖZI Ilona (Könyvtári Intézet, Bp.), JÁVORKA Brigitta (Könyvtári Intézet, Bp.), KOLTAY Tibor (Szent István Egyetem, Alkalmazott Bölcsészeti Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Jászberény), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), TÓTH Máté (Könyvtári Intézet, Bp., Pécsi Tudományegyetem FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME OMIKK ny. munkatársa, Bp.)

Tartalom

A referátumok szerzői	e-3
Tartalom	e-3
Könyvtár- és információtudomány	e-5
Könyvtár- és tájékoztatásügy	e-11
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	e-23
Munkafolyamatok és szolgáltatások	e-34
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	e-47
Vezetés, irányítás	e-50
Felhasználók és használat	e-51
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	e-58
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	e-62
Kapcsolódó területek	e-62

Kedves Olvasók!

60. évfolyamához érkezett a Könyvtári Figyelő. Mivel takarékoskodnunk kell a nyomdai előkészítés és a nyomtatás költségeivel, az idei évtől áttérünk a hibrid publikálásra, azaz némiképp csökken a nyomtatott kiadvány terjedelme, és több lesz a csak elektronikusan elérhető tartalom.

A Külföldi folyóirat-figyelő rovatot ezentúl a nyomtatott számok elektronikus rovataként adjuk közre, a nyomtatott lapszámban pedig utalunk a rovatra. A rovat megszokott formátumát megőrizzük; olvasóink akár ki is nyomtathatják a rovat tartalmát. Előfizetőink a szokásos módon, online azonnal hozzáférhetnek a friss lapszámokhoz, bennük a referátumokhoz.

Ajánljuk figyelmükbe az online megjelenés nagy előnyét: a szövegben szereplő linkek „élnek”, azaz egy kattintással elvezetnek az ismertetett intézmények, szolgáltatások stb. weboldalaira.

Talán érdemes itt ismét megemlíteni, hogy a rovatban szereplő egyes referátumok szövege egy-egy keresés eredményeinek megjelenítésekor a Humanus adatbázis (<http://humanus.bibl.u-szeged.hu/human/cikk-mokka>) rekordjaiban is olvasható. Éljenek ezzel a lehetőséggel is!

Jó böngészést, hasznos tájékozódást kívánunk.

A szerkesztők

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

159/2014

LOR, Peter Johan: Revitalizing comparative library and information science : theory and metatheory. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 1., p. 25-51.

Az összehasonlító könyvtártudomány megújítása: elmélet és metaelmélet

Informatika; Könyvtártudomány; Összehasonlító könyvtártudomány

Az összehasonlító könyvtártudomány szakirodalma nem eléggé épül elméleti alapokra. A kutatókat naiv empirizmus jellemzi: gyakran anélkül gyűjtenek adatokat és figyelnek meg viselkedési mintákat, hogy meglenne a megfelelő elméleti keret, így a kutatási rendszerek leíróak, hiányzik a magyarázó jelleg. A kutatások nem kötődnek mások munkáihoz, ezért nem épült ki elméleti hátterük. A társadalomtudományok egyéb ágainak elméletét sem használják fel. Ráadásul kevés nyoma van annak, hogy a kutatók tudatában lennének valamely, a szociológiai, teleológiai, ontológiai, ismeretelméleti és etikai dimenziókhoz köthető, az alkalmazott módszertantól és a módszerektől elkülönülő, paradigma-jellegű metaelméletnek.

Igazi összehasonlítást csak keveset találunk a szakirodalomban. A több országban megfigyelhető könyvtártudományi jelenségek szekvenciális vagy tematikus leírása nem összehasonlító tanulmány, ha a hasonlóságokat és különbségeket nem ismerjük fel és elemezzük egyértelműen. Ennek megfelelően számos regionális vagy nemzetközi felmérés hasznos lehet, de önmagában nem összehasonlító kutatás. Különböző országok meghatározott intézményeinek összehasonlítása értékes lehet menedzsment szempontból. Ha viszont nem vagy nem elegendő figyelmet szentel a társadalmi, kulturális és más tényezőknek, nem járul hozzá az összehasonlító könyvtártudományhoz.

Az összehasonlító könyvtártudományi vizsgálatokat végző kutatókat, mesterszakos hallgatókat és doktoranduszokat ösztönözni kell arra, hogy járuljanak hozzá az elmélet

fejlesztéséhez azzal, hogy megkeresik és kritikusan kezelik a korábbi könyvtártudományi és más területekről származó munkákban található elméleti meglátásokat. Egyes területeken elegendő anyag halmozódott fel országtanulmányok, regionális felmérések, nemzetközi statisztikai adatbázisok és hasonló formájában ahhoz, hogy ezeken metaelemzéseket végezhesünk, amelyek alapján középszintű elméletek hozhatók létre. A kutatómódszertan oktatása során fel kell hívni a figyelmet a döntéseket megalapozó feltevésekre és a döntések egymásutániságára. Ezeknek a kurzusoknak tartalmazniuk kell a metaelméletbe történő bevezetést. Hasznos lehet továbbá más területek összehasonlító stúdiumainak ismerete is. A könyvtártudományi kutatóknak még módszertanuk kialakítása előtt meg kell vizsgálniuk metaelméleti feltevéseiket.

(Koltay Tibor)

160/2014

LUGYA, Fredrick Kiwuwa: What counts as a science and discipline in library and information science?. – Bibliogr. In: Library review. – 63. (2014) 1/2., p. 138-155.

Mi számít tudománynak és tudományagnak a könyvtár- és információtudományban?

Informatika; Könyvtártudomány; Terminológia

A szakirodalom áttekintése azt mutatja, hogy a könyvtárosság és az információtudomány közötti konvergenciát, amelynek nyomán létrejött a könyvtár- és információtudomány (KIT), új jelenségnek tekinthetjük. Az információtudomány eredetileg a számítógépeknek a könyvtári folyamatokra és szolgáltatásokra történő felhasználására fókuszált.

A KIT mint tudomány és multidiszciplináris tudományág (diszciplína) azzal a céllal alkalmazza az információ perspektíváját és gyakorlatát, hogy célcsoportjának tevékenységéhez kötődő fontos kérdéseket válaszoljon meg. Mint tudomány inkább megjegyzendő tények és elsajátítandó technikák gyűjteménye, mint olyan kérdések vizsgálata, amelyet olyanok tesznek fel, akik az ismeretlent kutatják, és bizonyosak benne, hogy következtetéseket tudnak levonni kutatás,

kísérletek és mások kritikái által csiszolt, alapos gondolkodás segítségével. Mint a tudomány általában, a KIT sem jóváhagyott igazságok statikus gyűjteménye, hanem válaszok keresésének dinamikus folyamata.

A tudományág olyan eszmecserén alapuló közösség, amelynek megvannak az érvelési hagyományai. Az olyan diszciplínák, mint a KIT, nem a tudás örök érvényű kategóriáin alapulnak, hanem olyan képződmények, amelyek a folyamatos eszmecsere folyamatában jönnek létre. A KIT felhalmozott tudás és folyamat, amely lehetővé teszi, hogy megváltoztassuk korábban elfogadott következtetéseinket, ha teljesebb és megbízhatóbb bizonyítékokkal szembesülünk. Interdiszciplináris természete és társadalmi relevanciája erős diszciplínává és tudománnyá teszik.

(Koltay Tibor)

161/2014

ROBINSON, Lyn – BAWDEN, David: 'So wide and varied': the origins and character of British information science. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 39. (2013) 6., p. 754-763.

A brit információtudomány eredete és jellegzetességei

Dokumentáció; Informatika; Könyvtartudomány története; Szakkönyvtár

A cikk az információtudomány „brit iskolájának” néhány jellegzetességét vizsgálja. A szerzők bemutatják az új szakterület nagy-britanniai fejlődésének főbb mozgatóerőit: a dokumentációs mozgalom, szakkönyvtárak, a tudományos és műszaki információ jobb kezelésének szükségessége. Őt olyan sajátosságot találtak, amelyek összességében megkülönböztetik az információ és az információtudomány kezdeti megközelítését a más országokban elfogadott szemlélettől: 1. tárgyyszerű természete; 2. az információ és információtudomány tág értelmezése; 3. erős szakmai háttérrel bíró felsőoktatási tantárgy státusza; 4. kapcsolódása az információtechnológiához, de egyben megkülönböztetése tőle; 5. kapcsolata a kulturális örökség intézményeivel. A szerzők végül az információtudomány lehetséges fejlődési irányát vázolják fel.

(Autoref.)

Lásd még 231

Kutatás

162/2014

POIRIER, Elizabeth – ROBINSON, Lyn: Slow Delphi: an investigation into information behaviour and the slow movement. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 40. (2014) 1., p. 88-96.

Lassú Delphi: az információs magatartás vizsgálata és a lassú mozgás

Használati szokások; Információkeresés; Könyvtartudományi kutatás

A „lassú mozgás” (Slow Movement) elveinek és gyakorlatának az információs tudományágakkal és szakmákkal való relevanciáját elemző szélesebb körű vizsgálat egyik részeként *Delphi* vizsgálatot végeztek 17 információs magatartással és gyakorlattal foglalkozó kutató körében. A *Delphi* technika új változatát, az úgynevezett lassú *Delphi*-t (Slow *Delphi*) dolgozták ki a felmérés számára. Ennek célja, hogy komplex fogalmi témák értelmét tisztázza, amelynek során sokféle perspektívát és álláspontot kell figyelembe venni. A vizsgálat eredményei több pontot is mutatnak, ahol alkalmazhatók a Slow elvek az információs magatartás és gyakorlat kutatása és az információnyújtás során. Ezek közé tartozik: az idő dimenzió világosabb kifejezése az információs magatartási modellekben; az információkeresésben az idő fontosságának nagyobb elismerése; több kritikus figyelem a gyorsaságnak és a méretnek mint az információs környezet tényezőinek; és lehetőséget kell adni az egyéneknek, hogy nagyobb ellenőrzést gyakoroljanak az információs környezet felett.

(Autoref.)

Tudománymetria, bibliometria

163/2014

ARDANUY, Jordi: Sixty years of citation analysis studies in the humanities (1951-2010). – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 8., p. 1751-1755.

Hivatkozáselemzési vizsgálat a humán tudományok területén hatvan év (1951–2010) publikációi alapján

Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szakirodalom -humán tudományi

A cikk áttekintést nyújt azokról az 1951 és 2010 között megjelent tanulmányokról, amelyek a hivatkozáselemzéssel foglalkoztak a humán tudományok területén. A munka könyvtár- és információtudományi adatbázisokban való részletes keresésen és a hivatkozáselemzésről szóló tanulmányokban való hivatkozáskeresésen alapult. Az eredmények megerősítették, hogy a humán tudományokban ezt a technikát kevésbé használják, bár bizonyos fokú növekedés tapasztalható az 1970-es és 1980-as években, az utóbbi két évtizedben viszont a stagnálás a jellemző. A munka legnagyobb részét a kutatók végezték, de majdnem egyharmad részét a könyvtárosok, és kb. 15%-át egyetemi hallgatók. A tanulmány azt is kimutatta, hogy a művek kevesebb mint negyed része olyan hivatkozási adatbázist használt, mint pl. az Arts & Humanities Citation Index, és a művek 21%-a nem könyvtár- és információtudományi folyóiratok publikációja volt. Az Egyesült Államok „teljesítménye” a legnagyobb, az angol a leggyakrabban használt nyelv, és a tanulmányok 13,9%-a jelent meg más nyelveken.

(Autoref.)

164/2014

BLADEK, Marta: DORA : San Francisco Declaration on Research Assessment (May 2013) In: College & research libraries news. – 75. (2014) 4., p. 191-196.

DORA: San Franciscó-i nyilatkozat a kutatások értékeléséről

Bibliometria; Hivatkozás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tudományos teljesítmény mérése körül egyre több vita folyik. A talán egyik lehangosabb és számos tudományterületet érintő kritika a DORA (Declaration on Research Assessment) 2012-es megszületésével jelent meg.

Az eredeti 82 aláíró között volt a kezdeményező Amerikai Sejtbiológiai Társaság és más tudományos társaságok, valamint ismert folyóiratok szerkesztőbizottságai, neves kutatóintézetek és alapítványok. 2014 januárjában 40 intézményi és 10 ezer egyéni támogatója volt. A DORA aláírói szerint kevesebb figyelmet kell kapnia a cikkek publikálásán alapuló metrikáknak, különösen a folyóiratok impakt faktorának (IF),

amely jelentősen torzít, mégis aránytalanul fontos szerepet játszik a kutatók és oktatók alkalmazásában, előmenetelében és anyagi támogatásában. A DORA felsorolja az IF hiányosságait. Megállapítást nyert többek között, hogy a hivatkozások eloszlása rendkívül torz, amit az is mutat, hogy a cikkek 20%-a kapja a hivatkozások 80%-át. Más szóval az IF nem mutatja reprezentatív módon az egyes cikkek hatását, mivel egy magas impakt faktorú folyóiratban megjelent cikknél nem tételezhetjük fel automatikusan, hogy az fontos vagy jó minőségű. Az IF szakterületenként más és más, ami vitathatóvá teszi a tudományok közötti értékeléseket. A hivatkozási szokások eltérő volta, a cikkekben található hivatkozások számában megnyilvánuló tudományterületenkénti eltérések, valamint a publikálás és a hivatkozás között eltelő idő különbözősége okozza ezt. Ezen kívül az IF manipulálható, például úgy, hogy a szerzőket arra késztetik, hogy azokra a folyóiratokra hivatkozzanak, amelyekben írásuk meg fog jelenni. Mindezeket figyelembe véve a DORA ajánlásokat fogalmaz meg arra nézve, hogy a tudományos közösség definiálja újra a kutatás minőségéről alkotott képét, inkább a tartalmat vegye figyelembe, nem pedig a megjelenés helyét, továbbá a cikkeken túl a kutatás más eredményeit vegyék figyelembe.

(Koltay Tibor)

165/2014

MÁS-BLEDA, Amalia [et al.]: Successful researchers publicizing research online : an outlink analysis of European highly cited scientists' personal websites. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 1., p. 148-172.

A sikeres kutatók online népszerűsítik eredményeiket: gyakran idézett európai tudósok egyéni honlapjainak elemzése

Hivatkozás; Honlap; Hozzáférhetőség; Publikálás -tudományos kiadványoké

A tanulmány célja, hogy feltárja a gyakran idézett európai tudósok linkelési szokásait, mégpedig online publikációs listájuk és munkahelyi személyes weboldaluk alapján. Először 1525 magas idézettséggel bíró, európai intézetekben működő tudóst kerestek, majd egy személyes böngészőprogram segítségével összegyűjtötték azokat a kifelé mutató linkeket, melyek a tudósok online publikációs listájáról és weboldaláról

népszerű tudományos weboldalak és fájltypusok előre meghatározott együttesére mutattak. Meglepő módon az derült ki, hogy a társadalomtudósok zöme a többi tudományág művelőivel összehasonlítva *legalább egy kifelé mutató linket* produkált. Szinte az összes linkelt fájltypus PDF volt, a legtöbb megcélzott weboldal pedig valamilyen tudományos adatbázis, főleg a DOI (Digital Object Identifier) weboldala. Az egészség- és az élettudományok kutatói többnyire tudományos adatbázisokra linkeltek, míg a műszaki, természet- és társadalomtudományok kutatói a weboldalak jóval szélesebb körére. Ritkán került sor könyveket tartalmazó vagy a közösségi média oldalaira, elsősorban az előbbiekről. Ezért azután – noha a sikeres kutatók rendszeresen használják a világhálót arra, hogy felhívják a figyelmet online publikációikra – jelentős tudományági és egyéb különbség mutatkozik abban, miként teszik ezt. Eredetiségét tekintve a tanulmány elsőként elemzi a gyakran idézett tudósok intézményi webes jelenlétének linkelési jellegzetességeit annak megállapítása végett, milyen webes forrásokat használnak a tudósok közleményeik elérhetőségének biztosítására.

(Autoref.)

166/2014

ORDUÑA-MALEA, Enrique – ORTEGA, Jose Luis – AGUILLO, Isidro F.: Influence of language and file type on the web visibility of top European universities. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 66. (2014) 1., p. 96-116.

A nyelv és a fájltypus hatása az élvonalbeli európai egyetemek webes láthatóságára

Bibliometria; Felsőoktatási intézmény; Honlap; Matematikai módszerek; Számítógép-hálózat

A cikk célja, hogy kiderítse, vajon az európai egyetemeken van-e szerepe a webes láthatóságban a fájltypusnak (.rtf, illetve webfájl), illetve a nyelvnek (angol, spanyol, német, francia, olasz). A szerzők Európa 200 legjobb egyetemének (a Ranking web of World Universities = <http://www.webometrics.info/en/europe>) az elemzését végezték el az összes hivatalos URL Google-lal végzett manuális lekérdezése után (2012 áprilisában). Ezután a láthatóság és a fájlformátumok közötti korreláció elemzését adják nyelvek szerint, végül előrejelzést kapunk a láthatóságra a SMOreg funkció segítségével. Az

eredmények szerint a spanyol és az angol az a nyelv, amelynél a legmagasabb a korreláció a webes láthatósággal. Ez még nagyobb lesz – bár mérsékelt – ha csak a PDF-fájlokat nézzük. Az eredmények korlátozottan igazak, mivel alacsony a korreláció az összes vizsgált oldal és a láthatóság között. Egy olyan keresőmotor hiányában, amely segítené a linkszámlálást, ez a folyamat bonyolult. A korrelációban megfigyelt – mérsékelt – növekedés az (angol és spanyol nyelvű) PDF-fájlok esetében érdemleges volt. Ez közvetve megerősíti azt, hogy bizonyos fájlformátumok és nyelvek eltérő internetes láthatósági magatartást generálnak az európai egyetemek weboldalain.

(Autoref.)

167/2014

TOHIDINASAB, Fariba – JAMALI, Hamid R.: Why and where Wikipedia is cited in journal articles?. – Bibliogr. 35 tétel In: Journal of Scientometric Research. – 2. (2013) 2., p. 231-238.

Miért és hol hivatkoznak a Wikipédiára tudományos cikkekben?

Bibliometria; Elektronikus publikáció; Enciklopédia, lexikon; Hivatkozás

A Scopusban 2007-ben és 2012-ben indexelt olyan angol nyelvű cikkek tartalomelemzését és bibliometriai elemzését végezték el, amelyekben a Wikipédiára hivatkoznak. A rétegzett, véletlenszerű mintavétel 602 cikkre terjedt ki. A hivatkozásnak 20 félé okát találták. A Wikipédiát használják idézetek, meghatározások, tények és számadatok, földrajzi, történelmi információk, demográfiai vagy életrajzi adatok, matematikai és kémiai egyenletek, összefüggések megkeresésére. Maga a Wikipédia lehet valaminek (pl. a Web 2.0-nek) a példája. A cikkek foglalkozhatnak benne található szócikkekkel. A Wikipédiában található információ szolgálhat valaminek a magyarázatául vagy érvként, valamely kutatási módszer bevezetésül vagy leírásaként. Ábrákat, grafikonokat, térképeket vagy táblázatokat vesznek át a Wikipédiából, amely további aktuális, újdonságot jelentő, valamint más, idegen nyelvű információ forrásául szolgálhat. Hasonlóképpen, szakirodalmi szemlék is alapulhatnak rá. Előfordul, hogy meghatározott cél nélkül, felületesen említik. A hivatkozások száma 2007-ben 256, 2012-ben 346 volt.

A Wikipédiára történő hivatkozások a cikkek különböző részeiben találhatók. A hivatkozó

cikkek 27 szakterületről kerültek ki, 2007-ben a társadalomtudományok területéről 16,7%-kal (193 cikkel), a számítástechnika esetében 10,4%-kal, az orvostudomány területéről 9,8%-kal. 2012-ben a leginkább a Wikipédiára hivatkozó terület a számítástechnika volt 13,8%-kal (750 cikkel), amelyet a műszaki tudományok 11,1%-os, a társadalomtudományok 10,9%-os arányban követtek.

A hivatkozott témák közül 2007-ben 18,2% került ki a számítástechnika, 10% a kémia és 9,2% az internet területéről. 2012-ben az internet vezette a listát 12,7%-kal, amelyet a kémia 11,1%-kal és a számítástechnika 10,0%-kal követett.

(Koltay Tibor)

Lásd még 190, 221

Információszerzés (information management)

168/2014

HUWE, Terence K.: Big Data and the library : a natural fit. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 2., p. 17-18.

A Big Data és a könyvtárak

Elektronikus könyvtár; Információszerzés; Könyvtárosi hivatás

A Big Data rövid idő alatt globális figyelemre tett szert az információmenedzsment iránt érdeklődők körében, ami közös ötletelésre ösztönözte az információs szakembereket. Az olyan nagy adathalmazokkal történő könyvtári munkák, mint a felhasználói felmérések, az állományhasználati és a szakterületeken átívelő kutatások mind a Big Data fogalmával írhatók le, ami a könyvtárosok számára egyelőre ismeretlen terület.

2014-ben több meghatározó momentumot láthatunk:

- a nagyvállalatok és kutatóegyetemek támogatják a Big Data kezdeményezéseket, gyakran kormányzati közreműködéssel;
- az adatfeldolgozás sebessége megnövekedett az új számítógépes hardver-technológiák fejlődése miatt (pl. az in memory computing);
- a Big Data mindenhol használható, legyen az a kozmológia, a Higgs-részecske tanulmányozása vagy bármilyen hatalmas és gyorsan növekvő projekt.

Az információs szakembereknek, a könyvtárosoknak új lehetőséget jelent, hiszen a Big Data esetében szükség van olyan szakértőkre, akik képesek használható adatokat kinyerni, és mintákat felismerni a nagy adathalmazokból.

Az új adatelemzések eredményeként megdöbbentő, hogy milyen új mintákat lehet felfedezni a nyelvben, a demográfiai adatokban, a szokásokban. Vitákat látunk kibontakozni a Big Data hasznosságáról, van, aki nagy lehetőséget lát benne, más pedig haszontalannak véli.

A mintafelismerés (pattern recognition) az állománygyarapító és tájékoztató könyvtárosok egyik erőssége. Fontos azt észrevenni, hogy a napi munkánkhoz pontosan az a gondolkodásmód szükséges, mint a Big Data kutatásához, megértéséhez. Az adatkezelés például mindig része volt az állományra vonatkozó stratégiáknak, ami segítheti a tisztánlátást. Itt a lehetőség, hogy képességeinket egy teljesen új területen kamatoztassuk. A tanulmányban példákat lehet olvasni más területekről, hogy ott hogyan alkalmazzák a mintafelismerés képességét, és ezt hogyan lehet használni a könyvtárak esetében.

A könyvtárosoknak az életpályájuk során sokféle új technológiát és módszert kell elsajátítaniuk a gyorsan változó világ miatt. Ha elkezdünk a Big Data-val foglalkozni, új látásmódra lesz szükség. Folyamatosan nyomon kell követni, hogy mi történik különböző tudományterületeken a Big Data-val kapcsolatban. Érdemes odafigyelni a kereskedelemre és a piacra, ahol nagyon gyorsak az innovációk, a digitális bölcsészetre, valamint a kreatív időtöltésre (hobbi, zene, művészetek), mert ezek is késztetést adhatnak a Big Data használatára.

(Bognár Noémi Erika)

169/2014

LAHTINEN, Johanna: Local social knowledge management : a case study of social learning and knowledge sharing across organizational boundaries. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 39. (2013) 5., p. 661-675.

Helyi közösségi tudásmenedzsment: esettanulmány a közösségi tanulásról és a szervezeteken átívelő tudásmegosztásról

Együttműködés -helyi; Információszerzés; Továbbképzés

A tudásmenedzsmentet általában az egyes szervezetek tevékenységének kontextusában

értelmezik. Mostanában azonban olyan tevékenységek is középpontba kerülnek, amelyek túlmutatnak a szervezeti kereteken, különösen érvényes ez a szervezeteken átívelő szociális tanulás kulcsfontosságú szerepére. A szerző a „helyi közösségi tudásmenedzsment” fogalmát használja a közösségi tanulás folyamatának hangsúlyozására a regionális hálózatépítésben. Bemutatja a helyi közösségi tudásmenedzsment szerepét egy regionális fejlesztési projektben. Ismerteti a tudásmegosztás és -létrehozás gyakorlatát a projekt nyolc munkacsoportján belül, különös figyelmet fordítva a közösségi tanulás folyamatának kialakulására. A hálózatépítés során a tudásmegosztás és -létrehozás három különböző, de egymástól kölcsönösen függő formáját ismerték fel. Az operatív hálózatépítés segített az embereknek az aktuális projektfeladatok teljesítésében, a stratégiai hálózatépítés pedig a jövő útját jelölte ki. A hálózati munka harmadik formája a projekt-résztvevők személyes fejlődését erősítette akkor is, amikor az együttműködés nem volt folyamatos. Az eredmények azt mutatják, hogy a tudásmenedzsment kutatásában lehetnek hitelesebb modellek is, amennyiben a nézőpont olyan szélesebb kontextusba kerül, ahol az emberek általában hatni tudnak egymásra.

(Autoref.)

170/2014

ŚWIGOŃ, Marzena: Personal knowledge and information management – conception and exemplification. – Bibliogr. In: Journal of information science. – 39. (2013) 6., p. 832-845.

A személyes tudás- és információszervezés fogalma és példái

Egyetemi hallgató; Felmérés; Használói szokások; Információszervezés

A személyes tudás- és információszervezés (personal knowledge and information management=PKIM) mint három fogalom – a személyes tudásszervezés, a személyes információszervezés és az információs műveltség – integrált felfogása megfelelő és átfogó megközelítést adja ezeknek a témáknak, amelyek között sok az átfedés és egymást kiegészítő érdeklődési terület. A tanulmány ismerteti a PKIM elméleti alapjait és az első empirikus tanulmányokat, amelyek felsőoktatási környezetben születtek. Bemutatja a PKIM-skála kialakulásának és kipróbálásának folyamatát,

amelynek során szakirodalmi elemzést végeztek, szakértőkkel és hallgatókkal konzultáltak, és statisztikai módszereket alkalmaztak. A PKIM-skála újszerű önértékelési eszköz a hallgatók tudásának és információs készségeinek mérésére. Az információtudományt és rokon területeket tanuló lengyel hallgatók PKIM önértékelése magas volt, de nem annyira, mint ahogy várták. A mester szakos hallgatók magasabb szintű PKIM önértékelésről számoltak be, mint a bachelorok.

(Autoref.)

171/2014

ZASTROW, Jan: PIM 101 : personal information management. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 2., p. 22-24.

A személyes információk szervezése

Elektronikus dokumentum; Információszervezés; Megőrzés

A szerző szerint személyes digitális tulajdonunkkal kapcsolatban létezik egészséges középút a jóindulatú hanyagság és a megszállott címkézés és adatbázis-építés között. A Personal Information Management (PIM) kifejezést a mai értelmében 2005 óta használjuk: olyan személyes adatok, papíralapú és elektronikus dokumentumok tárolását, rendszerezését és használatát értjük alatta, amelyekre a hétköznapjaink során szükségünk van. Ez a téma koránt sem elhanyagolható, szervezettség hiányában fontos adatokat veszíthetünk el. A különböző szoftverek és hardverek igen gyorsan avulnak, és a sok adattárolási lehetőség (CD, DVD, pendrive, Dropbox, Flickr, Facebook, stb.) között könnyen elkeveredhetünk, nem találva a szükséges dokumentumot. Egyszerű megoldásnak tűnhet, hogy minden adatunkat feltöltsük a felhőbe, ám ilyenkor számolnunk kell azzal, hogy egy cég szolgáltatásait vesszük igénybe, ami bármikor megszűnhet vagy átmenetileg elérhetetlenné válhat a dokumentumainkkal együtt.

Egy 2007-es kutatás négy fő kihívást állapított meg a személyes dokumentumok archiválásában: 1. az emberek nehezen választják ki, mely fájlaik lesznek értékesek a jövőben; 2. a tartalmakat online és offline módon is tárolják, és nehezen emlékeznek vissza, hogy egy adott dokumentum hol van; 3. komoly gondjaik adódnak, ha sok fájlt kell kezelni, metaadatokat hozzájuk rendelni, vagy új formátumra konvertálni őket; 4. az asztali

keresőkkel nehezen találhatóak meg a fájlok, különösen akkor, ha azok elnevezése nem ismert. 2012-ben egy felmérés során 110 író kérdeztek meg arról, hogyan kezelik személyes fájljaikat: a többség nem alakít ki stratégiát az archiválásukra, még azok sem, akik szakképzettségüket tekintve könyvtárosok vagy levéltárosok. Ez különösen azért érdekes, mert az ő munkájuk során nagy hangsúlyt kap ez a tevékenység, ám a hétköznapiakban mégsem alkalmazzák. A felmérés válaszadóinak 80%-a azt mondta, szívesen fogadna javaslatokat ebben a témában.

A könyvtárak készek arra, hogy felkarolják az ügyet: az ALA Preservation Week programja során a Library of Congress munkatársai egy teljes napot szenteltek a személyes digitális archiválás kérdésének. Mike Ashenfelder javasolta a következő stratégiát: keressünk meg mindent, amit el akarunk menteni; döntsük el, mit akarunk megtartani, a többit dobjuk ki; következetes elnevezéseket használjunk a fájlok rendezésekor; különböző helyekre mentjük a példányokat a 3–2–1 szabályt használva, vagyis: három példányt készítsünk, kettőt két különböző adathordozóra,

egyiket pedig egy olyan helyen tároljunk, ami nem a lakóhelyünk, és ötévente új tárolóeszközt tegyük át a megőrzött tartalmakat. Nem szabad elfeledkeznünk a linkek és a jelszavak mentéséről sem.

A Yale Egyetem útmutatót adott ki a digitális megőrzéssel kapcsolatban, amely mindenki számára hasznos lehet. Az útmutató két részből áll: 1. A legkevesebb, amit megtehetsz c. rész magyarázza el a biztonsági mentés, az egységes fájlnevezés, a fájlok szervezésének alapjait; a 2. rész pedig a „haladóknak” magasabb szintű információkat tartalmaz a hardverek és a szoftverek kiválasztásával, a fájlok kompatibilitásával és hasonlókkal kapcsolatban. A fájlok elnevezésének bevált gyakorlata az Észak-Kaliforniai Állami Könyvtár YouTube tutorialja segítségével ismerhető meg.

A személyes digitális archiválási ismeretek elsajátítása és terjesztése azért is fontos, mert mindez kihat a kulturális örökség hosszú távú megőrzésére is.

(Jávorka Brigitta)

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

172/2014

MANZARI, Laura: Supporting intellectual freedom : symbolic capital and practical philosophy in librarianship. – Bibliogr. In: The library quarterly. – 84. (2014) 1., p. 8-22.

A szellemi szabadság támogatása: szimbolikus tőke és gyakorlati filozófia a könyvtáros hivatásban

Cenzúra; Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság

A szellemi szabadság támogatása a 30-as évek óta a könyvtáros hivatás része. Három elsődleges jelenség létezik, melyek e támogatás alapjául szolgálnak. Ezek a szabályalkotás, az intézményesítés és a kutatás. A szabályalkotást főleg az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) végezte el az etikai kódex és könyvtár jogi törvény (Library Bill of Rights) megalkotásával. Az intézményesítés megfelel az ALA által létrehozott bizottságok alakításának, melyek feladata a

szellemi szabadság védelme. Végül a kutatáshoz tartoznak a szellemi szabadság és a cenzúra területén folytatott tudományos és amatőr vizsgálatok a könyvtár- és információtudományon belül. *Pierre Bourdieu* szimbolikus – nem materiális – tőkéről vallott nézeteit felhasználva a tanulmány kifejti, hogy e három terület az alapja annak a könyvtárosi gyakorlati filozófiának, mely a könyvtárosokat felbátorítja mindenfajta cenzúra munkahelyükön való elutasítására.

(Autoref.)

173/2014

RHODES, Tamara: A living, breathing revolution : how libraries can use "living archives" to support, engage and document social movements. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 40. (2014) 1., p. 5-11.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Hogyan tudják a könyvtárak az „élő archívumokat” felhasználni társadalmi mozgalmak támogatására, elfogadására és dokumentálására?

Miben áll vagy fog állni a könyvtár jövője? Ami egykor betonból, téglából és üvegből álló építmény volt, ma már olyan „harmadik hely”, mely a közösség, a művészet és a kultúra otthona. Mi a következő lépés? A New York-i Sheila C. Johnson Design Center *#searchunderoccupy* kiállítása egy olyan „élő archívum”, mely vizuálisan mutatja be a New School Egyetem diákjai közösségének a *Foglaljuk el a Wall Streetet!* (OWS) mozgalomra adott kreatív és kritikus válaszait. Nemcsak vizuális elemekből áll (videók, fényképek, audio- és performance projektek), hanem szövegalapú munkákból is (élő feed-tag felhők, posztterek és blogok). Alapvető természetüknél fogva a könyvtárak alkalmasak arra, hogy a társadalmi változások hajtóerejévé váljanak, és ezt a kiállítást példaként használva a könyvtárak be tudják mutatni közösségeik életét azzal, hogy válaszaikat kiállítják, és ezzel támogassák társadalmi mozgalmakban való részvételüket, mozgósítsanak másokat és dokumentálják ezt a jövő számára. A könyvtári élő archívumok több utat is választhatnak, például audiovizuális anyagokat digitalizálnak, vagy a közösség tagjai számára lehetővé teszik, hogy megosszák emlékeiket, tudásukat, fényképeiket vagy véleményüket másokkal a virtuális térben. A *#searchunderoccupy* kiállítás példához a legjobban a William McDonough építész tevékenységének és beszélgetéseinek a Stanford Egyetem könyvtára számára történő rögzítése hasonlít. Ezekből eltérően a New School módszere nagyobb léptékű önkifejezést tesz lehetővé a vizuális médiumok révén napjaink technológiájának megfelelően. A közösségi média az, amely változó természetével segít a mai generáció társadalmi mozgalmairól hírt adni széles körben, és az ilyen élő archívum – folyton változó természeténél fogva – egy végtelen lehetőségekkel rendelkező jövőbeli könyvtárat képvisel.

(Autoref.)

Nemzeti könyvtárügy

174/2014

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: God kul'tury v èpohu informatizacii In: Bibliotekovedenie. – (2014) 1., p. 16-22.

A kultúra éve az informatizálás korában Oroszországban

Feladatkör; Könyvtárpolitika; Rendezvény; Támogatás - pénzügyi -állami, hatósági

Az orosz kormány által 2010 októberében elfogadott *Információs társadalom (2011–2020)* hosszú távú program világosan kifejezi az oroszországi társadalom informatizálásának állami politikáját. Fő irányai: elektronikus kormányzás, az emberek életminőségének javítása, a kulturális örökség megőrzése és az információs-kommunikációs piac fejlesztése. A kormányprogramban szerepel a nemzeti könyvtári forrás létrehozása egységes katalógussal a nemzeti könyvtárak, az országgyűlési könyvtár, valamint az állami akadémiák könyvtárainak, az országos és városi közkönyvtárak állományainak digitalizálásával. A könyvtárosok örömmel fogadták azt az elnöki rendeletet, amely 2014-et a kultúra évévé nyilvánította. Az országos rendezvény célja, hogy a társadalom figyelmét a kultúra fejlesztésére, a kulturális-történelmi örökség megőrzésére, az oroszországi kultúrának a világban elfoglalt helyére irányítsa.

Bár logikus lett volna, a könyvtárak nem kaptak vezető szerepet a lebonyolításban, nélkülük az év valószínűleg csak színes, gondtalan show-k sorozatával telik. Az okokat keresve abból kell kiindulni, hogy a globalizáció és az informatizálás metatendenciái csak bonyolultabbá teszik az emberiség létét fenyegető globális problémákat. Oroszország már régóta a kockázatos, sőt a veszélyes zónában van, a várható antropológiai katasztrófa jelei már fellelhetők az orosz emberek életmódjában és társadalmi tudatában: nő a társadalmi rétegződés, élesedik az etnikai ellenségeskedés; a demokrácia és a liberalizmus imitálása apátiához, erkölcstelenséghez, korrupcióhoz, törvénytelenésekhez vezet. A könyvekkel, a könyvtárakkal, a kulturális örökséggel szembeni tiszteletlenség ennek a megnyilvánulása. A jól hangzó elnöki rendeletet a könyvtári rendszer krónikus válsága leküzdésében teendő lépésként lenne jó értelmezni.

A válság okai közül az objektív ok az a globális tendencia, amelyben az elektronikus kommunikáció kiszorítja a nyomtatott alapút; az ismeretek valamennyi területén folyamatosan bővül a világon bárhol bármikor ingyenesen elérhető hálózat. A szubjektív ok az állami könyvtári politika. A „kultúra adaptálása a piacgazdasághoz” elv eredményeként csökken a könyvtárak állami támogatása, bezárták az Oroszországi Könyvkamarát (2013. dec.). A

válságból technokrata vagy humánus úton lehet kijutni. Az előbbi a további tudományos-műszaki haladással, az emberek növekvő anyagi és szellemi igényeinek a kielégítésével számol, az utóbbi pedig az eszközt vesztett emberek társadalmi tudatának humanizálásából indul ki. A technokrata irány követői gondolatban odáig jutottak, hogy a könyvtár lényege az alkalmazott technológiától függ, a társadalomnak elsősorban információs szolgáltatásokra van szüksége. A humánus út alapja, hogy az emberiség válságának leküzdése, a szellemi újjászületés csak akkor lehetséges, ha az utókor igényli, érti és értékeli a tudományt és a művészetet, a nemzetek kulturális örökségében megtestesülő bölcsességet. Míg a természetes nyelv az emberré válás alapja, a mesterségesen létrehozott könyv az emberi civilizációé. A könyvtári állományok tehát nemcsak dokumentum- és információforrások, hanem humánus források dokumentum formában.

A humánus stratégia megvalósításakor ellentmondó ideológiáknak kell eleget tenni: a társadalom humanizálásának és informatizálásának. A józan ész szerint a globális információs társadalomban a könyvtárakra csak akkor van szükség, ha értékesebbet tudnak adni, mint az internet vagy általában az elektronikus kommunikáció. A humánus küldetés teljesítéséhez tisztázni kell a fogalmakat: a cél nem a könyvtárak informatizálása, hanem a könyvtárak átalakítása az informatizálás eszközével; a könyvtári stratégiai tervekben e kettőnek ki kell egészítenie egymást. A könyvtárak informatizálása csak akkor igazolódik be, ha segíti a könyvtárak humánus küldetésének teljesítését. A feladat bonyolult, de megoldható, ha 2014 Oroszország kulturális újjászületésében egy hosszú távú és komoly munka kezdete lesz.

(Viszocsekné Péteri Éva)

175/2014

VYLEGŽANINA, Tamara Izmaĵlova: Publičnye biblioteki Ukrainy v informacionnom prostranstve In: Vestnik BAE. – (2013) 4., p. 38-40.

Ukrajna közkönyvtárai az információs térben

Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv;
Információtechnológia; Közművelődési könyvtár;
Számítógép-hálózat

Az ukrán könyvtárak korszerűsítése az 1990-es években kezdődött. Az alapfeladatok mellett a könyvtárak részt vesznek az információ nemzeti forrássá alakításában, elősegítik az ország stabil

fejlődését. Az információs technológia bevezetése új, korszerű szolgáltatások kialakítását tette lehetővé, a megyei könyvtárakban a szolgáltatások javítása többek között a wifinek is köszönhető. Az új információs technológiát alkalmazzák a katalógusok retrospektív konverziójában, az elektronikus dokumentumszolgáltatásban. A virtuális kiállítások és tájékoztatás mindennapi gyakorlattá váltak. Online tájékoztató-bibliográfiai szolgáltatást négy országos és húsz megyei tudományos könyvtár nyújt. 2005-ben az Országos Gyermekkönyvtár kezdeményezte az *Ukrán könyvtárak egyesített virtuális tájékoztató szolgálata* projektet, amelyhez tíz regionális gyerekkönyvtár csatlakozott. A honlapokon található „virtuális tájékoztatás” használatához a könyvtáraknak saját szabályzatuk van, a tartalmak minőségileg és mennyiségileg eltérőek; a problémát a közkönyvtárak közös virtuális szolgáltatása fogja megoldani.

Az ukrán könyvtárak külföldi követségekkel, nemzetközi szervezetekkel és alapítványokkal működnek együtt. Az *Internet a közkönyvtárak olvasóinak* (LEAP) és az *Ablak Amerikára* projektnek köszönhetően jöttek létre a közkönyvtárakban a világhálózathoz csatlakozó információs központok. A *Bibliomost* projektet a Bill és Melinda Gates alapítvány támogatja a 2009-ben indult *Globális könyvtárak* program keretében. Öt év alatt a pályázatokon nyertes 1815 közkönyvtárban internetes központok nyíltak legalább öt számítógéppel, amelyekről ingyenesen elérhető a világháló. A városi típusú falvakban vagy településeken működő könyvtárak (62%) a lakosokat mindennapi ügyeik intézésében is segítik. Minden megyei könyvtárban tartanak tréningeket könyvtárosoknak. A könyvtárak sokat tesznek saját információs forrásaik létrehozásáért, 440 közkönyvtárban épül elektronikus katalógus, a bibliográfiai rekordok száma több mint 17 millió. Az országgyűlési könyvtárban kidolgozták az első ukrán nyelvű tezaurszt (35 ezer tétel), amelyet a tervek szerint beépítenek a közkönyvtárak többsége által használt IRBIS szoftverbe. Több mint 500 közkönyvtárnak van saját honlapja.

A bonyolult társadalmi-gazdasági környezetben a könyvtárak stabil kulturális intézmények maradnak, ahol közösségi terek is alakulnak. Több megyei könyvtár együttműködésével épül az időszaki kiadványok közös katalógusa, és 14 résztvevővel, 114 ukrán folyóirat analitikus feldolgozásával a közép-ukrajnai osztott katalógus. Ukrajna kulturális örökségének feldolgozására több digitalizálási és teljes szövegű adatbázis-építési projekt indult. A könyvtárak megkezdtek régiójuk kincseinek feltárását, elektronikus

helytörténeti források létrehozását. A *Történelmi Voliny* konzorciumban a breszti megyei könyvtár és a történelmi Oroszország területén lévő múzeumok és levéltárak is részt vesznek. A projekt célja bibliográfiai és teljes szövegű helytörténeti források létrehozása és elérhetővé tétele a világhálón. Az adatbázisban mintegy 20 ezer bibliográfia rekord és 1,5 ezer teljes szövegű dokumentum található, a terület aktuális hírei, fotó- és videoanyagok. A *Herszonscsina: idő, események, emberek* forrás a *Taurisz* (Krim) helytörténete virtuális projekt része. Több megyei könyvtár ért el jelentős eredményeket saját elektronikus könyvtára építésében.

2011-ben felhasználói igényre készült az ország kultúrájáról és művészetéről reális képet bemutató *Ukrajna kultúrája* elektronikus könyvtár. A *Nemzeti elektronikus könyvtár* alapját az ágazati keretekben épülő digitális gyűjtemények koordinációjával lehet megteremteni.

A könyvtárosok munkáját módszertani honlapok, könyvtári blogok és az 1998 óta megjelenő *Bibliotečna planeta* (Könyvtári világ) folyóirat segíti.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 161, 201

Együttműködés

176/2014

ECKELMANN, Sigrun – LOSSAU, Norbert – NOLTE-FISCHER, Georg: Auf dem Weg zur Neuausrichtung der überregionalen Informationsservices In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 61. (2014) 1., p. 5-10.

Res. angol nyelven

A régiókon átívelő információszolgáltatások átalakítása felé

Együttműködés -belföldi; Fejlesztési terv; Könyvtári hálózat; Központi szolgáltatások

A könyvtári adatok feldolgozásának története Németországban lényegében véve a regionális könyvtári hálózat felépítésének és fejlődésének története a hatvanas években kezdődő megbeszélésektől kezdve a nyolcvanas években való megvalósításig. Az új hálózatok egymás után automatizálták a központi szolgáltatásokat, és látták el tagkönyvtáraikat.

A fejlesztések ösztönzője főleg a Német Kutatási Alap (DFG) volt, amely 1979-ben ajánlásokat is megfogalmazott számukra; érthető, hogy 2011-ben ismét megszólalt a könyvtári hálózatok továbbfejlesztéséről szóló állásfoglalásában (*Positionspapier zur Weiterentwicklung der Bibliotheksverbünde als Teil einer überregionalen Informationsinfrastruktur*). Ezzel egy időben a Tudományos Tanács (WR) is értékelte a könyvtári hálózatokat a tartományok felkérésére, és hasonló eredményre jutott (*Übergreifende Empfehlungen zu Informationsinfrastrukturen*), majd közösen adták közre álláspontjukat a könyvtári hálózatok jövőjéről és továbbfejlesztéséről *Gemeinsame Erklärung zur Zukunft der Bibliotheksverbünde als Teil einer überregionalen Informationsinfrastruktur in Deutschland* címmel. Mindhárom tanulmány megállapításainak lényege, hogy a meglévő könyvtári szolgáltatások a gyors műszaki és tudományos változásokkal már képtelenek lépést tartani: a tudósoknak a digitális információkra közvetlenül a digitális munkahelyén van szüksége, és nem érdekli, honnan származik az információ. Ezért a DFG és a Tudományos Tanács a régiókon átívelő információszolgáltatás átalakítását javasolja: a regionális struktúrákat elsősorban funkcionális és kötelező munkamegosztás váltsa fel, továbbá integrálni kell az addig regionális katalógusokat és szolgáltatásokat. Az átalakítás során (1) az eddig regionálisan szervezett központi alapszolgáltatások helyett országos, tartós szolgáltatások jönnek létre, melyek bekapcsolódnak a nemzetközi vérkeringésbe, és (2) struktúrát képző, tudományszakokon átnyúló, országos kínálatok jönnek létre kiegészítő szolgáltatásként, melyek a tudományos kutatók munkaformáihoz igazodnak. Az átalakítási folyamat segítésére a DFG és a WR pályázati támogatási program kialakítását javasolta.

A DFG 2012 januárjában tette közzé *A régiókon átívelő információszolgáltatások átalakítása (Neuausrüstung der überregionalen Informationsservices)* című pályázatát. Az átalakítás dinamikáját növelendő a pályázatban négy témakör szerepelt: 1. könyvtári adatok infrastruktúrája és helyi rendszerek, 2. hosszú távú hozzáférés biztosítása az adatokhoz, 3. digitális kiadványok kezelése, 4. kutatóközeli infrastruktúra. A pályázat sajátossága volt, hogy a DFG viszonylag hosszú időt biztosított a pályázatok beadására (9 hónap). Először nyilatkozniuk kellett a pályázóknak, érdekli-e őket, majd rövid vázlatot kértek tőlük; a 24 vázlatot bizottság értékelte (a benyújtott 24-ből 7-et fogadott el), és ezeket kellett aztán kidolgozniuk a hátralévő időben. A határidő letelte után, 2013

októberében ugyanaz a bizottság értékelte a pályázatokat négy szempont szerint, majd közel 2,5 millió eurót biztosított a nyertes projektek számára.

A tanulmány befejező részében a szükséges információcsere és a közös munkálkodás, egyeztetés fontosságára, valamint a már futó ERMS (Electronic Resource Management), és RADAR (Research Data Repositorium) projektekkel való együttműködésre és alkalmazkodásra hívják fel a figyelmet a szerzők. (Fontos, hogy a sikeres működés érdekében a politikusok megtegyék a szükséges jogi lépéseket mind tartományi, mind szövetségi szinten.)

(Murányi Lajos)

177/2014

ELLIS, Sally: A history of collaboration, a future in crowdsourcing : positive impacts of cooperation on British librarianship. – Bibliogr. In: Libri. – 64. (2014) 1., p. 1-10.

Az együttműködés története, a crowdsourcing jövője: a kooperációnak a brit könyvtárügyre gyakorolt pozitív hatásai

Együttműködés -belföldi; Használó; Kommunikáció -használókkal; Megőrzés

A brit könyvtárügyben mindig is törekedtek és törekednek a kooperációra, legyenek azok olvasók, könyvtárak, levéltárak, múzeumok vagy egyéb információs intézmények, és ennek érdekében a modern technológia is bevetésre kerül. Az amerikai egyetemi könyvtáros tanulmánya sorra veszi a múltban és a jelenben alkalmazott együttműködési megoldásokat, és kiderül, hogy az intézmények és a használók közötti együttműködés – a *crowdsourcing* – alkalmas bizonyos problémák megoldására, erősíti a gyűjteményeket és a közösségeket, valamint elkötelezetté teszi a használókat: ezzel biztosítva a brit könyvtárak, levéltárak és múzeumok jövőjét.

A *crowdsourcing* jelentése az Oxford English Dictionary szerint „az információk vagy szolgáltatások megszerzésének olyan gyakorlata, melynek során ezeket nagyszámú embertől, rendszerint az interneten keresztül és gyakran ellentételezés nélkül szerzik be”. A fogalom szakirodalomban leírt tartalmának és jellemzőinek ismertetése után a szerző a használói együttműködés és a crowdsourcing előnyeit és hátrányait elemzi, s hangsúlyozza, az nem oldja meg egy-egy intézmény anyagi vagy személyzeti

gondjait sem, de sok etikai kérdést felvethet. Ezt követően a szerző részletesen ismerteti néhány fontos és sikeres együttműködési megoldást – időrendben haladva.

Elsőként az 1714-ben a brit kormánynak a hosszúsági fokok kiszámítására, vagyis a pontos tengeri helymeghatározásra kiírt pályázatát említi, majd az angol nyelv első szótára, az *Oxford English Dictionary* megszületésének (1879) körülményeit írja le. 1937-ben önkénteseket toboroztak, hogy vessék papírra hétköznapi megfigyeléseiket naplószerűen (*Mass Observation Movement*). A mozgalom az ötvenes évek végéig tartott, majd 1981-ben folytatódott. (Az anyag a Sussex Egyetem archívumában található meg.)

A *FamilySearch* ugyan nem brit kezdeményezés, hanem Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, vagyis a mormonok nonprofit vállalkozása, de otthonra lelt a Brit Nemzeti Levéltárban, és sok segítséget nyújt a könyvtáros szakmának, illetve a könyvtárban megforduló, családtörténet iránt érdeklődő olvasóknak.

2010-ben a British Museum (BM) elhatározta, hogy együttműködik a Wikipédiával. Ennek eredményeként számos szócikk született a BM kincseiről mintegy negyven önkéntes közreműködésével.

Szintén 2010-ben indult a British Library (BL) és a Noise Futures Network egyéves közös programja, a *UK Soundmap* (az Egyesült Királyság hangtérképe), melynek során 350 önkéntes mindenféle hangzó anyagot küldött be (dialektusokat, természeti jelenségek, állatok hangját stb. – közel háromezer tételt) a BL Sound and Vision részlegébe.

A brit *Ancient Lives* (ókori életek) projekt is kihasználja azt, hogy sokan hajlandóak kéziratos dokumentum átírásával vesződni – a program gazdája az Oxfordi Egyetem –, és ezt a tevékenységformát a *citizen science* fogalmával jellemzik. Ennek keretében egyetemi tanárok és *civilek* (*citizen scientists*) foglalkoznak olyan papiruszok szövegének átírásával, melyek az Egypt Exploration Society és más intézmények birtokában vannak. (A papiruszlapok képeit feltöltik az internetre, és bárki megfejtetheti a hieroglifákat.)

(Murányi Lajos)

178/2014

JANSEN, Guido – KLAUSER, Hella: Globalising German Librarians : zehn Jahren Internationale Kooperation im Kompetenz-netzwerk - eine Zwischenbilanz In: BuB. – 66. (2014) 1., p. 38-41.
Res. angol és francia nyelven

A német könyvtárosok a globális világban. Mérlegen a Könyvtári Kompetencia-hálózat (KNB) Nemzetközi kooperációs munkacsoportjának tíz éve

Egyesület -könyvtári -nemzeti; Egyesület -könyvtári - nemzetközi; Együttműködés -nemzetközi; Konferencia - nemzetközi; Tapasztalatcsere

A nyári olvasóklubok, az országos kampányok vagy a könyvtárak helyzetéről szóló beszámolók ismerős fogalmak azok számára, aki a német könyvtárügyben dolgoznak, bár kevesen tudják, hogy ezek az ötletek külföldről származnak. Nyomós érv ez a nemzetközi tudástranszfer fontossága és szükségessége mellett. A külföldi ötleteknek, elképzeléseknek és kezdeményezéseknek a német könyvtáros szakmához való eljuttatásáról tíz éve a Könyvtári Kompetencia-hálózat nemzetközi kooperációval foglalkozó munkacsoportja (*Arbeitsbereich Internationale Kooperation des Kompetenznetzwerks für Bibliotheken, KNB*) gondoskodik, mely a Német Könyvtári Szövetség (Deutscher Bibliotheksverband, dbv) berlini irodájához kötődik, összefonódva más területekkel, mint a Könyvtárportál, a BIX, az EU- és egyéb pályázatokhoz nyújtott tanácsadó tevékenység és – természetesen – a német könyvtárak.

2007 óta háromévente egy-egy ország díszvendégként meghívást kapott a dbv vándorgyűlésére (2007-ben Dánia, 2010-ben Spanyolország, 2013-ban Törökország), így ez mára már szinte hagyománnyá vált. A külföldi szakemberek előadást is tartanak a rendezvényen. A külföldi kapcsolatokat bővítendő évente 35 külföldi könyvtáros szakember kap meghívást a vándorgyűlésre, akik egy külön program mellett részt vesznek a német kollégák angol nyelvű bevezető előadásain is.

A külföldi know-how folyamatos importjáról a KNB gondoskodik a dbv hírlevele, előadások, folyóiratcikkek, blogok stb. révén, vagy közvetlenül tájékoztatja a különböző német szakmai testületeket. A nemzetközi együttműködés gyümölcse a német szakértőknek a nemzetközi szakmai testületekben való jelenléte (negyvenheten dolgoznak az IFLA szakbizottságaiban). Ebben komoly szerepe volt az IFLA nemzeti bizottságának, amelynek titkársága a KNB említett

munkabizottságának integráns része. Az utóbbi tíz év kiemelkedő eseménye volt a Berlinben megrendezett világkonferencia (2003) és *Claudia Lux* elnöki periódusa (2007–2009); Lux vezette be az IFLA elnöki találkozóit, melyekre háromévente Berlinben, a Külügyminisztériumban kerül sor. Lux után is volt német tagja az IFLA elnökségének Barbara Schleihsen, majd Barbara Lison személyében. Európai szervezetekben is dolgoznak németek (EBLIDA, NAPLE, LIBER).

Jelenleg két fontos téma foglalkoztatja a nemzetközi és a német szakmai közvéleményt, az *e-könyvek* és a *szertől jog* kérdései. Az ezekről folytatott viták nyomán lehetőleg közös válaszokat kell találni. Az EBLIDA most induló, az elektronikus olvasásról szóló kampánya (*The Right to E-Read*) a legjobb időben érkezett; ezt a Könyvtári Kompetencia-hálózat is támogatja különböző anyagokkal. Fontosak az IFLA *Trend Report*-jában megfogalmazott kérdések is, amelyek a német könyvtárügy előtt álló teendőkre is hatással lesznek, de legalább ennyire hangsúlyos probléma a demográfiai folyamatokból adódó új feladatok teendőinek kérdése.

A globális világban a könyvtárak előtt álló kihívások mindenkit érintenek: a Könyvtári Kompetencia-hálózat nemzetközi kooperációval foglalkozó munkacsoportjára a jövőben is jelentős feladatok hárulnak tehát.

A cikk melletti keretes írás a Bibliothek & Information International (BII) nevű bizottság tevékenységét ismerteti, egy táblázat pedig a BII által támogatott külföldi tanulmányutak, kongresszusi részvételek ötéves adatsorait mutatja be.)

(Murányi Lajos)

179/2014

VANDEGRIFT, Micah – STEWART, Varner: Evolving in common : creating mutually supportive relationships between libraries and the digital humanities. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 53. (2013) 1-4., p. 67-78.

A könyvtárak és a digitális bölcsészet egymás támogató kapcsolatainak kialakítása

Digitalizálás; Együttműködés -szakterületi; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Tudományos és szakkönyvtárak

A könyvtáraknak és a humán tudományoknak mindig is volt számos közös vonása. Ugyanakkor

azzal a jelentős kihívással kell szembenéznünk, hogy külső bírálóik megkérdőjelezzék értéküket.

A könyvtárnak ajtókat kell nyitnia, amelyeken át beléphet a felhasználók életébe. A digitális bölcsészet esetében ez azt jelenti, hogy a könyvtárnak támogatnia kell magát a kutatást, továbbá bátorítania a tudomány eredményeinek ötletes, újszerű felhasználását.

A digitális bölcsészet céljai túlmutatnak a hagyományos egyetemi tudományosságon: 1. széles körű hozzáférést akar nyújtani kulturális információkhoz, lehetővé téve az adatok kezelését, 2. át kívánja alakítani a tudományos kommunikációt, 3. szeretné jobbra tenni a tanítást és a tanulást, 4. hatást akar gyakorolni a nyilvánosságra. Ha nem is hagyományos módon, de ezek a célok átfedésben vannak a könyvtárak célkitűzéseivel, és valószínűleg megmagyarázzák, miért olyan gyakori a könyvtárak és a digitális bölcsészeti projektek közötti együttműködés. A partnerség érdekében a könyvtáraknak a digitalizálásban elsőbbséget kell adniuk az egyedi és a felhasználók számára különösen vonzó gyűjteményeknek. Sok könyvtárban hoztak létre digitális bölcsészeti kutatóközpontokat. Ahol ilyenek nem jöttek létre, ott is lehetőség van az együttműködésre, amely szerzői jogi és szellemi tulajdonjogi kérdéseket vethet fel. A könyvtárnak kell meghatároznia, hogy képes-e ilyen együttműködésre. El kell döntenie, hogy milyen alkalmazásokat támogat, szem előtt tartva, hogy a lehető legkevesebb, újrafelhasználható, nyílt forráskódú és nagy felhasználói közösséget maga mögött tudó alkalmazást érdemes a lehető legtöbb igény kielégítésére használnia. Elképzeléssel kell rendelkeznie arról, hogy mihez kezd a projekt befejezése után.

A digitális bölcsészeti területen tett vállalások következtében a munkatársak terhelése megnőhet, és új szerepek merülhetnek fel, amihez azonban nem feltétlenül kell felvenni új dolgozókat. A humán területeken végzetek között például egyre többen vannak, akik nem oktatók vagy kutatók akarnak lenni, viszont szívesen dolgoznának könyvtárban, akár könyvtárosi végzettség nélkül is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 205

Jogi szabályozás

180/2014

LUDEWIG, Karin: MedOANet: : the copyright and OA landscape in Mediterranean Europe In: LIBER quarterly. – 23. (2014) 3.

MedOANet: a szerzői jog és a nyílt hozzáférés helyzete Európában mediterrán országokban

Együttműködés -nemzetközi; Fejlesztési terv; Felmérés; Hozzáférhetőség; Szerzői jog

A tanulmány célja, hogy bemutassa, miképpen szabályozzák jelenleg a tudományos kommunikáció szereplői a szerzői jogokat a mediterrán országokban, és hogy felvesse, vajon kell-e változtatni ezeken a szabályozásokon, s milyen lépéseket kell tenni ennek érdekében. Ezért először bemutatja a MedOANet (Mediterranean Open Access Network, Mediterrán Nyílt Hozzáférés Hálózata) európai uniós programot, melynek célja a nyílt hozzáféréssel kapcsolatos már létező nemzeti szabályozások, stratégiák és struktúrák javítása, és egyben újak létrehozása a mediterrán országokban, azaz Franciaországban, Görögországban, Olaszországban, Portugáliában, Spanyolországban és Törökországban. Ezenkívül áttekintést ad a 2012-ben a régió tudományos kiadói körében végzett felmérés eredményeiről, melyet a MedOANet végzett, végül a felmérés legfeltűnőbb eredményeit értékeli a szerző: a régióbeli tudományos kiadóknak általában a nyílt hozzáférést támogató szerző jogi és archiválási szabályzataik vannak. Lehetne még javítani rajtuk, például a figyelmet a nyílt hozzáférésre felhívó kampánnyal. A szerző azt is javasolja, hogy az országok politikai döntéshozói támogassák a nyílt hozzáférést mint a tudományos kommunikáció alapértelmezett módszerét szerzői jogi törvénybe iktatott jogi rendelkezésekkel, melyek lehetővé teszik a kutatók számára, hogy a zöld utat válasszák a publikáláshoz – függetlenül a kiadókkal a hasznosítási jogokról kötött előzetes megállapodástól.

(Autoref.)

181/2014

MATUŠÍK, Zdeněk: Právní podmínky sběru povinného depozitu elektronických publikací, jejich zpracování a zpřístupnění v knihovnách. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 25. (2014) 1., p. 55-83.

Res. angol nyelven

Az elektronikus publikációk kötelespéldány gyűjtésének, feldolgozásának és hozzáféréseinek jogi feltételei a könyvtárakban

Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Jogszabály - könyvtárügyi; Kötelespéldány; Megőrzés

A cikk *Az elektronikus publikációk szabályozása a Cseh Köztársaság könyvtári hálózatában* c., a nemzeti kulturális örökség fejlesztésének alkalmazott kutatási programja keretében készült. A szabályozás már régóta várat magára. (Az első kötelespéldány-rendelet 1782-ben született, és a prágai egyetemi könyvtár hatáskörébe utalta a beszolgáltatott példányok kezelését.) A 90-es évektől kezdve, a digitális tartalmak megjelenésével a problémák hatványozódtak. A kötelespéldányok beszolgáltatásának szabályozása a nemzetállamok kizárólagos joga.

Nemzetközi szinten léteznek kötetlen jogi eszközök – („soft law”), melyek ezzel foglalkoznak. Az UNESCO 2003-ban adta közre a *Charta a digitális örökség védelméről* című dokumentumot, melyben hangsúlyozzák, hogy a közös örökséget *meg kell védeni és meg kell őrizni a jelen és a jövő generációi számára*. Az EU a nemzetközi joghoz hasonlóan nem szabályozza az e-publikációk kötelező beszolgáltatását, de az EBLIDA és az Európai Tanács iránymutatása rögzíti, hogy a hangzó, audiovizuális, film- és elektronikus anyagok kötelezően beszolgáltatandó dokumentumok, s ugyanakkor sürgetik a szabályozás kiterjesztését minden információhordozóra és digitális dokumentumra.

Az Európai Nemzeti Könyvtárigazgatók Konferenciája (CENL) és az Európai Kiadók Szövetsége (FEP) kiadott egy dokumentumot *Közös közlemény az e-publikációk (önkéntes vagy kötelező) beszolgáltatásáról* címmel, mely 12 pontban rögzítette a legfontosabbakat. Az Európai Bizottság 2008-ban foglalkozott a témával a kulturális örökség digitalizálása kapcsán. A szabályozás fontos eleme, hogy a technikai biztonsági eszközök ne gátolják a feladat megvalósítását, de összhangban legyenek az európai és nemzetközi jogi szabályozással: a szellemi tulajdon védelme érdekében lehetővé kell tenni a webtartalmak begyűjtését és megőrzését. A cikkben a British Library munkatársai által készített táblázat azt mutatja be, hányféle jogi szabályozás létezik a világon a hálózati publikációk tekintetében. A vizsgált 36 ország közül csak 22 foglalkozik az e-publikációkkal szűkebb értelemben, ám összesen csak 10-ben a lényegi kérdésekkel.

A cseh jogi szabályozáshoz a szerző azokat a területeket sorolja fel, amelyekkel foglalkozni kell: például azok az audiovizuális műveket, melyeket nem gyűjti a nemzeti filmarchívum, de szabadon elérhetőek az interneten és begyűjthetők, az adatbázisok és számítógépes programok kérdését, melyet a szerzői jogi törvény nem szabályoz. (Olyan elektronikus tananyagok, tankönyvek, interaktív elemek is idetartoznak, melyeket már használnak az oktatásban, s a későbbiekben kutatás tárgyai lehetnek.) Fontos része a problémának a formátum: a digitális anyagok sokszor analóg formában is léteznek, de vannak a könyvtárak számára nehezen feldolgozható tartalmak (multimédiás könyvek, oktatójátékok) is.

A területi és funkcionális korlátozás közé tartozik az országon belül publikált anyagok gyűjtése; feltételezhető, hogy a .cz domén alatti tartalmak közreadói területileg az országhoz kapcsolódnak, állandó tartózkodási hellyel rendelkeznek. Ugyanakkor a nemzeti könyvtár feladata a külföldön publikált *bohémika* gyűjtése. (Fontos szempont az értéktelen, szórakoztató anyagok begyűjtésének és feltárásának mellőzése is.)

Nélkülözhetetlen az olyan specifikus tartalmak tárolása, amelyek a hivatalos (kormányzati, önkormányzati) szervek működéséhez kapcsolódnak, a titoktartás szabályainak betartásával. A felsőoktatási törvény szerint megőrzendők a záróvizsga-dolgozatok, disszertációk – utóbbiak hosszú távú őrzése is indokolt.

Az interneten szabadon hozzáférhető e-publikációk begyűjtése a könyvtárak számára archiválás céljából lehetséges a szerzői jogi törvény szellemében, azonban a hozzáférés biztosítása a könyvtár és a szerzői jog tulajdonosa közti licencszerződés keretében szabályozandó. Nemzetközi szinten ezt eltérően kezelik, ezért javasolt az ilyen tartalmak begyűjtésének törvényi szabályozása és a kiadók kötelezése arra, hogy ha szükséges, technikai nehézségek esetén a könyvtárak rendelkezésére álljanak az e-publikációk többszörözésében. A hálózati publikációk begyűjtésének nehézségeit a beszolgáltatási kötelezettség előírásával lehetne szabályozni, a beszolgáltatandó elemek köre pedig kötelezően terjedjen ki mindenre, ami az e-publikációk feldolgozását, hosszú távú őrzését és hozzáférését szolgálja.

Az archiválás céljából történő többszörözés nem okoz problémát, de szükséges annak a jogi szabályozása, hogy a könyvtárak más platformra történő migrálás esetén a szerzői jogi törvénnyel és az uniós szabályokkal összhangban járjanak el.

A feldolgozás része az indexelés, ennek rögzítése is szükséges. Az e-kötelezpéldányokhoz való hozzáféréskor a szerzői jogi törvény és a személyes adatok védelméről szóló törvény szabályait együtt kell alkalmazni. Az akut kérdések közé tartozik a speciális célból való többszörözés lehetősége (terminálos hozzáférés). A végfelhasználóhoz való eljuttatás egy adott helyen történik. (Speciális felhasználás lehet a kutatási, személyes használat, bírói munkához, hivatali stb. ügymenethez szükséges alkalmazás.)

A több könyvtár között megosztott használat csak időlegesen és belső hálózaton keresztül bonyolítva lehetséges. Másolat készítése egy adott helyen csak egy használó számára javasolt. Elképzelhető, hogy a kiadók biztonsági garanciákat fognak kérni a többszörözés eseteire. Az e-kötelesek problémáit nem lehet a digitális könyvtárak koncepciójával összekeverni.

A könyvtárakat fel kell készíteni az egyeztetésekre, az érdekek képviselőit, a jogalkotó szervekkel való együttműködésre az e-publikációk beszerzési kötelezettségével kapcsolatos törvényalkotási folyamatban.

Az e-publikációk szabályozása rendkívül összetett folyamat, de a könyvtárak szemszögéből a jogalkotás fontos, meghatározó és feltétlenül haszonnal zárulhat.

A hálózati elektronikus publikációk kötelezpéldányai esetében a „köteles letét”, „köteles depozitum” vagy „e-depozitum” és a „e-köteles” fogalmakat párhuzamosan használják.

(Prókai Margit)

182/2014

STEPHENS, Andy – GIBBY, Richard: National implementations of legal deposit In: Alexandria. – 23. (2012) 2., p. 15-39.

A kötelezpéldány-szabályozás az egyes országokban

Elektronikus dokumentum; Felmérés; Jogszabály - könyvtárügyi; Kötelezpéldány; Nemzeti könyvtár; Nemzetközi helyzetkép

2011-ben az Európai Nemzeti Könyvtárigazgatók Konferenciája (CENL) azzal bízta meg a szerzőket, hogy tagjai körében nemzetközi felmérést végezzenek, hogy:

– feltárják a kötelezpéldány-szabályozás vagy annak megfelelő intézkedések jelenlegi helyzetét a CENL-ben részt vevő összes nemzeti könyvtárban,

kitérve a beszerzett művek példányszámára és arra, hogyan használhatók ezek kiadványok, és – megállapítsák a legfontosabb elveket és tanulságokat, amelyeket az érdekképviselőhöz vagy a tervezéshez fel lehet használni a kötelezpéldányokkal kapcsolatban.

A cikk e felmérés eredményeit ismerteti, amelyek megerősítik, hogy az e-kötelezpéldány ma már széles körben elterjedt, legalábbis a CD-ROM kiadványok esetében, és törekvések tapasztalhatók a webes és más elektronikus publikációk e-kötelezpéldányának biztosítására is. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy az elektronikus publikációk kötelezpéldány útján való elérésének feltételei sokkal szigorúbbak, mint a nyomtatott vagy eredeti publikációk esetében. A válaszadók számos elvet és érdek-képviselői szempontot javasoltak, és ezek segítettek egy olyan érdek-képviselői „csomag” kifejlesztésében, amelyet az elektronikus publikációk kötelezpéldányának biztosításáért küzdő nemzeti könyvtárak fel tudnak használni. Ezeket az érdek-képviselői szempontokat a cikk függelékként közli.

(Autoref.)

Lásd még 203

Könyvtárosi hivatás

183/2014

COX, Andrew M. – CORRALL, Sheila: Evolving academic library specialties. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 8., p. 1526-1542.

A felsőoktatási könyvtáros hivatásának fejlődése

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás

Az áttekintés célja, hogy a szakma sajátosságaival foglalkozó irodalom alapján megvizsgálja, hogyan változott a felsőoktatási könyvtáros tevékenysége, amihez keretként Abbott 1988-ban publikált „A szakmák rendszere” c. művét használja fel. A vizsgált szakterületek és szerepek közé tartozott a rendszerkönyvtáros, az elektronikus forrásokkal foglalkozó könyvtáros, digitális könyvtáros, intézményi repozitórium-kezelő, klinikai könyvtáros és információs szakember, digitális kurátor/kutatási adatokat kezelő szakember, oktató könyvtáros, információs műveltséget oktató, információ- és tudásmenedzsment szakember. Az álláshirdetésekből, felmérésekből és egyéni

esettanulmányokból vett példák újszerű megvilágításba helyezik a szakma fejlődését. A tönkretételére irányuló törekvések ellenére nyilvánvaló a szakma alapvető működési területe. Az oktatásba és újabban a nyílt hozzáférési mozgalomba és az adatkezelésbe való bekapcsolódás e törekvésekre adott válaszként értelmezhető. A „beágyazott” (embedded) szerepek és túlzó követelések vonzó oldalai, de egyben kockázatai is világossá válnak, ha összehasonlítjuk a szakma múltbeli és a jövőben várható sajátosságait.

(Autoref.)

184/2014

SUGIMOTO, Cassidy R. [et al.]: Beyond gatekeepers of knowledge: : scholarly communication practices of academic librarians and archivists at ARL institutions. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 2., p. 145-161.

Felsőoktatási könyvtárosok és levéltárosok részvétele a tudományos kommunikációban

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárosi hivatás; Publikálás -tudományos kiadványoké

A könyvtárosok és levéltárosok információszolgáltatóként és oktatóként is közvetlenül részt vesznek a tudományos kommunikációban. Keveset tudunk viszont arról, hogy miként tevékenykednek mint kutatók. Ezt a kérdéskört egy internetes felmérés segítségével vizsgálták.

A célközönséget a Tudományos Könyvtárak Szövetségének (Association of Research Libraries, ARL) tagkönyvtáraiban dolgozó könyvtárosok jelentették. A könyvtárak közül 26 könyvtár nem az Egyesült Államokban vagy nem egyetemeken működik. Ezeket, valamint a szerzők munkahelyét adó Indiana Egyetemet (Bloomington) kihagyták. A kérdőívet így 4643 személynek küldték ki. A válaszadási arány 12,9% volt 603 válasszal. A válaszadók 29,8%-a több mint 20 éve dolgozott felsőoktatási könyvtárban. Csak 5%-nak volt egy évnél rövidebb munkatapasztalata. Könyvtárosi (mesterszakos) végzettsége volt 89,4%-nak. Más végzettsége 45,5%-nak, doktorátusa 14,5%-nak volt. A válaszadók 65%-a volt nő.

Több mint egynegyedük naponta használja tájékozódásra a kutatási információforrásokat, ide értve a kommunikáció minden formáját, a folyóiratoktól, a blogokon át a közösség oldalakig. Legalább havonta tanulmányozza a szakirodalmat

94,2%. A lektorált folyóiratok olvasóinak részesedése 80,5%, a konferencia-kötetké 76,6%, a magazinok és szakmai folyóiratoké 65,4%, a blogoké 64,4% volt. A publikálás legkedveltebb formái a teljes konferencia-előadások, poszterek és az előadások prezentációi voltak 65,9% esetében, 54,2% lektorált folyóiratokban publikált. A közösségi média népszerű volt a válaszadók körében, akik közül azonban sokan megjegyezték, hogy tudományos működésük területe nem azonos gyakorlati szakmai tevékenységükkel, ezért azok a források, amelyeket használnak, elsősorban az utóbbihoz kötődnek, nem pedig kutatásaikhoz. Bár többen kritizálták a hagyományos tudományos irodalmat a megjelenés lassúsága miatt, 70,6% nem ennek figyelembevételével választotta ki, hogy hol publikáljon, hanem a célközönségre és az írás várható hatására koncentrált.

(Koltay Tibor)

185/2014

WILKINSON, Lane: Principlism and the ethics of librarianship. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 55. (2014) 1., p. 1-25.

Erkölcsei alapelvek és a könyvtáros erkölcs

Könyvtáresetika; Könyvtárosi hivatás

A morális dilemmák láthatóan a könyvtáros hivatás nehezen kezelhető elemei. Bár a szakmai etikai kódexek szolgálnak némi útmutatással például a szakmai kötelességek természetét illetően, de többnyire nincs mondanivalójuk arra a helyzetre, amikor a könyvtárosnak morális döntést kell hoznia. A cikk kifejti, hogy a könyvtárosoknak egy racionális döntési eljárással kell bővíteniük normatív szakmai kódexüket arra az esetre, amikor a szolgálattal kapcsolatos morális dilemmával szembesülnek. Különösen a *principializmus* etikai megközelítése (a szabad akarat, a jót tenni, a nem ártani és az igazságosság négy alapelve) – ez dominál az orvósetikában – alkalmazható jól a könyvtáros hivatásban; ennek megfelelően a cikk körvonalazza a morális dilemmák természetét, megállapítja a szakmai etikai kódexek korlátait, meghatározza a könyvtári szolgálat alapelveinek lehetséges körét, és felvázolja a legfontosabb kötelességek és a kiegyenlítő elvek alapvető koncepcióját.

(Autoref.)

Lásd még 172, 225

Oktatás és továbbképzés

186/2014

HUDON, Michèle: 1961–2011: Cinquante ans, six programmes de formation en bibliothéconomie et sciences de l'information à l'Université de Montréal. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 60. (2014) 1., p. 6-19.

Res. angol és spanyol nyelven

Ötven év alatt hatféle könyvtárosképző program a Montreali Egyetemen 1961 és 2011 között

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Könyvtárosképző intézmény; Tanterv, óraterv

2011-ben ünnepelte a kanadai könyvtárosképző intézet, az École de bibliothéconomie et des sciences de l'information (EBSI) az ötvenedik évfordulóját annak, hogy a Montreali Egyetemhez csatlakozott. Ez alatt az idő alatt az intézet sikeresen kínált hatféle oktatási programot: 1961 és 1970 között az alsóéveseknek szóló kurzust és öt végzősöknek szólót (mester fokozatút), amelyek közül a legutóbbit 2009-ben indították. A cikk ismerteti azokat a tényezőket, amelyek az oktatási programok átalakításához vezettek, és bemutatja a folyamat állomásait. Röviden leírja az egyes programok struktúráját, és összehasonlítja a kötelező kurzusok listáit az egyes időszakokban. A cikk végül felsorolja azokat a kihívásokat, amelyek a jövő információs szakembereinek képzését felelős szakemberek előtt állnak.

(Autoref.)

187/2014

WALTER, Virginia A.: Who will serve the children : recruiting and educating future children's librarians. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 40. (2014) 1., p. 24-29.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Ki fog a gyerekeknek szolgálatni? A jövő gyermekkönyvtárosainak kiválasztása és képzése

Gyermekkönyvtár; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés -felsőfokú

Az Amerikai Könyvtáros Egyesületben (ALA) 1905-ben megfogalmazták, milyen tulajdonságokkal rendelkezzen egy leendő gyermekkönyvtáros. Az elvárások ma is érvényesek, bár a gyermekkönyvtárosok között ma

már nemcsak nők vannak, és az otthoni neveltetésük helyett inkább a szakmai képzettségük számít. Annak idején még nem esett szó az USA sokszínű és multikulturális társadalmáról, és arról sem, hogy a bevándorlók, az új amerikaiak szívesen veszik, ha a könyvtárban olyan dokumentumokkal, szolgáltatásokkal és könyvtárosokkal találkozhatnak, akiknek valamilyen közülük van az ő kultúrájukhoz.

A könyvtárosi pálya, bár nem jól fizetett, sok értelmes és lelkes embert vonz, akik számos esetben korábban más területeken dolgoztak. Tapasztalataik alapján vonzóan találják a könyvtárakat, örömmel készülnek a könyvtárosi pályára, illetve szeretnek ott dolgozni. A legjobban maguk a gyermekkönyvtárosok tudnák népszerűsíteni ezt a foglalkozást, akár az olvasóik, akár a pályaválasztásra készülő körében.

A gyermekkönyvtárosoknak eredményes munkájukhoz igen sokféle kompetenciával kell rendelkezniük. Ezeket az ALA illetékes szervezete (ALSC) jegyzékbe foglalta, hasonlóképpen azt is, hogy milyen képzettség (informatikus könyvtárosi mester fokozat) és szakmai tapasztalatok várhatók el a gyermekkönyvtárosoktól, a gyakorlati képzést és az élethosszig tartó tanulásra való törekvést is beleértve.

Az Egyesült Államokban a gyermekkönyvtárosi pályát választók legtöbbször négyéves főiskolát végzett, többnyire angol nyelv és irodalom szakon, ezt követően kezd könyvtári tanulmányaiba. A könyvtárosképzési programokat az ALA akkreditálja. Kifejezetten gyermekkönyvtárosi szakirányú képzés jelenleg nem létezik. Egyes államokban, például Pennsylvániában a gyermekkönyvtárak munkatársai számára Preschool Connections néven néhány napos kurzusokat szerveznek speciális témákkal (korai fejlesztés, a szülők nevelése, multikulturális érzékenység stb.). A program részeként vonzó bútorzatot is adnak a részt vevő könyvtárak nyilvános terei számára.

Az IFLA illetékes szekciója (Section on Libraries for Children and Young Adults) különböző irányelvekkel és más kiadványokkal segíti a világ gyermekkönyvtárosait. Tervezik online oktatási segédletek összeállítását is, különböző nyelveken. Törekvéseiket egyeztetik a továbbképzéssel és a képzéssel foglalkozó szekciókkal.

A szerző konklúziója fejtegetései végén: a gyermekkönyvtárosok, akik munkanapjaikat a fiatalok körében töltik, minden segítséget és lehetőséget megérdemelnének, hogy jó munkát tudjanak végezni.

(Hegyközi Ilona)

Egyesületek

188/2014

STASSELOVÁ, Silvia: Najstaršie knihovnice združenie s novým názvom : Spolok slovenských knihovníkov a knižníc (SSKK) In: Knižnica. – 15. (2014) 1., p. 4-8.

Szlovákia legrégibb könyvtáros egyesülete új néven: Szlovák Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete

Egyesület -könyvtári -nemzeti

Szlovákia első könyvtáros egyesülete nagy hagyományokra tekint vissza, 1946-ban alakult meg, *Szlovák Könyvtárosok Szövetsége* néven. 1968-ban a neve *Szlovák Könyvtárosok, Bibliográfusok és Információs Szakemberek Szövetsége* lett, majd 1973-ban *Szlovák Könyvtárosok és Informatikusok Szövetségére* változott. 1990-től *Szlovák Könyvtárosok Egyesülete* néven szerepelt. A rendszerváltozást követően független, demokratikus és önkéntes polgári szövetségként a könyvtárosok, bibliográfusok és információs szakemberek, valamint az őket foglalkoztató munkahelyek egyesületévé vált. 2012-től az újonnan alakult kormány a könyvtáros szakmát egyedül képviselő civil szervezetet a kulturális képviseletbe is meghívta. A cikk szerzője az egyesület elnökeként a kormány kultúrát képviselő tanácsadói testületének tagja lett a négyéves ciklusra.

Az egyesület küldetésének céljait 1990-ben fogalmazták meg, melyben megjelenik a tagság szakmai, kulturális és társadalmi képviselete, a kormányzati, önkormányzati és más szervezetekkel való együttműködés során a könyvtáros tevékenységhez a megfelelő feltételek biztosítása, a könyvtáros szakemberek munkahelyi, szociális, anyagi és életkörülményei feltételeinek javítása, a hazai és nemzetközi szakmai szervezetekkel a kapcsolatok fejlesztése.

Ennek megfelelően funkciói és feladatai szerint az egyesület az ismeretek, tapasztalatok és vélemények demokratikus fóruma, mely erősíti tagjai szakmai aktivitását, érdekeit és küldetését, együttműködéseiben tanácsadó, kutató, ellenőrző

és koordináló szerepet tölt be a könyvtáros szakmai folyamatokban, tevékenységekben, részt vesz a szakma elméleti fejlesztésében, népszerűsíti a szakmát és a tudományágat a nyilvánosság előtt, nemzetközi szervezetekben képviseli a szlovák könyvtárszakmai közösséget.

1990-től az egyesületnek egyéni és testületi tagjai is lehetnek. 1989-ig az egyesület a kulturális minisztériumhoz tartozott, 1990-től már nem kap állami támogatást (se helyiséget, se munkatársakat), önfenntartóvá kellett válnia. Ennek ellenére az egyesület az elmúlt években bizonyította életképességét, önálló működésre való alkalmasságát. A 2013. november 15–29. között tartott területi konferenciákon javasolták az újabb névváltoztatást: *Szlovák Könyvtárosok és Könyvtárak Egyesülete* névvel, amelyet a közgyűlés decemberben hagyott jóvá. A konferencián került sor az IFLA 2012-es etikai kódexe szlovák változatának megújítására is. A közgyűlésen 114 küldött vett részt 2013. december 9-én, melyen a névváltozást 78 küldött szavazatával hagyták jóvá (68%). Az IFLA etikai kódexét 113 küldött szavazta meg (99%). Sor került az új logo, valamint a 2014–2018 közti választási ciklus elfogadására is. Az elnök erre az időszakra Silvia Stasselová lett, akinek 13 fős választmányi tagság segíti a munkáját. Az egyesületnek két alelnöke lett, a bizottságok is vezetőket választottak.

Az egyesület egyik legfontosabb feladata a jelenlegi ciklusban a 2016-ban esedékes 70 éves évfordulóra való méltó ünneplés előkészítése. Az egyesület elnöke kifejezte köszönetét az előző ciklusban közreműködő személyeknek, testületeknek, szponzoroknak, akiknek köszönhető többek között a gyermekek olvasását támogató projekt, az ún. „Andersen-éj” megvalósítása. Az egyesület az egész szlovák könyvtáros szakma képviseletét szolgálja, amelyet a 2004 óta általa működtetett InfoLib portál már tíz éve támogat. A december 9-i közgyűlés jóváhagyta az egyesület alapszabályát, amelyet a cikk végén a szerző – aki egyben az egyesület elnöke – közzétett.

(Prókai Margit)

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

189/2014

MARTINICKÁ, Alžbeta: Open Access v Slovenskej národnej knižnici In: ITlib. – 16. (2013) 4., p. 25-26.

Nyílt hozzáférés a Szlovák Nemzeti Könyvtárban

Adatbázis; Elektronikus folyóirat; Hozzáférhetőség; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások átvétele

A Szlovák Nemzeti Könyvtár öt évvel ezelőtt indította *Innovációs információk* nevű projektjét, amelynek keretében használói számára távoli elérést biztosít az elektronikus információs forrásokhoz (EIZ). A projekthez további tíz szlovákiai tudományos és felsőoktatási könyvtár csatlakozott. A kiadókkal kötött szerződések konkrét címek (bizonyos szakterületek meghatározott idejű) elérését tették lehetővé.

A projekten kívül a nemzeti könyvtár az EBSCO adatbázis nemzeti licencének is a koordinátora, amelyet jelenleg 155 tudományos és felsőoktatási könyvtár és intézet használ Szlovákiában. Ebben 17 adatbázis található, köztük néhány több szakterületet is lefed, de vannak egy-egy tudományterülethez kapcsolódók is.

Ha az EIZ-ről beszélünk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a finanszírozás kérdését. A magas színvonalú cikkek, könyvek, tudományos tanulmányok a szakmai közönség számára csak bizonyos feltételekkel hozzáférhetőek. Ezért vált fontossá a könyvtárakban az open access fogalma. A nyílt hozzáférés digitális, online, ingyenesen elérhető tartalmakat jelent, amelyekhez nem kapcsolódnak szerzői jogok és licenckorlátozások. Egyre gyakrabban keresik fel a nemzeti könyvtárat a középiskolások és felsőoktatási hallgatók is, hogy használóképzési programokban vegyenek részt, amelynek során elsajátítják a könyvtári katalógusokban, adatbázisokban való keresést. Megtanulják az információkeresésben fontos ismereteket, az interneten elérhető hatalmas mennyiségű információmennyiségben való tájékozódást. Napjainkban növekszik a teljes szövegű adatbázisokban, az EIZ által elérhető forrásokban való keresés, ám rendkívül gyorsan avulnak el az információk.

A nemzeti könyvtár folyamatos vásárlója az EIZ azon nagy kiadóinak, amelyek nyílt hozzáférést biztosítanak. Ilyen a SpringerLink, amely 2010-től kínál nyílt hozzáférést a SpringerOpen (www.springeropen.com) platformon keresztül. Ez a használók számára jelenleg 130 referált és teljesen szabadon hozzáférhető, valamennyi tudományterületről származó folyóiratot kínál, amelyhez 2012 augusztusában szabadon elérhető e-könyvek társultak. Az Elsevier is kínál nyílt hozzáférést (<http://www.elsevier.com/about/open-access-options>) folyóiratokhoz, cikkekhez és saját archívumába is.

Az Emerald kiadó sajátos nyílt hozzáférést alakított ki. Minden héten egy kiválasztott folyóirat elérhetőségét biztosítja, de nemcsak az aktuális, hanem néhány visszamenőleges évre is. Weboldalukon hasznos információk találhatók a szerzők számára arról, hogyan történik a cikkek kiválasztása, mit kell a cikknek tartalmaznia, milyen szabályokra kell figyelni írás közben (<http://www.emeraldinsight.com/openaccess.htm>). A nyílt hozzáféréssel kapcsolatban a nemzeti könyvtár egy régi, tapasztalt, külföldi folyóiratokban publikáló használója – aki híres szlovák immunológus –, megosztotta tapasztalatait. Szerinte minden szerző számára fontos, hogy cikkei referált folyóiratokban jelenjenek meg. Sajnos a minőség és a magas színvonalú tudományos szakmaiság mellett a kevésbé ismert vagy a keleti blokkból származó szerzőket más mércével mérik. Ezért ők más eszközökhöz folyamodnak, egyik lehetőségük éppen az open access, amelyet szabadon választhatnak.

Még a hangzatos kiadói nevek sem jelentenek feltétlen garanciát a minőségi indexelésre és az impakt faktorra. Sokszor a kisebb kiadók, amelyek szigorúan a szakmaiság mentén válogatnak publikációkat, magasabb impakt faktort érhetnek el rövid idő alatt, annak ellenére, hogy kevesebb cikket bocsátanak közre, de azokra jóval gyakrabban hivatkoznak. A másik oldalon a magas impakt faktorra rendelkező kiadók a cikkekhez való nyílt hozzáféréssel és a nem túl szigorú kritériumok alkalmazásával veszíthetnek előnyeikből és értékükből.

A nyílt hozzáférésben a kiadói válogatás egyik szempontja lehet a szerzőtől a publikálásért kért ellenszolgáltatás értéke, nagysága.

Milyen szerep jut a könyvtáraknak a folyamatban? Betekintést nyújthatnak használóiknak az EIZ adatbázisokban a nyílt hozzáférésű szakmai publikációkhoz. A könyvtárosok egyszerűbben és korlátok nélkül találják meg a szükséges információkat használóik számára. A használói elégedettség, a szolgáltatások színvonalának emelése, az EIZ népszerűsítése a könyvtárak érdeke, ezért a nyílt hozzáférés a könyvtár és a használói számára is jó választás lehet.

(Prókai Margit)

Lásd még 182, 237

Felsőoktatási könyvtárak

190/2014

ÅSTRÖM, Fredrik – HANSSON, Joacim: How implementation of bibliometric practice affects the role of academic libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 45. (2013) 4., p. 316-322.

Hogyan befolyásolja a bibliometriai tevékenység elvállalása a felsőoktatási könyvtárak szerepét?

Bibliometria; Feladatkör; Felsőoktatási könyvtár; Kutatás információellátása

A tanulmány a bibliometria mint intézményesített gyakorlat alkalmazásának lehetséges következményeit vizsgálja a felsőoktatási könyvtárakban. Beszámol egy felmérés eredményeiről, amelyet szervezett bibliometriai tevékenységet folytató svéd könyvtárak körében végeztek. A bibliometriai munka elvállalása az egyik módja a könyvtár szerepének újradefiniálására és kibővítésére. A bibliometriai tevékenység végzését az a törekvés motiválja, hogy teljesebb szolgáltatásokat nyújtsanak a tudományos kommunikáció számára, valamint hogy a könyvtár láthatóságát növeljék és státuszát emeljék. A munkát még szakmai kompetenciák is indokolják, például a metaadat-készítés, bibliográfiai adatbázisok kezelése, tehát a bibliometria szorosan a könyvtár- és információtudomány körébe tartozik. A bibliometria beillesztése a felsőoktatási könyvtárak tevékenységi körébe egyben a könyvtárosság szakmai profiljának kiszélesítését is jelenti. Az új szerepet azonban a lehetséges változások szempontjából is mérlegelni kell, azaz hogyan tekintenek majd a felsőoktatási könyvtárra, ha a tudományos teljesítmény bibliometriai elemzése

révén egyfajta „monitoring” feladatot is ellát a hagyományos szolgáltatás-centrikus funkciókon kívül.

(Autoref.)

191/2014

MACEVICIUTE, Elena: Research libraries in a modern environment. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 70. (2014) 2., p. 282-302.

Tudományos könyvtárak modern környezetben

Állományalakítás; Feldolgozó munka; Felsőoktatási könyvtár; Információtechnológia; Működési feltételek; Szolgáltatások

A legutóbbi idők bőséges szakirodalmának áttekintése nyomán elsőként az a triviális konklúzió állapítható meg, hogy azokat a feltételeket és azt a környezetet, amelyben a felsőoktatási és tudományos könyvtárak léteznek, jelentősen befolyásolják a felsőoktatásban, a kutatásban és gazdaságban, a kommunikációs technológiában és a kutatói közösségek viselkedésében végbemenő fejlemények. Az esetek nagy többségében a változások irányát még rövid távon is nehéz előre jelezni. Három évtized alatt a felsőoktatás és a kutatás gyökeresen átalakult a szűkülő költségvetés, a mind országos, mind nemzetközi szinten bevezetett versenyeztetett támogatásnyújtás és a felsőoktatás „tömegtermeléssé” válása következtében. A tudományos életet átjáró technológia olyan fejleményekben jelenik meg, mint az e-tudomány, e-kutatás, kiber-infrastruktúra; mindez jelentős mértékben megváltoztatja a tudományos együttműködést, a kutatók mind privát, mind nyilvános kommunikációját. A technológia egyre inkább teret hódít a humán tudományok terén is, megjelent a „digitális tudományosság” (= *digital scholarship*; az utóbbi szó elsősorban a humán területek tudományos életét fejezi ki).

A könyvtárak – szemben azzal az elterjedt véleménnyel, hogy konzervatív intézmények lennének – igen gyorsan reagáltak a változásokra. Az *infrastruktúra* terén (természetesen az infokommunikációs technológia eszközeinek bevezetése és rendelkezésre bocsátása mellett) a digitális gyűjtemények növekedése nyomán felszabaduló helyeket alakították át a formális és informális kommunikáció helyeivé. A „tanulószoba” („tanulási köztér”) (*learning resources; learning* vagy *educational commons*), az „információs köztér” (*information* vagy

research commons) kifejezések bevonultak a könyvtári szakzsargonba. Mindez a fizikai és a virtuális tér koncepcionális egységesítését jelzi, amelyben a könyvtár együttes használatot és azonos hozzáférést biztosít az általa szolgált közösség valamennyi tagjának.

Ami az *állományépítést* illeti, a forgalmazó már nem fizikai darabot, hanem hozzáférést árusít, az olvasó pedig egy-egy darab „tartalmat” igényel, nem az egész „tartót”, így az állományépítés egészen új és bonyolult stratégiát igényel. A birtoklás, hozzáférés és használat feltételei még a könyvtár utolsó fizikai darabja, a könyv esetében is megváltoztak (a digitalizálás és az e-könyv elfogadhatóvá fejlődése nyomán). Míg az olvasók az e-folyóiratok szabad hozzáférést élvezik, azok egyáltalán nem ingyenesek a könyvtárak számára; jelentős a könyvtári konzorciumok, a konzorciális elektronikus-digitális állományépítés és az újabb gyarapítási módszerek (pl. az olvasó által kezdeményezett beszerzés) irodalma. S miközben a könyvtárak – legalább részben – megszabadultak a fizikai tárolási problémáktól, legalább akkora gondot okoz a digitális források megőrzésének komplex kérdésköre, a leküzdendő szervezeti, jogi, pénzügyi, technológiai és egyéb akadályokkal.

A *katalogizálás* is változáson megy át. A webes listák, a tartalomérzékeny linkek és hasonló eszközök inkább támogatják és gazdagítják a katalógusokat, mintsem eltörölnék azokat, ám az elektronikus források jellemzőire tekintettel új bibliográfiai stratégiát kell kialakítani. A drága katalogizálást sok könyvtár kiszervezi, nemegyszer a kiadókra vagy a terjesztőkre hárítva a feladatot, azonban a kint előállított rekordok minősége elmarad a könyvtár által készítettétől. A leggyakrabban használt MARC formátum is állandó fejlesztés alatt áll, és bár a bibliográfiai adatokat időnként metaadatnak nevezik, továbbra is nélkülözhetetlen a magas szintű szabványosítás.

A könyvtári *szolgáltatások* mindig és mindenhol hozzáférhetővé válnak; nem az olvasó megy a könyvtárba, hanem a könyvtár keresi fel az olvasót ott, ahol az van, és versenyez érte más közvetítőkkal, amelyek megjelentek a tudományos kommunikációban. A *nyílt hozzáférés* terén a könyvtárak vezető szerepet játszanak azáltal, hogy átvették az intézményi repertóriumok létrehozásával és fenntartásával kapcsolatos tevékenységeket. Gazdag irodalma van a könyvtárak jelenléte a szociális médiában témájának, valamint a használói igények megállapítása és a szolgáltatások értékelése módszereinek. A fejlesztési stratégiák között jelentős szerepet kap a vezetéssel szembeni

kihívások és a menedzsmenteszközök témája, továbbá a szakmai kompetenciák tartalma és terjedelme.

(Mohor Jenő)

192/2014

SNYDER, Cynthia Ehret: Data-driven deselection : multiple point data using a decision support tool in an academic library. – Bibliogr. In: Collection management. – 39. (2014) 1., p. 17-31.

Adatokon alapuló állományapasztás: sok szempont szerint gyűjtött adatok döntéstámogatási eszközként való felhasználása egy főiskolai könyvtárban

Állományapasztás; Állományelemzés; Főiskolai könyvtár; Kölcsönzés

A mai korszak szerint a könyvtárakban nem a dokumentumok birtoklása és őrzése a lényeges, hanem a hozzáférés biztosítása. Ennek ellenére az állománykivonás ma sem tartozik a hálás feladatok közé, mivel időrabló, sok megfontolást igényel, és a használók körében sem egyértelműen népszerű. Számos módszerről tudunk, melyek segítik a mérlegelést a törlés előkészítésekor, a könyvtárakban mégis legtöbbször a dokumentumok utolsó kölcsönzési idejét vagy a kiadás évét veszik alapul, mivel ennél érdemibb adatok összegyűjtésére jellemzően sem idejük, sem kapacitásuk nincs.

Winter Parkban (Florida) a 125 éves Rollins College könyvtárában, a több mint 3000 hallgatót kiszolgáló Olin Library-ben az állományapasztás nem tűrt tovább halasztást, ugyanis az adományok parttalan befogadása következtében polcaik telítődtek idejétmúlt és irreleváns irodalommal. A nagyszabású munkába külső vállalkozót is bevontak, a Sustainable Collections Services (SCS) nevű, sok szemponton alapuló döntéstámogató rendszer szolgáltatóját (<http://sustainablecollections.com/>).

A SCS összeveti a monográfiák kölcsönzési adatait, a WorldCatben található példányokat, a HathiTrust Digital Library állományát és különböző referencia-címjegyzékeket. Az összegyűjtött adatokat értékelik és egységesítik, s ezek alapján a könyvtár kialakíthatja saját törlési szempontjait. Az Olin Library munkatársainak döntése szerint hat szempont együttes megléte lett a feltétele egy-egy dokumentum törlésének. A regionális és nemzeti gyűjteményépítési együttműködésre való tekintettel ezek közül az egyik, hogy megfelelő számban áll-e rendelkezésre

a vizsgált dokumentum Florida két fő egyetemén, illetve az OCLC-ben.

A kivonásra kijelölt könyvekbe a könyvtárosok jelzést tettek, a használóknak pedig két hónap állt rendelkezésükre, hogy ezeket kivegyék, amennyiben véleményük szerint az adott művet meg kell tartani.

Az eredmények részletes elemzése során összehasonlították a könyvtár integrált rendszerének kölcsönzési adatai alapján készült, kivonásra javasolt művek listáját az SCS által készített. Utóbbi több száz könyv megtartását javasolta, sokukét több ok miatt is. Legtöbbször a könyvnek valamilyen helyi vonatkozása tette ezt indokolttá. Egy kb. 1500 könyvet tartalmazó állományrészről (műszaki és mérnöki tudományok) a kölcsönzési adatokra alapozva 843, az SCS szerint pedig 709 cím szolgált rá a törlésre. Ezeket a szakreferens könyvtárosok darabonként megvizsgálták, és 97,5%-ban egyetértettek az SCS javaslataival. Ez azt jelenti, hogy az SCS által javasolt, a könyvtárosok által revideált szempontrendszer megfelelő, és gyakorlatilag nincs szükség az SCS által kivonandónak minősített könyvek listájának utólagos ellenőrzése. Az SCS külön javaslatot tett a nemzeti szinten kevés példányban fellelhető könyvek megtartására is, melynek alapján 459 könyvet tartósan megőrzendőnek jelöltek.

Az SCS és a több szempontú adatelemzés segítségével, jelentős idő- és energia-megtakarítással több mint 20 ezer könyvet töröltek, miközben számos művet megőrzendőként megtartottak az SCS által prezentált nyomós indokok alapján.

(Fazokas Eszter)

193/2014

WELLS, Andrew: Agile management : strategies for success in rapidly changing times - an Australian university library perspective. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 40. (2014) 1., p. 30-34.

Res. arab, francia, kínai, német, orosz és spanyol nyelven

Tevékeny menedzsment: sikerorientált stratégiák a gyorsan változó időben – egy ausztrál egyetemi könyvtár példáján keresztül

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Ésszerűsítés; Vezetés

A tevékeny (agilis) menedzsment fogalma inkább a kereskedelemben és az iparban használatos, mint

sem a könyvtárügyben: a változó gazdasági körülményekre és a versenytársakra való gyors reagálásra alkalmazzák. Az agilis magyar jelentése *tevékeny, serény; ügyes, élelmes, életrevaló; gyors, mozgékony* (Bakos Ferenc: *Idegen szavak és kifejezések szótára*). A menedzsment szakirodalomban J. Brinkshaw ötféle módszert sorol fel a nehéz gazdasági helyzetben való reagálásra (a periférikus látásmód alkalmazása; az eltérő vélemények ösztönzése, kísérletezés, egyszerűsítés, gyors cselekvés). Ezek a megoldások részben az egyetemi könyvtárakban is szerepet kaphatnak nemcsak a gazdasági nehézségek miatt, hanem a tudományos információs környezet gyors változása okán is.

A szerző, aki az Új-Dél-Wales Egyetem (University of New South Wales, UNSW) könyvtárát vezeti, először a harminchét ausztrál egyetemi könyvtárban a közelmúltban lezajlott fontos változásokról számol be (a háttér-információk után a nyomtatott folyóiratok lemondásáról és az e-folyóiratokra való áttéréssel), amely lépés átalakította a fizikai tereket is), ezután pedig a digitális repozitóriumok kialakításának és fejlesztésének állomásait ismerteti. Végül a változásokra való gyors reagálás példaként és esettanulmányként saját intézményére tér ki.

Az UNSW 1949-ben jött létre Sydney-ben, és intenzív kutatás folyik benne. Könyvtára digitális könyvtárként képzei el a jövőjét, és ezt rendszeresen nyilvánvalóvá teszi. Az UNSW hallgatóinak száma 2005 és 2010 között dinamikusán nőtt, 30%-kal (37 020), míg a könyvtár költségvetése csak 9%-kal. A tevékeny menedzsment alkalmazása több eredményt is hozott, elsősorban a szervezeti kultúra egyszerűsítését: az eredetileg – még a nyomtatott dokumentumok túlsúlya idején – tudománysszakok szerint szervezett szakkönyvtárakat összevonták, és ezután folyamatosan nőtt a beszerezhető digitális dokumentumok aránya. (Csak három nagy egysége lett az egyetemi könyvtárnak, a digitális könyvtári szolgálat, az információs szolgálat és a központi szolgáltatások.) Az egyszerűsítés is sokkal gyorsabb reagálást tett lehetővé, és szakképzett személyzet is átcsoportosíthatóvá vált azáltal, hogy megszüntették a tájékoztató pultokat, önkiszolgáló lett a kölcsönzés stb. Bár a könyvtárvezetés nem használja tudatosan a *tevékeny menedzsment* kifejezést, több megoldását is alkalmazza a gyorsan bekövetkező változások kezelése érdekében.

(Murányi Lajos)

194/2014

WESOLEK, Andrew: Bridging the gap between digital measures and digital commons in support of open access : or, how I learned to stop worrying and love human meditation. – Bibliogr. In: Collection management. – 39. (2014) 1., p. 32-42.

A Digital Measures és a Digital Commons közötti rész áthidalása a nyílt hozzáférés segítése érdekében

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Letöltés

A Utah Állami Egyetem (USU) könyvtára otthont ad egy *Digital Commons* (DC) szoftveres intézményi repozitóriumnak, továbbá egy *Digital Measures* (DM) nevű tevékenységjelentő és értékelő eszköznek is. E két rendszer összekapcsolásának a lehetősége, például a tartalom automatikus „aratása” a *Digital Measures*ből és a *Digital Commons*ba való feltöltése, nagyon csábító. A kezdeti próbálkozások azonban félbemaradtak a tanárok engedélyének hiánya és a rossz minőségű metaadatok miatt. Viszont az egyetem nyílt hozzáféréssel foglalkozó szabályzatának egyik szakasza lehetővé tette, hogy egy vizsgálatot mégis elvégezzenek a szakemberek. Úgy találták, hogy a *Digital Measures*ből való „aratás” és a *Digital Commons*ba való feltöltés folyamatát egyszerűsíteni, esetleg teljesen automatizálni is lehet. Első „aratásuk” nyomán az is kiderült, hogy kíváncsok az ember közvetítő szerepe is.

(Autoref.)

Lásd még 183, 205, 223

Közművelődési könyvtárak

195/2014

HJERPE, Anika: Library as corporation In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 1., p. 22-25.

A könyvtár mint vállalat

Enteriőr; Fenntartó szerv; Községi könyvtár; Munkaszervezet

A Stockholm melletti Nacka településen 2005-ben a könyvtárosok azt kérték a helyi önkormányzati vezetőktől, hogy maguk működtethessék a könyvtárat. 2006-ban ebből a célból szövetkezetet alapítottak, majd korlátolt felelősségű társaságot

hoztak létre. A Dieselverkstaden AB jelenleg három közkönyvtárat működtet Svédországban. A könyvtárosok csak a vállalat tulajdonosai, a berendezések és a médiatár az önkormányzathoz tartozik. Egy ilyen vállalatnál nincsen tőkésítés, a különlegességét az adja, hogyan működnek.

A Dieselverkstaden AB-nak 17 alkalmazottja van, akik mellett sokan dolgoznak óradíjasként. Más könyvtárakhoz képest többen vannak a férfiak (az alkalmazottak fele) és a fiatalok (30 és 40 év közöttiek). A fiatal felnőttek fontos célközönség, ezért igyekeztek olyan embereket választani, akik ismerik e korosztály igényeit. A toborzással nincs sok gond, hiszen a vállalat népszerű a munkavállalók körében. Hosszú várólista van azokról, akik itt szeretnének dolgozni. Sokféle szakértelem van jelen, a munkatársaknak körülbelül a fele rendelkezik formális – információs szakember, könyvtáros – végzettséggel, a többiek között sok a tanár, a média, a film, az irodalom, a zene, a művészetek szakértői és művelői.

A Dieselverkstaden könyvtára formális vezetőség és igazgató nélkül működik. Mindenki felelősséget vállal a munkájáért, amitől – a gazdasági és HR ügyekért felelős munkatárs szerint – még produktívabb lesz a kollektíva.

A könyvtárat nem osztották részlegekre, a kivételt csak a gyermekkönyvtár jelenti. Ezzel nappali szoba érzetet kívántak kelteni a látogatókban. A cél, hogy a különböző életkorú, nemű, érdeklődésű és etnikai háttérű olvasókat ne különítsék el egymástól.

A könyvtár mérete összesen 450 négyzetméter, amellyel elmarad a nagyobb könyvtáraktól. Nem is jut mindennek hely. A beiratkozottak jellemzően fiatalok, 20 és 40 év közöttiek, ezért nagyon sok zene, film, fantasy és sci-fi irodalom érhető el a gyűjteményben, de például a felsőoktatási tankönyvek esetében már nem tudják helyben kielégíteni az igényeket. Az állományban vannak videojátékok, amelyeket ki is lehet próbálni a könyvtár konzoljain. A könyveket és a többi médiumot egyformán értékesnek tekintik a könyvtár munkatársai. Azt vallják, hogy a tartalom a fontos, amelynek ezek csak különböző manifesztációit jelentik.

(Tóth Máté)

196/2014

KHAN, Ayub: Gosudarstvennye biblioteki Velikobritanii vo vremena žestkoj ekonomii In: Bibliotekovedenie. – (2014) 1., p. 86-91.

Közkönyvtárak Nagy-Britanniában a gazdasági megszorítások idején

Együttműködés -belföldi; Kapcsolat intézményekkel; Könyvtári hálózat; Könyvtáros -társadalmi munkás; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Társadalmi követelmények

A világgazdasági válság miatt mindenhol csökkentik az állami költségvetést, ami a könyvtárakat is érinti. Nagy-Britanniában ezt az időszakot a megszorítások korának nevezik.

A brit könyvtárak irányítása főleg helyi szinten (megyék, városok stb.) történik. A 151 könyvtári hálózat szorosan együttműködik, különösen egy-egy megyén belül. A könyvtárak feladatait az 1964. évi könyvtári és múzeumi törvény határozza meg. Ha a helyi hatóság nem tudja ellátni a feladatokat, az állam beavatkozhat. A könyvtárak tevékenységét szabályozó szolgálatok a Kulturális, Tömegkommunikációs és Sportminisztériumhoz tartoznak. Számos szervezet felel a könyvtári szolgáltatások fejlesztéséért, köztük a nemrégiben szervezett kormányügynökség, a Művészeti Tanács (Arts Council). A 2010–2015 időszakra előirányzott 3 milliárd fontból a Tanács 2011-ben 2 millió fontos könyvtártámogatási programot indított.

A könyvtárak önkéntes alapon működő társadalmi szervezetek keretében működnek együtt. A Művészeti Tanács által kezdeményezett, a társadalmi szervezetek támogatásával folytatott országos szintű kutatás adta az országos könyvtárpolitika alapjait. 2013 májusában jelent meg az *Elképzelések a jövő könyvtáráról* projekt eredménye. A következtetések optimisták, de számos megoldandó feladatra is fény derült, mint a könyvtárak átalakítása közösségi központokká, kreatív technológiák alkalmazása, rugalmas és stabil fejlesztések és a könyvtárosok továbbképzése.

A könyvtárak is áldozatul estek a költségvetés-csökkentési politikának. 2012-ben 4600 közkönyvtár volt (350-nel kevesebb, mint 2010-ben). Csupán néhány könyvtárnak sikerült költségvetését megőriznie. A tendencia folytatódik, a könyvtáraknak át kell értékelniük tevékenységüket. Az optimizmus alapja, hogy a lakosság 60%-ának van olvasójegye, nő a kiadott művek, az új olvasóeszközök megjelenésével a könyvtárlátogatók és a virtuális online szolgálatok használóinak száma.

Előreláthatólag 2020-ban a lakosság fele 50 évesnél idősebb lesz, több a magányos ember, változik a társadalom etnikai összetétele, nő a távolság a szegények és a gazdagok között. A

könyvtárhasználók egyre szegényebbek, nőni fog a könyvtárhasználat. Nő a könyvtárak szociokulturális szerepe is: míg korábban a könyvtári terek 70%-át az állomány foglalta el, és 30% jutott a látogatóknak, mára ez az arány megfordult.

A könyvtárak átvesznek városi közszolgálati feladatokat. Warwickshire-ben a megyei tanács közvetlen irányításával 19 közkönyvtár és 5 mozgókönyvtár működik, 13 könyvtár öngazgatású, a munkatársak száma 298 fő, az önkénteseké 450. Az állomány nagysága 1 millió könyv, a megye könyvtárait naponta 9 ezer ember látogatja, a kölcsönzött művek száma napi 10 ezer, a honlapokat 40 ezren nyitják meg. Új szolgáltatások: önkiszolgáló kölcsönzés, egy kórházban automata könyves kiosk, egy bevásárlóközpontban láda a kölcsönvett művek visszaadására.

Az optimális működtetéshez a könyvtárat más állami szolgálattal, például rendőrséggel, tűzoltósággal stb. közös épületben helyezik el. Az „egyablakos” rendszerű szolgáltatások közül több a könyvtárban kap helyet. Warwickshire-ben stratégiai megállapodást kötöttek az oktatási és az egészségügyi osztállyal („könyvek receptre” projekt), a rendőrséggel stb. A költségek optimalizálása regionális szinten is folyik: 2011-től a warwickshire-i mozgókönyvtárak a szomszéd megyét is kiszolgálják.

A könyvtárosok létszámának csökkentése miatt nőtt az önkéntesek iránti igény. Mintegy 800 fő segít a könyvtári szolgáltatásokban, például könyvek házhoz szállítását végzik idősek számára. 13 könyvtárat úgy sikerült megmenteni, hogy a helyi lakosok önkéntesen vállalták az irányítását. A megyében a jelentős eredmények mellett vannak még problémák, többek között önkéntesek toborzása a szegényebb körzetekben, ahol nagyobb szükség van rájuk.

Bár a könyvtáros szakemberek száma egész Nagy-Britanniában csökken, az ő feladatuk marad az infrastruktúra fenntartása, szakmai ismereteik bővítése, tudásuk továbbadása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

197/2014

LENSTRA, Noah: Cyberorganizing everyday heritage in and around public libraries : an exploratory study in Illinois In: Public library quarterly. – 33. (2014) 1., p. 1-22.

A helytörténeti kutatások segítése a közkönyvtárakban "kiberszervezéssel": tapasztalatok Illinois államból

*Helyismereti munka; Információtechnológia;
Közművelődési könyvtár; Kutatás információellátása;
Társadalmi követelmények*

Az amerikai közkönyvtárak egyre fontosabb szerepet töltenek be azokban a helyi és országos információszolgáltató rendszerekben, amelyek a lakosság mindennapos, az „örökséggel” kapcsolatos információigényeit elégítik ki. Csak példákat említve: az aktív időszerűak könyvtári szolgáltatóról szólva ajánlják „oral history” projektek indítását, helytörténeti társaságok alapítását; más projekt a közösségi digitális archívumok létrehozását célozza stb.

A szakirodalom áttekintése is azt mutatja, hogy az ilyen igények könyvtári kielégítése manapság nagy figyelmet kap. A helyi hagyományok (*heritage*) iránti érdeklődés voltaképpen az a mindennapos, nem tudományos igényű, inkább kíváncsiság jellegű érdeklődés, ami a lakosság nagy részében jelen van lakó-vagy szülőhelye, közvetlen szűkebb-tágabb környezete, annak múltja, és hasonlóképpen saját családja története iránt. Kézenfekvő, hogy ezt az érdeklődést a közkönyvtár elégítse ki és segítse, igénybe véve a rendelkezésre álló korszerű információtechnológiai eszközöket is. Az infokommunikációs eszközöket használja a „kiberszervezés” (*cyberorganizing*) is. A közösségi informatika szerint a kiberszervezés nem szervezetek létrehozására szolgál, hanem a közösségek megszervezésére annak érdekében, hogy igényeiket ki tudják elégíteni, azaz hogy a közösségbe „beágyazott” digitális technológiát azok tagjai, csoportjai és szervezetei saját céljaiknak megfelelően tudják használni.

Illinois állam közkönyvtárai négy régióban rendeztek műhely-megbeszéléseket „Digitális hely- és családtörténet” címmel könyvtárosok és érdekeltek részvételével a szolgáltatások és a gyakorlati munka kölcsönös megismerése érdekében. A könyvtárak a legkülönbözőbb formákban, változatos anyagi és személyi feltételek között nyújtanak helytörténeti szolgáltatásokat, illetve végeznek helytörténeti tevékenységet. Leggyakoribb, hogy egy-két érdeklődő vagy az ügy iránt elkötelezett munkatárs indít, kezdeményez helytörténeti munkát. Ami a tevékenység tartalmát illeti, érdekes, hogy nem egy helyen a jövő felé fordulnak, azaz a mai életet szándékoznak megőrizni az utókor számára. Valamennyi régióban hangsúlyozták, hogy a helyi afroamerikai közösség múltjáról kevés adat áll

rendelkezésre, így annak feltárásával komolyan kell foglalkozni.

A helytörténeti kutatásokhoz, valamint az eredmények online megosztására a könyvtárak a legkülönbözőbb eszközöket használják. Az olyan eszközök, mint az Ancestry.com, a Facebook vagy a ContentDM szerepet játszanak a szolgáltatásokban, azonban nem jelentenek megoldást. A kiberszervezés lényege, hogy különféle (szociális, technikai, anyagi, emberi) erőforrásokat hozzon össze egy közösség számára, hogy segítse az új technológiák közösségi célú használatát. A közkönyvtárak számára a helytörténeti szolgáltatások kiberszervezése nem feltétlenül kíván új technológiai jártasságokat vagy szolgáltatásokat. Ezt a munkát a meglévő forrásokra lehet építeni. Egyszerűen össze kell hozni a különböző helytörténeti érdeklődésű embereket, és a technológia kézzel fogható eredményeket tud produkálni. A helytörténeti érdeklődés kielégítése, az ilyen tevékenységek segítése elismerést vált ki a közösségben a könyvtár más szolgáltatási iránt is, és erősíti a közösség összetartozásának érzését. Mint minden szolgáltatás, a helytörténeti tevékenység kiberszervezése is némi anyagi és munkaerő-ráfordítással jár, ám a műhelyekben szerzett információk szerint ezek a költségek nem jelentősek, és a legtöbb könyvtáros szerint megtérülnek.

(Mohor Jenő)

198/2014

REAL, Brian – BERTOT, John Carlo – JAEGER, Paul T.: Rural public libraries and digital inclusion : issues and challenges. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 33. (2014) 1., p. 6-24.

Vidéki közkönyvtárak és a digitális befogadás: problémák és kihívások

Információtechnológia; Községi könyvtár; Működési feltételek

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) szerint azt tekinthetjük vidéki könyvtárnak, amelynek az ellátási körzetében kevesebb mint 25 ezer fő él. Ezen könyvtárak átlagosan egy főnél kevesebb (teljes munkaidőre vetítve 0,75) mesterszakos szakirányú diplomával rendelkező munkatárssal rendelkeznek, a könyvtáros munkakörben dolgozók létszáma átlag 1,9 fő, az éves büdzsé középértéke 118 704 dollár. A látogatások átlaga

41 425 évente. Jellemzően egyetlen épületben hetente 40 órát tartanak nyitva.

A cikk a *Public Library Funding and Technology Access Survey* (Felmérés a közkönyvtárak finanszírozásáról és a technológiához való hozzáférésről) 2012-es adatai alapján tárja fel a vidéki használók és közösségek technológiai infrastruktúrához való korlátozott hozzáféréseinek okait és hatásait.

Bár szinte minden amerikai közkönyvtár kínál internet-hozzáférést, a vidéki intézményeknek a 70,3%-a az egyetlen ingyenes internetelési pont az adott településen. Ugyanez az arány városokban 40,6, a külvárosi részeken 60%. A falusi lakosságnak csak 50%-a rendelkezik otthon interneteléssel, szemben a városiak 70%-ával. Mivel internet-hozzáférés minden könyvtárban van, egyedül a vezetékek nélküli hálózat tekintetében vannak egy árnyalattal lemaradva a falusi intézmények: 86,3% a városiak 90,5%-ával szemben.

A vidéki könyvtárak csak 31,8%-ban kínálnak szervezett technológiai oktatást, szemben a városok 63,2 és a külvárosok intézményeinek 54%-ával. A vidéki válaszadók 48,3%-a válaszolta, hogy a szakértelem hiánya miatt kihívást jelent a használók segítése az álláskeresésben. Ugyanez az arány a városokban és a külvárosokban 27,9 illetve 37,7%. Ehhez hasonlóan az elektronikus ügyintézés (szavazói regisztráció, adózás, iskolaválasztás) vonatkozásában is lemaradásban vannak a vidéki intézmények.

A problémákért egyrészt a szűkös finanszírozási források, másrészt az elégtelen személyzeti ellátottság tehető felelőssé. A közkönyvtárak működési forrásainak a 76,6%-át az önkormányzat, 8,7%-át az állam, 0,7%-át a szövetségi önkormányzat és 13,9%-át egyéb bevételek teszik ki. A kisebb helyi önkormányzatok jellemezően szerényebb bevételekkel is rendelkeznek, így ez a finanszírozási szerkezet eleve hátrányt jelent a vidéki településeknek.

A vidéki könyvtárak 80%-ában csak egyetlen teljes munkaidős dolgozó van. Beleértve a részmunkaidősöket is az intézményeknek csupán 50%-ában mondható el, hogy 2 vagy több munkatárs áll rendelkezésre. A dolgozók képzettsége is problémás lehet. A munkatársak 14%-a rendelkezik mester szintű végzettséggel, 32% alapszakos diplomával, miközben 37%-nak csupán érettségije van.

Mind az erőforrások, mind pedig a közösség életében való fontosságot igazoló pozitív adatok hiányoznak ahhoz, hogy a vidéki kis könyvtárak képesek legyenek hatékonyan lobbizni a finanszírozóknál a többlettámogatás

megszerzéséért. Megoldás lehet, ha mások – például kutatók, prominens személyiségek – emelik fel a szavukat a könyvtár érdekében. Több képzésre lenne szükség, amelyek eredményeként a könyvtárosok megtanulnának hatékonyabban gazdálkodni a szűkös erőforrásokkal, lobbizni a fenntartónál, vagy technológiai tárgyú tréningeket vezetni a helyi használóknak. Vannak olyan központi programok, mint a Connect2Complete vagy a DigitalLiteracy.gov, amelyek segíthetnek abban, hogy a könyvtárosok jobban megértsék a digitális műveltség kérdéseit. A BTOP program (Broadband Technology Opportunities Program = Széles sávú technológiák lehetőségeinek programja) pedig a technológiai és személyi ellátottság javítását eredményezheti.

(Tóth Máté)

199/2014

RÖSCH, Hermann: Chancengleichheit - ein Thema für Bibliotheken? : zur Rolle der Bibliotheken in der Gesellschaft In: BuB. – 66. (2014) 2., p. 110-113.

Res. angol és francia nyelven

Esélyegyenlőség – könyvtáraknak való téma?

Feladatkör; Hátrányos helyzetű olvasó; Irányelvek - könyvtári; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

Arra a kérdésre, hogy könyvtári feladat-e az esélyegyenlőség segítése (és ha igen, milyen mértékben), csak akkor lehet megfelelő választ adni, ha már tisztáztuk, melyek a könyvtár társadalmi alapfunkciói, és milyen értékeket kell képviselnie. Kétségtelen tény, hogy az alapfunkciók tekintetében a közkönyvtárak és a tudományos könyvtárak között nagy a hasonlóság, de több különbség is akad. A továbbiak során a szerző, a kölni szakfőiskola információtudományi intézetének professzora már csak a közkönyvtárakkal foglalkozik.

A könyvtár feladatai lényegében négy csoportba oszthatók (ld. *Az IFLA és az UNESCO közkönyvtári nyilatkozatát /1994./* a http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/ifla_kozkonyvtariszolgalat_iranyelvei.pdf címen). Ezek 1) az oktatási funkció, 2) a kulturális funkció, 3) a politikai funkció és 4) a szociális funkció. Alapértékei pedig az információs szabadság, az adatvédelem, személyes integritás stb., melyek részletesen megtalálhatók az IFLA etikai kódexében (2012) a <http://www.ifla.org/news/ifla-code-of-ethics-for->

[librarians-and-other-information-workers-full-version](#) címen. Ezek közül csak az esélyegyenlőséggel kapcsolatos elemekkel foglalkozott a szerző. Ennek során három fontos kérdést érint: a beilleszkedés segítését (inclusion) és a diszkrimináció megszüntetését, az információs szabadság biztosítását mindenki számára, valamint az olvasás és az információs kompetencia fejlesztését. A könyvtárak az esélyegyenlőséget bizonyos célcsoportok számára kialakított kínálatokkal javíthatják. (Például gyöngén látók vagy kiskeresetűek és munkanélküliek számára speciális médiakínálattal vagy szolgáltatásokkal.) Érdemes ezzel a kérdéssel politikai és társadalmi célként is foglalkozni, hiszen a polgári társadalomban az ún. vertikális mobilitás biztosítása fontos tényező: ennek hiányában a társadalom destabilizálódhat. A feladathoz természetesen anyagi és személyi források is jócskán szükségesek, de mindenképpen elsőrendű fontosságot kell biztosítani az esélyegyenlőségnek a könyvtári gyakorlatban. Az írást a téma irodalomjegyzéke egészíti ki, valamint egy keretes cikk az esélyegyenlőséget veszélyeztető jelenségekről *Átlagos és kiemelt olvasók a közkönyvtárban* címmel.

(Murányi Lajos)

200/2014

SALARELLI, Alberto: Past and present factors of the crisis in Italy's public libraries. – Bibliogr. In: Library review. – 63. (2014) 1/2., p. 110-124.

Mi okozza az olasz közkönyvtárak válságát?

Feladatkör; Közművelődési könyvtár; Társadalmi követelmények

A közkönyvtárak folyamatos válsághelyzetben vannak az elmúlt években. Ennek egyik és nyilvánvaló oka a gazdasági helyzet, a megszorítások, amelyek megnehezítik a közkönyvtárak számára a túlélést, azonban a probléma ennél jóval összetettebb.

A közkönyvtárak a modern világ jellegzetes intézményei. A közkönyvtárak születésekor senki nem kérdőjelezte meg, hogy az írás elsajátítása és a folyamatos tanulás fontos jellemzője a homo novusnak. A kormányzati politikák szerint a közkönyvtárak fontos eszközök lehetnek a társadalom formálásában, valamint a modern ember személyiségének konstruktív fejlesztésében. Ez ma már messze nem ilyen egyértelmű. Jelenleg a könyvtárakat támogató erős politikai szándékra

sem lehet biztosan számítani. Ráadásul megkérdőjeleződött a könyvtár mint közjó alapelve is, amely szerint az egyén jólétének keresése csak a mások jogainak tiszteletben tartásával együtt fogadható el, és közvetlenül vagy közvetve a társadalmi jólét növekedéséhez kell vezetnie.

Olaszországban két történelmi tényező teszi még összetettebbé a helyzetet. Az egyik az írástudás elsajátításában való késlekedés. 1861-ben Olaszország lakosságának 80%-a írástudatlan volt, ami számottevő lemaradást jelentett a protestáns országokhoz, de még a katolikus Franciaországhoz képest is. Ma a könyvolvasásban érezhető ugyanez a lemaradás. Míg az Európai Unió 27 tagállamának lakosainak átlagosan 71%-a évente legalább egy könyvet elolvas, ugyanez az arány Olaszországban mindössze 45%. A másik tényező a modernitás útjára lépés egészen sajátos folyamata. Míg más országokban az ellentétes álláspontok felszínre kerülése alkotó vitákat eredményezett, addig Olaszországban ugyanez a különböző véleményen lévők közötti távolság és az álláspontok megszilárdítását hozta.

A közkönyvtárak igyekeztek magukat erősen megkülönböztetni más típusú intézményektől, amelyek a tudás templomaként elsősorban a tudósokat szolgálták. A fókuszba így a munkásréteg kiszolgálása került egészen az 1960-as évekig, amikor is a „mindenki könyvtára” és az egyenlő hozzáférés elvét kísérelték meg megvalósítani, ami azonban a strukturális hiányosságok miatt nem sikerült.

A jövő útjait keresve kétféle modell rajzolódik ki. 1. A szupermarket modell, amikor a könyvtár bizonyos mértékig a nagyobb kereskedelmi csatornák jellegzetességeit követi. 2. A hagyományos modell, amelyben a könyvtár – eredeti funkcióival összhangban – alternatívát kínál az információközvetítés más szervezett formáival szemben. Ezek mérlegelésekor figyelembe kell venni, hogy az olasz közkönyvtárak jelentős része történelmi épületben működik, és sok régi dokumentumot őriz, ami ellene hat a legújabb trendek érvényesülésének. A történelmi tapasztalatnak nem az érinthetetlen értékek tiszteletében, hanem azon értékek megtalálásában és megértésében kellene szerepet játszania, amelyek jobban garantálják a stabilitást és a tartósságot, mint a többi. A közkönyvtárnak a tartalmak megértését és kontextusba helyezését kell segítenie.

Összefoglalva az olaszországi közkönyvtárak lemaradása gazdasági és kulturális összetevőknek egyaránt betudható. A gazdasági fejlődés, valamint a hálózati infrastruktúra nehézkes fejlődése, illetve kulturális okok miatt a megőrzés és nem az

információterjesztés került előtérbe. Mindezt súlyosbítja a politika, amely semmit nem tesz a helyi, az állami és a központi szervek közötti ellentmondásos viszonyok feloldásáért. Olaszországban még nem született országos szintű jogszabály a közkönyvtári ellátásról. Mindezek mellett egyik erőssége a közkönyvtáraknak, hogy bővülő tudásalapú modellt képviselnek, amely szerep megkérdőjelezhetetlen az információs társadalomban.

(Tóth Máté)

201/2014

THORHAUGE, Jens: Ein breites Spektrum abdecken : das Konzept für die moderne Bibliothek : Bibliotheken in Deutschland und die Entwicklung in Dänemark In: BuB. – 66. (2014) 1., p. 32-35.

Res. angol és francia nyelven

Széles spektrum lefedése – a modern könyvtár koncepciója. A német könyvtárak és a dániai fejlemények

Feladatkör; Könyvtáreépület -közművelődési; Közművelődési könyvtár; Működési feltételek; Társadalmi követelmények

A tapasztalt szerző, aki évekig oktatott a Királyi Könyvtártudományi Intézetben, és vezető szakmai tisztségeket töltött be Dániában, a szerkesztőség felkérésére adja közre a német könyvtárakban szerzett tapasztalatait, és ismerteti a dán könyvtárügy sajátosságait.

Először azokat az új német városi könyvtárakat ismerteti (Bielefeld, Dortmund, Stuttgart), melyek építészeti és koncepciójukat tekintve is már a jövő könyvtárait idézik. Nézete szerint a dán és a német könyvtárak közötti különbségek az eltérő nagyságrendből és a különböző feltételekből adódnak.

Németországban a nagyvárosokban kitűnő közkönyvtárak működnek, míg a kisvárosokban jóval szerényebbek a feltételek. Dániában ellenben az infrastruktúra fejlesztését és a könyvtárközi kölcsönzést tartja fontosnak az állam: az állampolgárok bármit bárhol megkapnak – akár egy nap leforgása alatt. (1920 óta törvény szabályozza a közkönyvtárak működését.)

Míg Németországban a klasszikus tanulás és a tájékoztatás a közkönyvtár kiemelt tevékenysége, addig Dániában a kultúra terjesztése a lényeges az elmúlt 50 évben, valamint az olvasók óhajait igyekeznek kielégíteni, részben a magas látogatói szám megtartása érdekében. A különbség a két

ország között két dologban ragadható meg: eltérő hagyományok és különböző törvényi feltételek. Azaz van egy harmadik is, ami a legfontosabb: Dániában a kormányzat részéről rendszeresen azon fáradoznak, hogy új könyvtári koncepciót alakítsanak ki és ezt fejlesszék, míg Németországban a tartományok, a települések, sőt egyes könyvtárak feladata, hogy a hagyományos könyvtár megváltoztatásának stratégiáját kidolgozzák.

Mindkét ország könyvtárai előtt ugyanaz a feladat áll: a digitális átmenet során milyen szolgáltatásokkal álljanak elő. A változások átalakították az emberek mindennapját és információszerzési szokásait. A kereskedelmi kínálattal szemben szinte kilátástalan a helyzetük, újra kell fogalmazniuk feladataikat, ha fenn akarnak maradni.

Dániában új koncepciót dolgoztak ki szakemberek, az ún. *négy tér modell*jét a közkönyvtárak számára. (A modell ábrája a folyóirat 34. oldalán látható.) A modell szerint négy területen kell vonzerőt nyújtani: a felismerésben – tapasztalásban, az elkötelezettségben, a kompetencia erősítésében és az innovációban (az első és a második az érzékelést, az élmény világát és az *egyén* részvételét igényli, a harmadik és negyedik inkább társadalmi célokra irányul). Mindez négy „térben” zajlik: a *tanulótérben*, az *inspirációs térben*, a *találkozópontra* és a *színpadon*. A kialakítás során főleg a fizikai terek kialakítására, a bútorzatra, valamint a rendezvények kínálatára stb. ügyelnek. Tíz év múlva kiderül, hogy ez a modell megfelel-e a várakozásoknak – zárja cikkét az ismert szakember.

(Murányi Lajos)

Lásd még 175, 219, 228

Katonai könyvtárak

202/2014

SCHULTE, Birgit A.: "Unser Ziel: der lesende Soldat" : Überlegungen zu Konzept und Intention des Erschließungsprojekts "NVA-Truppenbibliothek Luckenwalde" im Fachinformationszentrum der Bundeswehr In: BuB. – 66. (2014) 3., p. 215-219.

Res. angol és francia nyelven

Észrevételek a szövetségi hadsereg szakinformációs központja 'Az NDK néphadserege luckenwaldei csapatkönyvtára' feltárási programjának koncepciójához és szándékaihoz

Katonai könyvtár; Szakkönyvtár -hadtudományi; Tájékoztatói intézmény -hadtudományi

A német szövetségi hadseregnek jelenleg több mint 185 ezer katonája és számos polgári alkalmazottja van. Az információnak itt is egyre nagyobb a szerepe, hiszen a hadsereg alapvető szerkezeti átalakulásban van, és a külföldi bevetés speciális követelményeinek is meg kell felelnie. Több mint 280 könyvtáros teljesít szolgálatot a 62 könyvtárban, melyek közül kettő a müncheni és a hamburgi főiskoláé, egy pedig a minisztériumé. A hadseregnek van még két speciális intézménye: a bonni *szakinformációs központ* (FIZBw), mely a honvédségi könyvtárak hálózati központja is, valamint a strausbergi információs és kommunikációs katonai akadémia információs központja (utóbbi egyben központi archívum és értékes történeti anyaggal rendelkező tároló könyvtár). 2013 ősszén a FIZBw új feladatot kapott, a *luckenwaldei csapatkönyvtár* feltárását és megőrzését. Ez a gyűjtemény igazi könyvtártörténeti kuriózum, mivel az *NDK néphadseregének egy olyan állományáról* van szó, mely a rendszerváltás után húsz évig hiánytalanul fennmaradt 140 banános dobozba csomagolva (terjedelmes cédulakatalógusával, kölcsönzési és olvasói nyilvántartásaival egyetemben).

(Autoref.)

Tudományos és szakkönyvtárak

Lásd 179, 202, 239

Gyermekek- és ifjúsági könyvtárak

Lásd 187

Iskolai könyvtárak

203/2014

LANGE-BOHAUMILITZKY, Ingrid: Bildungspolitik gibt klares Signal für Schulbibliotheken : novelliertes Schulgesetz in Schweden schreibt die Einrichtung einer Bibliothek in allen allgemeinbildenden Schulen vor In: BuB. – 66. (2014) 2., p. 125-127.

Az oktatáspolitikai világos jelet adott az iskolai könyvtáraknak. Az új iskolai törvény Svédországban

kötelezővé tette a könyvtárat az általános és középiskolákban

Iskolai könyvtár; Jogszabály -más területről; Működési feltételek

Svédország 2011-ben egy olyan közoktatási törvényt fogadott el, amely széles körű rendszerbeli reformokat vezetett be, és először határoztak meg keretfeltételeket az iskolai könyvtárak számára. A 2. fejezet 36. paragrafusa kimondja, hogy minden általános és középiskola tanulójának – a magániskolákat is beleértve – megfelelő közelségben iskolai könyvtárat kell biztosítani, és – újdonságként – az iskola pedagógiai forrásának kell tekinteni. Médiaállományának az iskola pedagógiai profiljának kell megfelelnie, ezen túl a nyelvfejlesztést, az olvasási kompetenciát és az irodalom iránti érdeklődést is szolgálania kell. Az iskolai könyvtári normák tudatosan általánosak és rugalmasak, hogy mindenütt, a gyéren lakott településeken is megvalósíthatók legyenek, ezért nem adtak meg keretszámokat sem, de önálló helyiségre, rendszerezett állományra és információs technikára szükség van. A közeli köz- vagy kombinált – köz- és iskolai – könyvtár is megoldást jelenhet, de a szakképzett könyvtárosoknak pedagógiai feladatokat is el kell látniuk. Az alkalmazandó könyvtárosok számáról nem esik szó.

Az iskolai könyvtárak egyesületei, a kulturális terület szakszervezete, a felsőfokú képzés oktatóinak képviselői és a kommunális iskolai könyvtári központok (SBC) szerint a törvény az első helyes irányban megtett lépés, de azt bírálják, hogy beéri az iskolai könyvtár pusztá létével, és további lépéseket sürgetnek: legyen a könyvtáros épp úgy magától értetődő, mint az iskolai szociális munkás vagy a védőnő. Az egyre erősödő továbbképzési programok iránt egyre nő az érdeklődés, és az iskolavezetők tudatában van annak, hogy képzett személyzet, megfelelő nyitvatartási idő és médiapedagógiai támogatás nélkül az iskolai könyvtár képtelen az előírt feladatoknak eleget tenni. Az iskola fenntartói a települések, de míg az iskolai könyvtár működtetése eddig önkéntes volt, a támogatás mértéke az iskolavezetés döntésétől függött, most már kötelező feladat lett, és többletkiadással jár. Útmutatásként a Svéd Önkormányzatok Szövetsége (SKL) 2012 nyarán tanulmányt tett közzé *Det moderna skolbiblioteket: en framtiedsskiss* címmel, melyben leírták, hogy a következő öt év végére miképp nézzen ki az iskolai könyvtár (helyiség, digitális tartalmak, nyomtatott dokumentumok stb. tekintetében). A *Modern*

iskolai könyvtár vázlatának szerzői a digitális alapú iskolai könyvtárra helyezik a hangsúlyt. Megállapításuk szerint jelentőségüket veszítik a könyvtári számítógépek: a diákok táblagépei és egyéb mobil eszközei révén a könyvtár virtuális térré is alakul majd. Ez nem azt jelenti, hogy a digitális kínálat pótolhatja a diákokkal való személyes könyvtárosi foglalkozást. A tanulmány több megállapítása azonban még a jövő zenéje. A szerzők szerint még egységes struktúrákat kell kidolgozni a használt adatbázisok és tanulási felületek eléréséhez.

Az iskolai könyvtárakban nincs egységes minőségi norma, ezért a nemzeti könyvtár 2012-ben országos statisztikai felmérést végzett körükben. Eszerint az általános és középiskolák diákjainak a fele nem jut szakszerűen működő iskolai könyvtárhoz, minden hetedik pedig semmilyen iskolai könyvtárhoz, és mindössze a meglévő könyvtárak harmada felel meg a törvény lényeges előírásainak (az iskolában működik részfoglalkozású vagy teljes munkaidőben foglalkoztatott pedagógus, több mint ezer nyomtatott dokumentum és katalógus megléte).

(Murányi Lajos)

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

204/2014

DOWNEY, Kay [et al.]: KSUL : an evaluation of patron-driven acquisitions for ebooks. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 34. (2014) 1., p. 10-12, 30-31.

A használó kezdeményezte e-könyv gyarapítás értékelése egy egyetemi könyvtárban

Állománygyarapítás; Elektronikus könyv; Használó; Hatékonyság; Igény; Online katalógus; Szolgáltatások használata

A Kent State University Libraries (KSUL) 2012-ben indított el egy hat hónapos projektet a PDA modell (patron-driven acquisition: a használók által kezdeményezett gyarapítás) kipróbálására. Ez a modell napjaink egyik legnépszerűbb könyvtári állománygyarapítási technikája, különösen e-könyvek beszerzésére.

A KSUL ezzel a modellel előre meghatározott, a szorosan gyűjtőkörébe tartozó dokumentumokat tett elérhetővé olvasói számára. Az olvasók a dokumentumok használatával tudtak nélkül érték el, hogy azok bekerüljenek a katalógusba vagy közvetlenül a szolgáltató felületéről váljanak elérhetővé. Nagy előnye ennek a modellnek, hogy a felhasználók számára azonnali hozzáférést biztosít a tartalmakhoz, a könyvtár számára pedig garantálja, hogy csak a ténylegesen használt tartalmakért kell fizetnie. A KSUL a University of Barcelonával közösen készített egy kutatást a PDA modell gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban,

ahol a következő kérdésekre keresték a választ: 1. Az e-könyvek PDA útján történő beszerzése mennyire elégíti ki a használók igényeit? 2. Költséghatékony modell-e a PDA? 3. Hogyan találják meg és érik el a felhasználók az e-könyveket?

A kutatók a munka során a használókra helyezték a hangsúlyt és arra, hogyan használják a gyűjteményt. Ezenkívül összehasonlították a hagyományos módon (az ún. *approval plan* alapján) beszerzett nyomtatott könyvek és a PDA modellel beszerzett e-könyvek használatát több mint 20-20 ezer dokumentum beszerzési és használati adatainak elemzésével. Vizsgálták a könyvtári katalógus statisztikáit, valamint a katalógus és a PDA modell kapcsolatát.

A kutatási eredmények azt tükrözik, hogy az e-könyveket sokkal aktívabban használják, mint a nyomtatottakat. Amíg a PDA jellegéből adódóan nem volt olyan e-könyv, amit aztán senki sem használt, addig a nyomtatott könyvek több mint 37,5%-át nem kölcsönözte ki senki a vizsgált időszakban, több mint 12,7%-ot pedig csupán egyszer. A viszonylag gyakran (2–9 alkalommal) használt könyvek között is megmutatkozik a különbség: a PDA-s dokumentumok közel 90%-a forgott ilyen gyakran a kezekben, míg a nyomtatott könyveknek csupán 39,9%-a.

A PDA modell használata költséghatékonynak bizonyult. A hat hónapos kísérleti idő alatt a könyvtár mindössze 44 926 dollárt költött e-könyvekre, míg korábban másfél év alatt 1 192 300 dollárt a nyomtatottakra. Az elektronikus könyvek átlagára 98,52 dollár volt, míg a nyomtatottaké csupán 59,53 dollár. A használati statisztikákat

vizsgálva viszont azt kell látnunk, hogy egy elektronikus könyv-használat mindössze 17,73 dollárba került a könyvtárnak, ami megegyezik a nyomtatott könyvek használatának költségével.

Az eredmények alapján a könyvtári katalógus mint az e-könyvek keresésének és elérésének eszköze még fejlesztésre szorul, bár tény, hogy kulcsfontosságú a szerepe. Az e-könyvek használatának aránya sokkal magasabb azokban az esetekben, ha az olvasók a katalógusban megtalálják a könyvet, illetve meg tudják nézni a teljes bibliográfiai leírást. Tehát a katalógusban való kereséshez kapcsolódó e-könyv használat egyre intenzívebbé és kevésbé esetlegessé válik. Meglepő módon a PDA-s beszerzést indító használók 28%-a figyelmen kívül hagyta a katalógust vagy a teljes bibliográfia leírást, tehát nem látta a katalógusban a hasonló könyveket. Így viszont előfordulhat, hogy nem indokolt a beszerzés, ami megkérdőjelezi a PDA modell alapvető értelmét és hatékonyságát.

A PDA a hagyományos nyomtatottkönyv-beszerzéshez képest viszonylag új módszer, értékeléséhez további hosszú távú vizsgálatokra van szükség, különösen a használat és a kölcsönzés tendenciáinak nyomon követése érdekében.

(Jávorka Brigitta)

205/2014

MUHONEN, Ari – SAARTI, Jarmo – VATTULAINEN, Pentti: From the centralized national collection policy towards a decentralized collection management and resource sharing co-operation – Finnish experiences. – Bibliogr. In: Library management. – 34. (2014) 1/2., p. 111-122.

Központosított országos gyűjtési politika helyett decentralizált gyűjteménykezelés és forrásmegosztás: finn tapasztalatok

Állomány használata; Állományalakítás; Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Igény; Tároló könyvtár

Finnországban az 1990-es évek közepéig jogszabály alapján centralizált országos gyűjtési politika működött. Ennek fő elemei a kötelezpéldány-rendszer, az országos feladatkörű szakkönyvtárak (felsőoktatási könyvtárak) és a megyei könyvtárak, továbbá az Országos Tároló Könyvtár voltak. A könyvtárközi kölcsönzés (évi 300 ezer kérés) postaköltségét az állam átvállalta az általa fenntartott könyvtárakban.

Az 1990-es évek recessziója során a kormányzat új, piaci szemléletű közmenedzsmentet honosított meg. A nyomtatott dokumentumok kizárólagossága véget ért, megkezdődött a dokumentumok digitális terjesztése, főként a tudományos területen. Új publikációtípusok és publikálási kezdeményezések jelentek meg (nyílt hozzáférés, adatbányászat, digitális repozitóriumok stb.). Felmerült, hogy új megközelítésre – decentralizált gyűjteménykezelésre és forrásmegosztásra – van szükség.

Az új stratégia az elektronikus kutatási és kulturális infrastruktúra része; országos digitális könyvtári infrastruktúra létrehozására és kölcsönös interoperabilitásra törekszik. Fő elemei a következők: a közös gépi könyvtári rendszerek, az Országos Tároló Könyvtár (a nyomtatott dokumentumok tekintetében), a digitalizálási projektek (főként a nemzeti könyvtár szervezésében).

Kötelezpéldányban a nemzeti könyvtár és öt egyetemi könyvtár részesül. A 2007. évi jogszabály az összes dokumentumformátumot felöleli. Fontos előírása, hogy a kötelezpéldányok csak az illető könyvtárak olvasótermeiben használhatók, ezzel szerepük minimálisra csökkent az országos dokumentumellátásban.

Az országos feladatkörű szakkönyvtárak rendszere (10 intézménnyel) az 1970-es években alakult ki, külön támogatásban részesültek. A rendszer húsz évig kielégítően működött; a pénzügyi nehézségek és a postai kedvezmény megszűnése miatt szűnt meg.

Az Országos Tároló Könyvtárat 1989-ben alapították. Szolgáltatásait (a kevésbé használt dokumentumok tárolása, országos könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás) a kormány támogatása finanszírozta. Az utóbbi időben felmerült, hogy üzleti és működési modellje, gyűjtőköre megérett az átdolgozásra (fel kell adni eredeti küldetését, hogy mindent befogad, amit a könyvtárak felajánlanak). 2011-ben egy munkacsoport felvetette összevonását a nemzeti könyvtárral. Ugyanakkor felmerült, hogy a nemzeti könyvtárat el kell választani a Helsinki Egyetemi Könyvtártól. A gyűjtemények együttműködése keretében a hozzáférést a hálózat egésze garantálja majd. Az egyik modellben felmerült, hogy a kormányzat a szolgáltatások vásárlóit (a könyvtárakat és akár magukat a tudósokat és más használókat) támogassa. Egy másik modell szerint az érintetteket fokozottan be kell vonni a döntéshozatalba.

Az új, költséghatékony modell jelentősen csökkenti a gyűjteményeket, de mindez csak minimálisan befolyásolhatja a hozzáférést. A

javaslat Muhonen és mások modelljére épül, amely a könyv életciklusából indul ki (Ranganathan nyomán). Eszerint a nyomtatott dokumentumok ott vannak a legjobb helyen, ahol a potenciális használó nagy valószínűséggel rájuk találhat. Egy példát véve: az olvasó kezdetben saját polcán tartja a könyvet, amelyre gyakran van szüksége; amikor az igénye csökken, akkor átadja a legközelebbi könyvtárnak; ha a könyv ott nem találja meg olvasóit, akkor átkerülhet egy nagyobb és központi szerepkörű könyvtárba, amíg el nem jut végső „nyughelyére”, egy repozitóriumba (tároló könyvtárba). A modellnek az az előnye a könyvtárak számára, hogy csak azokat a dokumentumokat őrzik az aktív gyűjteményekben (a régió vagy az ország számára szükséges összpéldányszámban), amelyeket feltehetően használni fognak, tehát optimalizálni lehet az adott könyvtár nagyságát. A modell értelmében bármely könyvtár számára előnyös, ha a kevésbé használt dokumentumait más könyvtárnak átadhatja. Ha újra igény lesz rájuk, akkor onnan kölcsönveheti őket. Az egyes könyvtárak így a számukra fontos tudományterületre koncentrálhatnak, meghirdethetik, melyek gyűjteményük erősségei, és eldönthetik, hogy mit tartanak meg, és mit szereznek be máshonnan. A legcélszerűbb a regionális vagy országos gyűjtési politika megfogalmazása. Az életciklus modell alkalmazása önkéntes: minden könyvtár maga dönt, hogy csatlakozik-e a forrásmegosztáshoz, és ha igen, gyűjteménye mely részével. A forrásmegosztáshoz ebben a modellben is megfelelő IT és logisztikai megoldás szükséges. A könyvtárak között kölcsönös elszámolási rendszer működik. A hagyományos könyvtárközi kölcsönzésnél lényeges szempont a bizalom, mégpedig a részt vevő két könyvtár között. A használó által kezdeményezett kéréseknél viszont a könyvtárak és a kérést indító használó között kell a bizalomnak kialakulnia (és könyvtára garantálja azt, hogy a használó méltó a bizalomra). Jelenleg paradigmaváltás zajlik, mind a központosított, mind a decentralizált megoldás működik a dokumentumszolgáltatásban.

(Hegyközi Ilona)

206/2014

STURGES, Paul – GASTINGER, Almuth: Libraries, donations and freedom of expression : the case of Scientology. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 1., p. 32-40.

Könyvtárak, adományok és a véleménynyilvánítás szabadsága: a szcientológia esete

Ajándék; Állománygyarapítás; Könyvtáresetika; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság

A 19. század végéig a könyvtárak számára fontos gyarapodási forrást jelentettek az adományok (lényegében adományokból jöttek létre), azóta viszont lényegesen csökkent az adományozás jelentősége. Gyakran előfordul, hogy egy-egy adomány kifejezett problémát jelent a könyvtár számára. Ugyanakkor vannak olyan ambiciózus szervezetek, mint például a Szcientológiai Egyház, amelyek igyekeznek a könyvtárak széles köréhez bizonyos műveket eljuttatni (az adott esetben L. Ron Hubbard műveit). Mivel ez a kezdeményezés például Németországban és Franciaországban a könyvtárakban nem talált az elvárt fogadtatásra, a szcientológusok azzal álltak elő, hogy szerintük a könyvtárak eljárása sérti a szabad véleménynyilvánítás ideáját. A két országban történeteket egy-egy ún. dossziében tártak fel.

Az IFLA FAIFE 2001. évi világlejelentésében már szerepelt, hogy a német közkönyvtárak a válogatás szabadságára hivatkozva nem kívánták gyűjteményükbe bevenni a szcientológiai műveket. Erre a másik fél cenzúrát kezdett emlegetni. A német könyvtárvezetők a berlini szenátus ajánlására hivatkoztak, amely nem javasolta, hogy szerepeltessék a szcientológiai műveket a közkönyvtári gyűjteményekben. A nézőpontok tisztázása érdekében írott formában rögzítették a dokumentumok kiválasztásának szempontjait, és a kérdésre kitértek a 2007. évi lipcei könyvtáros-kongresszuson elfogadott etikai kódexben is („Az információforrásokat kizárólag objektív kritériumok alapján választjuk ki, hogy jó minőségűek legyenek, és megfeleljenek az ügyfelek igényeinek, tekintet nélkül a személyes preferenciákra és valamely harmadik fél befolyására.”)

Franciaországban 2007-ben L. Ron Hubbard műveit a New Era Publications egy 18 kötetes könyvecsomagban kínálta a könyvtáraknak. A szcientológusok szorosan nyomon követték, hogy a könyvtárak mit kezdtek a könyvecsomaggal, még álrúhas olvasókat is kiküldtek egyes helyekre. Az Electre közös katalógus azért utasította el Hubbard műveit, mert a kiadványokat saját kiadásuként értékelte. A szcientológusok azt tapasztalták, hogy mozgalmukra a könyvtárosok szektaként vagy kultuszként tekintenek, és egyebek mellett a gyermekek védelmére hivatkozva utasítják el a kiadványokat. Felmerült az is, hogy kéréstlen és nem kívánatos adománynak tekintik a

könyvcsomagot. Ami a szakmai közvéleményt illeti, a francia könyvtárosegyesület (ABF) 2003. évi kódexe is megfogalmazta, hogy a kiválasztásért felelős könyvtárosnak nem szabad semmiféle külső nyomásnak engednie döntései során.

Az adományokkal a fejlődő országokban is vannak problémák (csak bővítik a gyűjteményeket, de nem teszik azokat jobba). Előfordul, hogy egy-egy könyvtár polcai roskadoznak a könyvektől, de az állományt közelebbről vizsgálva kiderül, hogy vagy egyének szabadultak meg a nem kívánatos könyveiktől, vagy kormányok küldtek propagandaanyagokat, vagy valamely csoport (például egyház) népszerűsíti nézeteit.

A gyűjtemények ilyen eltorzítását nem szabad elfogadni, tehát el kell sajátítani a tapintatos visszautasítás technikáját. Adomány fogadása esetén mindig fel kell tenni a kérdést, hogy vajon miért kínálják fel ezt az ajándékot. A befogadás megtagadása mögött sokszor nem az adomány tartalmának, hanem az adományozónak az elutasítása áll (például az esettanulmányként idézett két országnál). Egy kellően átfogó gyűjteményben helyet kapnak azok a művek is, amelyek egy bizonyos gondolatot pártfogolnak és azok is, amelyek elutasítják azt. A szabad véleménynyilvánításból nem következik a szabad ajándékozás, amely ráadásul azzal az elvárással párosul, hogy a könyvtárak az adományokat befogadják és a nyilvánosság felé közvetítik.

A gyűjteményeknek arra kell törekedniük, hogy gondosan válogatottak és kiegyensúlyozottak legyenek. Az említett 18 kötetes könyvcsomag már eltorzíthatja a gyűjtemény egyensúlyát ahelyett, hogy a könyvtár információs potenciálját növelné. Ideális esetben az adományozás tényét előre célszerű megbeszélni, az adott esetben például 2-3 könyv befogadása lett volna célszerű. Az elutasítás akkor megalapozott, ha a gyűjteményfejlesztés koncepciója hozzáférhető, átlátható és tanulmányozható. Ebben le lehet fektetni, hogy a nem kívánatos adományokat a könyvtár kiárusíthatja, megsemmisítheti stb. Ha ez a dokumentum világosan van megfogalmazva, továbbá kimutatható, hogy a könyvtár követi a benne foglaltakat, biztos, hogy kevesebb gond lesz az adományok fogadásával.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 192

Állományvédelem

207/2014

KILBRIDE, William – NORRIS, Sarah: Collaborating to clarify the cost of curation. – Bibliogr. In: New review of information networking. – 19. (2014) 1., p. 44-48.

Együttműködés a kurátori tevékenység költségeinek tisztázására

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Költségelemzés; Megőrzés

A digitális megőrzést segítő szabályzatok és műszaki megoldások kialakítása érdekében tett komoly erőfeszítések ellenére is nemrégiben egy kommentárban azt olvashattuk, hogy digitális örökségünk jövője számára a pénzhiány jelenti a legnagyobb veszélyt. Ez a cikk leírja, hogyan működik az *Együttműködés a kurátori tevékenység költségeinek tisztázására* (Collaboration to Clarify the Costs of Curation, 4C) nevű európai uniós projekt. Ismerteti a már befejezett hiányelemzést és az érdekelttek szükségleteit feltáró felmérést, valamint a gazdasági fenntarthatósági modell (Economic Sustainability Reference Model) első változatát, amelyhez már észrevételeket lehet fűzni. Mindez segít majd a projektnek, hogy egy kurátori tevékenység költségeinek cseréje (Curation Costs Exchange) szolgáltatást kínálhasson.

(Autoref.)

208/2014

RAVENWOOD, Clare – MATTHEWS, Graham – MUIR, Adrienne: Selection of digital material for preservation in libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 45. (2013) 4., p. 294-308.

Digitális dokumentumok kiválasztása megőrzésre

Elektronikus dokumentum; Megőrzés

A kiválasztás folyamata számos fontos kérdést vet fel, amelyekkel a megőrzésért felelős könyvtárak szembesülnek. A digitális anyagok sajátosságai kihívást jelentenek a megszokott kiválasztási okok és gyakorlat szempontjából, beleértve a digitális anyagok növekvő mennyiségét, bizonyos digitális objektumok komplexitását, a kulturális javak létrehozásának és tulajdonlásának változó formáit, valamint a korai beavatkozás szükségességét, hogy az anyagok később is használhatók maradjanak. A

cikk a könyvtári és a kapcsolódó irodalmat vizsgálja, hogy megtalálja és megfogalmazza azokat a tényezőket, amelyek befolyásolják a kiválasztási döntést a digitális anyagok könyvtári megőrzésénél. Hat olyan szervezési szempontot ismertet, amelyeket mérlegelni kell: források és mennyiség; kritériumok; szabályok; jogi és etikai kérdések; szerepek és feladatkörök; a kiválasztás használói szempontjai. Különösen fontos, hogy a kritériumokat időnként felül kell vizsgálni, a megőrzésre és a kiválasztásra irányelveket kell kidolgozni, valamint vizsgálni kell a tisztázatlan szerepek és feladatkörök hatását, és minél szélesebb körből kell az érintettek elvárásait figyelembe venni.

(Autoref.)

209/2014

SCHLARB, Sven: "Big Data" in Bibliotheken : skalierbare Langzeitarchivierung im SCAPE Projekt In: Bibliothek. – 38. (2014) 1., p. 124-130.
Res. angol nyelven

A „Big Data” a könyvtárakban. A SCAPE projekt keretében végzett hosszú távú archiválás

Elektronikus könyvtár; Fejlesztési terv; Megőrzés; Szoftver

A tanulmány egy európai uniós kutatási programot, a SCAPE-et (Scalable Preservation Environments = Bővíthető Megőrzési Környezetek) ismertet, és a hatalmas mennyiségű adatok („Big Data”) témakörét a digitális könyvtár összefüggésében tárgyalja – a hosszú távú megőrzésre koncentrálva. A témában nem a könyvtárak visznek vezető szerepet, hiszen a Google, HathiTrust és az Internet Archive hatalmas digitális adatmennyiséget kezel, de megoldásaik kisebb nagyságrendek – digitális könyvtárak – esetén is jól alkalmazhatók. A SCAPE is elsősorban a nagy adatmennyiségek hosszú távú megőrzését és kezelését tűzte ki célul. (A projekt, mely az előző keretprogram PLANETS projektjének folytatása, 2011 februárjától 2014 szeptemberéig tart, költségvetése 9,2 millió euróra rúg.)

A program céljainak ismertetése után a kis és nagy léptékű megoldásokat mutatja be a szerző, aki az Osztrák Nemzeti Könyvtár (ÖNB) digitális könyvtárának vezetője, először a SCAPE platformját, ami a projekt-architektúra szíve, s amely egy nyílt forrású keretrendszert használ (ApacheHadoop), ami nagy mennyiségű, alacsony

költségű szerverfürtök építését teszi lehetővé, és több munkafolyamat automatizálását biztosítja.

A program több szoftver (SCOUT, C3PO, PLATO 4. verziója) kidolgozásával biztosítani tudja a hosszú távú megőrzésről való döntéshez szükséges információkat, de a szükséges kellékeket is integrálta. A minőségbiztosítást és a validálást szolgáló új fejlesztésű szoftverekről is képet kapunk: a *Matchbox* a duplum oldalakat szűri ki, a *Jpylyzer* a képminőséget ellenőrzi, míg a *Pagelyzer* a weboldalak változásait kíséri figyelemmel.

A cikk befejező része az ÖNB projekttevékenységével, azaz a webarchiválás problémáival és nagy terjedelmű repozitóriumok anyagának hosszú távú megőrzésével foglalkozik. A könyvtár archívuma több mint másfél milliárd egységet tartalmaz (40 terabyte), melyeket a Heritrix nevű webes alkalmazással gyűjtenek össze, és ARC formátumban tárolják. A projektben az adatformátum azonosításával, a használt eszközök (*Droid*, *Jhove*, *Fits* stb.) és az adatfeldolgozás mikéntjének összefüggésével foglalkoznak.

A meglévő repozitórium-rendszerekhez való kapcsolódáshoz a SCAPE platform számára egy interfészt fejlesztettek ki, mely az adatok osztott platformokra történő feltöltését teszi lehetővé. Ezek az interfészeket a *Rosetta* (EXLibris) és a *Fedora Commons* számára implementálták.

A SCAPE projekt keretében a Google segítségével digitalizált nagy könyvgyűjteményük (50 millió oldal!) eredményeit értékelik, és forgatókönyveket készítenek, továbbá több szoftvereszközt is kipróbálnak (*Exiftool*), illetve teszteléseket végeznek (a *MapReduce* programozási modellel).

(Murányi Lajos)

210/2014

ZASTROV, Jan: Digital changes everything : the intersection of libraries and archives. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 33. (2013) 9., p. 16-18.

A digitalizálás mindent megváltoztat. Mi a közös a könyvtárakban és a levéltárakban?

Elektronikus dokumentum; Hozzáférhetőség; Levéltár; Megőrzés

A könyvtárosoknak a levéltárakkal kapcsolatban hagyományosan a megőrzés és annak körülményei jutottak eszükbe. A digitális archiválás térhódítása ezt némiképp megváltoztatta: ma már a könyvtári és a levéltári tevékenységet kezdik rokon szakterületként számon tartani.

Miben hasonlít a könyvtár és a levéltár? Mindkettő számára igen fontos stratégiai cél, hogy az információkat azonnal, egyszerűen és biztonságosan hozzáférhetővé tegyék (tetszőleges helyről és időpontban). A két szakterület együttműködése igen gyümölcsöző lehet. Alaposan előkészített online kiállításokon például olyan tárgyak kerülhetnek egymás mellé, amelyek a fizikai valóságban soha nem szerepeltek volna együtt. Vagy: a korábbi digitalizálás eredményeként elkészült másolatok esetenként pótolhatják a természeti katasztrófák során egyébként elvesztett kulturális értékeket.

A könyvtárosokat és a levéltárosokat egyaránt foglalkoztatják a megőrzési megoldások. A szakemberek a tudományos kutatásban működőkkel egyetemben újfajta feladatokkal birkóznak meg: metaadatokat szerkesztenek, digitalizálási projekteket vezényelnek le, gondoskodnak a hosszú távú megőrzésről. A gyűjteményekben a digitális szurrogátumokat és az eredeti fizikai dokumentumokat egyaránt kezelik. E feladatoknak tükröződniük kell a munkakörükben, és a korábbinál több munkatárs bevonása szükséges. A könyvtárakban és a levéltárakban is új technikai készségekre és folyamatos technikai képzésre van szükség. A tömeges digitalizálásból adódó feldolgozási teendőket önkéntesek bevonásával lehet célszerűen megoldani. Archiválni kell a Web 2.0-t és a közösségi médiát.

A fenntartók és a támogatók mindkét területen azt várják el, hogy minél előbb minden rendelkezésre álljon digitális formátumban. Azzal a téveszmével is le kell számolni, hogy az e-dokumentumok kezelése és megőrzése olcsóbb és egyszerűbb. Tudomásul kell venni továbbá, hogy a digitális formátumok sérülékenyebbek. Egyes kutatók hajlanak arra, hogy az egyszerűség kedvéért az online el nem érhető anyagokkal már nem is foglalkoznak; ez ellen fel kell lépni, mégpedig főként a fiatalok képzésével.

A levéltárakban nagyon komolyan mérlegelik, hogy valami történeti értéket képez-e. Nem szabad abba a hibába esni, hogy „mindent meg kell tartani, mert olcsó a tárolás”. El kell gondolkodni azon, hogy minden digitalizált dokumentummal sok a teendő (leírás, metaadatok, kezelés, biztonsági másolat, hozzáférhetővé és kereshetővé tétel), és mindez jelentős költségekkel jár. Bár a tárolás egyre olcsóbb, a tárolóeszközök élettartama egyre rövidebb. Fontos még, hogy a levéltárosok ne passzív őrzők legyenek, hanem a kezdetektől aktívan vegyenek részt a digitalizálási projektek munkálataiban.

Miben különbözik a könyvtár és a levéltár? A levéltárak primér forrásokkal foglalkoznak, amelyek egyediek és pótolhatatlanok, a legváltozatosabb formátumokban öltenek testet. Digitalizálásuk és tartós megőrzésük jelentős források mozgósítását igényli; az eredeti formátum megsemmisítése a digitalizálás után pedig rendkívüli felelősséggel jár. A könyvtárak továbbra is nagyrészt publikált másodlagos forrásokat gyűjtenek. Ezek digitalizálása több intézmény összefogásával is elvégezhető. A levéltárakban a gyűjtemény elrendezésének sajátosságai miatt még a korszerű technika korában is elkél a levéltáros segítsége a tájékozódáshoz. Nincs ugyanis WorldCat-hez hasonló közös katalógus, és a szabványos feldolgozási formátum (EAD) használatát is csak most kezdik előírni. A két intézmény együttműködése reményteljes – innovatív szolgáltatásokat eredményezhet.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 173, 211

Speciális dokumentumok, különgyűjtemények

211/2014

MOREHART, Phil: Saving our celluloid past : film libraries move into the future In: American libraries. – 45. (2014) 3-4., p. 44-46.

Celluloid múltunk megmentése: filmes könyvtárak a jövő felé

Digitalizálás; Filmgyűjtemény; Megőrzés

Egy városi legenda szerint a hollywoodi stúdiók a hangosfilm megjelenésekor némafilmek százait süllyesztették dobozostul a Csendes-óceánba, tény azonban, hogy számtalan amerikai némafilm megsemmisült. A Kongresszusi Könyvtár és a Könyvtári és Információs Források Tanácsa (Council on Library and Information Resources) által *Az amerikai némafilm túlélése: 1912-1929* címen publikált jelentés ezt a veszteséget elemzi részletesen: mindössze 14%-uk maradt fenn eredeti formában, további 11% nem eredeti formájában, és 5% csonkán. A jelentés nyomán cselekvési terv készül a filmes múlt tartós megőrzése érdekében. Könyvtárak és archívumok álltak az élre ebben: gyűjtik a filmeket, és a modern technológia segítségével megőrzik őket a jövő nemzedékei

számára. (A gyűjtés kiterjed a filmes dokumentumokra – a forgatókönyvekre, plakátokra stb. – is.) A Kongresszusi Könyvtár e törekvések első vonalában tevékenykedik, és a világ legnagyobb gyűjteményével rendelkezik (1,2 millió egység), külön részlege felelős a gyűjtemény gyarapításáért, feltárásaért, megőrzéséért, mely Washingtontól 114 km-re, *Culpeperben* található. A *Packard Campus*on 145 ezer polcfolyóméteren és 35 klimatizált széfben tárolják az állományt, és 103 fős műszaki, katalógizáló, archiválással és digitalizálással foglalkozó munkatárs dolgozik. A kért műveket előzetes megbeszélés alapján csak Washingtonban, a Kongresszusi Könyvtár *James Madison olvasótermében* használhatják a kutatók és professzori megbízás alapján egyetemi hallgatók. A második legnagyobb filmes és televíziós gyűjteménnyel az UCLA (University of California, Los Angeles) rendelkezik. 1977 óta több száz filmet restauráltak, melyek új kópiái előzetes megbeszélés alapján a kutatási központban megnézhetők, de fontosnak tartják a filmkincs digitalizálását és online elérését is.

Az Indiana Egyetem (IU) Könyvtára Filmarchívumának (Bloomington) gyűjteménye 71 700 tételből áll, számos unikummal az elmúlt nyolcvan évből.

Az *Amerikai Filmintézet* *Louis B. Meyer Könyvtára* (Los Angeles) speciális körnek szolgáltató szakkönyvtár: elsősorban kutatók, tanárok és filmes tanulmányokat folytató diákok vehetik igénybe, a nagyközönség csak előzetes megbeszélés alapján használhatja. Ebben az intézményben is fontos feladat az állomány digitalizálása.

(Murányi Lajos)

Raktározás

Lásd 210

Feldolgozó munka

212/2014

KUČEROVÁ, Helena: Co analyzujeme při obsahové analýze dokumentů? K pojmu aboutness v organizační znalosti. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Knihovna. – 25. (2014) 1., p. 36-54.
Res. angol nyelven

Mit elemzünk a dokumentumok tárgyi feltárása során? Az aboutness fogalma a tudásszervezésben

Információszerzés; Relevancia; Tárgyi feltárás

A tanulmány egy irodalomkutatás eredményeiről számol be, amely az információtudományban az „aboutness” fogalmának értelmezéseit összegzi, és megpróbál választ keresni arra, miért élenkült meg az érdeklődés az információfeldolgozás és tudásszervezés szemantikai kérdései iránt, aminek következtében új vélemények és megoldások születnek. A cikk három részből áll. Az első részben a szerző a tartalomelemzés szemantikai problémáit foglalja össze. Saját modellt dolgozott ki az „aboutness” fogalmára, amelyre a cseh terminológiában nincs megfelelő szó (a magyarban sem), és tágra értelmezve olyan kifejezéseket találtak rá, mint téma, tartalom, tárgy, jelentés, értelem, műfaj stb. A második rész az információtudomány területén publikáló szerzők véleményét tekinti át a témáról. A harmadik rész pedig az „aboutness” fogalmát vizsgálja az FRISAD modellben.

(Autoref.)

Információkeresés

213/2014

LITVINOVA, Nataliá Nikolaevna: Problemy vnedreniâ poiskovyh servisov tipa Discovery v bibliotekah In: Bibliotekovedenie. – (2013) 6., p. 41-46.

A Discovery típusú keresőszolgáltatások bevezetésének problémái a könyvtárakban

Gépi információkeresési rendszer;
Információtechnológia

A Discovery Services vagy Web Scale Discovery Services szolgáltatások a 2000-es évek elején jelentek meg. Segítségükkel a könyvtárakból is lehetséges több forrás – így a könyvtárak elektronikus katalógusai, a szerverükön található elektronikus könyvtárak vagy intézményi repozitóriumok, valamint a könyvtár által elérhetővé tett külső források – egyidejű keresése. A könyvtár ki tud alakítani egy saját indexrendszert az olvasóit érdeklő adatbázisok alapján, amelyek között lehetnek licencelt források, sőt olyanok is, amelyekre a könyvtár nem fizet elő. Ez utóbbiak révén a felhasználó tájékozódni tud arról, hogy a számára fontos

publikáció létezik, és azt könyvtárközi kölcsönzéssel vagy elektronikus dokumentumszolgáltatással megrendelheti.

Ma a piacon tucatnyi Discovery típusú szolgáltatás létezik, 2016-ban gyakorlatilag valamennyi nyugati tudományos könyvtárban működni fog. Oroszországban 2011-ben több mint tíz könyvtár vette meg és helyezte üzembe az EBSCO Discovery Service-t (EDS). Volt, ahol a teljes rendszert azonnal beüzemelték, volt, ahol lépésenként, a külső adatbázisokkal kezdve. A szolgáltatás üzembe helyezésekor fontos, hogy a találatok bibliográfiai rekordjaiba bekerüljön a link a könyvtár által elérhető, teljes szövegű adatbázis vonatkozó tételére. A linkek működési mechanizmusa a linkfeloldók (link resolver) használatára épül. A nyugati könyvtárakban az elsőként fejlesztett SFX terjedt el az utóbbi 10–15 évben, Oroszországban az utóbbi öt évben. A találati bibliográfiai rekordokba a Z39.88-2004 szabvány szerint kialakított OpenURL linkeket kell beilleszteni.

A kiadók és a könyvtárak a korrekt metaadatok, a helyes OpenURL linkek kialakítására összpontosítanak. A folyamatokat a kiadók már részben szabványosították (például ONIX), folynak a munkák az IOTA és a Knowledge Bases And Related Tools (KBART) projektek keretében (USA és Nagy-Britannia). Mindkét projektben a könyvtárosok fő célja, hogy felhasználóik megbízható és minőségi információt kapjanak. A legfontosabb, hogy a könyvtár tudásbázisába (az elérhető források linkfeloldóinak összességébe) helyes link kerüljön. Hibás eset lehet a hamis pozitív link (a link helyes, de a dokumentum nem érhető el, a felhasználók csalódottak, elbizonytalanodnak) és a hamis negatív link (a helyi rekordba nem kerül be a link, pedig a dokumentum létezik). Néhány orosz könyvtárban a vizsgálatok éppen azt mutatták, hogy a helyi tudásbázisok nem megfelelőek: bár a könyvtár honlapján a külső forrás elérhetőként szerepel, a találati rekordból hiányzik a link. Tipikus példa a nagy nyugati kiadók elérhetősége, amelyekhez több száz orosz könyvtár kapott hozzáférési lehetőséget az Oktatási és Tudományos Minisztérium projektjében, amelyet a nemzeti elektronikus konzorcium valósított meg. Másik tipikus hiba, amikor a hamis pozitív linket az okozza, hogy a könyvtár egy adatbázisra nem folyamatosan vagy nem teljes egészében fizetett elő, és ezt a tudásbázis nem rögzíti.

Megoldandó feladatok: megfelelő technológiai folyamat kidolgozása, az elérhető források alapos feldolgozása, az elérhető források pontos időhatárainak megadása, a változások követése a

tudásbázisban. Ehhez a könyvtáraknak a kiadóktól/aggregátoroktól meg kell kapniuk a licencelt források pontos leírását (vö. KBART-ajánlás).

Az orosz könyvtárak külön problémája, hogy forrásaik minimális mértékben integráltak a Discovery típusú szolgáltatásokba. Jelenleg mindössze két elektronikus könyvtári rendszer – a *Lan'* kiadóé és az *Online egyetemi könyvtár* nevű – működik együtt az EBSCO céggel, szolgáltatja az adatokat az A-to-Z adatbázisba, és engedi metaadatok hozzáadását az EDS-sel történő kereséshez. Egyik elektronikus könyvtár sem képes azonban az OpenURL linkek fogadására és feldolgozására, ezért a metaadatokban csak statikus címek szerepelhetnek.

Az orosz könyvtárakban a jobb eredmények eléréséhez alaposabban meg kell ismerni a szolgáltatásokat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

214/2014

SHENTON, Andrew K. – PICKARD, Alison J.: Facilitating pupil thinking about information literacy. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 20. (2014) 1., p. 64-79.

Hogyan segítsük a tanulókat az információs műveltségről való gondolkodásban?

Használati szokások; Információkeresés; Középiskolás

Bár az információs műveltségnek számtalan megközelítése van, bizonyos visszatérő elemek minden modellben megtalálhatóak, ennek megfelelően általában egy meghatározott keretrendszerben tanítják. Ez a cikk viszont új megközelítés alkalmazását javasolja, amely James Herring elképzelésein alapul. Olyan iskolai információs szakembereknek ad útmutatást, akik arra ösztönzik középiskolás tanítványaikat, hogy dolgozzanak ki egy saját, személyre szabott információs műveltségi modellt.

A szerzők a folyamat hat lépésre hívják fel a figyelmet, amelyeket a gyakorlatban a szakemberek szabadon bővíthetnek további elemekkel:

1. Először mindenképpen tisztázni kell a különböző szerepeket: kinek van szüksége az információra? Egyetlen személy számtalan szerepet tölthet be, ami a hozzá kapcsolódó szereptudattal nagyban meghatározza az információs igényt és az azon keresztül kialakuló információs műveltségi modellt.

2. Példákon keresztül kell tanulmányozni az információigényeket, mivel azok között számos kapcsolat felfedezhető, és többféle logika alapján sorolhatóak rendszerbe. Így a gyerekek sokkal könnyebben találják meg az esetek közötti hasonlóságokat, és nyúlnak a bejáratott módszerekhez.
3. A tanulóknak maguknak kell meghatározniuk azokat a követelményeket, amelyeknek a megszerzett információnak meg kell felelnie, mivel így sokkal inkább meglátják, mi az igazán fontos. A gyerekek többsége az információigény megjelenésekor a leggyakrabban használt (rendszerint a weben elérhető) forrásokhoz nyúl, anélkül, hogy átgondolná, mire is van szüksége. Ám azokat a gyerekeket, akik ezzel a módszerrel tanulnak, arra kéri, hogy alaposan gondolják át, milyen minőségű információra van szükségük, ami sokat változtat rutinjukon.
4. Az információkeresés során a *hol/mit* és a *hogyan* kérdésekre kell megkeresni választ. Itt nagy szerepet kap a kritikai gondolkodás, amellyel az egyén a különböző információkat értékeli. Nem elég egy forrást használni, a diáknak több forrásból származó információkat kell összevetnie ahhoz, hogy kiszűrje a nem hiteleseket. Ez a módszer sokkal hatékonyabb, mintha egy forrás szövegét olvasva várnánk tőle, hogy észrevegye a kétes elemeket.
5. Az információs műveltséggel foglalkozó szakirodalom kevésbé foglalkozik az információ rögzítésével, pedig az információ megtalálása után nagyon fontos, hogy valamilyen módon reprodukáljuk: akár a teljes szöveget lemásolva, akár csak jegyzetet készítve róla.
6. Az információ felhasználásának módja. Abban az esetben, ha az információigény nem belső indítatásból született, vagyis nemcsak a tudásvágy keltette, az információkeresés végén valamilyen kézzelfogható eredményt kell bemutatni: lehet ez egy dolgozat vagy egy előadás.

A szerzők ugyanakkor három olyan elemet sorolnak fel, amelyet a diákok által kialakított információs műveltségi modellnek figyelembe kell vennie: dekonstrukció, reflexió, absztrakció, vagyis az információkeresést az egyén fejlettségi szintjéhez kell igazítani, figyelembe kell venni életkörülményeit, és az általánosítások helyett minden törvényszerűséget a helyzethez kell igazítani.

Egy ilyen modell megalkotása bonyolult kognitív folyamat eredménye, ezért a tanulók fokozott

támogatást igényelnek ebben. A modell sikeressége sokban múlik az információs szakember képességein is, akinek meg kell találnia az arany középutat, és a szükséges elemek, valamint a jó gyakorlatok között hagynia, hogy a gyerekek önmaguk töltsék ki a hiányzó részeket saját gondolataikkal. A megvalósítás során számtalan módszer alkalmazható, akár az elemek vizuális megjelenítése is a tanulók által.

Ezzel a módszerrel a tanárok addig segíthetik a diákokat, amíg saját információs műveltségi modelljük gyakorlattá, szokássá nem válik. Ugyanakkor fontos figyelembe venni, hogy ez a modell nem statikus, az egyén tapasztalatainak hatására folyamatosan változik.

(Jávorka Brigitta)

Lásd még 162

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

215/2014

FRITCH, Melia Erin – BONELLA, Laura – COLEMAN, Jason: Nothing is permanent but change : the journey to consolidation and back. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 21. (2014) 1., p. 2-18.

Semmi sem állandó, csak a változás: a referenz szolgálat átszervezése egy egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Hatékonyaság; Munkaszervezés; Olvasószolgálat; Referenz

Már arról is folyik a vita manapság, hogy a referenz meghalt-e. A referenz használatának alacsony statisztikai mutatói ellen számos megoldással próbálnak küzdeni a könyvtárak, az egész tájékoztató-segítő szolgáltatás újradefiniálásától az átköltöztetéséig. Egy ilyen megoldás lehet az összes szolgáltatási pont összevonása egy pultra.

A Kansas State University könyvtára 2009-ben ezt a megoldást próbálta ki: nyolc szolgáltatási pont fúziójával kialakított egy „egyablakos” referenz szolgáltató helyet. Az átalakítást megelőzően felmérték a szolgáltatási pontok használatának mértékét, és véleményeket gyűjtöttek azok megfelelő, hasznos voltáról is. Az egyesített referenzpultot a könyvtár főbejáratától kb. 15 méterre egy falba építették be (illetve egy falkivágásban helyezték el) és egy évig

működtették ebben a formában, gyűjtve az adatokat és a tapasztalatokat. A tájékoztatás, a segítségnyújtás és a kölcsönzés egy helyre összpontosításával a könyvtárosok sokat tanultak egymás munkájáról, az olvasók pedig nem bizonytalankodtak (mint korábban), hogy kérdésükkel melyik pulthoz forduljanak. Ugyanakkor a széles pult nem teszi lehetővé, hogy az olvasó is láthassa, amit a könyvtáros a számítógépen művel, a pult mögül kijönni kényelmetlen, nehézkes, időigényes, és a könyvtáros „menet közben” még el is tűnik az olvasó szeme elől. Az ötemeletes könyvtár többi szintje segítő könyvtáros nélkül maradt.

Az egyéves működés tapasztalatai, és a referenzszolgálat jelentősen csökkenő igénybevétele (10 400-ról 7100-ra csökkent a *help desk*-et személyesen felkeresők száma) nyomán a könyvtár a részleges visszaalakítás mellett döntött. A beépített pultnál maradt a kölcsönzés, az előjegyzések és a könyvtárközi kölcsönzési ügyek intézése. A pult mellett kapott helyet egy – a forgalomtól függően egy vagy két fővel működő – referenz állomás asztallal, ahol az olvasó és a könyvtáros le tud ülni. (A pult és az állomás közelsége lehetővé teszi a kölcsönző és a tájékoztató könyvtárosok közötti közvetlen kommunikációt, ha erre szükség van.) Az egyik emeleten közvetlen telefonvonalat létesítettek a referenz szolgálathoz, a többi helyen pedig feliratokkal tájékoztatják az olvasót a könyvtárosi segítség elérésének lehetőségeiről.

Az új felállást szintén egy évig figyelték: a személyes megkeresések (illetve segítségnyújtások) száma megközelítette az átszervezés előtti mennyiséget (10 100). Tekintettel arra, hogy semmilyen külső tényező nem befolyásolta a könyvtárhasználatot, teljesen nyilvánvaló, hogy a drámai csökkenés a fúzió (pontosabban a nem megfelelő fizikai tér) következménye volt, a részleges visszaállítás pedig jó irányba tett lépésnek bizonyult, ha még nem is oldott meg minden problémát.

(Mohor Jenő)

216/2014

MATÁŠEVA, Svetlana Sergeevna: Preimušestva virtual'nyh spravočnyh služb bibliotek In: Bibliotekovedenie. – (2013) 6., p. 36-40.

A könyvtári virtuális tájékoztató szolgálatok előnyei

Információtechnológia; Referenz; Számítógép-hálózat

A könyvtárak ma ugyanolyan átmeneti korban vannak, mint a könyvnyomtatás megjelenésekor, az elektronikus technológia minőségileg új munkaszervezést tesz lehetővé. Elképzelhetetlen, hogy minden olvasni vágyó ember eljut a könyvtárba, az információra azonban mindenkinek, mindenhol, mindig szüksége van. A virtuális tájékoztató szolgálatok megjelenése a könyvtáraknak azzal a törekvéssel függ össze, hogy nem akarnak lemaradni a tevékenységüket bővítő és a több olvasót vonzó információs technológia fejlesztésében. A szolgálatokkal számos orosz szerző/publikáció foglalkozott, egyikük (A. A. Aleksandrov) szerint nincs egységes, az összes könyvtárra alkalmazható modell. A könyvtárak feladatainak és lehetőségeiknek megfelelően választják ki szolgáltatási formáikat: e-mailben vagy honlapon keresztül, chateléssel vagy élőszóban. A virtuális szolgálatok egyik előnye, hogy a felhasználó a szükséges információt a világ bármely pontján lévő könyvtárostól megkaphatja (természetesen, ha van eszköze és nyelvismerete).

A virtuális tájékoztatás kiegészíti a hagyományost. Néhány külföldi szakember éppen ellentétes álláspontja szerint a számítógép majdnem teljesen pótolni tudja a könyvtárost. A szerző azzal ért egyet, hogy a számítógép csak segíti a szakember munkáját. A virtuális tájékoztatás ugyanazokból az elemekből épül fel, mint a hagyományos: olvasó-felhasználó, könyvtáros szakember, kérdés-felelet, források. A technológia is hasonló: kérdés-információkeresés-válasz-konzultáció.

(Megjegyzendő, hogy a 19–20. század elején a tájékoztatás célja az olvasók felvilágosítása volt, a szovjet időkben pedig a hivatalos ideológia propagálása.) Mind a virtuális, mind a hagyományos tájékoztatás a papíralapú vagy elektronikus katalógusokra, teljes szövegű adatbázisokra, digitalizált cédulakatalógusokra és cikkadatbázisokra, a korábbi kérdések archívumára, CD- és DVD-kiadványokra és más internetes forrásokra épül. Korábban a tájékoztatáshoz elegendő volt az állományok és a katalógusok ismerete, ma a tartalmak gyors változása miatt meggondoltan, türelmesen lépésenként kell keresni. A könyvtárosnak minden esetben kell tudnia idegen nyelven kommunikálni. A virtuális tájékoztató szolgálatok bővítik a könyvtárak olvasóköreit, beleértve az új nemzedéket, és a huszonnégy órás szolgáltatásnak köszönhetően a távoli felhasználókat. A világ különböző pontjairól érkező kérdések megválaszolása növeli a könyvtár tekintélyét, elősegíti új kapcsolatok létesítését, a gyakori

kérdések statisztikai elemzése alapján az állomány fejlesztését.

Egyelőre elsősorban a külföldi könyvtárak, de néhány oroszországi könyvtár is képes mobil eszközökre (okos telefon, táblagép stb.) szolgáltatni, például az Orosz Állami Könyvtár. Video- és telekonferencia üzemmódban billentyűzet használata nélkül azonnali kapcsolatba lehet lépni a könyvtárossal. Ehhez azonban kiegészítő eszközök kellene, amit sem a könyvtárak, sem a felhasználók nagy része egyelőre nem engedhet meg magának. Mobil eszközökről a felhasználók kapcsolatot létesíthetnek bármely könyvtár virtuális tájékoztató szolgálatával, lefoglalhatják a szükséges dokumentumokat, sms-ben vagy élőhangeren tájékoztatást kaphatnak a könyvtár szolgáltatásairól, új szerzeményeiről, rendezvényeiről; megkaphatják, letölthetik és olvashatják a nyílt hozzáférésű könyveket és időszaki kiadványokat.

Az orosz könyvtárosoknak sem szabad lemaradniuk, követniük kell a kommunikációs technológia fejlődését, figyelemmel kísérni és tanulmányozni a külföldi könyvtárak innovációs tapasztalatait.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 218, 220

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

217/2014

KLUZEK, Mark: A practical guide to e-journal and e-book supply – a UK perspective In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 1., p. 13-15..

Gyakorlati kalauz e-folyóiratok és e-könyvek szolgáltatásához: egy brit példa

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyv; Könyvtárközi kölcsönzés

Az e-folyóiratok és e-könyvek beszerzése igen költséges. A könyvtárak ezért szeretnék e-forrásokat megosztani egymással könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás keretében. Mivel az e-folyóiratok jól illeszkednek a hagyományos könyvtárközi kölcsönzési munkafolyamatokba, szolgáltatásuk viszonylag könnyen megoldható. Licenceikben rendszerint

előfordul utalás a dokumentumszolgáltatás feltételeire, legtöbbször engedélyezve azt. A londoni King's College, a brit könyvtárakhoz és felsőoktatási intézményekhez hasonlóan a Jisc NESLI2 mintalicencét használja a kiadókkal az elektronikus dokumentumok beszerzéséről folytatott tárgyalásai során. A licenc értelmében a cikkekből egy nyomtatott másolat megküldhető egy másik brit könyvtárnak (postán, faxon vagy biztonságos elektronikus úton; az elektronikus fájl a nyomtatás után azonnal törölni kell).

A King's College az OCLC Article Exchange szoftverét használja a könyvtárközi dokumentumszolgáltatásban. Kapcsolatban van olyan kiadókkal is, amelyek nem a NESLI2 licencét alkalmazzák. Ezek között vannak, akik csak nyomtatott formában engedélyezik a szolgáltatást, mások csak brit intézményeknek, ismét mások a legfrissebb anyag szolgáltatását megtiltják. A szolgáltató könyvtárosok táblázatos segédletet tartanak a kezük ügyében, ebben naprakészen és áttekinthetően rögzítik az egyes megállapodások előírásait. Az e-folyóiratokról való tájékozódáshoz belföldi viszonylatban a SUNCAT közös katalógust, nemzetközi forgalomban az OCLC Worldshare ILL rendszerét lehet használni.

Az e-könyvek szolgáltatása igen sok problémával jár együtt. A licencek általában engedélyezik egyes fejezetek átadását, de teljes könyveket nem. Ehhez olyan kölcsönzési technológia lenne szükséges, amely megengedné a dokumentumhoz való időleges hozzáférést, ennek kialakítására viszont a kiadóknak egyáltalán nincs meg a motivációja. Részleges megoldást jelenthet az e-könyvek konzorciális beszerzése. A Jisc Collections projekt ennek a tesztelésén dolgozik. Egy másik megoldást kínál a felhasználók által kezdeményezett beszerzési platform alkalmazása. A King's College az EBL előfizetőjeként a kölcsönzési kérések 10–20%-át ilyen formán elégíti ki. Az e-könyvek szolgáltatására olyan megoldást kell kialakítani, amely a szolgáltatásban dolgozók, a felhasználók és a kiadók számára egyaránt elfogadható.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 240

Tájékoztatási eszközök

218/2014

POPIK, Vladimir Ivanovič: Biblioteki kak integratory elektronnyh resursov istoriko-biografičeskoj informacii
In: Bibliotekovedenie. – (2014) 1., p. 42-46.

A könyvtárak mint a történelmi-életrajzi információk elektronikus forrásainak gyűjtői

Biobibliográfia; Elektronikus publikáció; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatási eszköz

A történelmi-életrajzi információk iránti fokozódó érdeklődés nyomán nő a könyvtárak szerepe, mivel ők képesek rendszerezni az információs állományokat, kiválasztani az újat, a fontosat, segíteni az olvasókat a számukra fontos információk megkeresésében. Csak néhány publikáció jelent meg, és egyelőre kevés kutatás folyt a témáról, ezért fontos a könyvtárak helyének, szerepének és lehetőségeinek objektív meghatározása az életrajzi információk integrálásában, feldolgozásában, rendszerezésében és terjesztésében, a világ nagykönyvtáraiban szerzett tapasztalatok feltárásában. A korszerű módszerek fejlesztésében, a források kialakításában és szolgáltatásában a fő szerep a nemzeti (országos szintű) könyvtáraké. Sajátos megközelítésüket a nemzeti kulturális emlékezet és a hagyományok, az oktatási és kultúrpolitikai feladatok határozzák meg. Általános tendencia, hogy erősödnek kapcsolataik a korszerű biográfiával, genealógiával (származástannal), a családi és helyi történelemmel.

A külföldi példák közül a szerző a Kongresszusi Könyvtár, a New York-i Közkönyvtár és a British Library tevékenységét, valamint a K. Saur Verlag GmbH vonatkozó szolgáltatásait mutatja be.

A szláv nyelvű országokban folyó tudományos kutatások közül a következők érdemelnek figyelmet. Az Orosz Állami Könyvtárban (RGB) az utóbbi években az erőfeszítések Oroszország és a FÁK-tagországok történelmi és kulturális kiválóságai, valamint a könyvtári szférában működő tudósok és szakemberek biobibliográfiáinak összeállítására irányulnak. A könyvtár az elmúlt 20 évben több mint 50 kiadványt jelentetett meg, köztük van *Az RGB munkatársainak biobibliográfiai szótára, 1862–1917*, a több mint 500 személyről szóló cikket tartalmazó *Könyvtári enciklopédia*, M. V. Lomonoszov születésének 300. évfordulójára

létrehozott hálózati források, és *Az orosz emigránsok személyi adatai: nekrológok* adatbázis. Az Orosz Nemzeti Könyvtár Genealógiai Kutatóintézete példa arra, hogy a nagykönyvtárak mellett kialakul a hivatásos és amatőr biográfusok köre. Az intézet által előállított adatbázisok, tudományos-módszertani anyagok megtalálhatók a honlapján. Az Orosz Tudományos Akadémia Könyvtárában elkészült az *Orosz életrajzi szótárak* elektronikus nyilvántartása; a tudományos-kiadói tevékenységben az első helyen az 1714. évi alapítástól napjainkig terjedő időszakot feldolgozó elektronikus forrás, *Az Orosz Tudományos Akadémia Könyvtárának személyi összetétele* áll, amelyben mintegy 2000 tétel szól a 18–19. századi tudósokról és könyvtárosokról. A könyvtár irányításával, számos tudományos és oktató intézmény bevonásával folyik az *Oroszország tudományos örökségének elektronikus könyvtára* projekt.

Fehéroroszország Nemzeti Könyvtára elektronikus kiadói projektet indított a kiemelkedő személyek örökségének rekonstruálására. Az utóbbi években több kiadványt adtak ki CD-n (Sapegiana, Hreptovici Könyvtár), köztük nemzeti költők, publicisták, akadémikusok születésének kerek évfordulója alkalmából.

A V. I. Vernadskij Ukrán Nemzeti Könyvtárban számos történelmi-életrajzi forrást hoztak létre. Az elméleti, módszertani és gyakorlati fejlesztések az erre a célra létesített Biográfiai Kutatóintézetben folynak. Itt épül a több mint 50 ezer nevet tartalmazó *Ukrán nemzeti életrajzi archívum*, amelynek célja az akadémiai szintű tudományos tájékoztató források és a tudományos művek virtuális könyvtárának egyesítése. A munkában döntő szerepe lesz a majdani virtuális életrajzi laboratóriumnak.

A történelmi-életrajzi források kialakításában jelentős helyet foglal el a könyvtárközi, ezen belül a nemzetközi együttműködés. Minden ország számára fontos, hogy kellő mélységben tudja feltárni etnikai és kulturális sokféleségét, kapcsolatait más népekkel. Ezért kell nemzetközi (a FÁK-tagországokra is kiterjedő) projekteket indítani. A tapasztalatok szerint a történelmi-életrajzi ismeretek terjesztésében minden kisebb és nagyobb könyvtár részt tud venni.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

219/2014

VÅRHEIM, Andreas: Trust and the role of the public library in the integration of refugees : the case of a Northern Norwegian city. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 46. (2014) 1., p. 62-69.

A közkönyvtárak szerepe a menekültek integrációjában: egy észak-norvég város esete

Nemzetiségi olvasó; Rendezvény; Városi könyvtár

A nyugati országokba igen sokan érkeznek a fejlődő országokból letelepedési céllal. Sikeres integrációjuk a fogadó ország számára is fontos. A „bennszülöttek” és a bevándorlók közötti kétoldalú bizalom ennek alapvető mutatója.

Egy norvég kisvárosban a bevándorlási hivatal kötelező bevezető programot szervezett norvég nyelvből, irodalomból és társadalomismeretből a bevándorlók számára a közkönyvtár részvételével. Egy esettanulmány 2010 őszén azt vizsgálta, hogy a közkönyvtári programok szerepet játszanak-e a bizalom kialakulásában a menekültek körében. A vizsgálatba két könyvtárost és a kurzus nyolc – korábbi és jelenlegi, többnyire már a menekültstátuszt elnyert – diákját vonták be, többnyire 20-30 éves fiatalokat. A szolgáltatások (a kurzuson kívül női olvasóköri, házi feladat-klub stb.) hasznosságát kívánták értékelni, arra voltak kíváncsiak, hogy nőtt-e a bevándorlók bizalma a közkönyvtár, más könyvtárhasználók és általában az emberek iránt.

A kurzus során gyakori volt, hogy a résztvevők hetente 2-3-szor, nem ritkán naponta ellátogattak a könyvtárba. A férfiak aktív könyvtárhasználóknak bizonyultak, különösen jeleskedtek a számítógépek használatában. A nők maguk is részt vettek a

gyermekrésztvevő által szervezett meseprogramokban, alkalmanként anyanyelvükön meséltek is a gyerekeknek. A könyvtárat találkozóhelyként is használták. A kurzus befejeztével csökkent ugyan a látogatások száma, de a bevándorlók a lelkes könyvtárhasználók között maradtak.

Norvégiába érkezésükkor határtalan bizalmat tanúsítottak minden iránt, ami norvég. Később a nehézségeket (bürokrácia, nyelv, elhelyezkedés stb.) tapasztalva általános bizalmuk csökkent. Nagy bizalommal fordultak viszont a könyvtár mint intézmény felé, és biztonságos helyként tekintettek rá, olyan helyként, amely mindenki számára szolgáltat, tekintet nélkül arra, melyik országból érkezett. Bizalmuk még nőtt is, ahogy telt az idő. Általában kevés bizalmat tanúsítottak a számukra idegenek iránt, a könyvtár használói viszont a közös érdeklődési terület miatt bizalmukba fogadták. A megkérdezett könyvtáros úgy vélte, hogy előnyös lehet az integráció szempontjából, ha a könyvtár bevándorlót is alkalmaz.

Korábbi vizsgálatok alapján a szakirodalom azt sugallja, hogy a menekültek számára szervezett könyvtári programok alkalmasak a bizalom felkeltésére. Ezt az adott vizsgálat nem erősítette meg teljességgel. A bizalom kétségtelenül kiépült a közkönyvtári intézmény iránt (amely segít eligazodni a norvég társadalomban, megbirkózni a nehézségekkel és csökkenteni a beilleszkedéssel járó traumákat) és a könyvtárhasználói közösség iránt, de szinte alig mutatkozott meg az általános bizalom terén, ami a program végeztével még csökkent is (ezt a mindennapi élettel járó stressz növekedésével magyarázták). A vizsgálatot végzők optimisták: a bizalom szintje idővel újra nőni fog, és a közkönyvtári programok hozzá tudnak járulni a bizalom létrehozásához.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 199

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 166

Könyvtártudományi tájékoztatás

220/2014

HAJCEVA, L. B.: Virtual'naâ spravocnaâ služba dlâ specialistov bibliotečnoj sfery (opyt Rossijskoj gosudarstvennoj biblioteki) In: Vestnik BAE. – (2013) 4., p. 40-43.

Virtuális tájékoztató szolgálat a könyvtári szféra szakemberei számára (az Orosz Állami Könyvtár tapasztalatai)

Felmérés; Könyvtártudományi tájékoztatás; Nemzeti könyvtár; Tájékoztatási eszköz

A szakfolyóiratokban ritkán téma a könyvtári szféra szakembereinek kiszolgálása, a speciális források és elérhetőségük tanulmányozása. A szerző az Orosz Állami Könyvtárban (RGB) a könyvtártudományi, bibliográfiai és bibliológiai irodalom osztályának tevékenysége alapján vizsgálta a fenti kérdéseket. Az elemzéshez az osztály 1922 óta készített jelentéseit használta, mivel abban az évben különítették el állományát és tájékoztató apparátusát, szervezték meg ezek térítésmentes elérhetőségét a könyvtáros szakma iránt érdeklődők számára. Ma az állományban több mint 170 ezer egység van, elérhetők az RGB elektronikus katalógusa, licencelt elektronikus forrásai és az internetes források. A látogatók száma évente meghaladja az ötezret. Az osztály az RGB közös tájékoztatási rendszerének része, a távoli felhasználókat hálózati üzemmódban szolgálja ki.

1990-ig az egyetlen forrás az osztály saját állománya volt, ennek nagyságával és összetételével mérték a kérések teljesíthetőségét. Az 1990-es évek végétől a források kiegészültek az internetes adatokkal és az RGB elektronikus dokumentumaival. A kérdésekre a válaszokat a források bibliográfiai leírasi szintjén adják. Az orosz referáló-bibliográfiai és teljes szövegű

adatbázisok között van az RGB elektronikus katalógusa, az *Egyetemes gyűjtemény*, A disszertációk elektronikus adatbázisa, az *Informatika* c. referáló lap adatbázisa stb. Az Orosz Könyvkamara az ETO-jelzetek alapján építi szakirányú adatbázisát. További források: a könyvtári jogszabályokat tartalmazó *Garant* adatbázis, az *East View* orosz nemzeti bibliográfiája, a könyvtári egyesület adatbázisa, az *eLIBRARY.ru* tudományos elektronikus könyvtár stb., valamint az ismert külföldi források. A legtöbb kérés az EBSCO adatbázis teljes szövegű cikkei iránt jelentkezik. A legkeresettebb források azonban továbbra is a nyomtatott kiadványok, a kért elektronikus dokumentumok száma mindössze 10%-ot tett ki.

A tájékoztatás egyformán épül a hagyományos és az elektronikus forrásokra. Külön vizsgálták a 2007 óta működő virtuális tájékoztató szolgálat adatait a *Tudásbázis* és a *2007–2012-ben teljesített kérések archívuma* adatbázis alapján. Ebben ezernél több kérés szerepel, közülük mintegy 80% a tematikus, a többi a keresett mű meglétére vagy lelőhelyére (címre) irányuló, pontosító vagy faktografikus. A tematikus kérdések között is 80%-ot tesznek ki a könyvtárügyi, 10–10%-ot a bibliográfiai és a bibliológiai vonatkozásúak. Az első két évben 128 kérdés érkezett egyenlő arányban könyvtárosoktól és egyetemi hallgatóktól. A könyvtárosok elsősorban a normatív anyagokról és az állományszervezésről kérdeztek.

Lényeges változás tapasztalható 2009-től, és ez 2012-ig megmarad: a felhasználói kör bővül a külföldi aspiránsokkal, a könyvtárosok újabban a könyvtári helyiségek előírásai, a könyvtárosi munkában a normák megállapítása, a költségvetési intézménnyé válás stb. iránt érdeklődnek. Feltűnő az RGB-t érintő kérdések számának növekedése. A válaszadáshoz az osztály munkatársai minden forrást felhasználnak: kezdetben inkább az osztály cédulakatalógusában kerestek, azt teljesebbnek és megbízhatóbbnak tartották, az elektronikus forrásokat csak a találati lista kiegészítésére használták. Ennek oka az volt, hogy sokan konkrét kiadványokat kerestek. Az utolsó két évben inkább az elektronikus forrásokat használták, a cédulakatalógust csak pontosításra és retrospektív keresésre. Összehasonlításként: míg 2009–2010-

ben a cédulakatalógust több mint 50%-ban használták, 2011–2012-ben ez 10% alá csökkent. 2012-ben 250 kérést teljesítettek (2011-ben 150-et).

Az elemzés eredménye, hogy a virtuális tájékoztatás a könyvtári szférában is működik a hagyományos források (a könyvtárak saját állománya és elektronikus forrásai) mellett.

(Viszocsekné Péteri Éva)

221/2014

NIXON, Judith M.: Core journals in library and information science : developing a methodology for ranking LIS journals. – Bibliogr. jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 1., p. 66-90.

A könyvtár- és információtudomány magfolyóiratai: a folyóiratok rangsorolásának módszertana

Bibliometria; Felmérés; Folyóirat -könyvtári

A könyvtár- és információtudomány területén az Amerikai Egyesült Államokban nincsen a szakma által elismert, többlépcsős folyóiratlista. A Purdue Egyetem Könyvtárában készítettek egy ilyen listát. Nyolcvankét folyóiratot vizsgáltak. Mivel azonban a lektoráltság alapkövetelmény volt, 72 cím maradt. Ezek értékelésekor egy-egy pontot kaptak két korábbi vizsgálat rangsorában szereplő folyóiratok. Pontot kaptak azok a folyóiratok, amelyek a benyújtott kéziratok kevesebb mint felét fogadták el közlésre, amelyek több mint 5000 példányban jelennek meg, az intézmény (oktatói státuszban lévő) könyvtárosai több mint két cikket publikáltak az előző tíz évben. Pontot ért az ISI impakt faktor megléte és a h-index 7 feletti értéke is.

Hat pontot kapott 5 „csúcsfolyóirat”: *College & Research Libraries, Journal of the Medical Library Association, Library Collections, Acquisitions, and Technical Services, Library Journal, Library Resources & Technical Services, and Reference & User Services Quarterly*.

Tizennyolc cím 5 pontos eredményt ért el. Ezeket tekintették a legfontosabbaknak. Közülük 11 korábbi vizsgálatokban is előkelő helyezést ért el: *Aslib Proceedings, College & Research Libraries, Collection Management, Government Information Quarterly, Information Technology and Libraries, The Journal of Academic Librarianship, Journal of Documentation, Journal of Information Science, Journal of the American Society for Information Science (Journal of the American Society for Information Science and Technology), Journal of*

the Medical Library Association, Library Collections, Acquisitions and Technical Services, Library & Information Science Research, Library Journal, Library Quarterly, Library Resources & Technical Services, Library Trends, Libri, RQ (Reference & User Services Quarterly).

(Koltay Tibor)

Kutatás és termelés információellátása

222/2014

DEPPING, Ralf: Editorial: Fachportale für Bibliotheken : Überlegungen zur Förderpolitik In: *Bibliothek*. – 38. (2014) 1., p. 9-13.
Res. angol nyelven

Virtuális szakkönyvtárak: gondolatok a támogatási politikához

Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Kutatás információellátása; Portál; Szakkönyvtár; Támogatás - pénzügyi -állami, hatósági

A szerkesztőségi cikk a Német Kutatási Alap (DFG) támogatási politikájának szemszögéből tekinti át az ún. virtuális szakkönyvtárak helyzetét az elmúlt 15 évben. Az egyik kérdés, hogy milyen hatást gyakorolt a DFG politikája és a „vascode” nevű közös projekt a virtuális szakkönyvtárak fejlődésére. Ezenkívül tisztázni kell, milyen irányba haladjanak a virtuális szakkönyvtárak a „kiemelt gyűjtőköri rendszer” (Sondersammelgebiete) átalakítása után, hogy megfelelően betöltsék szerepüket a tudomány információellátásában. A cikk az alapvető feltételeket ismerteti.

(Autoref.)

223/2014

VINOPAL, Jennifer – McCORMICK, Monica: Supporting digital scholarship in research libraries : scalability and sustainability. – Bibliogr. In: *Journal of library administration*. – 53. (2013) 1-4., p. 27-42.

A digitális tudományosság támogatása fenntartható szolgáltatásokkal az egyetemi könyvtárakban

Egyetemi könyvtár; Igénykutatás könyvtári szolgáltatásokra; Információtechnológia; Kutatás

információellátása; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szolgáltatások

Noha a New York-i Egyetem (NYU) könyvtárai (és partnerként az egyetem információtechnológiai szolgálata) számos magas szintű digitális szolgáltatást nyújt az egyetemi közösség lehető legtöbb tagja számára, mégis szükségét érezték a digitális tudományosság még teljesebb, egymásra épülő és fenntartható támogatása megteremtésének.

Ennek érdekében az egyetem 11 karán készítettek interjúkat a kutatás és publikálás technikai feltételeinek használatában jártas kutatók és felsőéves hallgatók körében igényeik és nehézségeik feltárása céljából. 14 nagy amerikai egyetem könyvtárosaiktól kértek válaszokat főként az online publikálás és a tudományos együttműködés támogatásával kapcsolatos kérdésekre (és hasonló beszélgetéseket folytattak minden lehetséges alkalommal – pl. konferenciákon – sok más könyvtáros kollégával). Ez utóbbiból a szolgáltatások három modellje rajzolódott ki: 1. a digitalizálás, a digitális megőrzés és hozzáférés és ezek infrastruktúrája; 2. a digitális kutatást és publikálást elősegítő szolgáltatások; 3. az elsősorban a humán tudományok digitális támogatását célzó, erős kutatási-fejlesztési összetevőkkel rendelkező, kutatóközpontú és nem feltétlenül a könyvtárhoz kötődő „humán digitális központok” működése.

Valamennyi intézmény (a NYU-t is beleértve) kínál valamilyen szolgáltatást mindhárom típusból, ám egyik sem oldotta meg, hogy a digitális tudományosság szükségleteinek teljes szélessége számára nyújtson szolgáltatásokat egymásra épülő és fenntartható módon. Az egyetemen belül és a más egyetemeken végzett felmérések tanulságait levonva tervezték meg a NYU könyvtárainak magas szintű szolgáltatási modelljét, hogy az fenntartható és a lehető legtöbb felhasználó számára hasznos legyen.

A négy szintű modell legalsó és legszélesebb szintje az egyetem teljes személyzetét és

hallgatóságát szolgáló számítástechnikai alapszolgáltatásokat és funkciókat tartalmazza. Ezek az eszközök mind az „akadémiai”, mind az adminisztratív számítástechnikai igények kielégítését szolgálják, ám nem feltétlenül alkalmasak a tudományos kutatásra, többnyire nem „testre szabhatók” az egyéni projektek érdekében. A második szinten a hagyományos kutatási szolgáltatások találhatók, amelyeket (az első szinthez hasonlóan) a lehető legnagyobb hozzáférhetőséget célozva terveztek, ám elsősorban a tudományosság és a kutatások szolgálatára. Ide tartozik az intézményi repozitórium, a szerzői jogi konzultáció, a webalapú publikálás szabványos platformjai stb. Az erre épülő harmadik szint az emelt szintű kutatói szolgáltatásoké: az egyéni igényekhez igazítás, a rövid vagy hosszú távú konzultáció a projekttervezés, a támogatásszerzés és hasonló témákban is. Bár a cél továbbra is a lehető legtöbb kutató segítése, mivel ez a szint lényegesen több munkaidőt és hozzáértést igényel, szükségszerűen kiegészül egy jól megtervezett szűrővel, a támogatandó kérések, igények kiválasztása érdekében. A válogatás, a szűrés módszerei, szempontjai intézményenként különfélék lehetnek, azonban világossá kell tenni a személyzet és az igénylők számára is, hogy a döntések a szolgáltatás-stratégián alapulnak. A negyedik szinten (a piramis csúcsán) az egyéni fejlesztéseket igénylő, a kiemelkedően személyzetigényes, többnyire külön finanszírozott kutatásokat ellátó szolgáltatások találhatók.

Ez a modell természetesen nem recept, hiszen többféle módon alkalmazható az adott intézmény körülményéhez, felépítéséhez igazodva. Megvalósításához stratégiai felkészülés, a célok gondos meghatározása, megfelelő személyzet és kellő anyagi háttér nélkül nem ajánlatos hozzákezdeni.

(Mohor Jenő)

Lásd még 179, 225

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

224/2014

FARELL, Maggie: Reflections in leadership. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 53. (2013) 5-8., p. 439-450.

Gondolatok a vezetésről

Kommunikáció -személyzetten belül; Részvétel vezetésben; Vezetés

Tévésorozatok, rajzfilmek révén számos szórakoztató példát ismerünk a vezetői hibák különböző típusaira. [Magyarországon például a Munkaügyek című „irreality show”-ból.] Ezek a mulatságos, ferde képek – illetve képsorok – felidézhetik bennünk a valóságban megtapasztalt vezetői gyengeségeket. A szerző, aki egyetemi könyvtárvezető, a tipikus hibák számbavételével igyekszik segíteni elkerülésüket.

Ahhoz, hogy a munkatársak a szervezet céljait magukévá tehessék, elengedhetetlen a küldetés és a jövőkép pontos megfogalmazása és félreérthetetlen közlése. Ezek és a stratégiai és akciótervek kidolgozása nélkül érdektelenségbe sülyedhet a intézmény.

A vezető iránti bizalmat nem lehet előírni. Meg kell szolgálni érte a munkatársakkal való korrekt kommunikációval, a döntéshozatali folyamatba történő bevonásukkal.

A személyes információkkal nem élhetünk vissza, a pletykákkal pedig óvatosan kell bánni. Tudomásunkra juthatnak olyan, nem nyilvános információk, amelyek a háttérben hasznosak lehetnek a szervezet szempontjából. Mások viszont, mint például a szexuális zaklatás, azonnali hivatalos intézkedést kívánnak.

A döntésképtelenség jelenti az egyik legkomolyabb veszélyt, hiszen megbéníthatja és visszavetheti az intézményt az elérendő célokhoz vezető úton. A jó és gyors döntések meghozása érdekében a vezetőnek érdemes jó szakemberekkel körülvennie magát. Az önelégültség szintén hátráltató tényező, mely megöli a kreativitást. A „minden jól van, ahogy van” mentalitás miatt elveszhet a munkatársak változásra való

fogékonysága, az intézmény pedig új támogatásoktól, fejlesztési lehetőségektől eshet el. Az intézmény működéséért, így a hibákért és hiányosságokért is, a vezető viseli a felelősséget. Külső reklamáció esetén a másokra való mutogatás hibás taktika. A kéréstlen és önjelölt szakértők zaklatásai ellen vastag bőrt kell növesztetni, a védekezésben való megmerevedés helyett pedig tanulságos lehet az ő szemszögükből megvizsgálni a kifogásolt tüneteket, és megoldási javaslatot kérni tőlük. Javunkra szolgál az is, ha a jobbításra fordított erőfeszítéseiket megköszönjük.

Az intézmény szakmai munkáját dinamikussá teszik a különböző, akár egymással ellentétes belső vélemények is. Hasznosabb ezeket a szervezet hasznára fordítani, mint állandó egyetértést elvárni. A vezetőnek szem előtt kell tartania: a könyvtár a használókért van. Rá kell jönnie arra is, hogy bizonyos harcokat érdemes időben megvívni. Ugyanakkor példát kell mutatnia a kompromisszumképességre, flexibilitásra és együttműködésre is. Nem szabad spórolnia a munkatársak elismerésével, jutalmazásával. A vezetőnek be kell látnia saját korlátait, és hiányosságai pótlása érdekében tudnia kell másokra támaszkodni, s érzelmeit kordában tartva megoldani a problémákat. A feladatok megfelelő delegálása megkönnyíti a vezető dolgát, és erősíti a munkatársak felelősségérzetét. Azt is jó tudni, hogy a hibákból többet lehet tanulni, mint a sikerekből.

(Fazokas Eszter)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

Lásd 193

Pénzügyi és gazdasági kérdések

Lásd 196, 198, 207

Személyzet

225/2014

BONN, Maria: Tooling up : scholarly communication education and training In: College & research libraries news. – 75. (2014) 3., p. 132-135.

Felkészülés a tudományos kommunikáció oktatására

Képesítés; Könyvtárosi hivatás; Kutatás információellátása; Személyzet

A tudományos kommunikációhoz kötődő kompetenciák iránt egyre nagyobb az igény, és a tudományos kommunikációban való jártasság a felsőoktatási könyvtárosok alapvető kompetenciájává vált. Számos könyvtár keres szakértő munkatársakat, akik a tudományos kommunikációt segítő szolgáltatásokat tudnak nyújtani, ami egyúttal feltételezi, hogy jól beszéljenek a tudományos kommunikáció nyelvét, kezelni tudják az előtte álló kihívásokat és élni tudnak lehetőségeivel. Több területen járatos szakemberekre (generalistákra) és specialistákra egyaránt szükség van. A specialisták feladatkörébe tartozik kollégáik megismertetése a tudományos

kommunikáció változásaival, ugyanakkor tanulnak is azoktól, akik e változásokra reagáló könyvtári programokat fejlesztenek ki.

Három amerikai egyetemi könyvtár álláshirdetésének elemzése azt mutatja, hogy a könyvtárosi és az adott tudományterületnek megfelelő végzettség, a kiváló kommunikációs készségek mellett követelmény még a szerzői jog, a formális és informális, nyomtatott és a digitális tudományos kommunikáció alapvető és alakulóban lévő formáinak, valamint gazdaságtanának ismerete is. A tudományos kommunikációért felelős könyvtárosoknak ezenkívül tapasztalattal kell rendelkezniük a formális publikálás területén. Ismerniük kell a digitális repozitóriumok előtt álló kihívásokat és lehetőségeket, valamint az adatok kezelésének és gondozásának bevált gyakorlatait. Tudniuk kell, hogy milyen szerepet játszik a digitális technológia és a hálózati kommunikáció a tudományokban, vagyis ismerniük az e-tudományt és a digitális bölcsészetet.

Mindezen ismeretek elsajátításához, a tudományos közösség igényeinek teljesebb kiszolgálásához a könyvtárosok képzési és továbbképzési rendszerének bővítésére van szükség.

(Koltay Tibor)

Felhasználók és használat

Általános kérdések

226/2014

CANTY, Nick: Social media in libraries : it's like, complicated In: Alexandria. – 23. (2012) 2., p. 41-54.

A közösségi média használata a könyvtárakban

Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Számítógép-hálózat

A cikk azt vizsgálja, hogyan használja néhány nagyobb könyvtár az egész világon a közösségi média platformokat. A könyvtárak is az általunk is jól ismert „márkákat” használják függetlenül a földrajzi helytől vagy nyelvtől, bár az, hogy melyiket, igencsak eltérő. Bár nincs semmi meglepő abban, hogyan használják a könyvtárak őket, és milyen tartalmakat adnak közre, az általános benyomás az, hogy nagyon eltérő a

felületek használata, azaz néhány könyvtár mindet kipróbálja, míg mások csak egyet vagy kettőt. A legfontosabb üzenet az, hogy jó minőségű képek szerepeltetése a weboldalon tűnik a legnagyobb vonzerőnek a közönség számára. A cikk a közösségi médiáról gyűjtött adatokon alapul, amelyeket a könyvtáraknak a Facebookon, a Twitteren, a YouTube-on és blogokon való megjelenéséről gyűjtött a szerző 2012 júliusában és augusztusában. (További három hónapig vizsgálta viszont a YouTube-ot, mivel oda nem kerültek fel rendszeresen anyagok.) A közösségi médiának a könyvtárakban játszott szerepének kifejtése után a cikk egyes felületek adatait elemzi. (A tanulmány elolvasható a <http://discovery.ucl.ac.uk/1386941/1/1386941.pdf> címen.)

(Autoref.)

Használat- és igényvizsgálat

227/2014

RICHTER, Vít: Evropský průzkum názorů na přínosy informačních a komunikačních technologií ve veřejných knihovnách In: ITlib. – 16. (2013) 4., p. 40-44.

Európai közvélemény-kutatás az információs és kommunikációs technológia hasznosságáról a közkönyvtárakban

*Információtechnológia; Közművelődési könyvtár;
Közvéleménykutatás; Számítógép-hálózat;
Szolgáltatások használata*

A 2012-ben Európa 18 országában végzett felmérés szerint a közkönyvtárakban elérhető információs és kommunikációs technológia (ICT) javítja a helyi közösségek életminőségét. Az európai közkönyvtárak biztosítják az információkhoz való ingyenes hozzáférést, a közösségi találkozások lehetőségét. Sokak számára a könyvtár az egyetlen hely, ahol ingyenes ICT szolgáltatáshoz juthatnak, amely hozzájárulhat a gazdasági növekedéshez, a 2020-as európai célok eléréséhez, a digitális írástudás és a munkaerő képzettségének minőségi javulásához.

A Bill és Melinda Gates Alapítvány független társaságot bízott meg a felméréssel, annak kutatásával, hogy az európai közkönyvtárak milyen hatást gyakorolnak használóikra. A kutatás több területet érintett:

- a kutatásban a 15 év feletti felnőttek ICT használatát vizsgálták strukturált, személyes kérdőíves felméréssel (17 országban összesen 17 816 válaszadó),
- személyes, strukturált interjúkat készítettek (24 253 válaszadóval) a könyvtáros egyesületek által kiválasztott könyvtárakban (Csehországban 50 könyvtár és 1402 személy részvételével),
- a kvantitatív vizsgálatokhoz kapcsolódva kvalitatív vizsgálatot végeztek 60 perces, könyvtárvezetőkkel készített mélyinterjú és négy 90 perces csoportbeszélgetés során az ICT használókkal (a cseheknek 5 könyvtárban).

Az EU-ban több mint 63 ezer közkönyvtár működik, éves fenntartásuk meghaladja az 1100 millió eurót. Az egy lakosra jutó költség 6 (Portugália) és 65 euró (Dánia) között mozog (Csehország: 15 euró). Csehországban a közkönyvtári hálózat sűrűsége az 5408 könyvtárral 10 ezer lakosonként 5,1 könyvtárat jelent – Lettországon belül a leggyűrűsebb a közkönyvtári hálózat.

A könyvtárak többsége (80%) internetelérést és ICT szolgáltatásokat is biztosít. Ennél alacsonyabb arányban Németország (30%), Bulgária (40%) és Franciaország (55%) szerepelt. Csehországban 91%-os volt 2011-ben az internetelés a könyvtárakban, mivel ezt a könyvtári törvény is kötelezően előírja.

A kutatás 12 hónapja alatt a felnőtt lakosság 23%-a vette igénybe a könyvtárakat, a nők aránya 26%, a férfiaké 19% volt. A vizsgált időszakban 14%-os volt azok aránya, akik internetet és ICT-t is használtak. A legkisebb értékek 6–7% (Franciaország, Lengyelország) a legmagasabb 38% (Litvánia). Összességében az EU felnőtt lakosainak 4%-a, 13,9 millióan használják az internetet könyvtárakban, életkor szerint többnyire a legfiatalabbak (15–24 év közöttiek 34%-ban). A könyvtári internethasználat fő oka az ingyenesség (33%), összességében a használók 14%-a (1,9 millió lakos) számára nincs más ingyenes internetezési lehetőség (ők a digitális szegények, roma közösségek, egészségileg károsultak, idősek, munkanélküliek, bevándorlók). A használók 92%-a pozitívan értékelte a könyvtári internet és ICT elérést.

A megkérdezettek kétharmada (64%) fontos tényezőnek találta a könyvtárakat a helyi közösségek életében. 40%-uk nagyobb anyagi támogatást javasolna, csupán 5% találta a finanszírozást elegendőnek. A használók kétharmada kellemes, politikailag semleges helynek minősítette a könyvtárakat.

A könyvtárak meghatározó szerepet töltenek be az nem formális képzésben, az élethosszig tartó tanulásban. A vizsgálat ideje alatt a válaszadók 25%-a vett részt ezek közül valamelyikben. Az élethosszig tartó tanulás iránt a nyugati országokban kisebb volt az érdeklődés. A megkérdezettek fele (49%) jelezte, hogy a könyvtáros segítséget nyújtott számára a felmérés időszakában.

A válaszadók 30%-a nyilatkozta, hogy a könyvtári ICT szolgáltatások segítik szakmai munkájukat, hivatásukat. A cseh könyvtárak használóinak ötöde (20%) szerint a könyvtáros segítsége hozzájárult a foglalkoztatásához. A fejlett országokban ez az arány 3–5% körül, a fejlődőekben 34–31% között mozgott. Ezek közé a szolgáltatások közé tartozik az önéletrajzírás és az internetes álláskereső. A vállalkozások információs támogatása is a fejlődő országokban népszerűbb a könyvtári szolgáltatások között.

A válaszadók 83%-a (több mint négyötöde) találta valamilyen szempontból fontosnak a könyvtári ICT szolgáltatásokat (a csehek 95%-ban).

A kutatás eredményeként 11 európai parlamenti képviselő írta alá azt a nyilatkozatot, amely megállapítja, hogy:

1. 2012-ben 100 millió európai kereste föl a közkönyvtárakat, közülük 14 millió használta az internetet,
2. 24 millió európai (idősek, kisebbségek, vidékiek) kapcsolódott be a könyvtárak közreműködésével a nem formális képzésbe,
3. a számítógépes és internetes szolgáltatások használóinak 83%-a az életminőségében meghatározónak ítélte azokat,
4. az ingyenes internetelésnek köszönhetően a könyvtárak közvetítésével 1,5 millió európai keresett, és 250 ezer talált is munkát,
5. a közkönyvtárak 1,9 millió, a társadalom peremén élő európai számára biztosítanak kizárólagos ingyenes internetelérést,
6. a közkönyvtárak alapszolgáltatásai nélkülözhetetlenek a helyi közösségek életében.

A kiáltvány célja, hogy felhívja az Európai Tanács és a Bizottság figyelmét a közkönyvtárak fejlesztésének fontosságára az EU-ban.

(Prókai Margit)

228/2014

RICHTER, Vít: Jak navštěvuje veřejné knihovny? In: Čtenář. – 66. (2014) 2., p. 43-47

Mennyire látogatják a közkönyvtárakat Csehországban?

Felmérés; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár

1996-ban a közkönyvtárakat Csehországban a felnőtt lakosság egyharmada vette igénybe, ez az arány 2007-re 10%-kal magasabb, 40% lett, amely 2013-ra visszaesett 32%-ra.

Ezzel párhuzamosan változott azoknak a száma is, akik egyáltalán nem járnak könyvtárba: 1996-ban ez csak 22% volt, amely 2013-ra 37%-ra, csaknem kétszeresére növekedett. A szociológiai kutatások azt igazolták, hogy a könyvtárak iránti érdeklődés – elsősorban a férfiak körében – folyamatosan csökken. 1989-ben a könyvtárak még 17 millió látogatót regisztráltak, amely 1992-re 3 millióval, azaz 14 millióra csökkent. 1993-tól a trend megfordult, az emberek visszatérnek a könyvtárakba, amely 2012-re már 24,3 millió személyes látogatást jelentett. Emellett a virtuális látogatások száma ugyanebben az évben 30,5 millió volt.

Minden eddigi kutatás azt igazolta, hogy Csehországban a nemeknek még erőteljesebben eltér a könyvtárhasználat és az olvasáshoz való

viszonya, mint máshol. 2013-ban a nők 11%-a válaszolta, hogy egyetlen könyvet sem olvasott el egy év alatt, míg a férfiak esetén ez kétszeres, 22%-os értéket mutatott. A nők kevesebb mint egyharmada sohasem járt könyvtárba (27%), míg ez az adat a férfiak felére, 47%-ra jellemző.

A Cseh Köztársaságban rendkívül sűrű, telített a könyvtári hálózat, 10 ezer lakosra 5,1 könyvtár jut, míg az EU-ban csak 1,3 könyvtár jellemző. A könyvtárak finanszírozásában már nem ennyire jó az arány, az egy lakosra jutó könyvtári költség 15 EUR (390 Kč). Tehát sok könyvtár található az országban, de azok rendkívül szegények. Dánia lakosonként 65 EUR összeget költ a könyvtáira, de 10 ezer lakosonként egy könyvtárnál kevesebbet tart fenn.

A könyvtárhasználók életkora szerinti megoszlásban jelentős mennyiséget képvisel a fiatal generáció (15–29 év között), csaknem a használók harmada, 27% ide tartozik. Ha ehhez beleszámolnánk a 15 év alattiakat is, még jelentősebb lenne az arány. Fontos csoportot jelentenek a 60 év felettiek is, összesen 31%, ezen belül pedig az 50–59 év közöttiek 11%-os arányban vannak jelen. A könyvtári szolgáltatások használatában a legaktívabbak a fiatalok, a 15–19 év közöttiek, akik 47%-ban vették igénybe a könyvtárat, a 60–69 év közöttiek aránya 38% volt. A középkorú felnőttek közül a 30–39 évesek viszont csak 24%-os arányban jelennek meg a könyvtárakban. Életkor szerinti megoszlásban tehát hullámzó használat jellemző a lakosságra.

A könyvtárak használata a képzett lakosság körében sokkal jellemzőbb, a felsőfokú végzettségűek közül a lakosság 45%-a könyvtárhasználó és csupán 16%-uk nem járt soha könyvtárba. Az alapfokú végzettségűek körében ez az arány fordított: 27% jár, 45% soha nem járt könyvtárba.

A könyvtárhasználókat a lakosság többi részétől erősen megkülönbözteti az olvasáshoz való viszonyuk. A „szenvélyes” olvasók, akik évente több mint 50 könyvet olvasnak, 73%-ban könyvtárhasználók. Az „alkalmi” olvasók (évente 1–6 könyv) csak 21%-ban járnak könyvtárba.

Sokszor mondják, hogy azért járnak könyvtárba az emberek, mert nem akarják megvenni a könyveket. Az átlagos adatok azonban azt jelzik, hogy a lakosság 48%-a vásárol könyveket, de a könyvtárba járók 60%-a is, a legtöbbet olvasók pedig könyvtárba is járnak, és könyveket is vesznek.

Összességében a cseh lakosság 31%-a tervezi, hogy a következő évben is igénybe veszi a könyvtári szolgáltatásokat. Többségük, 94%-uk jelenleg is könyvtárhasználó.

Ezzel szemben a válaszadók csaknem fele, 46%-a jelezte, hogy nem fogja igénybe venni a következő évben a könyvtári szolgáltatásokat. Többségük, 68%-uk sohasem járt könyvtárba.

(Prókai Margit)

Lásd még 170, 204

Olvasás

229/2014

ELKIN, Judith: Babies need books in the critical early years of life. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 20. (2014) 1., p. 40-63.

A gyerekeknek már életük kritikus korai szakaszában szükségük van könyvekre

Családi környezet; Gyermekolvasó; Mese; Óvodás

A cikk azokat a jelenlegi kutatásokat tekinti át, amelyek a beszélt nyelv és a mese fontosságával foglalkoznak a korai életkorban, és hangsúlyozza a mese, a vers és az ének meghatározó szerepét a csecsemők korai nyelvi fejlődésében. A szerző a könyv- és nyelvhasználat pozitív tapasztalatairól számol be saját kutatásai és szülők, nagyszülők, csecsemők és kisgyermekek körében 2011–2012-ben végzett megfigyelések alapján. A következtetések szerint alábecsüljük a korai évek hatását a gyermekek további fejlődésére: minden csecsemő egyenlőnek születik, de a kutatási eredmények azt mutatják, hogy az első hónapokban szerzett tapasztalatok meghatározzák életkilátásaikat.

(Autoref.)

Olvasáskutatás

230/2014

TRÁVNÍČEK, Jiří: Česká čtenářská kultura v čase plných regálů (nad třetím statistickým výzkumem čtenářů a čtení) In: Čtenář. – 66. (2014) 1., p. 7-10.

Cseh olvasási kultúra a „teli polcok” idején: A harmadik olvasói és olvasási felmérés után

Felmérés; Könyvtárhasználat; Könyvvásárlás -egyéni; Olvasásvizsgálat

Az olvasási szokások és olvasói adatok kutatásának sokrétű vizsgálatában jelenleg a 2007-es, 2010-es és 2013-as statisztikai felmérés adatai állnak Csehországban rendelkezésre. A harmadik felmérés eredményeit 2013 őszén tették közzé.

A módszerek tekintetében a 15 év feletti cseh lakosság körében végzett reprezentatív kutatás 1584 válaszadó körében, kérdező jelenlétében kitöltött nyomtatott kérdőív használatával történt. Olvasónak azokat az egyéneket tekintették, akik a kutatás időszakában (előző évben) legalább egy, bármilyen jellegű könyvet elolvastak. A kérdések az olvasási szokásokat és módszereket, az olvasási környezetet érintették.

Az alapadatok évente legalább egy könyv elolvasását, megvásárlását és legalább egy könyvtári látogatás mérését jelentették.

Az egy könyv elolvasása tekintetében 2007–2013 között jelentős változás nem történt, az 83-84% között volt jellemző. 2007–2010 között azonban jelentős mértékben csökkent azok száma, akik évente legalább egy könyvet megvásároltak (71%-ról 48%-ra). 2010 és 2013 között pedig a nyilvános könyvtárba járók számának csökkenését regisztrálták (38-ról 32%-ra), a vásárlások száma ekkor változatlan maradt.

Az olvasás vizsgálata mindhárom kutatásban stabil adatokat mutat, jelentős eltéréssel a nemek közti különbségre, amely a nők javára pozitív. Változatlan maradt az az adat is, mely szerint minél képzettebb valaki, annál többet olvas. A település mérete cseh környezetben nem mutatott meghatározó szerepet az olvasásban. Az életkor szerinti megoszlás azt mutatja, hogy a 15–24 év közöttiek sokat, de nem intenzíven olvasnak, 25–44 év között jelentős hanyatlás mutatkozik, majd 55 év felett újra emelkedni kezd az olvasói arány. 2010-hez képest azonban az utolsó kutatás szerint a középkorúak olvasási kedve kiegyenlítődött, nem olyan nagy a különbség a többiekhez képest.

A könyvvásárlás tekintetében is a nők vezetnek a férfakkal szemben, bár az elköltött összegek a férfiak javára kedveznek.

A közkönyvtárak látogatása szempontjából 2010 és 2013 között nincs jelentős különbség: a nők, a legfiatalabbak és a legképzettebbek esetén volt a legjellemzőbb.

Az olvasási kultúra tekintetében változatlanul érvényes, hogy a kevés olvasás együtt jár az alacsony könyvtárhasználattal és kevés könyvvásárlással. A könyvet nem olvasók aránya a három kutatásban stabil maradt (17–21–16%). Ezzel a cseh lakosság 80%-a sorolható abba az európai élvonalba, amely azt mutatja, hogy ők az olvasók táborába tartoznak.

Ezen belül viszonylag magas az alkalmi olvasók aránya (44–33–40%), a rendszeres olvasók 16–20% között mozognak, a naponta olvasók pedig 23–24%-os arányt képviselnek.

A „nem olvasó” kategória legjellemzőbb jegyei: férfi, nem érettségizett, fizikai dolgozó, legalacsonyabb jövedelmi kategória.

A „naponta olvasó”: nő, 65 év fölötti, felsőfokú végzettségű, magasabb jövedelmi viszonyokkal rendelkező.

A „könyvéhséget” a vásárlási szokások is jellemzik, de azok mögött más motiváció is állhat (ajándékozás, gyűjtés). A könyvtári kölcsönzés mögött viszont nem csak a saját igények, hanem a családtagok, barátok, ismerősök kiszolgálása is jellemző lehet. Ma is érvényes a világon mindenhol, hogy az olvasási kultúra és az olvasási szokások összefüggnek egymással. Minél kevesebbet olvas valaki, annál ritkábban jár könyvtárba, és vesz könyveket. Ez a tendencia még akkor is érvényes, ha rövid távon belül az adatok eltérnek.

Az olvasási szokásokra jellemző, hogy az újságok iránti igény csökken, a piac túltelített, a könyvtárakhoz való viszony a könyvek iránti igények változását is jelzi. A szokások változására jellemző, hogy inkább intenzívebben, mint extenzívebben olvasunk, ismételten visszatérünk a már olvasott könyvekhez. A könyvéhségünk csökkenő tendenciát mutat, amely az elmúlt hat évben egyharmaddal való visszaesést jelentett. Az újságok és a könyvek iránti érdeklődésünk is csökkent.

A könyvbeszerezési szokások változása mennyiségileg csökkenő tendenciát mutat. Érdekes adat, hogy akik nem vásárolnak könyvet, nem a kínálat szegénységével indokolták, hanem a túl nagy kínálatra hárították, vagyis a túlkínálat hétszer nagyobb mértékben volt ok, mint az alulkínálat, természetesen a magas ár mellett.

Összességében Csehországban az olvasási kultúra színvonala nem csökkent, olvasnak az emberek, de a könyvek iránti szükségletük – akár vásárlásban vagy kölcsönzésben – csökkenő tendenciát mutat.

(Prókai Margit)

Használók képzése

231/2014

ADAMS, Nancy E.: A comparison of evidence-based practice and the ACRL Information Literacy Standards : implications for information literacy practice. – Bibliogr.

jegyzetekben In: College & research libraries. – 75. (2014) 2., p. 232-248.

A bizonyítékokon alapuló gyakorlat összehasonlítása az ACRL információs műveltségi követelményrendszerével: következtetések az információs műveltség gyakorlata számára

Használói szokások; Használók képzése - felsőoktatásban; Irányelvek -könyvtári

A bizonyítékokon alapuló gyakorlat, az információs műveltséghez hasonlóan az egyénnek az információ használatához kötődő tudását, készségeit és attitűdjeit érinti.

Az ACRL által kiadott *Az információs műveltség és kompetencia követelményrendszere a felsőoktatásban* című dokumentum és a bizonyítékokon alapuló gyakorlat széles körben elfogadott modellje hasonlóságokat mutat. Ugyanakkor a két modell különbözik is abban, hogy miként tekint az információ létrehozójának szakmai hozzáértésére mint az információ minőségének jelére, valamint abban, ahogy a kutatási kérdéseket és az információ alkalmazását hangsúlyozza.

A nem orvosi bizonyítékokon alapuló gyakorlat irodalma azt mutatja, hogy a bizonyítékokon alapuló orvoslás öt lépésből álló modelljét lényegében változtatás nélkül elfogadták. Első lépésként az információigény felismerése után a kezdeti kérdést olyan egyértelmű kérdéssé kell alakítani, amely megválaszolható a szakirodalomból. A *Kérdés* lépése megfelel az ACRL követelményrendszere első követelményének, amely arról szól, hogy a tanulók miként határozzák meg információigényüket. Miután ez megtörtént, a bizonyítékokon alapuló gyakorlatot folytató szakemberek következő lépése a *Beszerezés*, amelynek során a rendelkezésre álló legjobb bizonyítékot bibliográfiai adatbázisokban vagy más információs rendszerekben megkeresik. Ez a lépés hasonlít az ACRL követelményrendszere második követelményéhez, amely szerint az információs műveltséggel rendelkező hallgató hatékonyan és eredményesen jut hozzá az igényelt információhoz.

Az *Értékelés* lépése során a megszerzett információt kritikusan értékelni kell, hogy megállapítható legyen egy adott cikk vagy kutatási jelentés nyújtotta bizonyíték erőssége, amely a minőség fogalmának helyettesítője. Az értékelés lépése megfelel az ACRL követelményrendszere tág, harmadik követelményének, amely az információ kritikai értékelésével foglalkozik. A megtalált és legszilárdabbnak tekinthető bizonyíték értékelését követően *alkalmazni* kell azt. Az ACRL követelményrendszerében a negyedik követelmény az, amely kimondottan az információ alkalmazásáról szól:

az információs műveltséggel rendelkező hallgató – egyénileg vagy egy csoport tagjaként – hatékonyan tudja alkalmazni az információt egy meghatározott cél elérésének érdekében.

(Koltay Tibor)

232/2014

KARSENTI, Thierry – DUMOUCHEL, Gabriel – KOMIS, Vassilis: Les compétences informationnelles de étudiants à l'heure du Web 2.0 : proposition d'un modèle pour baliser les formations. – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 60. (2014) 1., p. 20-31.

Res. angol és spanyol nyelven

Egyetemisták információs kompetenciái a Web 2.0 korában: egy ajánlott modell az oktatási programokhoz

Használói szokások; Használók képzése - felsőoktatásban; Információtechnológia

Az információs társadalomban egyre fontosabbá válik annak biztosítása, hogy a hallgatók megfelelő információs kompetenciákat szerezzenek. Néhány egyetem azonban ezeket a készségeket gyakran csak a kompetenciák hagyományos modelljére korlátozza. Ez érvényes a Felsőoktatási és Tudományos Könyvtárak Egyesületének (Association of College and Research Libraries, ACRL) esetében is, amely nem használja ki teljes mértékben a hallgatók számára már ismerős Web 2.0 eszközeit és forrásait. A cikk ismerteti és kritikusan elemzi a hagyományos modelleket azzal a szándékkal, hogy új és jobb modellt javasoljon a kibővített információs kompetenciákra. A szerzők bemutatják, hogyan egyesíti modelljük a könyvtár- és információtudományban kidolgozott hagyományos modelleket a Web 2.0 előnyeivel és kihívásaival.

(Autoref.)

233/2014

LAMOUROUX, Mireille: Des bibliothèques, carrefours des éducations formelle et informelle In: Documentaliste. – 51. (2014) 1., p. 8-11.

A könyvtárak szerepe a formális és informális tanulásban

Felnőttoktatás; Használók képzése -iskolában; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia

2013-ban Szingapúrban a 79. IFLA-kongresszus egyik fő témája a jövőbeli könyvtári tevékenységek és lehetőségek vizsgálata, újragondolása volt, hiszen a világ egyre erősebb és teljesebb digitalizálása sokakban a kulturális helyek végleges eltűnésének félelmét kelti. A leendő szakemberek képzésében ezért az igényt a technológiai fejlődéssel össze kell hangolni. Ezek közül az egyik legjelentősebb tény, hogy a könyvtárak egyre inkább a formális és az informális tanulás közötti átmeneti helyé alakulnak. Sokszor felmerül a kérdés: vajon e változásokra fel vannak-e készülve?

Ismeretes, hogy sok minden az iskolában dől el. Ezért a jelenlegi iskolákat fel kell szerelni olyan könyvtárakkal, amelyekben ott a könyvtáros, aki továbbra is segíti az olvasást, és ott egy olvasást segítő koordinátor, aki a médiával és a technológiával kapcsolatos ismeretek elsajátítását segíti napi négy órában. Ennek egyik igen sikeres példája Szingapúr nemzeti könyvtára, ahol a négy elfogadott hivatalos nyelven – angol, mandarin kínai, maláj, tamil – történő olvasás megszerettetésére a Read@Scool, Read!, MobilRead, Discover Read programok és a hozzájuk tartozó fejlesztések, applikációk segítségével több mint 63 ezer kötetet tölthettek le és olvastak el a 7–14 éves fiatalok.

A nagyközönség körében éppúgy, mint az általános iskola felső tagozatában ugyancsak nagy sikerűek az információs túlterheltség túlélését segítő, tudatos információkereséssel foglalkozó programok is. Edinburgh városi könyvtára 2012-ben díjat is nyert az új generációt megcélzó és a számukra egy helyre sűrített új alkalmazások, könyvtári szolgáltatások – napi 24 órás szolgáltatás a hét minden napján, digitális, otthonról ingyenesen használható és letölthető állományok, saját fejlesztésű applikációk, játékok stb. – bevezetésével.

Torontóban a Ryerson Egyetem *Student Learning Center* projektje építésetileg is többféle új megoldást kínál a fiataloknak az új technológiák elsajátítására. Az ausztráliai *The Edge* projekt pedig saját kreativitásuk kiaknázására ösztönzi őket a művészet és a tudományok összekapcsolása révén.

Az élethosszig tartó tanulás alappillére napjainkban a hálózaton folyó munka. Ez viszont „nem fér bele”, mintegy zavarja a hagyományos tanulási formákat. Pedig a korszerű tanulás egyre inkább áttevéődik a hálózati formákra. A MOOCS rendszert és az érintőképernyős táblagépeket 2013-ban a közeli jövő legfejlettebb technológiájának példáiként említi a szakirodalom. Szingapúrban már 2012-ben több mint négyezer osztály,

Tajvanon pedig tizenöt egyetem több mint százféle kurzussal debütált e rendszerben. Nyilvánvaló, hogy a technikán túl itt a különféle pedagógiai szemlélet megjelenése a fontos.

Mind ezek a jelenségek arra figyelmeztetik a szakembereket, hogy a pedagógiai elképzelések harmadik nagy korszaka kezdődött el a legfiatalabb generáció tanítását illetően. És ezekhez az igényekhez igazodnia kell a könyvtáraknak, mert ha figyelembe vesszük szinte beláthatatlan lehetőségeiket a digitális megőrzés, feldolgozás, információkeresés, információtechnológia és számos modern technológián, kreativitáson alapuló szolgáltatásuk terén, akkor egyértelművé válhat átvezető szerepük a formális és az informális tanulás között.

(Pajor Enikő)

234/2014

PINTO, Maria [et al.]: Assessing information competences of translation and interpreting trainees : a study of proficiency at Spanish universities using the InfoliTrans Test. – Bibliogr. In: Aslib journal of information management. – 66. (2014) 1., p. 77-95.

A tolmács és fordító szakon tanulók információs kompetenciáinak mérése. A jártasság tanulmányozása a spanyol egyetemeken az InfoliTrans teszt segítségével

Felmérés; Egyetemi hallgató; Használati szokások; Információkeresés

A teszt (<http://www.infolitrans.edu.es/>) négy nagyobb területen, alap- és haladó szinten méri az információs kompetenciákat: információkeresés, az információ értékelése, kezelése, valamint kommunikálása és terjesztése. Tizenhét spanyol egyetem tolmács és fordító szakán tanuló hallgató készségeit vizsgálták. Az eredmények azt mutatják, hogy erősségük a kommunikáció volt, gyengeségük az információ keresésével és kezelésével kapcsolatos készségek (alapszinten az információ kivonatolása, az adatbázisok és a bibliográfia-kezelő szoftverek használata; haladó szinten az elsődleges információforrások elérése és használata, a kulcsinformációk megtalálása, valamint a szövegek szerkezetének felismerése) terén mutatkozott.

(Koltay Tibor)

235/2014

SIMON, Carol R.: Library and information literacy instruction in Israeli colleges and universities : a preliminary survey. – Bibliogr. In: The international information & library review. – 45. (2013) 3-4., p. 108-113.

A könyvtári és információs műveltség oktatása izraeli főiskolákon és egyetemeken: előzetes felmérés

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használati szokások; Használók képzése - felsőoktatásban

Az információs műveltség oktatásával foglalkozó szakirodalom zöme angol nyelvű, és angolszász országokra vonatkozik (Ausztrália, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Kanada, Új-Zéland), alig szólnak cikkek a többi országban folyó oktatásról.

A tanulmány azt elemzi, hol folyik és hogyan a könyvtári és információs műveltség, illetve az üzleti információs műveltség oktatása az izraeli felsőoktatásban.

A felsőoktatás ismertetése és sajátosságainak felvázolása után a szerző – egy amerikai egyetemi könyvtár tájékoztató könyvtárosa – kitér a felmérés módszertanára. 22 intézményt keresett fel levelével, de csak 15 mutatkozott hajlandónak részt venni a vizsgálatban (négyen később visszaléptek); közülük öt nagy egyetem volt, a Ben Gurion, a Tel Avivi, a Héber Egyetem (Jeruzsálem), a Haifai és a Technion, Izrael műszaki egyeteme. Tíz intézményt személyesen, egyet telefonon keresett fel a szerző, és kapott választ a kérdőívre, mely kilenc kérdésből áll (ld. a cikk függelékében). Az adott válaszokból az alábbi kép bontakozik ki:

- A növekvő hallgatószám miatt a csoportfoglalkozások helyét lassan átveszi a hálózatalapú oktatás; négy intézményben minden beiratkozott diák részesül benne, háromban nem. (A maradék négyben ezt az általános tájékoztatás során végezték el.)

- Az oktatásra elsősorban az oktatók kezdeményezésére kerül sor (a másod- és harmadévesek, illetve a mesterképzésben részt vevők esetében), a könyvtárosok csak „adódó alkalommal” vállalnak ilyen tájékoztatást.

- Az oktatás időtartamát maguk a diákok szabályozhatják, de kapnak segédanyagokat is a könyvtárban.

- Az oktatást nem követi értékelés a vizsgált intézményekben.

- Mindössze két egyetemen biztosítanak külön helyiséget a könyvtári ismeretek oktatására, többnyire a tanteremben folyik. (Izraelben az egyetemi könyvtár munkatársai nem a tanszemélyzet tagjai – mint az Egyesült Államokban –, és nem nagyon tudják meggyőzni az oktatókat, hogy ők is képesek lennének az oktatásra.)
- Csak a Haifai Egyetemen szerepel az információs műveltség oktatása tantervben – a történelem tanszéken –, de tervezik a többi szakon is bevezetését.
- A könyvtárosok az oktatókkal úgy tarják a kapcsolatot, hogy részt vesznek tanszéki értekezleteken, leveleznek velük, és bekapcsolódnak az új oktatók tájékoztatásába.

A cikk befejező részében az elektronikus adatbázisokkal kapcsolatban felmerülő problémákat ismerhetjük meg (az angol nyelvű adatbázisok miatti frusztrációt, a keresőkérdések megfogalmazásának nehézségeit).

Összegezve megállapítható, hogy mindkét országban az a tévhit uralkodik a diákok körében, hogy az elektronikus könyvtári forrásokat éppolyan könnyű használni, mint a Google-t. Ez természetesen nem igaz. Emiatt a hallgatók idegenkednek a könyvtárhasználatától. Az adatbázis-szolgáltatóknak a jövőben jobban formalizált kulcsszavas keresést kellene biztosítani a nem anyanyelvi felhasználók számára.

(Murányi Lajos)

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

(Autoref.)

236/2014

BERMÈS, Emmanuelle: Following the user's flow in the Digital Pompidou In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 61. (2014) 2., p. 68-75.
Res. német nyelven

A Digitális Pompidou Központ kialakítása

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Ember-gép kapcsolat; Használó; Hozzáférhetőség; Múzeum

2007 óta Párizs legfontosabb modern művészeti múzeuma, a Pompidou Központ új digitális stratégiát fejlesztett ki, amelynek célja, hogy globális platformot szolgáltasson az online digitális tartalomhoz: ez a Digitális Pompidou Központ. Ez a platform egyetlen elérési ponton keresztül hozzáférést nyújt a múzeum és a hozzátartozó intézmények összes digitális tartalmához. A szemantikusweb-technológia alkalmazása és a használói felület korszerűsítése a digitális tartalom innovatív megközelítését tette lehetővé, és a hipertextes navigációnak köszönhetően a platform segítségével a használó váratlan felfedezésekre tehet szert. A platform továbbfejlesztésébe a használókat is be fogják vonni, hogy a tartalom létrehozásában ők is aktívan részt vehessenek.

237/2014

BREMER-LAAMANEN, Majlis: In the spotlight for crowdsourcing In: Scandinavian library quarterly. – 47. (2014) 1., p. 18-21.

Fókuszban a crowdsourcing

Digitalizálás; Gépi információkeresés; Használó; Időszaki kiadványok gyűjteménye; Nemzeti könyvtár; Szolgáltatások használata

A Finn Nemzeti Könyvtár legnépszerűbb digitális szolgáltatásán, a DIGI hírlapkönyvtáron keresztül bárki gyűjthet érdeklődésének megfelelő dokumentumokat, azokból kivághat számára érdekesebb elemeket, hozzászólásokat írhat hozzájuk és mindezt megoszthatja a közösségi médiában. A szolgáltatás alapja a digitális hírlap- és periodika-gyűjtemény, amely sokféle tartalmat ölel fel az 1771 és 1910 közötti időszakból. Az anyag közel fele svéd nyelvű, a fennmaradó rész pedig finn.

A szolgáltatás előzménye, hogy a könyvtár 2011–2012 között a Microtask vállalattal együtt indított egy szövegkorrekciós játékot, amellyel azt kívánták felmérni, hogy van-e igény az internetes közösség részéről az újságokból, folyóiratokból és

efemer kiadványokból származó lapkivágatokra, cikkekre, képekre, reklámokra. 2011-ben pályáztak és kaptak is támogatást az Európai Szociális Alaptól a Kuvatakkoot nevű, két-három éves projektre.

A Finn Nemzeti Könyvtárnak másokkal ellentétben van saját, kiterjedt belső megoldása a digitalizálásra, egy Mikkeliben működő digitalizálási és megőrzési központ működtetésével. A DIGI webszolgáltatás három gyűjteményt ölel fel: 1. Muzeális hírlapok gyűjteménye: minden hírlap az 1771-1910 közötti időszakból. 2. Muzeális periodikumok gyűjteménye: az 1810 és 1910 között megjelent általános folyóiratok 80%-a. 3. Ipari efemer kiadványok az 1810-1944 közötti időszakból.

A 8 millió digitalizált állomány fele szerzői jogi értelemben közkinccs, tehát szabadon felhasználható. A szolgáltatás népszerűségét mutatja, hogy 2013-ban 10 millió oldalt tekintettek meg. Mivel a digitális információt METS formátumban tárolják, lehetőség van arra, hogy minden egyes szót vagy lapkivágatot egyenként kezeljenek, és újabb információelemekkel gazdagítsák őket.

A használó egy platformon keresztül összegyűjthet az őt érdeklő tartalmakat a személyes oldalára, amelyekhez szabadon fűzhet megjegyzéseket. Egy nyilvános keresőfelületen ezekre bárki rákereshet, és a közösségi oldalak érdeklődési körök szerint szerveződő csoportjaiban meg is oszthatja őket. A szolgáltatás azoknak készült, akik már használói a digitális gyűjteményeknek, de szeretnének újabb használókat is megszólítani. Amikor valaki megtalált egy számára érdekes cikket, belép a Kuvatakkootra, itt készíthet „lapkivágatokat” a tartalomról bizonyos témákról, a család vagy a szülővárosa történetéről. A közösségi médiában használt belépési adatok itt is használhatók.

A cikk kiemelésekor két kötelező metaadatelem a név és a műfaj. Ha a használó szeretné, akkor a svéd, a finn vagy az angol felső szintű ontológiából kapcsolhat hozzá keresőkifejezéseket, vagy hozzáadhatja a saját keresőszavait. Az újság címe, a megjelenés dátuma és az oldalszám mezők automatikusan kitöltődnek. A kivágat innentől kereshetővé válik a nyilvános felületeken. Ha valaki további keresőkifejezést vagy hozzászólást adna a cikkhez, szabadon megteheti.

A nemzeti könyvtár megőrzési és digitalizálási központja csak eltervezte a Kuvatakkoot koncepcióját, de a technikai megvalósítást már külső cégek végezték. A részt vevő vállalatokkal 2013-ban írták alá a szerződést, majd intenzív együttműködés során kiépítettek egy egyszerű, ugyanakkor izgalmas, érdekes platformot, ami

teljes mértékben illeszkedik a meglévő felületekhez és azok funkcióihoz. 2014 áprilisában készült el az új verzió, megújult külsővel, immár Digitalkoot néven.

(Tóth Máté)

238/2014

EICHENLAUB, Naomi: Checking in with Google Books, HathiTrust, and the DPLA. – Bibliogr. In: Computers in libraries. – 33. (2013) 9., p. 4-9.

Három nagyszabású digitalizálási vállalkozás: a Google Books, a HathiTrust és a DPLA

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Könyvkiadás és könyvkereskedelem; Szerzői jog

A Google Print Library Project, más néven a Google Book Search 2004-ben indult jelentős amerikai nagykönyvtárak, főleg egyetemi könyvtárak részvételével. A projekt ellen hamarosan több bírósági pert kezdeményeztek kiadói és szerzői szervezetek, ugyanis a Google még szerzői jogi védelem alatt álló műveket is digitalizált. A jogi bonyodalmak ellenére a könyvtári partnerek száma folyamatosan bővült, a 2000-es évek második felében európai és japán résztvevőkkel is. 2008 októberében a Google megállapodást kötött a kiadók és szerzők képviselőivel, amely szerint teljes könyveket árusíthat, adatbázisához előfizetéses hozzáférést engedhet, és egy-egy könyv 20%-át ingyenesen megtekinthetővé teheti. 2010-ben, amikor a digitalizált könyvek száma meghaladta a 12 milliót, Google Editions néven digitális könyvesboltot indított, és kinyilvánította, hogy valamennyi ismert könyvet digitalizálni készül (ez akkor kb. 130 millió kötetet tett ki). 2011-ben a 2008. évi megállapodást érvénytelennek nyilvánították, majd 2012-ben újabb megállapodás született, amelynek értelmében a szolgáltatásokat (digitális másolatok árusítása, böngészési lehetőség a könyvek tartalmának maximum 20%-ában) a Google Play közvetíti. Úgy hírlik, hogy a folytatódó jogviták ellenére – 2013-ban a méltányos használat értelmezése van napirenden – már 30 millió könyvet szkenneltek be. Közben egy díjnyertes dokumentumfilm is született „Google és a Világagy” címmel, amely a vállalkozásban rejlő potenciális veszélyeket szemlélteti.

A HathiTrust Digital Library együttműködési vállalkozás 2008 októberében indult azzal a szándékkal, hogy hosszú távon megőrizze és hozzáférhetővé tegye a – többek között – a Google, az Internet Archive és a Microsoft által digitalizált dokumentumokat. A projektben részt vevők száma

napjainkban meghaladja a nyolcvanat. A HathiTrust által szolgáltatott tartalom körébe tartoznak amerikai szövetségi kormányzati dokumentumok (4%) és az USA-ban 1923 előtt publikált, szerzői jogilag nem védett anyagok is (11%, ezek csak USA-beli IP címekről érhetők el). A gyűjtemény (2013-ban 10,7 millió teljes kötet, 56 millió könyvcím) nagy vonalakban megfelel egy nagy észak-amerikai tudományos könyvtár anyagának; becslések szerint egy ilyen könyvtár nyomtatott állományának közel felét tartalmazza digitalizált formában. 68% a szerzői joggal védett anyag aránya.

A Digital Public Library of America (DPLA) 2013-as kezdeményezése, célja egy nemzeti digitális könyvtár létrehozása, amely együtt teszi kereshetővé és ingyenesen online elérhetővé több millió nyilvánosan hozzáférhető digitális dokumentum metaadatait, nagy és kisebb intézmények gyűjteményeit egyesítve. A DPLA-t tartalmi központok (repozitóriumok) és szolgáltató központok alkotják (utóbbiak a helyi dokumentumok digitalizálásában és megőrzésében segídeknek). A DPLA szorosan együttműködik a HathiTrusttal. Infrastruktúrája interoperábilis az Europeana adatbázisával is.

A három nagy vállalkozás azonos problémákkal küzd. A Google mellett a HathiTrust is perben áll a szerzők szervezeteivel. Egy másik problémás területet jelentenek az árva művek. A HathiTrust egy kutatási programot szponzorál, amely az árva művek azonosítására dolgoz ki új módszert. Mindhárom kezdeményezést foglalkoztatják a metaadatok kérdései (hibás rekordok, jó minőségű könyvtári rekordok átvétele, a metaadatok megosztása). A Google Books-ot sok kritika érte a digitalizálás és a metaadatok minősége tekintetében. A HathiTrust törekszik arra, hogy jó minőségű tartalmat szolgáltatson, ezért repozitóriumát auditáltatja. Az utolsóként indult DPLA arra törekszik, hogy partnerként megnyerje a Google-t is.

(Hegyközi Ilona)

239/2014

EVSTIGNEEVA, G. A.: Ideologija ocifrovki bibliotečnyh fondov na primere GPNTB Rossii In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2014) 3., p. 48-54..

A könyvtári állomány digitalizálásának tapasztalatai a GPNTB-ben

Digitalizálás; Országos szakkönyvtár - természettudományi és műszaki

Az elektronikus gyűjteményeknek a könyvtári állományok alapján történő létrehozásában

összegyűlt annyi tapasztalat, hogy azok általánosíthatóvá, az eredmények elemezhetővé, a fejlődési tendenciák meghatározhatóvá váltak. Az elektronikus gyűjtemények vizsgálatakor szembetűnő a formák sokfélesége: egyes könyvtárak igyekeznek a lehető legteljesebben megőrizni az eredeti külsőt, míg mások valamennyi kiadvány számára egységes módon és formában „letisztított” oldalakat tesznek honlapjukra. Az eltérő módszerek alkalmazásának számos oka van, elsősorban az, hogy a könyvtárak az új feladat elsajátításakor korábbi tapasztalataikra és a végtermékről alkotott elképzeléseikre támaszkodnak. A digitális állományok struktúrájának és minőségének elemzése, a digitalizálási tapasztalatok azt mutatják, hogy a további fejlesztés csak a tartalom létrehozásának stratégiáját, technológiáját és a minőségértékelési kritériumokat meghatározó, elméletileg megalapozott módszerekkel lehetséges. Döntéshozatalkor figyelembe veendő: a tartalomra ható objektív tényezők (a szerzői jogszabályok és az egységes normatív-műszaki alapok hiánya), és a digitális állományok tartalmát, létrehozási, támogatási és szolgáltatási feltételeit meghatározó szubjektív tényezők (ide sorolható a hagyományos állomány felépítése és tartalma, a szkennerek minősége, az elektronikus állományok megőrzéséhez és használatához szükséges hardver/szoftvereszközök állapota).

Az Orosz Állami Nyilvános Tudományos-Műszaki Könyvtár (GPNTB Rossii) egyedülálló, hazai és külföldi természet- és műszaki tudományos szakirodalmat tartalmazó állománya több mint 7,8 millió egységből áll. 2007-ben különböző raktárakból összeszedték és elkülönítették a ritka és régi kiadványok gyűjteményét. A több mint 10 ezer példányból álló különgyűjteményt a RARIT bibliográfiai adatbázisban tárolják fel, nagysága a tervek szerint meg fogja haladni a százazretet. A kiadványok kiválasztása átnézéssel történik, egyedüli segédeszköz a cédulakatalógus szkennelt változata. Az állomány időhatárai: 1703-tól a 20. század második feléig, tartalma (kézzel és írógéppel írt) könyvek, brosrák és időszak kiadványok. A digitalizálás az erre a célra szervezett, lap- és képszkennerekkel (planetary scanner), színes könyvekhez és mikrofilmekhez szükséges berendezésekkel felszerelt ún. szkennelőközpontban folyik. A kilenc könyvszkennerek közül öt korszerű, nagy teljesítményű, jó minőséget adó gép, ezért a munkaszervezés során dönteni kell arról, melyik könyvhöz melyik gépet használják. Az alkalmazott technológia évi 400 ezer oldal digitalizálását teszi lehetővé.

A könyvtár digitalizálási stratégiáját érinti, hogy a szerzői jogi szerződések kötéséhez jelenleg nincs megfelelő részlege, ezért tervszerűen csak a

közkincset képviselő műveket tudják digitalizálni. Mind a munkaszervezés, mind az információszolgáltatás szempontjából a tematikus vagy a szerzői állományok építése látszik célszerűnek. A GPNTB Rossii nyílt hozzáférésű elektronikus tudományos könyvtárban és elektronikus archívumában 32 témakörben 3300 dokumentum található. A szkennelt anyagok jó minősége lehetővé teszi, hogy a könyvtár bekapcsolódjon olyan projektekbe, mint a *Nemzeti Elektronikus Könyvtár* és az *Oroszország Tudományos Öröksége*.

Kiválasztási kritériumok a szkenneléshez: a dokumentum értéke (elsősorban a legértékesebbek és az unikálisak), épsége (elsősorban a régi, rossz fizikai állapotú művek), az információvesztés veszélye (fizikailag jó állapotú hordozón lévő, de olvashatatlanná váló papíralapú, mágnesszalagos, vagy színüket veszítő mikroformátumok). A szkennelést követő lépések: a szöveg felismerése, a keresethetőség kialakítása, az elektronikus dokumentumok elhelyezése a megfelelő archívumokban, információ meglétükről az elektronikus katalógusokban, megőrzésük biztosítása, szükség szerint kivonás az állományból, selejtezési eljárás.

Alkotó munkát jelent optikai lemezek összeállítása az elektronikus állományokból, az előszó megírása, a borító megtervezése stb.

(Viszocsekné Péteri Éva)

240/2014

MORENO, Margarita – XU, Anne: Innovation during evolution : Document Supply Service digitises library collections In: Interlending & document supply. – 42. (2014) 1., p. 1-6.

Innováció az Ausztrál Nemzeti Könyvtárban: a dokumentumszolgáltatási részleg digitalizálja a könyvtári gyűjteményt

Digitalizálás; Dokumentumszolgáltatás; Munkaszervezés; Nemzeti könyvtár

Az Ausztrál Nemzeti Könyvtár az elmúlt tíz évben nagy erőfeszítéseket tett gyűjteményének digitalizálására. A tanulmány célja, hogy esettanulmányokon és személyes tapasztalatokon keresztül bemutassa a nemzeti könyvtár dokumentum-ellátó rendszerének kialakulását, fejlesztéseit, és ezeknek nehézségeit, valamint a könyvtár más részlegének hasonló törekvéseivel való összehangolását. A cikk példákat hoz különböző

programok használatáról, amelyeket a könyvtárközi kölcsönzés és a digitalizálás során alkalmaztak.

A könyvtár dokumentumszolgáltatási részlege 2003-ban kezdte el a gyűjtemény használói igényekre történő digitalizálását, amelyet a Copies Direct nevű online rendelési szolgáltatás tett lehetővé. Tíz évvel később ez a részleg állította elő a házon belül digitalizált dokumentumok felét a könyvtárközi kölcsönzés/dokumentumszolgáltatás (a továbbiakban: ILL/DD) „melléktermékeként”.

A digitalizálási program támogatására a könyvtár hardvert és szoftvert vásárolt, 2001-ben pedig dedikált szervert is beszerzett a digitalizált tartalmak tárolására. A munka a régi és ritka gyűjteményből származó anyagok kiválasztásával kezdődött. Ez okozta az *első kihívást*, ugyanis a különgyűjtemények vezetői nem adták át az anyagokat ILL/DD célokra. 2002-ben azonban a nemzeti könyvtár új stratégiát dogozott ki, amelybe beépítették, hogy az ausztrál állampolgárok helytől függetlenül problémamentesen hozzáférhessenek a nyomtatott és elektronikus forrásokhoz egyaránt. A szemléletváltás legitimme tette az igény szerinti digitalizálást, és az érintett osztályok vezetői közösen irányelveket dolgoztak ki a különgyűjteményi anyagok digitalizálására és használatára a dokumentumszolgáltatásban.

A *második kihívást* a digitalizálás munkafolyamatának kidolgozása jelentette, amelynek során figyelembe kellett venni az ILL/DD kérések előírt teljesítési idejét (5 munkanap, amit később 4-re módosítottak). A dokumentumokat értékelni kell a digitalizálásra való alkalmasság szerint a fizikai állapot, a szerzői jogi előírások és a másolásra vonatkozó állományvédelmi előírások figyelembevételével.

A *harmadik kihívás* a technológiai követelmények megteremtésénél jelentkezett, amikor a megfelelő tárolást, berendezéseket és szoftvert kellett megtervezni, és a digitalizálási szabályokat rögzíteni. A dokumentumszolgáltatási részlegnek először el kellett döntenie, hol tárolják a használóknak szolgáltatott digitális fájlokat, és hogyan tegyék ezeket hosszú távon elérhetővé. Erre elsősorban a hálózati meghajtó bizonyult alkalmasnak, mivel kezdetben nem volt más lehetőség. Idővel kialakultak az igény szerinti digitalizálás szabályai (felbontás, fájltypusok, szkennelési megoldások stb.).

A Relais programot vezették be, amellyel jól lehet kezelni a digitalizálási munkafolyamatokat, nyomon követni az állomány mozgását, továbbá statisztikai jelentéseket lehet készíteni a teljes gyűjtemény használatáról.

Folyamatos átszervezés jellemezte a projektet, aminek eredményeként a digitalizálás folyamata egységes és automatizált lett. Minőségbiztosítási rendszert vezettek be, és egy ambiciózus projektbe

kezdték: a digitális könyvtár infrastruktúrájának lecserélésére digitális gyűjtemények létrehozása, megőrzése és szolgáltatása érdekében.

A projekt során a meglévő digitális tartalmakat új platformra helyezik, és biztosítják, hogy a dokumentumszolgáltatási részleg 10 év alatt végzett digitalizálási munkájának eredményei a jövőben is hozzáférhetőek legyenek.

(Bognár Noémi Erika)

Lásd még 211

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

Lásd 181, 182, 208, 210, 211, 217

Információ- és kommunikációs technológia

Lásd 197, 198, 226

Könyvtárgépesítés, könyvtárépület

Elektronikus könyvtár

Lásd 194, 209, 222, 238

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

Lásd 236

Kiadói tevékenység

241/2014

CABANAC, Guillaume – HARTLEY, James: Issues of work-life balance among JASIST authors and editors. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 64. (2013) 10., p. 2182-2186.

A munka és a magánélet egyensúlyának kérdései a JASIST szerzői és szerkesztői körében

Felmérés; Folyóirat -könyvtári; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerkesztés - tudományos kiadványoké

Sok elkötelezett tudós elutasítja a munka és a magánélet egyensúlyának koncepcióját. Azzal érvelnek, hogy a munka életük nagy részét kitölti. A tudósok számára a munkanapok és a hétvégék

egyenként alkalmasak arra, hogy kutatásukon dolgozzanak. Bár mindannyian találkoztunk már ilyen emberekkel, érdekes lehet kideríteni, hogy ez a magatartás mennyire széles körben terjedt el szakterületünk tudósai között. A cikk a JASIST szerzői és szerkesztői körében vizsgálta a munka és a magánélet egyensúlyának kérdését. A szerzők a folyóiratban 2001 és 2012 között publikált 2402 cikkből 1533-at gyűjtöttek ki, és elemezték ezek kiadási történetét. Bár a cikkek benyújtásánál, ellenőrzésénél és elfogadásánál nincs különösebb sietség, a szerzők azt találták, hogy az esetek 11%-ában ezek a műveletek hétvégére estek, és ez a tendencia 2005 óta fokozódik. Az eredmények azt mutatják, hogy a hétvégi munkával próbálkoznak megbirkózni a tudósok a „publish or perish” magas követelményeket támasztó korszakával. A szerzők remélik, hogy az eredmények ráirányítják a figyelmet a munka folyamatos növekedésére a tudósok körében, mielőtt még ez a tendencia teljesen fel nem borítja a munka és magánélet egyensúlyát.

(Autoref.)

Lásd még 180

Az ismertetett cikkek forrásai

Alexandria (GB)	23. (2012) 2.
American libraries (US)	45. (2014) 3-4.
Aslib journal of information management (GB)	66. (2014) 1.
Bibliotekovedenie (RU)	(2013) 6.; (2014) 1.
Bibliothek (DE)	38. (2014) 1.
BuB (DE)	66. (2014) 1., 2., 3.
Collection management (US)	39. (2014) 1.
College & research libraries (US)	75. (2014) 1., 2.
College & research libraries news (US)	75. (2014) 3., 4.
College & undergraduate libraries (US)	21. (2014) 1.
Computers in libraries (US)	33. (2013) 9.; 34. (2014) 1., 2.
Čtenář (CZ)	66. (2014) 1., 2.
Documentaliste (FR)	51. (2014) 1.
Documentation et bibliothèques (CA)	60. (2014) 1.
IFLA journal (I)	40. (2014) 1.
Information technology and libraries (US)	33. (2014) 1.
Interlending & document supply (GB)	42. (2014) 1.
The international information & library review (I)	45. (2013) 3-4.
ITlib (SK)	16. (2013) 4.
Journal of documentation (GB)	70. (2014) 1., 2.
Journal of information science (GB)	39. (2013) 5., 6.; 40. (2014) 1.
Journal of librarianship and information science (GB)	45. (2013) 4.; 46. (2014) 1.
Journal of library administration (US)	53. (2013) 1-4., 5-8.
Journal of Scientometric Research (IN)	2. (2013) 2.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	64. (2013) 8., 10.
Knihovna (CZ)	25. (2014) 1.
Knižnica (SK)	15. (2014) 1.
LIBER quarterly (I)	23. (2014) 3.
Library management (GB)	34. (2014) 1/2.
The library quarterly (US)	84. (2014) 1.
Library review (GB)	63. (2014) 1/2.
Libri (I)	64. (2014) 1.
Naučnye i tehničeskije biblioteki (RU)	(2014) 3.
New review of children's literature and librarianship (GB)	20. (2014) 1.
New review of information networking (GB)	19. (2014) 1.
Public library quarterly (US)	33. (2014) 1.
The reference librarian (US)	55. (2014) 1.
Scandinavian library quarterly Sx)	47. (2014) 1.
Vestnik BAE (Fx)	(2013) 4.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie DE)	61. (2014) 1., 2.